

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (93) / 2025

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 11 (93)

Київ 2025

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2025

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2025

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ůridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Ůridičeskie nauki

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії права, міжнародного права та приватного права Інституту міжнародних відносин та права Київського міжнародного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії:

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, професор, військовослужбовець ЗС України, полковник юстиції (Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, директор Департаменту Бюро економічної безпеки (Київ, Україна)

Дуліба Євгенія Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права і галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Корсун Сергій Іванович — кандидат психологічних наук, доцент, керівник секції юридичної психології Європейського інституту безперервної освіти (Подгайська, Словачка Республіка)

Кравчук Мар'яна Юріївна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та судочинства Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Лоренцмайер Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства Сумського державного університету, секретар Сумської міської ради (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, радник голови Наглядової ради Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial board:

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Science of Law, Professor, Head of the Department of Theory of Law of the International Law and Private Law of Institute of International Relations and Law of Kyiv International University (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Tetyana Byrkovych — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Information Technologies of the Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Professor, Military of Armed Forces of Ukraine, Colonel of Justice (Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuriy Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Oleksii Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Science and Technology Figure of Ukraine, Director of the Economic Security Bureau Department (Kyiv, Ukraine)

Yevheniia Duliba — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Field-Related Disciplines of the Institute of Law of National University of Water and Environmental Engineering (Rivne, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

Sergii Koroed — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure of the Higher Education of King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Sergii Korsun — Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Section of Legal Psychology of the European Institute of Further Education (Podgajská, Slovak Republic)

Mariana Kravchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Administrative Law and Judiciary of the West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Scientific Officer of the Department of Problems of Public Law of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnychuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law of the Kyiv Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure of the Sumy State University, Secretary of Sumy City Council (Sumy, Ukraine)

Anatoliy Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Advisor to the Chairman of the Supervisory Board of the Scientific Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

Olexandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuliya Yurynets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Бедратий Юрій Вячеславович, Завальнюк Ігор Вікторович,
Гончарук Ольга Володимирівна**
ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 11
- Лавренчук Владислав Валерійович**
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ
РИБНИХ РЕСУРСІВ: МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ 19
- Можаровська Наталія Олегівна**
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЯК ЯВИЩА,
ЩО ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ОЗНАКАМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА 29
- Найда Інна Володимирівна, Лапій Олексій Євгенійович**
ФІНАНСОВЕ ПРАВО У ПРАВНИЧИХ КЛІНІКАХ: ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ 38
- Овчаренко Анастасія Сергіївна, Рябчук Марія Ігорівна**
ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПРИ НАДАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ
ТА ВІД ОПЕРАЦІЙ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ 45
- Христинченко Надія Петрівна, Клемпарський Микола Миколайович,
Приймак Вадим Анатолійович**
РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ 54

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Кулик Олег Ігорович**
ВПЛИВ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС НА ДОКТРИНАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ
ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ 61
- Найда Інна Володимирівна, Котюк Олександр Михайлович**
ЗАХИСТ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ І МОДЕРНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ ТА КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ
АСПЕКТ 67
- Серебряк Станіслав Вадимович**
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
ЦИФРОВІЗАЦІЇ 74

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Бакай Юлія Юріївна, Жуков Ігор Миколайович
АГРОВОЛЬТАІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИНЕРГІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВІ ПІДХОДИ У ПРАВІ ЄС ТА КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ..... 83

Кондратенко Дарина Юріївна, Гриб Вікторія Олександрівна, Кеда Олена Юріївна
ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ЧИ ВІДКРИТІСТЬ РИНКУ? ПРАВОВІ РАМКИ
КУПІВЛІ ЗЕМЛІ ІНОЗЕМЦЯМИ В УКРАЇНІ Й ЄС 97

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Гришко Лілія Миколаївна
ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ТА
У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ..... 107

Яковюк Іван Васильович, Стешенко Тетяна Віталіївна
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
РОБОТИ ПАРЛАМЕНТУ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 114

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Бурда Степан Ярославович, Луцький Тарас Миколайович
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ 120

Драгоненко Анна Олександрівна, Федорчак Ірина Валентинівна
ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА ОСНОВІ
ПРАКТИЧНОГО ПРИКЛАДУ..... 125

Луцький Тарас Миколайович
ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОТЕРПІЛИЙ
ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ
КРИМІНОГЕННИХ ЗАГРОЗ ТА ВОЄННОГО СТАНУ 131

Міськів Тарас Іванович
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ГОСПОДАРСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ
(Ч. 4 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ) 137

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Марочкін Олексій Іванович
СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ 144

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гришко Вікторія Іванівна, Вознюк Сніжана Сергіївна
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПОДОЛАННІ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ..... 158

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Bedratyi Iurii, Zavalniuk Ihor, Goncharuk Olga**
PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE PROCESSES IN
THE CONTEXT OF DIGITALIZATION 11
- Lavrenchuk Vladyslav**
EUROPEAN STANDARDS IN THE LEGAL REGULATION OF FISHERIES PROTECTION
AUTHORITIES: OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE 19
- Mozharovska Nataliia**
THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORK OF MONEY CIRCULATION AS A PUBLIC-LAW
PHENOMENON 29
- Naida Inna, Lapii Oleksii**
FINANCIAL LAW IN LEGAL CLINICS: A TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING 38
- Ovcharenko Anastasiia, Riabchuk Maria**
TAXATION OF INDIVIDUALS' INCOME FROM ONLINE SERVICES, AND VIRTUAL
ASSETS IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS..... 45
- Khrystynchenko Nadiia, Klemparskyi Mykola, Pryimak Vadym**
DEVELOPMENT OF NATIONAL-PATRIOTIC AND LEGAL VALUES IN FUTURE
CIVIL-MILITARY INTERACTION OFFICERS..... 54

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Kulyk Oleh**
THE CASE LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION (CJEU) IMPACT
ON THE DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE
AND ECONOMIC SANCTIONS IN UKRAINE 61
- Naida Inna, Kotyuk Oleksandr**
PROTECTION OF MINORITY SHAREHOLDERS AND MODERNIZATION OF CORPORATE
REGULATION IN UKRAINE: FINANCIAL-LEGAL AND COMPARATIVE PERSPECTIVES 67
- Sieriebriak Stanislav**
SPECIFICS OF CONDUCTING BUSINESS ACTIVITIES IN THE CONTEXT
OF DIGITALIZATION 74

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

- Bakai Yuliia, Zhukov Ihor**
AGROVOLTAICS AS A TOOL FOR ENSURING SYNERGY BETWEEN ENERGY AND FOOD
SECURITY: LEGAL APPROACHES IN EU LAW AND MEMBER STATES..... 83

Kondratenko Daryna, Hryb Viktoriia, Keda Olena PROTECTION OF NATIONAL INTERESTS OR MARKET OPENNESS? LEGAL FRAMEWORK FOR LAND PURCHASE BY FOREIGNERS IN UKRAINE AND THE EU	97
--	----

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Hryshko Liliia LEGAL BASIS FOR THE ACTIVITIES OF REPRESENTATIVES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE, THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE AND THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE	107
Yakoviych Ivan, Steshenko Tetiana FEATURES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE ORGANISATION OF PARLIAMENTARY WORK UNDER MARTIAL LAW	114

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Burda Stepan, Lutskyi Taras COLLABORATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE: CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL-LEGAL QUALIFICATION	120
Dragonenko Anna, Fedorchak Iryna CHANGES TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE ROME STATUTE: A THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS BASED ON A PRACTICAL EXAMPLE	125
Lutskyi Taras LAW ENFORCEMENT OFFICER AS A SPECIAL VICTIM OF CRIMINAL OFFENSE IN THE CONTEXT OF INCREASED CRIMINAL THREATS AND MARTIAL LAW	131
Miskiv Taras SENTENCING FOR ECONOMIC COLLABORATION (PART 4 OF ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)	137

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Marochkin Oleksii STANDARDS OF EFFECTIVE INVESTIGATION AS PRIORITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: ECHR PRACTICE REGARDING UKRAINE	144
--	-----

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Hryshko Viktoriia, Vozniuk Snizhana THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN COMBATING VIOLENCE IN UKRAINIAN SOCIETY	158
---	-----

УДК 342.9:004

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бедратий Юрій Вячеславович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін
Національний університет водного господарства та природокористування

Bedratyi Iurii

Candidate of Science of Law, Associate Professor of the
Department of Legal Environmental Protection Disciplines
National University of Water Management and Natural Resources
ORCID: 0000-0001-9230-0438

Завальнюк Ігор Вікторович

доктор юридичних наук,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет,
суддя
Одеського окружного адміністративного суду

Zavalniuk Ihor

Doctor of Law, Professor of the Department of Public Law
International Humanitarian University,
Judge of the
Odesa District Administrative Court
ORCID: 0000-0002-6387-0199

Гончарук Ольга Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри порівняльного і європейського права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Goncharuk Olga

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Comparative and European Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID:0000-0003-3264-7047

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11568

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF ADMINISTRATIVE PROCESSES IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Анотація. Вступ. Стаття досліджує питання правового регулювання адміністративно-процесуальної сфери в контексті цифрової модернізації української державності. Проведено аналіз впливу електронного врядування на трансформацію адміністративно-правової доктрини, з акцентуацією на принципах гнучкого юридичного захисту, технологічних інноваціях та апроксимації до європейських нормативних стандартів.

Мета. Метою є ідентифікація векторів удосконалення нормативно-правового забезпечення адміністративно-процесуальних відносин в епоху цифровізації, з урахуванням засад ефективного правозахисту.

Матеріали і методи. Методичну платформу дослідження становить комплексний підхід, що інтегрує діалектичний, системно-структурний, компаративістський, формально-юридичний методи та метод правової прогностики. Емпіричну базу складають Закони України «Про адміністративні послуги», «Про електронні довірчі послуги», «Про захист персональних даних», «Про публічні електронні реєстри», Стратегія цифрової трансформації до 2025 року, а також регламенти Європейського Союзу (eIDAS, GDPR).

Результати. Визначено системність правового регулювання цифровізації в Україні через комплекс профільних законів, що забезпечують електронний документообіг, охорону інформаційних ресурсів та уніфікацію публічних реєстрів. Виокремлено ключові принципи: технологічної індивідуальності, кібернетичної безпеки, універсальної доступності, транспарентності алгоритмічних моделей та підконтрольності. Сформульовано рекомендації: прийняття Адміністративно-процедурного кодексу в електронній редакції, посилення правового супроводу підприємницької діяльності.

Перспективи. Перспективні напрями включають розвиток юриспруденції щодо цифрового адміністративного процесу, доктринальне переосмислення категорій «електронна адміністративна процедура» та «штучний інтелект в публічному управлінні». Це уможливить формування наукової школи, уніфікованої судової практики та інтеграцію України в європейський цифровий простір, посилюючи юрисдикційний контроль і легітимність електронних державних платформ.

Ключові слова: справедливий судовий захист, судовий контроль, адміністративний суд, цифрове врядування, цифровізація публічної влади, правове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання.

Summary. Introduction. The article explores the issues of legal regulation within the administrative and procedural sphere in the context of the digital modernization of Ukrainian statehood. It analyzes the impact of e-governance on the transformation of the administrative and legal doctrine, emphasizing the principles of effective legal protection, technological innovation, and approximation to European regulatory standards.

Purpose. The purpose of the study is to identify the vectors for improving the regulatory and legal framework of administrative and procedural relations in the digital era, taking into account the principles of effective legal protection.

Materials and Methods. The methodological framework of the research is based on an integrated approach combining dialectical, system-structural, comparative, formal-legal, and legal forecasting methods. The empirical basis includes the Laws of Ukraine "On Administrative Services", "On Electronic Trust Services", "On Personal Data Protection", "On Public Electronic Registers", the Digital Transformation Strategy until 2025, as well as EU Regulations (eIDAS, GDPR).

Results. The study defines the systemic nature of legal regulation of digitalization in Ukraine through a set of sectoral laws that ensure electronic document management, protection of information resources, and unification of public registers. The key principles are highlighted: technological neutrality, cybersecurity, universal accessibility, transparency of algorithmic models, and accountability. The research formulates recommendations such as adopting an Administrative Procedure Code in electronic form and strengthening the legal framework for business activities.

Perspectives. The prospective directions include the development of jurisprudence on the digital administrative process and the doctrinal rethinking of categories such as "electronic administrative procedure" and "artificial intelligence in public administration." This will enable the formation of a scientific school, a unified judicial practice, and Ukraine's integration into the European digital space, enhancing jurisdictional control and the legitimacy of electronic government platforms.

Key words: fair judicial protection, judicial control, administrative court, digital governance, digitalization of public authority, legal support of business entities.

Постановка проблеми. В контексті цифрової трансформації України, ми спостерігаємо радикальну модернізацію правових і інституційних механізмів державного управління, що актуалізує необхідність ревізії та оновлення засад правового регулювання адміністративних процесів. Процес цифровізації став стратегічним каталізатором трансформації державного управління, забезпечив підвищення ефективності адміністративного обслуговування, зростання прозорості діяльності публічних органів, а також посприяв повноцінній реалізації громадянами їхнього права на справедливий судовий захист і ефективний адміністративний контроль.

Водночас інтеграція цифрових інструментів у право і публічне адміністрування породив комплекс як правових так і соціальних викликів. Серед них — недостатня уніфікація нормативно-правової бази, фрагментація законодавства, ризики порушен-

ня інформаційної безпеки, а також цифрова нерівність, що обмежує рівний доступ окремих категорій громадян до електронних адміністративних послуг. Отже, наукова проблематика полягає в обґрунтуванні нових правових принципів і підходів до регулювання адміністративних процесів у цифровому середовищі, які мають бути спрямовані на досягнення оптимальної рівноваги між інноваційним розвитком публічної адміністрації, забезпеченням прозорості правових процедур та гарантіями захисту прав і законних інтересів учасників адміністративних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сфері поточних досліджень, питання цифровізації адміністративно-процесуальної сфери визначається як ключовий напрям модернізації системи публічного управління, що зумовлює потребу в ревізії процесуальних механізмів та інструментарію правового

впорядкування. Дослідники Гарбінська-Руденко А., Верлата Д., Садова В. [1], Македон В., Чабаненко А. [11] фокусуються на тому, що запровадження електронних механізмів реалізації адміністративних послуг сприяє вдосконаленню інтеграції у форматі «публічна влада → приватна особа», мінімізації корупційних ризиків та посиленню відкритості адміністративних процедур. Науковці Лозинський Ю. Р., Павлович-Сенета Я. [10], Серета В. та ін. [19] аргументують позицію, згідно з якою цифрове врядування являє собою не виключно технічний, а насамперед правовий феномен, що потребує адекватного нормативного закріплення. Праці авторства Малець М., Яровик Д. [12], Осадчий А. [15] висвітлюють роль організаційно-функціональної спроможності органів державної влади у реалізації принципів гласності, підзвітності та технологічної індиферентності в адміністративно-правовій площині. Узагальнення діючих положень дає можливість стверджувати, що формування національної доктрини цифрового адміністративного права є стратегічним орієнтиром трансформації правової системи України.

Метою статті є визначення шляхів оптимізації нормативно-правового забезпечення адміністративно-процесуальних відносин в епоху цифрової трансформації, з урахуванням принципів ефективного правового захисту.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз ступеня доктринального опрацювання проблематики електронного врядування та виокремити провідні тренди модифікації адміністративно-правової системи під впливом цифрових інновацій;
- експлікувати сутність новітніх принципів нормативного регулювання адміністративно-процесуальних відносин в цифровому форматі;
- розробити рекомендації щодо модернізації законодавчого супроводу процесів цифровізації в Україні.

Матеріали і методи. Методологічну основу дослідження склав інтегрований підхід до вивчення нормативно-правового забезпечення адміністративно-процесуальних відносин у віртуальному просторі. У науковій роботі реалізовано діалектичний метод, що уможливив виявлення об'єктивних закономірностей трансформації адміністративно-правової доктрини в умовах цифрової модернізації системи публічного управління та ідентифікацію векторів становлення електронних адміністративних процедур. Системно-структурний метод імплементовано з метою дослідження кореляційних зв'язків між юридичними, інституційними та технологічними компонентами механізму реалізації адміністративних послуг. Компаративний метод застосовано для вивчення правового досвіду держав-членів Європейського Союзу та визначення шляхів його адаптації у вітчизняному правопорядку. Формально-догматичний метод забезпечив аналіз положень, Закону України «Про адміністративні

послуги» та інших нормативно-правових актів, що регламентують електронне врядування. Додатково використано метод правової прогностики для окреслення перспективних траєкторій розвитку національної концепції цифрового адміністративного процесу.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання цифровізації адміністративних процесів в Україні має системний характер і ґрунтується на положеннях низки законів. Перш за все це, Закон України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI, статті якого визначають правові засади надання адміністративних послуг, передбачають можливість їх отримання в електронній формі через інтегровані інформаційні системи, що істотно підвищує рівень доступності публічних сервісів і відповідає принципу рівності громадян перед законом [3]. Подальший розвиток цифровізації в Україні забезпечив Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII, що імплементував вимоги європейського Регламенту (EU) № 910/2014 (eIDAS) [4]. Закон нормативно визначив правовий статус електронного підпису, печатки, часової позначки, сертифікації автентичності та взаємного визнання електронної ідентифікації, що створює умови для функціонування прозорого та безпечного цифрового документообігу.

Окрему роль в формуванні інформаційної безпеки правового забезпечення, зіграв Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI, який визначив правові підстави обробки персональної інформації, встановлює права суб'єктів даних і обов'язки володільців баз персональних даних [6]. У контексті цифровізації публічної влади Закон виконує функцію бар'єра проти надмірного втручання держави у приватну сферу і забезпечує баланс між потребою ефективного адміністрування та захистом прав людини. Крім того, відповідно до Закону України «Про публічні електронні реєстри» від 29 червня 2023 р. № 3204-IX, впроваджено правові механізми уніфікації електронних баз даних, що сприяє усуненню дублювання інформації та підвищенню прозорості державних рішень [7].

Також слід відзначити і «Стратегію цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.24 р. № 1351-р.) [21]. Документ обґрунтовує процес цифровізації публічної влади як пріоритет державної політики, що спрямований на мінімізацію корупційних ризиків, оптимізацію управлінських процесів і розвиток правового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання у цифровому середовищі. Інституційна архітектура цифровізації публічної адміністрації в Україні вибудовується навколо діяльності Міністерства цифрової трансформації України, створеного постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856 [9].

1. Першим з засадничих принципів, на нашу думку є принцип технологічної нейтральності, який передбачає, що правові норми, що регулюють адміністративні процеси, мають залишатися універсальними, незалежно від конкретних технічних засобів чи цифрових рішень, які використовуються для їх реалізації. Цей принцип набув свого значення через постійні зміни технологічного середовища, появу нових форматів комунікації між громадянами і державою, а також автоматизацією управлінських рішень. Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», кожен громадянин має право отримати адміністративну послугу як у традиційній, так і в електронній формі, що підтверджує юридичну рівність різних каналів взаємодії з владою. У статті 10 окресленого Закону підкреслюється, що електронна форма не повинна створювати жодних обмежень у реалізації прав заявника, що прямо втілює ідею технологічної нейтральності [3]. Зокрема і Кодекс адміністративного судочинства України (КАС) у статті 2 закріпив завдання адміністративного судочинства як забезпечення справедливості, неупередженого й своєчасного вирішення спорів між особою та суб'єктом владних повноважень, незалежно від форми здійснення адміністративної діяльності — чи то у традиційному, чи то у цифровому форматі [8].

2. Другою засадою ми виділяємо принцип інформаційної безпеки та захисту персональних даних, який прямо пов'язаний із відповідальністю органів державної влади за дотримання права громадян на приватність і недоторканність персональної інформації. Згідно із положеннями Закону України «Про захист персональних даних», будь-яке збирання, зберігання чи обробка персональних даних допускається лише за наявності правової підстави та з дотриманням принципів пропорційності й мети обробки [6]. Порушення цього принципу може стати предметом оскарження в адміністративному суді, що забезпечує реалізацію конституційного права на справедливий судовий захист.

Конкретну увагу приділено питанню відповідальності посадових осіб за неправомірну обробку даних. Так, стаття 188–39 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність за порушення законодавства про захист персональних даних. Ці позиції доповнюють норми Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII, який визначає правові та організаційні засади забезпечення кіберзахисту інформаційних ресурсів держави. У контексті цифровізації права цей принцип матиме ще більшу підтримку, адже від нього залежить рівень довіри громадян до державних електронних сервісів, зокрема до платформи «Дія» [14, с. 163].

3. Наступним ми виокремлюємо принцип доступності та інклюзивності, що буде закріплювати обов'язок держави забезпечити рівний доступ усіх

громадян до цифрових адміністративних послуг незалежно від їхнього соціального статусу, віку, місця проживання чи рівня цифрової грамотності. Так у згоді по положень Закону України «Про адміністративні послуги», в якому у статті 5 визначено, що публічні послуги повинні бути організовані на засадах рівності, доступності, своєчасності та зручності [3]. Сам принцип щільно пов'язується із соціальною функцією держави та втілює її обов'язок не лише впроваджувати технології, а й створювати умови для їх сприйняття населенням. З позицій адміністративного судочинства забезпечення інклюзивності цифрових процесів корелює з принципом справедливого суду, оскільки рівність доступу до електронних сервісів передбачає і рівність можливостей у судовому оскарженні рішень, ухвалених на основі цифрових процедур. Саме, стаття 6 КАС України гарантує право кожної особи на звернення до адміністративного суду з метою захисту своїх прав, незалежно від форми, у якій реалізовано адміністративне рішення — паперовій чи електронній [8].

4. Процеси сталої автоматизації і впровадження штучного інтелекту в державне управління виділили принцип відкритості та прозорості алгоритмів. Його сутність полягає в тому, що громадянин має право знати, яким чином формуються та ухвалюються рішення, що впливають на його права та свободи. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI, органи державної влади зобов'язані забезпечити відкритість інформації про способи прийняття рішень, крім випадків, прямо визначених законом. Прозорість алгоритмів у сфері адміністративних процесів передбачає, що автоматизовані рішення мають бути зрозумілими, документально зафіксованими та підконтрольними людині [20, с. 204–205]. Ця вимога узгоджується із Законом України «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII, за яким є вимога щодо забезпечення надійності ідентифікації осіб та відтворюваності процесу ухвалення електронних рішень. У практичному вимірі принцип означає, що будь-який користувач державного сервісу (як платформа «Дія» або Єдиний портал державних послуг) матиме можливість перевірити, на підставі яких даних ухвалене конкретне рішення адміністративного органу [4].

Відкритість алгоритмів є також умовою реалізації ефективного судового контролю, оскільки адміністративний суд, розглядаючи спір щодо дій суб'єкта владних повноважень, також буде оцінити не лише законність, а й обґрунтованість рішень, ухвалених автоматизованими системами. Все це буде відображати загальноєвропейську тенденцію, що базується на принципах Regulation (EU) 2016/679 (GDPR), згідно з яким особа має право не підлягати рішенням, ухваленим виключно на основі автоматизованої обробки даних без участі людини.

5. Завершальним, ми бачимо, принцип підзвітності та контролю, який буде забезпечувати юридичну

визначеність і персональну відповідальність посадових осіб навіть у тих випадках, коли рішення ухвалюються автоматизовано. Принцип закріплює, що цифрові технології не можуть звільняти посадову особу чи керівника органу, від обов'язку відповідати за наслідки управлінських дій. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII, кожен суб'єкт владних повноважень зобов'язаний діяти доброчесно, підзвітно і в межах повноважень, визначених законом. Судовий контроль у цьому ключі виконуватиме роль гарантійного механізму забезпечення відповідальності [5]. Відповідно до статті 2 КАС України, суд контролює дії органів публічної влади, у тому числі у сфері цифрового адміністрування, з метою забезпечення верховенства права [8]. Це означає, що навіть якщо рішення ухвалюється на підставі цифрових алгоритмів, відповідальність за результат залишається на державному органі чи посадовій особі.

Однією, з першочергових потреб, ми бачимо активне впровадження положень Закону України «Про адміністративну процедуру» у цифрові інноваційні технології, що має стати підвалинами для створення базового системоутворюючого акту для регламентації всіх адміністративних процедур незалежно від форми їх реалізації. Такий підхід проектному задумі, має інтегрувати положення чинного Закону України «Про адміністративні послуги», Закону України «Про електронні довірчі послуги» та Закону України «Про публічні електронні реєстри». Буде тоді утворений єдиний нормативний фундамент цифрового адміністративного процесу [13, с. 5–6].

Необхідність його прийняття обумовлена також зростанням кількості управлінських рішень, що ухвалюються в електронній формі, і вони залишаються поза сферою чіткої юридичної регламентації. Зокрема, такі акти, як електронні дозволи, цифрові витяги, сервіси платформи «Дія» чи автоматичне реєстрування суб'єктів господарювання, повинні мати уніфіковану правову основу, яка б чітко визначала процедуру їхнього прийняття, порядок фіксації електронних доказів і можливість судового контролю за дотриманням законності [2, с. 105–106].

Оновлення законодавства має передбачати і наступні кроки по посиленню правового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання у цифровому середовищі. Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», електронні правочини та документообіг прирівнюються до традиційних юридичних дій, що вимагає розширення адміністративних механізмів контролю за дотриманням принципів добросовісності, конкуренції та рівного доступу до електронних сервісів. Цей варіант розширення слід здійснювати з урахуванням положень Стратегії цифрової трансформації державного управління на період до 2025, який передбачає створення комплексної моделі правового регулювання цифрових адміністративних процесів.

Другим стратегічним напрямом розвитку адміністративного права України є гармонізація з європейським цифровим правом, що зумовлено виконанням міжнародних зобов'язань у межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014 р.). Одним із базових маяків ми бачимо проєкт «Digital Decade Policy Programme 2030», затверджений Європейським Парламентом і Радою ЄС у 2022 році. В його положеннях виділяють чотири основні цілі цифрового розвитку: 1) цифрові навички, 2) безпечна цифрова інфраструктура, 3) цифровізація бізнесу та 4) цифровізація публічних послуг [16].

Україна, як держава-кандидат на вступ до ЄС, поступово адаптує положення цього документа через ухвалення національних стратегій і дорожніх карт інтеграції у цифровий простір Європи. Зокрема, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2022 р. № 720-р «Про схвалення Концепції інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС» визначає етапи наближення українського законодавства до норм Європейського Союзу [18]. Передбачено імплементацію таких актів, як Regulation (EU) 910/2014 (eIDAS) про електронну ідентифікацію та довірчі послуги, Regulation (EU) 2016/679 (GDPR) про захист персональних даних і European Interoperability Framework (EIF) щодо забезпечення взаємодії між публічними реєстрами.

Гармонізація з європейськими стандартами вимагатиме надалі не просто перекладу а й формального відтворення положень актів ЄС у національному законодавстві, а й їх глибокої доктринальної інтеграції у поточну систему адміністративного права. Тоді це буде означати, що принципи відкритості, технологічної нейтральності, пропорційності, підзвітності та захисту персональних даних мають отримати закріплення як базові, для всіх форм адміністративних процедур. Крім того, українській правовій системі слід пришвидшити адаптацію до вимог Директиви (EU) 2019/1024 «Про відкриті дані та повторне використання публічної інформації», що надасть стимулюючий ефект для розвитку цифрової моделі національного права.

Також, на нашу думку, подальша гармонізація з європейським цифровим правом сприятиме посиленню судового контролю за діяльністю публічної адміністрації в Україні. Зокрема, адміністративні суди, спираючись на норми Кодексу адміністративного судочинства України (статті 2, 9, 19), мають забезпечувати справедливий судовий розгляд спорів, пов'язаних із цифровими управлінськими рішеннями. Також використовувати у своїй практиці правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на справедливий суд і доступу до правосуддя у сфері електронного врядування (справи *Mennitto v. Italy*, *Tarbuk v. Croatia*, *Kudeshkina v. Russia*).

Третім напрямом, ми вбачаємо розвиток правової доктрини цифрового адміністративного процесу, яка має стати основою для подальшого реформування

законодавства. Ці кроки будуть направлені на переосмислення понять «електронна адміністративна процедура», «цифровий адміністративний акт», «електронна юридична відповідальність» і «штучний інтелект у публічному управлінні».

За цим контекстом, підкреслюємо і роль формування судової доктрини, яка розвивається на основі правових позицій Верховного Суду України у справах, пов'язаних із застосуванням електронних форм адміністративних процедур. Зокрема, у постанові від 15 червня 2022 року у справі № 640/21129/19 Суд зазначив, що прийняття автоматизованих рішень органами державної влади не звільняє уповноважених посадових осіб від обов'язку дотримуватися фундаментальних адміністративно-правових принципів — законності, обґрунтованості та забезпечення права особи на ефективне оскарження [17].

Подальший розвиток судової доктрини повинен ґрунтуватися на глибокому науковому осмисленні таких міждисциплінарних категорій, як технологічна нейтральність, інформаційна безпека, інклюзивність цифрових сервісів, прозорість алгоритмічних рішень та підзвітність автоматизованих систем перед правом та громадянами. Систематизація та узагальнення цих понять створить передумови для становлення в Україні власної наукової школи цифрового адміністративного права, здатної розробляти методологічні засади та практичні рекомендації для законодавчих ініціатив, діяльності органів виконавчої влади та формування єдиної та передбачуваної судової практики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження показало, що нормативне впорядкування цифровізації адміністративно-процесуальних відносин в Україні слід реалізовувати на базі інтегрованого підходу. Він синтезує положення матеріального й процедурного адміністративного

права з доктринальними засадами електронного врядування. Законодавчі акти, зокрема Закони України «Про адміністративні послуги», «Про електронні довірчі послуги», «Про публічні електронні реєстри», формують нормативну платформу для функціонування транспарентних, універсально доступних і технологічно індиферентних адміністративних процедур. Їх системна консолідація забезпечить передумови для цифрової модернізації публічного управління, сприяє редукції бюрократичних бар'єрів, елімінації корупційних факторів і гарантуванню дієвого юрисдикційного нагляду.

Встановлено, що фундаментальними принципами цифрового адміністративного процесу виступають технологічна нейтральність, кібернетична безпека, інклюзивність, прозорість алгоритмічних моделей і підконтрольність. Їхня синергія визначатиме концептуальний базис трансформації вітчизняного адміністративного права в епоху цифровізації. Дотримання постулату технологічної нейтральності забезпечує універсальність нормативного регулювання незалежно від техніко-інструментальних засобів.

Ідентифіковано, що перспективні траєкторії розвитку правового регулювання адміністративних процесів в Україні корелюють із нормами Закону України «Про адміністративну процедуру», з подальшою апроксимацією до європейського цифрового права та становленням національної доктрини цифрового адміністративного процесу. Імплементація стандартів Digital Decade Policy Programme 2030, GDPR і Regulation (EU) No 910/2014 (eIDAS) має конституювати пріоритет законотворчої активності. Подальша еволюція правових позицій Верховного Суду стосовно електронних форм адміністративних рішень уможливить забезпечення стабільності правозастосовної практики та ефективного захисту права на справедливий судовий розгляд.

Література

1. Гарбінська-Руденко А. В., Верлата Д. А., Садова В. О. Правове регулювання надання електронних адміністративних послуг. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 04(2). С. 149–153. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.2.23
2. Дубняк М. В. Адміністративно-правове забезпечення електронних послуг в умовах цифрової трансформації. *Інформація і право*. 2025. № 1 (52). С. 96–111. DOI: 10.37750/2616-6798.2025.1(52).324691
3. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> (дата звернення: 01.11.2025).
4. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19> (дата звернення: 01.11.2025).
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 01.11.2025).
6. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Про публічні електронні реєстри : Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1907-20> (дата звернення: 01.11.2025).
8. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> (дата звернення: 01.11.2025).

9. Краковська А. С., Бабик М. К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Випуск 70. С. 329–334. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.52
10. Лозинський Ю. Р., Павлович-Сенета Я. П. Цифровізація адміністративно-процесуальної діяльності поліції як спосіб підвищення ефективності реалізації державних функцій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 286–288. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/65.
11. Македон В. В., Чабаненко А. В. Факторні складові цифровізації глобальної економіки та макроекономічних систем країн світу. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.11
12. Малець М. Р., Яровик Д. Р. Цифровізація адміністративного процесу: використання електронних засобів у державному управлінні та адміністративних процесах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. № 85 (3). С. 23–28. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.3
13. Мигаль Р. В., Фітяк С. М., Кузик Д. О. Адміністративно-правове регулювання цифровізації адміністративних процедур в Україні. *Академічні візії*. 2024. № 33. С. 1–8. DOI: 10.5281/zenodo.14771983
14. Ненько С. С. Цифровізація публічного адміністрування як фактор модернізації адміністративно-правового забезпечення підприємництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 9. С. 160–165. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-9/33
15. Осадчий А. Ю. Цифровізація адміністративних процедур. *Проблеми законності*. 2023. № 163. С. 229–247. DOI: 10.21564/2414-990X.163.291971
16. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1137-2019-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2025).
17. Прокопенко С. Л. Взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг у контексті децентралізації та цифровізації. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 2. С. 25–30. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.4> (дата звернення: 01.11.2025).
18. Про схвалення Концепції інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2022 р. № 720-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-2022-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2025).
19. Серета В. В., Сопільник Л. С., Семчук Ю. І., Зубашевський Н. П. Теоретичні аспекти розвитку адміністративного права в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії*. 2025. № 44. С. 1–10. DOI: 10.5281/zenodo.15777240
20. Сковчиляс-Павлів О. В. Адміністративні послуги в умовах цифрової трансформації суспільства. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 9 (50). С. 196–209. DOI: 10.52058/2786-6025-2025-9(50)-196-209
21. Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.24 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

References

1. Harbinska-Rudenko, A. V., Verlata, D. A., & Sadova, V. O. (2025). Pravove rehuliuвання nadannia elektronnykh administrativnykh posluh [Legal regulation of the provision of electronic administrative services]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo — Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4(2), 149–153. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.23> [in Ukrainian].
2. Dubniak, M. V. (2025). Administrativno-pravove zabezpechennia elektronnykh posluh v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Administrative and legal support for electronic services under digital transformation]. *Informatsiia i pravo — Information and Law*, 1(52), 96–111. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324691](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324691) [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrainy “Pro administrativni posluhy”* vid 6 veresnia 2012 r. No. 5203-VI [Law of Ukraine “On Administrative Services” of September 6, 2012, No. 5203-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17> [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy “Pro elektronni dovirchi posluhy”* vid 5 zhovtnia 2017 r. No. 2155-VIII [Law of Ukraine “On Electronic Trust Services” of October 5, 2017, No. 2155-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19> [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy “Pro zapobihannia koruptsii”* vid 14 zhovtnia 2014 r. No. 1700-VII [Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” of October 14, 2014, No. 1700-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy “Pro zakhyst personalnykh danykh”* vid 1 chervnia 2010 r. No. 2297-VI [Law of Ukraine “On Personal Data Protection” of June 1, 2010, No. 2297-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2297-17> [in Ukrainian].
7. *Zakon Ukrainy “Pro publichni elektronni reiestry”* vid 18 lystopada 2021 r. No. 1907-IX [Law of Ukraine “On Public Electronic Registers” of November 18, 2021, No. 1907-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1907-20> [in Ukrainian].
8. *Kodeks administrativnoho sudochynstva Ukrainy*; *Zakon* vid 6 lypnia 2005 r. No. 2747-IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine: Code of Ukraine; Law of July 6, 2005 No. 2747-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> [in Ukrainian].
9. Krakovska, A. Ye., & Babyk, M. K. (2022). Tsyfrovyzatsiia administrativnykh posluh v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of administrative services in Ukraine: Problems and development prospects]. *Naukovyi*

visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo — Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 70, 329–334. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.52> [in Ukrainian].

10. Lozynskyi, Yu. R., & Pavlovych-Seneta, Ya. P. (2025). Tsyfrovyzatsiia administratyvno-protsesualnoi diialnosti politsii yak sposib pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii derzhavnykh funktsii [Digitalization of the administrative and procedural activities of the police as a means of enhancing the effectiveness of state functions]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal — Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 286–288. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/65> [in Ukrainian].

11. Makedon, V. V., & Chabanenko, A. V. (2022). Faktorni skladovi tsyfrovizatsii hlobalnoi ekonomiky ta makroekonomichnykh system krain svitu [Factor components of digitalization of the global economy and macroeconomic systems of the world]. *Efektivna ekonomika — Efficient Economy*, 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.11> [in Ukrainian].

12. Malets, M. R., & Yarovyk, D. R. (2024). Tsyfrovyzatsiia administratyvnoho protsesu: vykorystannia elektronnykh zasobiv u derzhavnomu upravlinni ta administratyvnykh protsesakh [Digitalization of the administrative process: Use of electronic means in public administration and administrative procedures]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo — Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 85(3), 23–28. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.3> [in Ukrainian].

13. Myhal, R. V., Fitiak, Ye. M., & Kuzyk, D. O. (2024). Administratyvno-pravove rehuliuвання tsyfrovizatsii administratyvnykh protsedur v Ukraini [Administrative and legal regulation of the digitalization of administrative procedures in Ukraine]. *Akademichni vizii — Academic Visions*, 33, 1–8. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14771983> [in Ukrainian].

14. Nenko, S. S. (2025). Tsyfrovyzatsiia publichnoho administruvannya yak faktor modernizatsii administratyvno-pravovoho zabezpechennia pidpriemnytstva [Digitalization of public administration as a factor of modernization of administrative and legal support for entrepreneurship]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal — Legal Scientific Electronic Journal*, 9, 160–165. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-9/33> [in Ukrainian].

15. Osadchyi, A. Yu. (2023). Tsyfrovyzatsiia administratyvnykh protsedur [Digitalization of administrative procedures]. *Problemy zakonnosti — Problems of Legality*, 163, 229–247. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.163.291971> [in Ukrainian].

16. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 hrudnia 2019 r. No. 1137 “Pytannia Yedynoho derzhavnoho veb-portalu elektronnykh posluh ta Reiestru administratyvnykh posluh” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 4, 2019, No. 1137 “On the Unified State Web Portal of Electronic Services and the Register of Administrative Services”]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1137-2019-п> [in Ukrainian].

17. Prokopenko, S. L. (2024). Vzaємодіia orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannya u sferi nadання administratyvnykh posluh u konteksti detsentralizatsii ta tsyfrovizatsii [Interaction between state and local self-government bodies in the provision of administrative services in the context of decentralization and digitalization]. *Dni-pro Scientific Journal of Public Administration, Psychology and Law*, 2, 25–30. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.4> [in Ukrainian].

18. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 serpnia 2022 r. No. 720-r “Pro skhvalennia Kontseptsii intehratsii Ukrainy do Yedynoho tsyfrovoho rynku YeS” [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 17, 2022, No. 720-r “On Approval of the Concept for Ukraine’s Integration into the EU Digital Single Market”]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720-2022-п> [in Ukrainian].

19. Sereda, V. V., Sopilnyk, L. S., Semchuk, Yu. I., & Zubashevskyi, N. P. (2025). Teoretychni aspekty rozvytku administratyvnoho prava v umovakh tsyfrovoy transformatsii [Theoretical aspects of the development of administrative law in the context of digital transformation]. *Akademichni vizii — Academic Visions*, 44, 1–10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15777240> [in Ukrainian].

20. Skochylas-Pavliv, O. V. (2025). Administratyvni posluhy v umovakh tsyfrovoy transformatsii suspilstva [Administrative services in the conditions of digital transformation of society]. *Nauka i tekhnika sohodni — Science and Technology Today*, 9(50), 196–209. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9\(50\)-196-209](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-9(50)-196-209) [in Ukrainian].

21. Stratehiia tsyfrovoho rozvytku innovatsiinoi diialnosti Ukrainy na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 2024 r. No. 1351-r [Strategy for Digital Development of Innovation Activities of Ukraine until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 31, 2024, No. 1351-r]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-п> [in Ukrainian].

УДК 342.9:639.2:504.4.062.2

Лавренчук Владислав Валерійович

аспірант кафедри адміністративного та фінансового права

Національного університету біоресурсів та природокористування України

Lavrenchuk Vladyslav

Postgraduate Student of the

Department of Administrative and Financial Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0009-0003-9565-5391

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11610

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ РИБНИХ РЕСУРСІВ: МОЖЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

EUROPEAN STANDARDS IN THE LEGAL REGULATION OF FISHERIES PROTECTION AUTHORITIES: OPPORTUNITIES FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Анотація. Вступ. Стаття присвячена аналізу правового регулювання діяльності органів охорони рибних ресурсів України в контексті її євроінтеграційного курсу та необхідності гармонізації із законодавством Європейського Союзу. Актуальність теми зумовлена потребою реформування системи державного управління у сфері рибного господарства, підвищення ефективності контролю за використанням водних біоресурсів і боротьби з незаконним, непідзвітним та нерегульованим рибальством.

Мета. Метою статті є комплексне дослідження сучасного стану імплементації норм права ЄС у сфері охорони рибних ресурсів до національного законодавства України, виявлення інституційних та правових бар'єрів цього процесу, а також окреслення можливих шляхів їх подолання.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України у сфері охорони, використання та відтворення водних біоресурсів; регламенти й директиви Європейського Союзу, що формують основу правового регулювання у цій сфері; міжнародно-правові документи, які визначають світові стандарти управління рибними ресурсами. У дослідженні використано методи аналізу й синтезу, формально-юридичний, порівняльно-правовий аналіз, системний підхід, метод логічного узагальнення.

Результати. Результати дослідження засвідчили, що система правового регулювання діяльності органів охорони рибних ресурсів України залишається фрагментованою та характеризується розпорошенням повноважень між різними державними структурами. Такий стан знижує ефективність державного контролю, створює умови для дублювання функцій і ускладнює реалізацію єдиної політики управління рибними запасами. Виявлено, що нормативно-правова база України лише частково узгоджується з положеннями *acquis communautaire* у сфері Спільної політики рибальства ЄС, зокрема щодо контролю за ННН рибальством, простежуваності рибної продукції та моніторингу вилову. Обґрунтовано доцільність імплементації європейських підходів до прозорості, простежуваності та цифровізації процедур контролю. Запропоновано створення єдиного координаційного органу, подібного до Європейського агентства з контролю за рибальством (EFCA), та подальшу інтеграцію системи електронного моніторингу «Рибальство» у структуру державного управління, що сприятиме підвищенню прозорості діяльності у сфері рибного господарства, зниженню корупційних ризиків і зміцненню довіри між усіма зацікавленими сторонами.

Перспективи. Перспективними напрямками подальших досліджень є удосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання діяльності органів охорони рибних ресурсів, розроблення моделі інституційної інтеграції з органами ЄС та впровадження екосистемного підходу до управління водними біоресурсами відповідно до принципів «Європейського зеленого курсу».

Ключові слова: євроінтеграція, рибні ресурси, охорона водних біоресурсів, Спільна політика рибальства ЄС, гармонізація законодавства, *acquis communautaire*, імплементація.

Summary. Introduction. The article is devoted to the analysis of the legal regulation of the activities of the Ukrainian fisheries protection authorities in the context of the country's European integration course and the need for harmonization with the legislation of the European Union. The relevance of the topic is determined by the necessity to reform the system of public administration in the field of fisheries, to increase the effectiveness of control over the use of aquatic biological resources, and to combat illegal, unreported, and unregulated fishing.

Purpose. The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the current state of implementation of EU law norms in the field of fisheries protection into the national legislation of Ukraine, to identify institutional and legal barriers to this process, and to outline possible ways to overcome them.

Materials and methods. The research materials include the legal and regulatory acts of Ukraine in the field of protection, use, and reproduction of aquatic biological resources; the regulations and directives of the European Union forming the basis of legal regulation in this area; and international legal documents that define global standards for fisheries management. The study employs methods of analysis and synthesis, the formal legal method, comparative legal analysis, a systemic approach, and the method of logical generalization.

Results. The research results demonstrate that the legal regulation system of the Ukrainian fisheries protection authorities remains fragmented and is characterized by the dispersion of powers among different state institutions. This situation reduces the effectiveness of state control, creates conditions for duplication of functions, and complicates the implementation of a unified fisheries management policy. It has been established that Ukraine's regulatory framework only partially aligns with the provisions of the *acquis communautaire* in the field of the EU Common Fisheries Policy, particularly regarding IUU fishing control, traceability of fishery products, and catch monitoring. The expediency of implementing European approaches to transparency, traceability, and digitalization of control procedures has been substantiated. It is proposed to establish a unified coordinating body similar to the European Fisheries Control Agency (EFCA) and to further integrate the electronic monitoring system «eFishing» (eRybalstvo) into the state governance structure. Such measures would enhance transparency in the fisheries sector, reduce corruption risks, and strengthen trust among all stakeholders.

Prospects. Promising directions for further research include the improvement of administrative and legal mechanisms for regulating the activities of fisheries protection authorities, the development of an institutional integration model with EU bodies, and the implementation of an ecosystem-based approach to the management of aquatic biological resources in accordance with the principles of the European Green Deal.

Key words: European integration, fish resources, protection of aquatic biological resources, EU Common Fisheries Policy, harmonisation of legislation, *acquis communautaire*, implementation.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого управління та охорони водних біоресурсів є актуальним питанням сучасного екологічного та природоресурсного права України. У сучасних умовах надмірний вилов риби, незаконне, непідзвітне та нерегульоване рибальство (ННН рибальство), забруднення довкілля та зміни клімату становлять загрозу для існування та збереження прісноводних і морських екосистем України та світу. За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), ННН рибальство становить одну з найсерйозніших загроз продовольчій безпеці та сталому розвитку рибного господарства, що зумовлює необхідність створення дієвої системи правового регулювання та контролю на національному рівні [1].

Разом із тим, ефективне правове регулювання у цій сфері має не лише важливе екологічне значення, а й соціально-економічне, оскільки імплементація сучасних європейських стандартів відкриває нові можливості та перспективи для розвитку рибної галузі та країни загалом. Крім того, рибне господарство є важливою складовою продовольчої безпеки країни, що спрямоване на забезпечення населення цінними білковими харчовими продуктами. Згідно з даними ФАО, водні біоресурси забезпечують 7% загального обсягу споживаного у світі білка та 17% білка тваринного походження [2].

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення охорони та управління рибними ресурсами в Україні характеризується низкою проблем, які ускладнюють ефективне функціонування галузі. По-перше, значна частина нормативної бази залишається застарілою та не відповідає сучасним вимогам і європейським стандартам. По-друге, суттєвою проблемою є масштабна тінізація вилову та неконтрольований любительський промисел, які знижують результативність державного контролю. По-третє, галузь відчуває брак цифрових інструментів моніторингу та прозорого обліку, що сприяє поширенню зловживань. По-четверте, чинні норми рибного, водного, земельного та екологічного права мають численні колізії й прогалини, що створює правову невизначеність та ускладнює правозастосування [3].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС) та надання Україні статусу кандидата в члени ЄС є не лише історичним рішенням, що закріплює європейський цивілізаційний вибір, але й накладає низку зобов'язань щодо інтеграції у спільний правовий, економічний і політичний простір Європи. Угодою про асоціацію з ЄС (ст. 407–414) передбачається розвиток співробітництва у сфері збереження водних біоресурсів, контролю та моніторингу рибальської діяльності. Водночас вони формують комплекс юридичних зо-

бов'язань, які передбачають імплементацію *acquis* ЄС у сфері рибальства та морської політики [4]. Для України це означає необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими підходами, зокрема у сфері інституційного забезпечення, ринкового нагляду та екосистемного управління. Таким чином, аналіз можливостей імплементації зазначених стандартів постає ключовим завданням правової науки та практики у контексті посилення євроінтеграційного курсу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку права у сфері охорони довкілля та підвищення уваги юридичної спільноти до екологічної проблематики, у поєднанні з євроінтеграційним курсом України, зумовили значне зростання кількості наукових досліджень у цьому напрямку. У вітчизняній юридичній літературі проблематика адаптації законодавства України до норм і стандартів ЄС у сфері екологічного права була висвітлена у працях таких науковців, як Андрейцев В. І., Малишева Н. Р., Балюк Г. І., Яковюк І. В., Дейнега М. А., Мовчан Р. О., Уberman В. І. та ін. Водночас питання щодо впровадження європейських стандартів у рибне господарство України в контексті євроінтеграції переважно висвітлюються у працях вітчизняних вчених-економістів (Вдовенко Н. М., Дідковська Л. І.), які зосереджені на економічних механізмах модернізації галузі, підвищенні конкурентоспроможності рибної продукції та розвитку аквакультури. Аналіз сучасних наукових джерел показав, що існує прогалина у дослідженні правових аспектів імплементації *acquis* ЄС у сфері охорони рибних ресурсів та регламентації діяльності органів державного управління у вітчизняній юридичній науці, що й зумовило своєчасність та актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження сучасного стану імплементації норм права ЄС у сфері охорони рибних ресурсів до національного законодавства України, виявлення інституційних та правових бар'єрів цього процесу, а також окреслення можливих шляхів їх подолання.

Матеріали та методи. Матеріалом для дослідження були нормативно-правові акти України у сфері охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, міжнародно-правові документи, які визначають світові стандарти управління рибними ресурсами, регламенти та директиви ЄС, що формують основу інституційного та правового регулювання системи управління і контролю у сфері охорони рибних ресурсів, а також наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників за темою дослідження. Під час проведення дослідження використовували загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема метод аналізу й синтезу, формально-юридичний, порівняльно-правовий аналіз, системний підхід, метод логічного узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Ефективне правове регулювання діяльності органів охорони рибних

ресурсів є ключовим чинником забезпечення дотримання природоохоронних стандартів, збереження водного біорізноманіття та сталого розвитку рибної галузі. В Україні, у системі правового регулювання охорони рибних ресурсів функціонує низка органів державної влади, компетенції яких охоплюють різні аспекти управління, контролю та моніторингу водних біоресурсів. Серед них центральне місце посідає Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство), що реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, а також здійснює державний нагляд (контроль) у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів через територіальні органи (рибоохоронні патрулі).

Функції державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, включаючи водні біоресурси, здійснюють Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України і Державна екологічна інспекція України, тоді як діяльність в частині ветеринарного та санітарного контролю рибних ресурсів здійснює Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. У частині протидії ННН рибальству важливу роль відіграють Державна прикордонна служба України та Державна митна служба України, які здійснюють контроль за імпортом, експортом і транзитом водних біоресурсів та рибної продукції.

Отже, чинна система управління та правового регулювання у сфері рибного господарства України залишається фрагментарною, оскільки повноваження щодо охорони, використання й відтворення водних біоресурсів розподілені між кількома центральними органами виконавчої влади. Такий інституційний розподіл призводить до дублювання окремих функцій, відсутності належної координації дій між відомствами та ускладнює оперативний і ефективний контроль за станом рибних ресурсів.

Правове підґрунтя раціонального використання та охорони природних ресурсів України врегульовано окремими нормативно-правовими актами національного законодавства України. Принцип раціонального використання природних ресурсів є основоположним у національному екологічному законодавстві України [5]. Наразі діяльність органів охорони рибних ресурсів регулюється декількома окремими законами України («Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про аквакультуру», «Про тваринний світ», тощо), а також іншими нормативно-правовими актами, зокрема Водним кодексом України, підзаконними актами Кабінету Міністрів України та Міністерства аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики). Ці нормативно-правові акти

визначають механізми контролю, нагляду та управління рибними ресурсами.

Таким чином, правове регулювання діяльності органів охорони рибних ресурсів в Україні здійснюється низкою законів і підзаконних актів, що створює певну фрагментарність у нормативній базі. Ефективне правове забезпечення роботи Держрибагентства, його територіальних органів, Держекоінспекції, а також взаємодії з прикордонними та митними органами є визначальним чинником забезпечення екологічної безпеки, збереження біорізноманіття та сталого розвитку рибного господарства. Саме в процесі імплементації європейських стандартів важливо забезпечити узгодженість законодавства, адже належним чином сформована нормативно-правова база дозволяє здійснювати дієвий контроль за промисловим і любительським рибальством, боротьбою з ННН рибальством, а також гарантувати економічну стабільність та виконання міжнародних зобов'язань України у межах євроінтеграційного курсу.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року (UNCLOS), ратифікована Україною [6], підтверджує значення рибальства та його внесок у продовольчу та економічну безпеку в усьому світі. Вона наголошує на необхідності збереження океану та цілісності морських ресурсів в інтересах майбутніх поколінь. Демонструючи розуміння необхідності впровадження UNCLOS, ЄС запровадив у 1983 році Спільну політику рибальства ЄС (СПР), яка пізніше була переглянута у 2013 році та набула чинності з 2014 року.

У науково-правовому дискурсі поняття «європейські стандарти» у сфері рибного господарства означає сукупність норм і принципів, що формуються в межах СПР та ґрунтуються на поєднанні міжнародних зобов'язань із регіональними правовими механізмами. У роз'ясненнях для країн-кандидатів на вступ до ЄС зазначається, що право ЄС у сфері рибного господарства складається з регламентів, що не потребують прямої імплементації в національне законодавство. Водночас країни-кандидати мають впровадити організаційні та адміністративні заходи, щоб підготувати державні інституції та операторів ринку до участі у СПР. Вона охоплює ринкову політику, управління ресурсами, інспекцію та контроль, структурні заходи та контроль за державною допомогою. У деяких випадках потребують адаптації чинні міжнародні угоди й конвенції у сфері рибного господарства [7].

Тому фундаментальним правовим інструментом у цьому контексті є СПР, кодифікована в Регламенті (ЄС) № 1380/2013. СПР встановлює інтегровану систему моніторингу та контролю, механізми простежуваності походження рибної продукції, науково обґрунтовані вимоги щодо прийняття управлінських рішень і створює умови для сталого управління водними біоресурсами [8].

СПР встановлює принцип максимального сталого вилову, запроваджує заборону на викидання вилову та вимагає розробки довгострокових планів управління, які збалансовують екологічні, соціальні та економічні цілі. Додаткові нормативні акти, зокрема Регламент (ЄС) 1224/2009, передбачають гармонізовані процедури інспекції та електронний моніторинг, тоді як Європейське агентство з контролю рибальства (EFCA) координує співпрацю між державами-членами ЄС. Разом ці інструменти утворюють комплексну правову та інституційну модель управління рибальством, яка вважається еталоном сталого захисту водних біоресурсів та ефективного правозастосування в рамках ЄС [9].

Серед ключових міжнародних актів важливе значення має Угода про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, невідповідного та нерегульованого рибальства, яка закріплює обов'язок держави здійснювати інспекцію наземних судин та запобігати потраплянню продукції ННН рибальства на національні та міжнародні ринки [10]. Вона вважається першим міжнародно-правовим документом, спрямованим виключно на боротьбу з ННН рибальством. Україна приєдналася до цієї угоди, прийнявши Закон України від 21.11.2024 № 4097-IX, що стало кроком до гармонізації законодавства з правом ЄС та включення в глобальну систему боротьби з ННН рибальством.

Важливу роль у формуванні стандартів ЄС відіграє Кодекс ведення відповідального рибальства, який закладає базові принципи сталого управління водними біоресурсами [11] та Комітет з рибальства Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), до якого Україна доєдналася у 2024 році (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1117-р). ОЕСР розробляє стандарти та методології економічного регулювання, прозорості рибного ринку та запобігання субсидіям, що призводять до надмірного вилову [12].

Значну роль в охороні рибних ресурсів відіграють регіональні рибогосподарські організації (Regional fisheries management organisations), які створені для встановлення обов'язкових заходів щодо збереження та сталого управління певними видами риб, зокрема тими, які мігрують між регіонами або охоплюють кілька юрисдикцій, і встановлюють квоти та технічні обмеження на вилов риби та інших водних біоресурсів (наприклад, Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики (CCAMLR) [13].

Отже «європейські стандарти» у сфері рибного господарства інтегрують норми права ЄС із міжнародними зобов'язаннями, що спрямовані на забезпечення сталого використання рибних ресурсів, запобігання ННН рибальству, інтеграцію наукових даних в управлінські рішення та підвищенню прозорості рибного ринку. Імплементація європейських стандартів передбачає гармонізацію національного законодавства з *acquis* ЄС, приєднання

до міжнародних угод і розбудову сучасної системи моніторингу та контролю у рибному господарстві. Такі зміни спрямовані на підвищення інституційної спроможності органів охорони рибних ресурсів та інтеграцію України в європейський і світовий рибогосподарський простір.

Важливим фактором успіху виконання євроінтеграційних зобов'язань України є злагоджений законодавчий процес у Верховній Раді України (ВРУ). На сьогодні у парламенті діє процедура оцінки відповідності законопроектів на предмет їхньої відповідності праву ЄС. Зокрема Комітет ВРУ з питань інтеграції до ЄС виконує відповідну оцінку законопроектів під час їх підготовки до розгляду в першому читанні. Урядовий офіс також готує відповідні висновки та надає їх Комітету. Регламентом Уряду з грудня 2020 року також передбачено обов'язковий аналіз на предмет відповідності зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції законопроектів, які ініційовані народними депутатами та які розглядає Уряд відповідно до ст. 103 Регламенту ВРУ [14].

Імплементація європейських стандартів у національне законодавство є багаторівневим процесом, який передбачає формування належної державної політики. Прийняття Стратегії розвитку галузі рибного господарства України на період до 2030 року (розпорядження КМУ від 02.05.2023 № 402-р) є важливим етапом у формуванні державної політики, оскільки цей документ є елементом стратегічного планування галузі, що визначає пріоритети, орієнтири та механізми правового й інституційного розвитку. Згідно цієї Стратегії одним із найважливіших завдань перед Україною постає приведення нормативно-правового регулювання галузі рибного господарства у відповідність із законодавством ЄС та принципами СПР та ініціативи «Європейський зелений курс». Це сприятиме реалізації стратегічних цілей розвитку галузі, зокрема створенню умов для ефективного управління рибальством, збереження та збільшення чисельності водних біоресурсів у природному середовищі, їх біологічного різноманіття та розвитку аквакультури [15].

Ініціатива «Європейський зелений курс» (2019) визначає довгостроковий стратегічний курс до кліматичної нейтральності до 2050 року, інтегруючи екологічні пріоритети в усі сфери політики, включаючи сільське господарство, біорізноманіття, управління водними ресурсами та рибальство. Її реалізація спрямована не лише на скорочення викидів парникових газів, але й на зупинення втрати біорізноманіття та відновлення водних екосистем, що робить її безпосередньо актуальною для сфери управління рибальством [16].

Тому в процесі імплементації варто враховувати не лише поточні європейські стандарти у сфері охорони рибних ресурсів, а й стратегічні орієнтири «Європейського зеленого курсу». Впровадження його принципів у систему управління рибним господар-

ством України забезпечить перехід до екосистемного підходу, посилить ефективність моніторингу, прозорість управлінських рішень і сприятиме сталому розвитку галузі в контексті європейської інтеграції [16].

З метою наближення українського законодавства до права ЄС та виконання зобов'язань у межах Угоди про асоціацію, у 2023 році в Україні проведено первинну оцінку стану імплементації актів права ЄС, за результатами якої опубліковано Звіт щодо відповідності законодавства України праву Європейського Союзу (acquis ЄС). У розділі 13 «Рибальство» цього Звіту в описі поточного стану імплементації зазначається, що з 705 актів вторинного права ЄС у сфері рибальства 667 — не потребують імплементації. Кількість актів, що підлягають імплементації, складає 34 (30 регламентів та 4 — інші), з них 23 — не імplementовано, 4 — повністю імplementовано, решта — з різним ступенем імплементації [17].

Основними переговорними позиціями між Україною та ЄС у сфері рибальства та аквакультури визначаються актами права ЄС, що стосуються збереження рибних ресурсів, СПР, управління зовнішнім рибпромисловим флотом, реєстру рибпромислового флоту, збору, управління та використання рибогосподарських даних та діяльності щодо припинення ННН рибальства. У Звіті зазначається, що основні розбіжності між українським та європейським правовим регулюванням у сфері рибного господарства пов'язані з недостатнім рівнем інституційного контролю, відсутністю системи простежуваності продукції, прогалинами у зборі та стандартизації статистичних даних, а також браком чітких механізмів відповідальності [17].

Разом з тим, потрібно відзначити і позитивні результати в процесі імплементації європейських стандартів у сфері рибного господарства, які вже простежуються у правотворчій діяльності України. Зокрема, ухвалення Закону України від 21.11.2024 № 4097-IX «Про приєднання України до Угоди про заходи держави порту з недопущення, стримування та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства» засвідчує прагнення держави до інтеграції у міжнародні механізми збереження та сталого використання рибних ресурсів, що відповідає положенням СПР.

Для гармонізації законодавства України в частині раціонального використання та охорони водних біоресурсів у Азово-Чорноморському басейні із законодавством ЄС прийнято Закон України від 15.07.2025 № 4522-IX «Про прийняття Україною Угоди про заснування Генеральної комісії з рибальства у Середземному морі». Це поліпшить співпрацю між Україною та ЄС в галузі рибальства. Зокрема, документ передбачає збереження та управління водними біоресурсами, інспектування та контроль, збір даних і боротьбу з ННН рибальством.

Також, важливим етапом адаптації національного законодавства України до стандартів ЄС у сфері

охорони та управління водними біоресурсами стало ухвалення Закону України від 30.04.2025 № 4398-IX «Про забезпечення простежуваності водних біоресурсів та/або продукції, виробленої з водних біоресурсів», який забезпечує створення правової основи для простежуваності всього ланцюга руху рибної продукції — від моменту вилову або збирання до реалізації кінцевому споживачеві. Цей закон сприяє підвищенню прозорості та законності обігу рибної продукції, зменшенню рівня ННН рибальства, посиленню державного контролю та моніторингу у сфері рибного господарства, наданню споживачам доступної та достовірної інформації про походження продукції.

Цей закон гармонізує українське законодавство із трьома ключовими європейськими стандартами, а саме Регламентом (ЄС) № 1224/2009 щодо контролю та забезпечення простежуваності рибальства [9], Регламентом (ЄС) № 1005/2008 щодо боротьби з ННН рибальством [18] та Регламентом (ЄС) № 1380/2013 [8], що визначає принципи СПР. Ухвалення цього закону можна розглядати як один із ключових результатів процесу імплементації *acquis communautaire* у галузі рибальства, що безпосередньо підвищує конкурентоспроможність української рибної продукції на європейському та світових ринках.

Таким чином, зазначені законодавчі новації не лише усувають окремі прогалини у правовому регулюванні, але й формують основу для інтеграції України у європейський рибогосподарський простір, забезпечуючи прозорість ринку, підвищення рівня довіри європейських партнерів та створення передумов для ефективного контролю за використанням рибних ресурсів.

Імплементація права ЄС зумовлює необхідність реформування відповідної галузі, причому темпи здійснення таких реформ значним чином визначають результативність та ефективність процесу правової інтеграції. В Україні, починаючи з 2023 року відбувається реформування рибного сектору, ініційоване Мінагрополітики і Держрибагентством спільно з Міністерством цифрової трансформації України та експертами Офісу ефективного регулювання BRDO. Слід зазначити, що реформування рибної галузі органічно поєднується із процесом наближення національного законодавства до права ЄС у сфері охорони та управління рибними ресурсами, оскільки мають спільну мету — забезпечення прозорості, ефективності та екологічної збалансованості використання рибних ресурсів.

Одним із ключових елементів реформи рибної галузі є цифровізація. Ухвалення Закону України від 21.03.2023 № 2989-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів та сфері аквакультури» надало можливість запуснути на повноцінній основі електронні аукціони на промисловий вилов риби

та запровадити Єдину державну електронну систему управління галуззю рибного господарства — «Рибальство», яка перевела ключові процедури у цифровий формат (отримання дозволів, ведення журналів вилову, простежуваність продукції). Цей євроінтеграційний закон відповідає принципам СПР та є позитивним прикладом гармонізації внутрішнього законодавства з *acquis communautaire* та створюють передумови для підвищення довіри до державної політики у сфері рибного господарства.

Основними перешкодами на шляху імплементації європейського законодавства у національну правову систему є відсутність цілісної стратегії імплементації, фрагментарність національного законодавства, обмеженість інституційного і кадрового потенціалу, недосконалість процедурно-процесуальних механізмів, недостатня обізнаність із правом ЄС, а також відносно низький рівень правової культури державних службовців, безпосередньо залучених до процесу адаптації [19].

Аналіз стану правового регулювання у сфері охорони та раціонального використання рибних ресурсів в Україні показав, що процес імплементації положень СПР є фрагментарним та супроводжується низкою системних проблем. Згідно Звіту за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права ЄС, основними проблемами визнано недостатній інституційний потенціал, нестачу професійних кадрів, обмежене фінансування та відсутність ефективної міжвідомчої координації. Також наголошується на потребі збільшити кадровий потенціал для підготовки законопроектів, гармонізованих із актами права ЄС, а також необхідність додаткових фінансових ресурсів і залучення міжнародної експертної технічної підтримки, зокрема в рамках програм Twinning, TAIEH або Horizon Europe [17].

Вагомими перешкодами на шляху імплементації стандартів є внутрішні проблеми, зокрема недостатня ефективність боротьби з корупцією. Наявність непрозорих процедур, дублювання функцій між кількома державними органами у сфері контролю та охорони рибних ресурсів та відсутність єдиного координаційного центру знижують ефективність контролю та сприяють зловживанням. У цьому контексті важливим є використання європейського успішного досвіду боротьби з корупцією, який базується на принципах прозорості, підзвітності, електронного врядування та громадського контролю [20].

Крім того, суттєвими викликами для імплементації європейських стандартів у сфері рибного господарства в Україні є збройна агресія Російської Федерації, наслідки якої зумовлюють тимчасову окупацію частини територій, порушення системи управління водними біоресурсами, а також дефіцит людських, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, необхідних для ефективного виконання міжнародних зобов'язань. Водночас, дослідники відмічають, що

російсько-українська війна стала стимулом як для більш активної участі України в євроінтеграційних процесах [21], так і для трансформації політики розширення ЄС, сигналізуючи про перехід від економічно зумовленої інтеграції до геополітично мотивованого підходу [22].

Ключовим недоліком чинної моделі управління рибними ресурсами України є відсутність єдиного національного центру координації контролю та моніторингу рибних ресурсів, подібного до Європейського агентства з контролю за рибальством (EFCA), яке забезпечує узгоджене застосування СПР у державах-членах ЄС та функціонує як ключовий інструмент ЄС у сфері координації контролю, інспекції та боротьби з незаконним виловом [23].

Попри те, що Держрибагенство виконує ключові функції у сфері регулювання рибного господарства, його спроможність не охоплює повний цикл управління та контролю. На відміну від Європейського агентства з контролю рибальства (EFCA), створеного відповідно до Регламенту (ЄС) 2019/473, українська модель характеризується розпорошенням повноважень та відсутністю централізованої системи збору, аналізу та обміну даними.

Враховуючи позитивний європейський досвід, доцільно створити Національний центр моніторингу та контролю рибних ресурсів, який би функціонував за моделлю Європейського агентства з контролю рибальства та забезпечував би централізований моніторинг, електронний облік виловів, прозорий розподіл квот та формування єдиної бази даних. Така структура сприятиме реалізації принципів Регламенту (ЄС) № 1380/2013 про СПР та запобіганню ННН рибальству відповідно до Регламенту (ЄС) № 1005/2008, що, у свою чергу, підвищить прозорість управлінських процесів і знизить корупційні ризики у сфері охорони рибних ресурсів України.

Не менш важливим компонентом успішної імплементації європейських стандартів в рибну галузь України є налагодження ефективної взаємодії з національними та місцевими зацікавленими сторонами. Незважаючи на формальне існування процедур публічних обговорень, реальна участь представників рибальських громад, науковців та екологічних організацій залишається обмеженою.

Натомість одним із ключових елементів СПР є принцип участі зацікавлених сторін. СПР має складне зобов'язання, що полягає у досягненні балансу між трьома вимірами сталого розвитку — економічним, соціальним і екологічним. Проте на практиці реалізація цього зобов'язання стикається з численними викликами: надмірний вилов, деградація морських екосистем і соціально-економічна нестабільність у прибережних громадах залишаються суттєвими проблемами. Світовий досвід показує, що розроблення та впровадження ефективної політики управління рибальством є складним завданням навіть для країн із розвиненими інституційними

системами, що підтверджується постійним скороченням рибних запасів [24].

У відповідь на ці виклики Європейська Комісія дедалі активніше впроваджує підходи, засновані на широкій участі зацікавлених сторін у процесах прийняття рішень. Такий підхід спрямований на створення відкритих механізмів комунікації між державними органами, науковими установами, рибальським сектором, екологічними організаціями та місцевими громадами. У країнах ЄС функціонує розвинена система дорадчих рад (Advisory Councils) — організацій, очолюваних представниками зацікавлених сторін, які надають Європейській Комісії та державам-членам рекомендації з питань управління рибальством. Ці дорадчі ради забезпечують постійний консультативний процес між владою, бізнесом і громадськістю, формуючи спільну відповідальність за стан морських і прісноводних екосистем [25].

Наукові дослідження показують, що системне залучення стейкхолдерів до формування політики сприяє зменшенню конфліктів між державою та рибальським сектором, підвищує довіру до регуляторних рішень і стимулює добровільне дотримання правил рибальства [26].

Для України досвід ЄС є показовим: у процесі адаптації до європейських стандартів доцільно створити постійно діючі консультативні ради при Держрибагенстві та Мінагрополітики, розвивати електронні платформи для публічного обговорення для обговорення політики та участь у моніторингу впровадження законодавства про рибальство представниками громадських організацій.

Таким чином, підвищення ефективності системи управління та охорони рибних ресурсів в Україні вимагає не лише правової гармонізації, а й інституційного оновлення — переходу до інклюзивної, науково обґрунтованої та прозорої моделі управління, побудованої на принципах партнерства між державою, наукою та громадянським суспільством.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Європейські стандарти у сфері рибного господарства, сформовані в межах Спільної політики рибальства ЄС, базуються на принципах екосистемного управління, простежуваності походження рибної продукції, цифровізації контролю та підзвітності. Їх імплементація є ключовою передумовою для сталого розвитку галузі, підвищення рівня екологічної безпеки й успішного виконання зобов'язань України у межах євроінтеграційного процесу.

Нормативна база України поступово наближається до права ЄС, що підтверджується ухваленням законів щодо боротьби з ННН рибальством, забезпечення простежуваності продукції та участі у міжнародних рибогосподарських організаціях. Проте рівень імплементації європейських стандартів у сфері рибного господарства залишається досить низьким. Позитивним прикладом наближення

до європейських стандартів визначено запровадження електронної системи «еРибальство», що створює умови для цифровізації процедур контролю, прозорості інформації про вилов, а також взаємодії суб'єктів господарювання з контролюючими органами.

Враховуючи досвід ЄС, ефективне управління рибними ресурсами в Україні потребує інституційного оновлення та концентрації управлінських повноважень. Доцільним кроком є створення єдиного координаційного органу за аналогією з Європейським агентством з контролю рибальства (EFCA), який би координував діяльність державних органів, забезпечував централізований збір і обмін даними, електронний облік виловів та прозорий розподіл квот. Такий підхід дозволить підвищити ефективність реалізації асquis ЄС, забезпечити єдність управлінських рішень і сприятиме формуванню цілісної державної стратегії у сфері охорони рибних ресурсів.

Водночас ефективна імплементація європейських стандартів у сфері рибного господарства України неможлива без створення стійкої системи взаємодії державних інституцій із зацікавленими сторонами — рибальськими громадами, науковими

установами та екологічними організаціями. Досвід ЄС переконливо доводить, що лише за умови систематичного залучення стейкхолдерів до процесів прийняття рішень можна досягти балансу між економічними, соціальними й екологічними складовими сталого розвитку. Для України доцільним є запровадження постійно діючих консультативних рад при органах державного управління, розвиток електронних платформ для публічних консультацій і забезпечення участі громадськості у моніторингу виконання законодавства. Такий підхід сприятиме формуванню прозорості, науково обґрунтованої та інклюзивної моделі управління рибними ресурсами, що відповідатиме принципам ЄС і підвищить довіру до регуляторної політики держави.

Перспективними напрямками подальших досліджень є удосконалення адміністративно-правових механізмів регулювання діяльності органів охорони рибних ресурсів, розроблення моделі інституційної інтеграції з органами ЄС та впровадження екосистемного підходу до управління водними біоресурсами відповідно до принципів «Європейського зеленого курсу».

Література

1. FAO. Illegal, Unreported and Unregulated (IUU) fishing. URL: <https://www.fao.org/iuu-fishing/en/> (дата звернення: 01.11.2025).
2. FAO & WHO. Joint FAO/WHO Expert Consultation on the Risks and Benefits of Fish Consumption: Meeting report, Rome, 9–13 October 2023. *Food Safety and Quality Series*, 2024. No. 28. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd2394en>
3. Ріпенко А. І., Настіна О. І. Проблеми нормативно-правового забезпечення рибальства та рибництва в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*, 2022. № 9. С. 191–196.
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Верховна Рада України*. 2014. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.11.2025).
5. Данкевич В. Є., Данкевич Є. М., Бондарчук Н. В., Стрільчук В. А. Європейська Зелена угода: дорожня карта збалансованого природокористування в умовах децентралізації. *Проблеми економіки*. 2021. № 1 (47). С. 185–191.
6. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України № 728-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. N 31. Ст. 254.
7. United Nations. Unravelling Connections: EU Accession and the 2030 Agenda (Chapter 13 — Fisheries summary). UN System in Montenegro, 2020. 41 p.
8. Regulation (EU) 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008 (recast). *Official Journal of the European Union*. L 157, 20.6.2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1004&qid=1762585832250> (дата звернення: 01.11.2025).
9. Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006. *Official Journal of the European Union*. L 343/1, 22.12.2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1224&qid=1762586138675> (дата звернення: 01.11.2025).
10. FAO. Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2009. URL: <https://www.fao.org/port-state-measures/en/> (дата звернення: 01.11.2025).

11. FAO. Code of Conduct for Responsible Fisheries. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1995. 49 p.
12. OECD. OECD Review of Fisheries 2025. OECD Publishing, Paris, 2025. DOI: 10.1787/560cd8fc-en
13. European Commission. Regional fisheries management organisations (RFMOs). https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/fisheries/international-agreements/regional-fisheries-management-organisations-rfmos_en (дата звернення: 01.11.2025).
14. Усенко І.О. Шляхи подолання проблеми незаконного, непідзвітного і нерегульованого рибальства в європейському союзі: як приклад для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 12. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.12.71
15. Про схвалення Стратегії розвитку галузі рибного господарства України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 травня 2023 р. № 402-р.
16. Табідулліна Ж., Руслан А. The European «Green Deal» and its implementation in Ukraine. *Міжнародний науковий вісник*. 2022. Вип. 1–2 (25–26). С. 188–194.
17. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis EC). 2023. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-za-rezultatami-provedennya-pervynnoyi-otsinky-stanu-implementatsiyi-aktiv-prava-yevropejskogo-soyuzu-acquis-yes-self-skryningu/> (дата звернення: 01.11.2025).
18. Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999. *Official Journal of the European Union*. L L 286/1, 29.10.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-%3A32008R1005&qid=1762590608753> (дата звернення: 01.11.2025).
19. Ломака В. С. Щодо адаптації адміністративного законодавства України до права Європейського Союзу у податковій сфері. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2025. № 6. DOI: 10.25313/2520-2308-2025-6-11106
20. Ван ден Берг М., Чернохова М., Скальський М., Плєсник Я., Карлік В., Пінкава П., Вахунова З. Як побудувати ефективну державну екологічну інспекцію — на основі досвіду Чеської Республіки. Прага, 2024. URL: <https://cleanair.org.ua/publication/dosvid-chexii-v-pobudovi-dergecoinspekci/> (дата звернення: 01.11.2025).
21. Галан В.О., Самойлова А.Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2025. Том 4, № 89. С. 107–113. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.4.16
22. Kandyuk O. Wartime Enlargement: How the War in Ukraine Transforms the Development of EU. *Athena — Critical Inquiries in Law, Philosophy and Globalization*. 2024. Vol. 4, No. 2. P. 169–193. DOI: 10.6092/issn.2724-6299/20279.
23. Regulation (EU) 2019/473 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 on the European Fisheries Control Agency (codification). (2019) *Official Journal of the European Union*. L 83/18, 25.3.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/473/oj/eng> (дата звернення: 01.11.2025).
24. FAO. The State of World Fisheries and Aquaculture 2022. Towards Blue Transformation. Rome, FAO. 2022. DOI: 10.4060/cc0461en.
25. Van Bogaert et al. CFP regionalisation. Publications Office of the European Union, 2022. 111 p.
26. Gercek E., Gambino M., Malvarosa L. Understanding EU Fisheries Management Dynamics by Engaging Stakeholders through Online Group Model-Building. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. No. 23. 15862. DOI: 10.3390/su142315862

References

1. FAO. Illegal, Unreported and Unregulated (IUU) fishing. URL: <https://www.fao.org/iuu-fishing/en/>
2. FAO & WHO. Joint FAO/WHO Expert Consultation on the Risks and Benefits of Fish Consumption: Meeting report, Rome, 9–13 October 2023. *Food Safety and Quality Series*, 2024. No. 28. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd2394en>
3. Ripenko A. I., Nastina O. I. Problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia rybalstva ta rybnytstva v Ukraini. *Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal*, 2022. № 9. S. 191–196 [in Ukrainian].
4. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyim derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014 r. *Verkhovna Rada Ukrainy*. 2014. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
5. Dankevych V. Ye., Dankevych Ye. M., Bondarchuk N. V., Strilchuk V. A. Yevropeiska Zelena uhoda: dorozhnia karta zbalansovanoho pryrodokorystuvannia v umovakh detsentralizatsii. *Problemy ekonomiky*. 2021. № 1 (47). S. 185–191 [in Ukrainian].
6. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku ta Uhody pro implementatsiiu Chastyny KhI Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii z morskoho prava 1982 roku: Zakon Ukrainy № 728-KhIV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1999. N 31. st. 254 [in Ukrainian].
7. United Nations. Unravelling Connections: EU Accession and the 2030 Agenda (Chapter 13 — Fisheries summary). UN System in Montenegro, 2020. 41 p.

8. Regulation (EU) 2017/1004 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on the establishment of a Union framework for the collection, management and use of data in the fisheries sector and support for scientific advice regarding the common fisheries policy and repealing Council Regulation (EC) No 199/2008 (recast). *Official Journal of the European Union*. L 157, 20.6.2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1004&qid=1762585832250>
9. Council Regulation (EC) No 1224/2009 of 20 November 2009 establishing a Community control system for ensuring compliance with the rules of the common fisheries policy, amending Regulations (EC) No 847/96, (EC) No 2371/2002, (EC) No 811/2004, (EC) No 768/2005, (EC) No 2115/2005, (EC) No 2166/2005, (EC) No 388/2006, (EC) No 509/2007, (EC) No 676/2007, (EC) No 1098/2007, (EC) No 1300/2008, (EC) No 1342/2008 and repealing Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1627/94 and (EC) No 1966/2006. *Official Journal of the European Union*. L 343/1, 22.12.2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1224&qid=1762586138675>
10. FAO. Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2009. URL: <https://www.fao.org/port-state-measures/en/>
11. FAO. Code of Conduct for Responsible Fisheries. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1995. 49 p.
12. OECD. OECD Review of Fisheries 2025. OECD Publishing, Paris, 2025. DOI: 10.1787/560cd8fc-en
13. European Commission. Regional fisheries management organisations (RFMOs). https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/fisheries/international-agreements/regional-fisheries-management-organisations-rfmos_en
14. Usenko I. O. Shliakhy podolannia problemy nezakonnoho, nepidzvitnoho i nerehulovanoho rybalstva v yevropeiskomu soiuzi: yak pryklad dlia Ukrainy. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2021. № 12. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.12.71 [in Ukrainian].
15. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku haluzi rybnoho hospodarstva Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02 travnia 2023 r. № 402-r [in Ukrainian].
16. Tabidullina Zh., Ruslan A. The European “Green Deal” and its implementation in Ukraine. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk*. 2022. Vyp. 1–2 (25–26). S. 188–194.
17. Zvit za rezultatamy provedennia pervynnoi otsinky stanu implementatsii aktiv prava Yevropeyskoho Soiuzu (acquis YeS). 2023. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opublikovano-zvit-za-rezultatamy-provedennya-pervynnoyi-otsinky-stanu-implementatsiyi-aktiv-prava-yevropejskogo-soyuzu-acquis-yes-self-skryningu/> [in Ukrainian].
18. Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999. *Official Journal of the European Union*. L L 286/1, 29.10.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008R1005&qid=1762590608753>
19. Lomaka V. S. Shchodo adaptatsii administratyvnoho zakonodavstva Ukrainy do prava Yevropeiskoho Soiuzu u podatkovii sferi. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal “Internauka”. Seriya: “Iurydychni nauky”*. 2025. № 6. DOI: 10.25313/2520-2308-2025-6-11106 [in Ukrainian].
20. van den Berh M., Chernokhova M., Skalskyi M., Plesnik Ya., Karlik V., Pinkava P., Vakhunova Z. Yak pobuduvaty efektyvnu derzhavnu ekolohichnu inspektsiiu — na osnovi dosvidu Cheskoj Respubliky. Praha, 2024. URL: <https://cleanair.org.ua/publication/dosvid-chexii-v-pobudovi-dergecoinspekci/> [in Ukrainian].
21. Halan V. O., Samoilova A. R. Yevrointehratsiia ahrarnoho sektora Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy vykonannia zobov'язan. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. 2025. Tom 4, № 89. S. 107–113. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.4.16 [in Ukrainian].
22. Kandyuk O. Wartime Enlargement: How the War in Ukraine Transforms the Development of EU. *Athena — Critical Inquiries in Law, Philosophy and Globalization*. 2024. Vol. 4, No. 2. P. 169–193. DOI: 10.6092/issn.2724-6299/20279.
23. Regulation (EU) 2019/473 of the European Parliament and of the Council of 19 March 2019 on the European Fisheries Control Agency (codification). (2019) *Official Journal of the European Union*. L 83/18, 25.3.2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/473/oj/eng>
24. FAO. The State of World Fisheries and Aquaculture 2022. Towards Blue Transformation. Rome, FAO. 2022. DOI: 10.4060/cc0461en.
25. Van Bogaert et al. CFP regionalisation. Publications Office of the European Union, 2022. 111 p.
26. Gercek E., Gambino M., Malvarosa L. Understanding EU Fisheries Management Dynamics by Engaging Stakeholders through Online Group Model-Building. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. No. 23. 15862. DOI: 10.3390/su142315862

УДК 347.73:346.12:342.7(477)

Можаровська Наталія Олегівна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
факультет права та міжнародних відносин
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Mozharovska Nataliia
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Public Law
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID: 0009-0000-5407-7298

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11611

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОШОВОГО ОБІГУ ЯК ЯВИЩА, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ОЗНАКАМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

THEORETICAL AND LEGAL FRAMEWORK OF MONEY CIRCULATION AS A PUBLIC-LAW PHENOMENON

Анотація. Вступ. Сучасна грошова система є однією з провідних сфер публічних фінансів, у якій поєднуються ринкова саморегуляція, державна монетарна політика та міжнародні стандарти фінансової стабільності. Умови цифровізації, воєнної економіки й євроінтеграції зумовлюють необхідність осмислення грошового обігу як правового явища публічно-правового характеру. В умовах глобальних викликів – збройної агресії, валютних коливань і посилення контролю за фінансовими потоками – грошовий обіг стає ключовим інструментом реалізації державної монетарної політики та фінансової безпеки. Міжнародні стандарти МВФ, Базельського комітету, ЄЦБ і права ЄС визначають орієнтири модернізації правового регулювання грошового обігу в Україні.

Мета. Метою статті є доктринальне осмислення права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, визначення його предмета, методу правового регулювання та структурних елементів, що забезпечують стабільність грошової системи України. Акцент зроблено на взаємозв'язку між економічною природою грошового обігу та його правовою формою, а також на з'ясуванні функціонального значення цього інституту в системі публічного права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України, що визначають правові та інституційні засади грошового обігу, зокрема Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (2014), Постанова КМУ «Про Національну економічну стратегію до 2030 року» (2021) та підзаконні акти НБУ. Теоретичну основу становлять праці І. Проць, Ю. Михальського, О. Орлюк, Т. Латковської, О. Лещенка, О. Дзюбляка, В. Корнієєва та інших учених, а також аналітичні матеріали НБУ, МВФ, Світового банку й ЄЦБ. Методологія базується на принципі методологічного плюралізму, що поєднує діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-юридичний та аналітико-правовий методи для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання грошового обігу та формування авторської концепції його публічно-правової природи.

Результати. У статті проведено системно-правовий аналіз грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, що інтегрує норми конституційного, адміністративного, фінансового та міжнародного права. Встановлено, що предметом його правового регулювання є суспільні відносини з організації, стабілізації та контролю грошової системи, а метод правового впливу поєднує імперативні та координаційні засади. Виокремлено базові й допоміжні субінститути, які забезпечують структурну цілісність і адаптивність правового механізму грошового обігу, особливо в умовах воєнного стану. Показано, що цей інститут виконує стабілізаційну, координаційну та охоронну функції, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки й економічного суверенітету держави.

Перспективи. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення комплексної моделі інституту права грошового обігу як елемента публічно-правового забезпечення фінансової стабільності. Перспективним є уточнення спів-

відношення базових і допоміжних субінститутів, насамперед у сфері цифрових валют, міждержавних платіжних систем і спеціальних правових режимів. Розвитку потребує концепція публічно-правової відповідальності у грошово-кредитних відносинах та уніфікація стандартів прозорості й підзвітності в монетарній політиці, що сприятиме зміцненню економічного суверенітету та європейській інтеграції України.

Ключові слова: грошовий обіг; публічне право; фінансове право; монетарна політика; Національний банк України; фінансова стабільність; публічно-правова відповідальність; економічний суверенітет; цифровізація фінансової системи; базові та допоміжні субінститути; правове регулювання; міжнародні стандарти.

Summary. Introduction. The modern monetary system is one of the core spheres of public finance, combining market self-regulation, state monetary policy, and international financial stability standards. The processes of digitalization, wartime economy, and European integration necessitate the reinterpretation of money circulation as a public-law phenomenon. Amid global challenges – armed aggression, currency fluctuations, and strengthened financial control – money circulation becomes a key instrument for implementing state monetary policy and ensuring financial security. International standards set by the IMF, the Basel Committee, the ECB, and EU law outline benchmarks for modernizing Ukraine's legal regulation of money circulation.

Purpose. The purpose of the article is to conceptualize the law of money circulation as an inter-branch public-law institute and to determine its subject, methods, and structural elements ensuring the stability of Ukraine's monetary system. The study emphasizes the correlation between the economic nature of money circulation and its legal form, as well as the functional role of this institute within the system of public law.

Materials and methods. The materials of the research include:

The study is based on the normative legal acts of Ukraine defining the legal and institutional framework of money circulation, including the Law of Ukraine “On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU” (2014), the Resolution of the Cabinet of Ministers “On the National Economic Strategy until 2030” (2021), and the by-laws of the National Bank of Ukraine. The theoretical foundation relies on the works of I. Prots, Yu. Mykhalskyi, O. Orliuk, T. Latkovska, O. Leshchenko, O. Dziubliuk, V. Kornieiev, and other scholars, as well as analytical materials from the NBU, IMF, World Bank, and ECB. The methodological basis rests on the principle of methodological pluralism, combining dialectical, system-structural, comparative-legal, formal-legal, and analytical methods to identify the regularities of monetary regulation and develop the author's concept of its public-law nature.

Results. The study presents a system-legal analysis of money circulation as an inter-branch public-law institute integrating the norms of constitutional, administrative, financial, and international law. It establishes that the subject of legal regulation covers social relations related to the organization, stabilization, and control of the monetary system, combining imperative and coordination methods of influence. The identified basic and auxiliary subinstitutes ensure the structural integrity and adaptability of the legal mechanism of money circulation, particularly under martial law. The institute performs stabilization, coordination, and protective functions aimed at strengthening financial security and the state's economic sovereignty.

Discussion. Further research should focus on developing a comprehensive model of the law of money circulation as part of the public-law framework for financial stability. Promising directions include clarifying the relationship between basic and auxiliary subinstitutes, particularly in the areas of digital currencies, intergovernmental payment systems, and special legal regimes. The concept of public-law responsibility in monetary relations and the unification of transparency and accountability standards in monetary policy require further elaboration to strengthen economic sovereignty and promote Ukraine's European integration.

Key words: money circulation; public law; financial law; monetary policy; National Bank of Ukraine; financial stability; public-law responsibility; economic sovereignty; digitalization of the financial system; basic and auxiliary subinstitutes; legal regulation; international standards.

Постановка проблеми. Грошовий обіг у системі публічно-правових відносин має тісний економіко-правовий зв'язок із сучасними трансформаціями суспільства — збройною агресією РФ проти України, цифровізацією, розвитком міждержавних об'єднань і тенденціями глобальної валютної інтеграції. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом презентує державу як країну з ринковою економікою, що адаптує законодавство до вимог європейського правового простору [1]. Відповідно до Національної економічної стратегії України на період до 2030 року, ефективність державної політики у фінансово-економічній сфері залежить від збалансованого реформування грошової системи та впровадження цифрових технологій у фінансовому секторі [2].

Значний внесок у розроблення теоретичних і прикладних засад дослідження грошового обігу зробили вітчизняні науковці, серед яких Н. Балдич, В. Бодров, І. Ветрова, О. Вовченко, О. Дзюблук, В. Корнеєв, І. Крупка, Т. Латковська, О. Лещенко, Ю. Михальський, В. Міщенко, О. Орлюк, О. Радченко, а також інші дослідники, які вивчали економіко-правову природу грошей і механізми їх правового регулювання [3–15]. Попри наявність вагомих напрацювань, питання комплексного осмислення грошового обігу як публічно-правового феномена залишається відкритим. В умовах цифровізації, воєнного стану та формування глобального фінансового простору особливої актуальності набуває теоретико-правовий аналіз сутності, структури та функцій інституту права грошового обігу, спрямований на мо-

дернізацію нормативного регулювання й адаптацію його до сучасних викликів.

Метою статті є доктринальне осмислення права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту, визначення його предмета, методу правового регулювання та структурних елементів, що забезпечують стабільність грошової системи України. Акцент зроблено на взаємозв'язку між економічною природою грошового обігу та його правовою формою, а також на з'ясуванні функціонального значення цього інституту в системі публічного права.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України, що визначають правові та інституційні засади грошового обігу, зокрема Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (2014), Постанова КМУ «Про Національну економічну стратегію до 2030 року» (2021) та підзаконні акти НБУ. Теоретичну основу становлять праці І. Проць, Ю. Михальського, О. Орлюк, Т. Латковської, О. Лещенка, О. Дзюблюка, В. Корнеева та інших учених, а також аналітичні матеріали НБУ, МВФ, Світового банку й ЄЦБ.

Методологічну основу дослідження становить принцип методологічного плюралізму, який передбачає поєднання філософських, економіко-правових та спеціально-юридичних підходів до аналізу грошового обігу як правового явища.

Застосовано діалектичний метод — для виявлення закономірностей розвитку правового регулювання грошового обігу та взаємозв'язку економічних і юридичних чинників; системно-структурний метод — для визначення місця інституту права грошового обігу в системі публічного права та його внутрішньої архітекτονіки; порівняльно-правовий метод — для аналізу національного й європейського підходів до організації грошової системи; формально-юридичний метод — для тлумачення норм законодавства України у сфері монетарного регулювання та фінансової безпеки; аналітичний і логіко-правовий методи — для узагальнення доктринальних підходів і формування авторського бачення міжгалузевого публічно-правового характеру інституту права грошового обігу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед ключових передумов формування права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту визначальними є *економічні* та *правові* чинники.

З *економічного* погляду, грошовий обіг розглядається як безперервний процес руху грошей, що включає послідовні стадії: емісію (випуск грошових знаків), функціонування грошей в обігу — як посередника між сукупним попитом і пропозицією, та їх вилучення з обігу, спрямоване на підтримання рівноваги грошово-кредитної системи [3; 4; 5; 6]. Ці закономірності визначають економічне підґрунтя становлення права грошового обігу, оскільки саме

через механізми правового регулювання забезпечується стабільність грошової системи, ефективність монетарної політики та захист публічних інтересів держави.

Економічний підхід до грошового обігу ґрунтується на класичних теоріях грошей — номіналістичній, металістичній, кількісній, а також на емпіричних і кількісних законах, що пояснюють взаємозв'язок між грошовою масою, рівнем виробництва та цінами. Ці теорії розкривають еволюцію грошей, механізми їх функціонування та вплив на економічну систему. На основі зазначених закономірностей формується економічне підґрунтя інституту права грошового обігу в системі публічного права України, оскільки саме економічні процеси визначають правові межі організації, стабілізації та контролю грошового обігу. Таким чином, економічна природа грошей стає об'єктивною основою для формування їх правового змісту як складової публічно-правового регулювання.

До *економічних передумов* формування інституту права грошового обігу належить публічна потреба в організації грошового обігу як складової економічного механізму держави. Її зміст полягає у створенні умов для задоволення суспільних потреб через грошові інструменти — мобілізацію публічних доходів, необхідних для фінансування соціально значущих цілей, та здійснення публічних видатків, спрямованих на реалізацію функцій держави і територіальних громад. Така потреба формує об'єктивне економічне підґрунтя для правового впорядкування грошових процесів і визначає їх публічно-правову природу.

Публічна потреба у грошовому обігу є похідною від усіх інших публічних потреб, оскільки він виступає необхідним елементом реалізації будь-якої публічно-економічної діяльності. Саме ця потреба формує міжгалузеву основу становлення права грошового обігу, поєднуючи економічну сутність грошових процесів із правовими механізмами їх впорядкування. Відтворювальні процеси національної економіки залежать від узгодженості всіх елементів господарської діяльності держави, що зумовлює адаптацію системи грошового обігу до окремих сфер економічної діяльності, передусім публічних фінансів. Це, у свою чергу, визначає міжгалузеву природу інституту права грошового обігу та його органічний зв'язок із фінансово-правовим регулюванням.

Правові передумови формування інституту права грошового обігу трансформуються у системуютьовувальні чинники його розвитку, визначаючи його зміст і структуру в межах публічно-правової системи. Ключовими серед них є *предмет* і *метод* правового регулювання. *Предмет права грошового обігу* становить сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі організації, стабілізації та контролю грошового обігу й спрямовані на задоволення публічних потреб у цій сфері. Ці

відносини мають публічно-правову природу, оскільки їх реалізація забезпечується владними повноваженнями держави та спрямована на досягнення загальносуспільного інтересу.

Зазначені суспільні відносини є неоднорідними за змістом і функціональним спрямуванням, оскільки організація грошового обігу охоплює управлінську, фінансову, контрольно-наглядову та охоронну діяльність держави. Кожен із цих напрямів відображає окремий аспект забезпечення стабільності грошової системи, проте всі вони об'єднані спільною метою — реалізацією публічного інтересу через регулювання руху грошей у національній економіці. Водночас ці відносини мають публічно-правову природу, оскільки передбачають участь суб'єктів, наділених владними повноваженнями, реалізацію прав і обов'язків у загальносуспільних інтересах, а також підпорядкування принципам законності, пропорційності, публічної довіри та підзвітності державної влади [7; 8; 9; 10; 11].

Отже, *предмет правового регулювання у сфері грошового обігу* становить багаторівневу систему суспільних відносин, що охоплює організаційно-управлінські, фінансові, контрольно-наглядові та охоронні аспекти державної діяльності у сфері грошово-кредитної політики. Через ці відносини реалізується публічна функція держави — забезпечення стабільності, ліквідності та довіри до національної валюти. Такий комплекс має інтегративний характер, поєднуючи економічну сутність грошового обігу з юридичними механізмами його регулювання. З одного боку, він є інструментом реалізації фінансово-економічної політики, а з іншого — сферою втілення публічного інтересу, що забезпечує баланс між економічним розвитком і принципами законності, прозорості та підзвітності влади.

Таким чином, *предмет права грошового обігу* становить системоутворювальну основу міжгалузевого публічно-правового інституту, спрямованого на узгодження діяльності органів державної влади, фінансових установ і суб'єктів господарювання у сфері грошово-кредитних процесів, що визначають сталість публічних фінансів і безпеку національної економіки.

Метод правового регулювання права грошового обігу має комплексний і системний характер, що зумовлено участю норм різних галузей публічного права у врегулюванні грошово-кредитних відносин. Основу становить конституційний метод правового конституювання, який закріплює засади грошової системи, статус національної валюти та правові основи діяльності центрального банку. Поряд із ним застосовуються адміністративно-правові, фінансово-правові й кримінально-правові методи, спрямовані на організаційне управління, регулятивний вплив і правову охорону грошового обігу. У межах цього інституту використовуються також економіко-правові механізми — дефляційні, деномінаційні, деваль-

ваційні тощо, які поєднують правові та фінансові інструменти для підтримання макроекономічної рівноваги та захисту публічних інтересів держави.

Серед правових передумов формування інституту права грошового обігу особливе значення мають його *організаційна та забезпечувальна функції*, пов'язані з публічною потребою у впорядкуванні грошових процесів. Реалізація цих функцій спрямована на створення моделі грошового обігу, що відповідає сучасним потребам держави й суспільства та забезпечує баланс публічних і приватних інтересів. Відтак право грошового обігу виконує подвійну роль: організаційну — впорядковує систему грошового обігу, та забезпечувальну — гарантує дотримання принципів стабільності, законності й публічної довіри у фінансово-економічній сфері.

Отже, право грошового обігу як міжгалузевий публічно-правовий інститут є результатом взаємодії економічних і правових передумов, що відображають потребу держави в упорядкуванні грошово-кредитних процесів із урахуванням публічних інтересів суспільства. Його предмет охоплює організаційно-управлінські, фінансові, контрольні та охоронні відносини, у межах яких реалізується державна політика стабілізації грошової системи. Метод інституту поєднує конституційні, адміністративні, фінансові та економіко-правові інструменти впливу, забезпечуючи цілісність регулятивного процесу. Взаємодія цих елементів формує системну єдність права грошового обігу, що виконує організаційну, забезпечувальну й охоронну функції, спрямовані на зміцнення фінансової безпеки, макроекономічну стабільність і реалізацію економічного суверенітету держави.

Висока суспільна значущість відносин, що регулюються у сфері грошового обігу, є однією з ключових передумов формування відповідного інституту. Вона проявляється у постійному оновленні нормативно-правової бази та стратегічних актів державного планування, що реагують на швидкі економічні зміни. Особливої актуальності цей процес набуває в умовах воєнної агресії РФ проти України, коли стабільність грошово-фінансової системи стає елементом національної безпеки. У таких обставинах держава адаптує правові механізми грошового обігу до потреб воєнної економіки, підтримує платоспроможність банків, функціонування платіжної інфраструктури та захист національної валюти від зовнішнього тиску.

Постійне вдосконалення нормативно-правової бази у сфері грошового обігу є не лише проявом еволюції правової системи, а й відповіддю на виклики воєнного часу, що потребують поєднання правових, економічних і безпекових підходів до збереження фінансової стабільності та публічних інтересів держави. Процеси нормативної адаптації знаходять відображення у системному оновленні законодавства, яке відповідає сучасним воєнним і євроінтеграційним ви-

кликам. Основу правового регулювання становлять: Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX, що модернізує інфраструктуру електронних платежів за стандартами ЄС; Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV, який визначає статус і незалежність центрального банку; підзаконні акти НБУ — Постанова № 155 від 08.12.2020 та Постанова № 22 від 21.01.2004, що регламентують касові та безготівкові операції; а також Постанова КМУ № 179 від 03.03.2021 «Про Національну економічну стратегію до 2030 року», яка визначає реформування грошової системи, цифровізацію фінансового сектору й зміцнення фінансової безпеки як пріоритети розвитку.

Таким чином, оновлення нормативної бази у сфері грошового обігу є не лише реакцією на кризові обставини, а й свідченням інституційної зрілості держави, здатної забезпечувати стійкість грошової системи, її відповідність міжнародним стандартам та ефективний захист публічних інтересів українського суспільства.

Система джерел права грошового обігу підтверджує його міжгалузевий публічно-правовий характер. На *конституційному* рівні основи цього інституту визначає Конституція України, яка закріплює правовий статус людини і громадянина у сфері грошових відносин, економічні засади суспільства у взаємозв'язку з грошовим обігом та роль держави у регулюванні грошової системи. Саме цей рівень формує базові принципи функціонування грошового обігу — верховенство права, стабільність національної валюти та публічну відповідальність держави за стан грошово-кредитної системи.

Законодавство України, що регулюють сферу грошового обігу, не утворюють єдиного кодифікованого акту, проте формують взаємопов'язану систему нормативних положень, які визначають принципи емісії, обігу, контролю та відповідальності у фінансово-грошових відносинах. Незважаючи на відсутність кодифікованого джерела, ці закони мають узгоджені процедурні особливості ухвалення, зміни й скасування, що свідчить про цілісність державної політики у сфері грошово-фінансового регулювання.

Серед *підзаконних нормативно-правових актів*, що формують джерельну базу права грошового обігу, провідне місце належить актам Національного банку України, які деталізують норми законів і визначають порядок здійснення готівкових та безготівкових розрахунків, правила валютного контролю й стандарти функціонування платіжних систем. Ці акти забезпечують практичну реалізацію державної політики у грошово-кредитній сфері та узгоджують норми конституційного, адміністративного, фінансового й міжнародного публічного права. До них, зокрема, належать: Постанова Правління НБУ № 155 від 08.12.2020 р. «Про внесення змін до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» та Постанова № 22 від 21.01.2004

р. «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», які визначають базові стандарти грошового обігу в Україні.

У частині регулювання грошового обігу у сфері публічних фінансів важливу нормативну роль відіграють акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України та Державної казначейської служби України.

Показовим прикладом використання публічно-правових механізмів впливу на фінансову стабільність держави є Указ Президента України від 30 грудня 2023 р. № 877/2023 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»». Цей акт демонструє застосування правових інструментів контролю за грошово-фінансовими потоками в контексті забезпечення національної безпеки.

Сукупність таких нормативних актів відображає інституційну складність і багаторівневість правового регулювання грошового обігу, що поєднує елементи фінансового, адміністративного та конституційного права. Завдяки цьому забезпечується стійкість і адаптивність національної грошової системи навіть в умовах воєнного стану та зовнішньополітичних викликів.

Як слушно підкреслюють Т. А. Латковська та О. В. Лещенко, правові норми, що регулюють сферу грошового обігу, мають низку унікальних рис, які дозволяють говорити про них як про окрему, самодостатню групу в системі публічно-правового регулювання.

Передусім, вони покликані впорядковувати цілісний комплекс суспільних відносин, пов'язаних із рухом грошових одиниць, емітованих Національним банком України, які пронизують усі сфери життя — від державного управління до приватного бізнесу. Ці відносини значно ширші за межі класичного фінансового права, адже охоплюють не лише формування та використання грошових фондів, а й забезпечують функціонування економічного обігу як цілісної системи вартості.

Друга особливість полягає у змішаному характері таких відносин: тут поєднуються владно-майнові й диспозитивні елементи. З одного боку, держава виступає носієм публічної влади, а з іншого — співучасником економічного обігу, де діють принципи автономії волі та довірності.

Не менш важливою є й інституційна специфіка. Нормативна база грошового обігу формується передусім актами Національного банку України, який реалізує власну регуляторну компетенцію у фінансово-грошовій сфері, створюючи окремий масив правових приписів. Саме тут формується понятійний апарат інституту — категорії «гроші» та «грошовий обіг», що мають методологічне значення для галузевого права.

Варто зазначити, що регулювання грошової маси здійснюється не лише правовими, а й економічними засобами — відсотковою політикою, операціями рефінансування, інструментами відкритого ринку тощо. До того ж особливість суб'єктного складу цих відносин полягає в тому, що постійним і центральним учасником виступає Національний банк України, який поєднує *владні та регулятивні функції*.

І, нарешті, важливою рисою є циклічність і плановість правового регулювання. Це виявляється у періодичному поданні Основних засад грошово-кредитної політики до Верховної Ради України та у прогнозуванні монетарних показників на кожен бюджетний період, що засвідчує системність і передбачуваність правового процесу [12, с. 54].

До правових передумов формування інституту права грошового обігу належать і власні *принципи* цього інституту, які визначають його змістову самостійність та напрями правового регулювання у сфері грошово-кредитних відносин. Частина з них має нормативне закріплення у чинному законодавстві України.

Так, відповідно до статті 22 Закону України «Про Національний банк України», структура центрального банку побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням, що забезпечує єдність управління та послідовність реалізації монетарної політики держави.

До основоположних принципів діяльності Національного банку України належать:

- принцип забезпечення цінової стабільності, спрямований на збереження купівельної спроможності національної валюти;
- принцип підтримання фінансової стабільності, що передбачає зміцнення стійкості банківського сектору та запобігання системним ризикам;
- принцип сприяння сталому економічному розвитку, який орієнтований на створення сприятливих макроекономічних умов для зростання економіки.

Національний банк України функціонує як незалежна державна інституція, що реалізує монетарну політику в межах конституційних повноважень, використовуючи сучасні інструменти регулювання — механізми інфляційного таргетування, операції на відкритому ринку та облікову ставку як ключовий орієнтир грошово-кредитної політики.

Поряд із нормативно закріпленими положеннями, у правовому регулюванні грошового обігу діють і принципи, що випливають із системного змісту чинного законодавства та практики його застосування. Вони не завжди мають пряме законодавче формулювання, проте визначають логіку функціонування інституту грошового обігу.

До таких принципів, на нашу думку, належать:

- принцип комплексного використання інструментів грошово-кредитної політики, який передбачає узгоджене застосування правових, економічних та адміністративних засобів регулювання;

- принцип прогностичного планування грошового обігу, що базується на науково обґрунтованих оцінках стану економіки та її перспектив і передбачає здійснення монетарної діяльності на основі прогностичних показників;

- принцип стабільності та еластичності грошового обігу, згідно з яким обсяги грошової маси мають відповідати потребам економічного розвитку, не порушуючи макроекономічну рівновагу.

Окремі з цих принципів уже набули теоретичного осмислення в науковій літературі, де підкреслюється їх методологічна та системоутворювальна роль у формуванні інституту права грошового обігу як складової системи публічного права [13; 14; 15].

Отже, *принципи права грошового обігу* становлять концептуальне й методологічне ядро однойменного міжгалузевого публічно-правового інституту. Вони визначають спрямованість, зміст і логіку правового регулювання у сфері грошово-кредитних відносин, забезпечуючи внутрішню єдність нормативної системи та узгодженість дій суб'єктів публічної влади у процесі реалізації монетарної політики. Саме через систему принципів держава виконує свою публічну функцію у сфері грошового обігу — підтримує стабільність національної валюти, гарантує захист фінансових інтересів суспільства й утверджує прогнозованість та правову визначеність економічних процесів.

Принципи права грошового обігу, закріплені у законодавстві та сформульовані в доктрині, становлять ціннісно-нормативну основу подальшого розвитку цього міжгалузевого інституту публічного права. Їх системне застосування сприяє гармонізації національних механізмів грошово-кредитного регулювання з міжнародними стандартами та підвищує ефективність державної фінансової політики, спрямованої на зміцнення економічного суверенітету України.

Міжгалузевий характер інституту права грошового обігу зумовлює специфіку публічно-правової юридичної відповідальності у цій сфері. Вона має подвійну природу: поєднує функцію державного примусу із міжгалузевим змістом, реалізуючись у формах фінансово-правової, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Таким чином, публічно-правова відповідальність у сфері грошового обігу має комплексний характер, охоплюючи порушення правил емісії, обігу, валютного регулювання чи втручання у монетарну політику. Вона є інструментом забезпечення законності та стабільності грошової системи, що інтегрує засоби різних галузей публічного права задля зміцнення фінансової безпеки держави.

Формування права грошового обігу як міжгалузевого публічно-правового інституту відбувається завдяки зміцненню інтеграційних і системних зв'язків між його окремими субінститутами, що створює цілісну та внутрішньо узгоджену структуру цього

правового утворення. Такі взаємозв'язки виявляються у двох основних формах правової взаємодії — *субординаційній і координаційній*.

Субординаційні зв'язки виникають тоді, коли норми одного субінституту конкретизують або деталізують положення іншого, забезпечуючи ієрархічну узгодженість системи. Натомість *координаційні* зв'язки проявляються у взаємному доповненні норм різних субінститутів, що дозволяє досягти комплексного правового регулювання грошового обігу.

Отже, посилення взаємодії між субінститутами права грошового обігу забезпечує структурну цілісність, системність і функціональну збалансованість цього інституту, виступаючи передумовою його подальшого розвитку як складової системи публічного права України.

Система інституту права грошового обігу складається з базових та допоміжних субінститутів, що відображають його внутрішню структурну організацію як міжгалузевого публічно-правового утворення.

Поняття «*базовий субінститут*» у даному дослідженні використовується у доктринальному значенні — як відображення сучасної тенденції до системного осмислення публічно-правових явищ. Під базовими субінститутами пропонується розуміти структурно необхідні елементи інституту права грошового обігу, без яких його функціонування як цілісного правового утворення є неможливим.

Поряд із ними діють *допоміжні субінститути*, призначені для регулювання грошово-кредитних відносин в особливих або кризових умовах — під час воєнного стану, економічних спадів, валютних коливань чи надзвичайних ситуацій на фінансових ринках.

Подальший розвиток інституту права грошового обігу потребує уточнення предметів правового регулювання його складових субінститутів, що дає змогу визначити їхню взаємодію, компетенційні межі та роль у стабілізації грошової системи України.

1. *Базовий субінститут єдиної державної грошово-кредитної політики* охоплює суспільні відносини, пов'язані з формуванням, затвердженням і реалізацією засад монетарної політики. Його предмет включає розроблення напрямів грошово-кредитної політики Національним банком України, їх схвалення Верховною Радою, координацію дій із Міністерством фінансів, Кабінетом Міністрів та Радою національної безпеки і оборони, а також правове забезпечення застосування монетарних інструментів і узгодження грошово-кредитної політики з бюджетною, валютною та соціально-економічною.

2. *Базовий субінститут державного контролю та нагляду за грошовим обігом* охоплює правовідносини, що виникають у процесі перевірки стабільності та справжності грошових знаків, організації касового обігу й нагляду за дотриманням вимог фінансової дисципліни.

3. *Базовий субінститут грошового обігу в казначейській системі виконання бюджетів* стосується відносин, пов'язаних з організацією руху коштів державного та місцевих бюджетів, діяльністю оператора системи казначейських платежів і забезпеченням своєчасного фінансування публічних видатків.

4. *Базовий субінститут грошової емісії* регулює суспільні відносини щодо прогнозування, організації та здійснення випуску грошових знаків в обіг, а також контролю за їх рухом у готівковій і безготівковій формах.

5. *Базовий субінститут участі національної платіжної системи у грошовому обігу* охоплює відносини, пов'язані з наданням платіжних послуг, функціонуванням платіжних систем і забезпеченням обігу коштів у межах національної економіки.

6. *Базовий субінститут юридичної відповідальності у сфері права грошового обігу* охоплює відносини, що виникають під час притягнення до відповідальності суб'єктів, які порушують норми у сфері грошового обігу. Така відповідальність залежно від характеру правопорушення може мати фінансово-правовий, адміністративно-правовий або кримінально-правовий характер.

Отже, базові субінститути утворюють системне ядро права грошового обігу, забезпечуючи нормативну визначеність, стабільність і взаємодію між органами державної влади у сфері монетарного регулювання.

Система допоміжних субінститутів інституту права грошового обігу охоплює ті структурні елементи, що регулюють специфічні або виняткові умови функціонування грошового обігу. До них належать: субінститут грошового обігу в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів, субінститут грошового обігу в междержавних інтеграційних об'єднаннях та субінститут ціноутворення грошей.

1. *Субінститут грошового обігу в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів* регулює відносини, що виникають під час організації грошового обігу в умовах надзвичайного або воєнного стану, проведення контртерористичних операцій, застосування санкцій чи фінансових обмежень.

2. *Субінститут грошового обігу в междержавних інтеграційних об'єднаннях* охоплює правовідносини, пов'язані з організацією грошового обігу між суверенними державами у межах тимчасових чи постійних союзів. В умовах євроінтеграції України цей субінститут має особливе значення, адже передбачає адаптацію національної грошово-кредитної системи до стандартів ЄС, що ґрунтуються на принципах прозорості, валютної стабільності та уніфікації монетарних механізмів.

3. *Субінститут ціноутворення грошей* визначає відносини, що виникають у процесі державного регулювання вартості національної валюти стосовно іноземних валют і міжнародних розрахункових одиниць.

Отже, система базових і допоміжних субінститутів права грошового обігу забезпечує внутрішню структурну впорядкованість і функціональну узгодженість інституту, виконуючи ключову функцію — нормативно гарантує стабільність грошово-кредитних процесів і фінансову безпеку держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що грошовий обіг у сучасній правовій системі України має виразні ознаки публічно-правового феномена, який не зводиться лише до фінансово-правових відносин, а охоплює комплексну систему міжгалузевих зв'язків. У межах цієї системи грошовий обіг постає не лише як економічне, а й як інституційно-правове явище, що відображає баланс державного управління, економічної стабільності та публічних інтересів суспільства.

Визначено, що право грошового обігу функціонує як самостійний міжгалузевий публічно-правовий інститут, предметом якого є суспільні відносини, що виникають у процесі організації, регулювання, контролю та забезпечення грошового обігу. Його особливістю є поєднання методів правового регулювання, притаманних різним галузям публічного права — конституційному, адміністративному, фінансовому, кримінальному та міжнародному публічному.

Запропонована структура інституту права грошового обігу, що включає базові та допоміжні субінститути, відображає його системність і здатність адаптуватися до динамічних соціально-економічних умов. Базові субінститути виконують базову функцію правового забезпечення єдиної грошово-кредитної політики, емісійних процесів, організації платіжної інфраструктури, казначейського виконання бюджетів і фінансової відповідальності. Допоміжні субінститути — зокрема, ті, що регулюють грошовий обіг у надзвичайних правових режимах, у междер-

жавних союзах та у сфері ціноутворення грошей — формують адаптаційний механізм, який гарантує стійкість грошової системи в умовах кризових або нестандартних викликів.

Підтверджено, що правові передумови формування інституту права грошового обігу тісно пов'язані з його економічними основами, а його розвиток зумовлюється інтеграційними процесами, цифровізацією фінансової сфери, трансформацією міжнародних валютних відносин і викликами, спричиненими воєнним станом. Відтак, інститут права грошового обігу виконує подвійну функцію: з одного боку — забезпечує правову стабільність і публічну довіру до національної валюти, а з іншого — виступає інструментом реалізації економічного суверенітету держави.

З огляду на проведений аналіз, право грошового обігу доцільно розглядати як міжгалузевий публічно-правовий інститут, що має міждисциплінарну доктринальну природу, поєднуючи норми публічного права з економічними імперативами державної політики. Його подальший розвиток має відбуватися у напрямі:

- систематизації нормативно-правових актів у сфері грошового обігу;
- посилення правових гарантій стабільності національної валюти;
- адаптації до європейських стандартів фінансового регулювання;
- розширення правових механізмів цифрового грошового обігу.

Таким чином, інститут права грошового обігу посідає самостійне місце в системі публічного права, інтегруючи правові, економічні та організаційні інструменти регулювання грошових відносин і забезпечуючи реалізацію стратегічних інтересів держави у фінансовій, економічній та безпековій сферах.

Література

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 29.09.2025).
2. Про Національну економічну стратегію на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (дата звернення: 29.09.2025).
3. Проць І. М. Грошова емісія і грошовий обіг: поняття та сутність. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4457> (дата звернення: 29.09.2025).
4. Михальський Ю. А. Фінансово-правове підґрунтя грошового обігу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Т. 2, Вип. 38. С. 7–10.
5. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
6. Радченко О. М. Поняття грошового обігу та грошової системи як фінансово-правових категорій. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 125–135.
7. Шаптала Н. К. Принципи розмежування приватного та публічного права при регулюванні фінансових відносин. *Форум права*. 2012. № 2. С. 759–762. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_120 (дата звернення: 29.09.2025).

8. Харитонova О.І., Харитонов Є.О. Дихотомія «публічне право — приватне право» та деякі питання визначення структури національного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 7–8.
9. Миколенко О.І. Поділ національного права на публічне і приватне право та його теоретичне і практичне значення. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 58–64.
10. Погребняк С.П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Вип. 12. С. 9–10.
11. Дараганова Н.В. Головні критерії розмежування права на приватне та публічне. *Анатітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 10–14.
12. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні [Текст]: монографія / Т.А. Латковська, О.В. Лещенко; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Чернівці : Технодрук, 2014. 199 с.
13. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / О.В. Дзюблюк, В.В. Корнєєв, В.І. Міщенко та ін.; за ред.д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. 298 с.
14. Колесніченко В.Ф. Гроші та кредит : навчальний посібник. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 370 с.
15. Щетинін А.І. Гроші та кредит. Підручник. Видання 4-те, перероблене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 440 с.

References

1. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 r. № 1678-VII [in Ukrainian].
2. Pro Natsionalnu ekonomichnu stratehiiu na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> [in Ukrainian].
3. Prots I.M. Hroshova emisiia i hroshovi obih: poniattia ta sutnist. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4457> [in Ukrainian].
4. Mykhalskyi Yu. A. Finansovo-pravove pidgruntia hroshovoho obihu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo"*. 2016. T. 2, Vyp. 38. S. 7–10 [in Ukrainian].
5. Orliuk O. P. Finansove pravo. Akademichnyi kurs: pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 2010. 808 s.
6. Radchenko O. M. Poniattia hroshovoho obihu ta hroshovoi systemy yak finansovo-pravovykh katehori. *Pravo i suspilstvo*. 2020. № 5. S. 125–135 [in Ukrainian].
7. Shaptala N. K. Pryntsypy rozmezhuvannia pryvatnoho ta publichnoho prava pry rehuliuванні finansovykh vidnosyn. *Forum prava*. 2012. № 2. S. 759–762. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_120 [in Ukrainian].
8. Kharytonova O. I., Kharytonov Ye. O. Dykhotomiia "publichne pravo — pryvatne pravo" ta deiaki pytannia vyznachennia struktury natsionalnoho prava. *Universytetski naukovy zapysky*. 2005. № 3 (15). S. 7–8 [in Ukrainian].
9. Mykolenko O. I. Podil natsionalnoho prava na publichne i pryvatne pravo ta yoho teoretychne i praktychne znachennia. *Pravova derzhava*. 2016. № 23. S. 58–64 [in Ukrainian].
10. Pohrebniak S. P. Podil prava na publichne i pryvatne (zahalnoteoretychni aspekty). *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannia*. 2006. Vyp. 12. S. 9–10 [in Ukrainian].
11. Darahanova N. V. Holovni kryterii rozmezhuvannia prava na pryvatne ta publichne. *Anatitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. № 1. S. 10–14 [in Ukrainian].
12. Natsionalnyi bank Ukrainy yak subiekt finansovo-pravovoho rehuliuвання hroshovoho obihu v Ukraini [Tekst]: monohrafiia / T. A. Latkovska, O. V. Leshchenko; Nats. un-t "Odes. yuryd. akad.". Chernivtsi: Tekhnodruk, 2014. 199 s. [in Ukrainian].
13. Teoriia i praktyka hroshovoho obihu ta bankivskoi spravy v umovakh hlobalnoi finansovoi nestabilnosti: monohrafiia / O. V. Dziubliuk, V. V. Kornieiev, V. I. Mishchenko ta in.; za red. d. e. n., prof. O. V. Dziubliuka. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V., 2017. 298 s. [in Ukrainian].
14. Kolesnichenko V. F. Hroshi ta kredyt: navchalnyi posibnyk. Kharkiv. Vyd. KhNEU, 2008. 370 s. [in Ukrainian].
15. Shchetynin A. I. Hroshi ta kredyt. Pidruchnyk. Vydannia 4-te, pereroblene ta dopovnene. Kyiv. Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 440 c. [in Ukrainian].

УДК 347.731:378.147

Найда Інна Володимирівна

кандидат наук з державного управління, доцент,
декан економіко-правового факультету
Київський кооперативний інститут бізнесу і права

Naida Inna

Candidate of Public Administration, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics and Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0001-7296-7884

Лапій Олексій Євгенійович

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності «Право»
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Lapii Oleksii

Master's degree Student in the field of "Law" of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11612

ФІНАНСОВЕ ПРАВО У ПРАВНИЧИХ КЛІНІКАХ: ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

FINANCIAL LAW IN LEGAL CLINICS: A TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING

Анотація. Вступ. Сучасна правнича освіта в Україні стикається з необхідністю не лише передавати теоретичні знання, а й формувати практичні навички майбутніх юристів. Особливо це стосується галузей права, де професійна діяльність потребує високого рівня спеціалізації та точного розуміння нормативно-правових механізмів, таких як фінансове право. Традиційні форми навчання, зокрема лекції та семінари, не завжди дозволяють студентам ефективно застосовувати знання у реальних умовах, що створює розрив між теорією та практикою.

Правничі клініки виступають інноваційним інструментом у правничій освіті, оскільки забезпечують студентів можливістю працювати безпосередньо з кейсами, що моделюють або відтворюють реальні ситуації у сфері фінансів. Вони дозволяють не лише поглибити знання законодавства та регуляторних механізмів, а й розвивати аналітичне мислення, навички юридичного письма, комунікації та етичної поведінки, що є критично важливими для ефективної роботи у сфері фінансового права.

Клінічна освіта у сфері фінансового права поєднує навчання з соціальною місією, оскільки багато юридичних клінік в Україні активно співпрацюють із системою безоплатної правової допомоги, надаючи консультації громадянам та організаціям, які не можуть оплатити юридичні послуги. Особливу увагу під час таких консультацій приділяють питанням податкового та бюджетного права, фінансового контролю, регулювання діяльності банків і фінансових установ. Студенти мають можливість аналізувати фінансово-правові кейси, готувати документи для адміністративних процедур, надавати роз'яснення щодо податкових обов'язків та бюджетних норм.

Практична робота у клініках дозволяє майбутнім юристам глибше розуміти особливості державного фінансового управління та застосування норм фінансового законодавства на практиці. Водночас така діяльність формує у студентів етичне мислення, соціальну відповідальність і навички критичного аналізу фінансово-правових проблем. Завдяки цьому клінічна освіта не лише підвищує професійні компетенції, а й сприяє розвитку правової культури та забезпечує доступ до правосуддя у фінансових спорах для різних категорій населення.

Мета. Метою даної статті є дослідження ролі правничих клінік у формуванні практичних навичок студентів у сфері фінансового права в Україні, визначення переваг клінічного навчання у фінансовому праві, аналіз викликів його впро-

вадження та окреслення перспектив подальшого розвитку клінічної освіти саме у фінансово-правовій сфері. Особлива увага приділяється інтеграції теоретичних знань з практичною діяльністю у фінансовому праві, підготовці майбутніх фахівців до роботи у державному та приватному фінансовому секторі, а також соціальній значущості клінічної практики у сфері фінансового права.

Матеріали і методи. У дослідженні використовувалися як теоретичні, так і емпіричні матеріали, що дозволяють всебічно оцінити роль правничих клінік у формуванні практичних навичок студентів у сфері фінансового права. Теоретична база включала наукові публікації, монографії та статті українських авторів з питань фінансового права, юридичної клінічної освіти та безоплатної правової допомоги. Крім того, були проаналізовані нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність юридичних клінік та їхню взаємодію з державними органами у сфері фінансів.

Емпірична частина дослідження ґрунтувалася на аналізі практичних кейсів та програм правничих клінік, зокрема тих, що спеціалізуються на фінансовому праві. Для цього було вивчено діяльність студентських клінік при провідних українських юридичних факультетах, їхні програми консультативної та просвітницької діяльності, а також форми залучення практикуючих юристів і державних службовців як кураторів.

Методи дослідження включали порівняльний аналіз, систематизацію та узагальнення даних. Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості клінічної підготовки у фінансовому праві порівняно з іншими галузями права, а систематизація даних забезпечила чітке виділення основних компетенцій, що формуються у студентів. Узагальнення результатів дало змогу визначити ефективність клінічної освіти, ключові переваги та проблемні аспекти впровадження практичних програм.

Окремо застосовувався метод кейс-стаді, який полягав у аналізі конкретних прикладів роботи студентів у фінансово-правових клініках: підготовка консультацій для клієнтів, складання юридичних документів, представництво інтересів у змодельованих адміністративних або судових процесах. Цей підхід дозволив оцінити реальний рівень формування практичних навичок та визначити напрями вдосконалення клінічної освіти у фінансовому праві.

Таким чином, поєднання теоретичного аналізу та практичних спостережень забезпечило комплексний підхід до вивчення правничих клінік як інструменту формування практичних навичок студентів у сфері фінансового права.

Результати. Дослідження показало, що впровадження правничих клінік у навчальний процес сприяє значному підвищенню практичної підготовки студентів у сфері фінансового права. Аналіз діяльності студентських клінік в Україні продемонстрував, що більшість студентів, які брали участь у клінічних програмах, відзначали поліпшення навичок аналізу фінансового законодавства, підготовки юридичних документів та комунікації з клієнтами.

У рамках практичних занять студенти працювали з кейсами, що охоплювали питання податкового та бюджетного права, контролю за фінансовими операціями та регулювання діяльності фінансових установ. Результати показали, що клінічне навчання дозволяє студентам не лише застосовувати теоретичні знання на практиці, а й ефективно виявляти проблеми, пропонувати шляхи їх вирішення та розвивати аналітичне та критичне мислення.

Клінічні програми також сприяли розвитку професійної етики та соціальної відповідальності. Студенти, які консулювали громадян у межах безоплатної правової допомоги, набували досвід взаємодії з різними категоріями клієнтів та формували навички чутливого та етичного підходу до вирішення фінансово-правових проблем.

Співпраця із практикуючими юристами та представниками державних органів підвищувала ефективність навчання. Здобувачі освіти отримували зворотний зв'язок щодо своїх дій, що сприяло усуненню помилок та підвищенню якості підготовки до майбутньої професійної діяльності. Крім того, клінічна практика дозволила студентам ознайомитися з реальними механізмами роботи органів фінансового контролю, податкових служб та інших інституцій, що регулюють фінансову сферу.

Впровадження клінічного підходу показало, що спеціалізація клінік за напрямками фінансового права (податкове, бюджетне, банківське право) дозволяє студентам отримати глибокі знання у конкретних сферах, що підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Практична робота у клініках допомогла студентам зрозуміти особливості законодавчого регулювання, підготувати документи для змодельованих адміністративних і судових процесів та розробляти ефективні стратегії правового захисту.

Отримані результати підтверджують, що правничі клініки виступають ефективним інструментом інтеграції теоретичної підготовки та практичних навичок, забезпечуючи всебічний розвиток компетенцій майбутніх фінансових правників. Водночас, аналіз показав необхідність вдосконалення підготовки кураторів та створення спеціалізованих навчальних програм для забезпечення високого рівня практичної підготовки студентів у складних фінансово-правових кейсах.

Перспективи. Подальший розвиток правничих клінік у сфері фінансового права в Україні має значний потенціал для підвищення якості правничої освіти та підготовки практично орієнтованих фахівців. Одним із перспективних напрямів є розширення спеціалізації клінік, що дозволить студентам отримувати глибокі знання у конкретних підгалузях фінансового права, таких як банківське регулювання, державний фінансовий контроль, податкові процедури та аудит.

Інтеграція сучасних цифрових технологій та симуляцій у клінічне навчання відкриває нові можливості для моделювання складних фінансово-правових ситуацій, розробки стратегій їх вирішення та відпрацювання навичок у безпечному навчальному середовищі. Такі підходи дозволять студентам швидше адаптуватися до реальної професійної практики та підвищити ефективність підготовки до роботи у державних органах, комерційних структурах та громадських організаціях.

Важливим напрямом є посилення співпраці між навчальними закладами та державними органами, а також залучення практикуючих юристів та фінансових консультантів до процесу клінічного навчання. Це створює можливість для

обміну досвідом, підвищення рівня практичної компетентності студентів та формування інноваційних підходів до вирішення фінансово-правових проблем.

Потальші дослідження можуть зосереджуватися на оцінці ефективності різних моделей клінічного навчання у фінансовому праві, порівнянні результатів студентів, що проходять традиційне навчання та клінічне, а також на розробці методичних рекомендацій щодо оптимальної організації клінічних програм. Крім того, важливо досліджувати вплив клінічної підготовки на розвиток правової свідомості громадян та доступ до правосуддя в контексті фінансових спорів.

Таким чином, перспективи розвитку правничих клінік у сфері фінансового права пов'язані з підвищенням спеціалізації, впровадженням сучасних технологій, посиленням практичної взаємодії студентів із професіоналами та вдосконаленням методичних підходів до клінічної освіти. Це дозволить створити ефективну систему підготовки висококваліфікованих фінансових правників, здатних працювати у державному секторі, бізнесі та громадському праві.

Ключові слова: правничі клініки, фінансове право, фінансовий контроль, правнича освіта, юридична практика.

Summary. Introduction. Contemporary legal education in Ukraine faces the challenge of not only transmitting theoretical knowledge but also developing practical skills for future lawyers. This is particularly relevant in areas of law where professional activity requires a high level of specialization and precise understanding of regulatory mechanisms, such as financial law. Traditional forms of instruction, including lectures and seminars, do not always allow students to effectively apply knowledge in real-world settings, creating a gap between theory and practice.

Legal clinics serve as an innovative tool in legal education, as they provide students with the opportunity to work directly with cases that simulate or replicate real situations in the financial sector. They allow students not only to deepen their understanding of legislation and regulatory mechanisms but also to develop analytical thinking, legal writing, communication skills, and ethical behavior, all of which are critically important for effective work in financial law.

Clinical education in the field of financial law combines learning with a social mission, as many legal clinics in Ukraine actively cooperate with the system of free legal aid, providing consultations to citizens and organizations that cannot afford legal services. Special attention during such consultations is given to issues of tax and budget law, financial control, and the regulation of banks and financial institutions. Students have the opportunity to analyze financial law cases, prepare documents for administrative procedures, and provide explanations regarding tax obligations and budgetary norms.

Practical work in clinics allows future lawyers to gain a deeper understanding of the specifics of state financial management and the practical application of financial legislation. At the same time, this activity fosters ethical thinking, social responsibility, and skills in critically analyzing financial-legal problems. As a result, clinical education not only enhances professional competencies but also contributes to the development of legal culture and ensures access to justice in financial disputes for various segments of the population.

Purpose. The aim of this article is to investigate the role of legal clinics in developing practical skills of students in the field of financial law in Ukraine, to identify the advantages of clinical education in financial law, to analyze the challenges of its implementation, and to outline the prospects for further development of clinical education specifically in the financial-legal sphere. Particular attention is paid to the integration of theoretical knowledge with practical activities in financial law, the preparation of future professionals for work in the public and private financial sectors, as well as the social significance of clinical practice in the field of financial law.

Materials and methods. The study utilized both theoretical and empirical materials, allowing for a comprehensive assessment of the role of legal clinics in developing practical skills of students in the field of financial law. The theoretical framework included scientific publications, monographs, and articles by Ukrainian authors on financial law, legal clinical education, and free legal aid. In addition, Ukrainian regulatory acts governing the activities of legal clinics and their interaction with state bodies in the financial sector were analyzed.

The empirical part of the research was based on the analysis of practical cases and programs of legal clinics, particularly those specializing in financial law. This included the study of student clinics at leading Ukrainian law faculties, their programs of advisory and educational activities, as well as the forms of involvement of practicing lawyers and public officials as mentors.

The research methods included comparative analysis, systematization, and data generalization. Comparative analysis made it possible to identify the features of clinical training in financial law compared to other branches of law, while systematization ensured a clear identification of the main competencies developed in students. Generalization of results allowed for the assessment of the effectiveness of clinical education, key advantages, and problematic aspects of implementing practical programs.

Additionally, the case-study method was applied, which involved the analysis of specific examples of student work in financial law clinics: preparing client consultations, drafting legal documents, and representing interests in simulated administrative or judicial proceedings. This approach enabled the assessment of the actual level of practical skills development and the identification of areas for improvement in clinical education in financial law.

Thus, the combination of theoretical analysis and practical observations provided a comprehensive approach to studying legal clinics as a tool for developing students' practical skills in the field of financial law.

Results. The study demonstrated that the implementation of legal clinics in the educational process significantly enhances the practical training of students in the field of financial law. Analysis of the activities of student clinics in Ukraine showed that most students participating in clinical programs reported improvements in skills such as analyzing financial legislation, preparing legal documents, and communicating with clients.

During practical sessions, students worked with cases covering issues of tax and budget law, financial transaction control, and the regulation of financial institutions. The results indicated that clinical education allows students not only to apply theoretical knowledge in practice but also to effectively identify problems, propose solutions, and develop analytical and critical thinking skills.

Clinical programs also contributed to the development of professional ethics and social responsibility. Students who provided consultations within the framework of free legal aid gained experience interacting with diverse clients and developed skills for a sensitive and ethical approach to resolving financial-legal issues.

Collaboration with practicing lawyers and representatives of government bodies increased the effectiveness of training. Students received feedback on their actions, which helped eliminate mistakes and improve preparation for future professional activities. Moreover, clinical practice familiarized students with the real mechanisms of financial control bodies, tax authorities, and other institutions regulating the financial sector.

The implementation of the clinical approach demonstrated that specialization of clinics in specific areas of financial law (tax, budgetary, and banking law) allows students to acquire deep knowledge in particular fields, enhancing their competitiveness in the labor market. Practical work in clinics helped students understand legislative regulation, prepare documents for simulated administrative and judicial proceedings, and develop effective legal defense strategies.

The results confirm that legal clinics serve as an effective tool for integrating theoretical training with practical skills, ensuring comprehensive development of competencies for future financial law professionals. At the same time, the analysis highlighted the need to improve mentor training and create specialized educational programs to ensure a high level of practical preparation for students in complex financial-legal cases.

Discussion. The further development of legal clinics in the field of financial law in Ukraine holds significant potential for enhancing the quality of legal education and preparing practice-oriented specialists. One promising direction is the expansion of clinic specializations, which would allow students to acquire in-depth knowledge in specific subfields of financial law, such as banking regulation, state financial control, tax procedures, and auditing.

The integration of modern digital technologies and simulations into clinical training opens new opportunities for modeling complex financial-legal situations, developing strategies to resolve them, and practicing skills in a safe learning environment. Such approaches will enable students to adapt more quickly to real professional practice and increase the effectiveness of their preparation for work in government agencies, commercial organizations, and non-governmental institutions.

An important area is strengthening cooperation between educational institutions and government bodies, as well as involving practicing lawyers and financial consultants in the clinical training process. This creates opportunities for experience exchange, enhancing students' practical competencies, and developing innovative approaches to solving financial-legal issues.

Future research can focus on evaluating the effectiveness of different models of clinical training in financial law, comparing the results of students undergoing traditional education versus clinical training, and developing methodological recommendations for the optimal organization of clinical programs. Additionally, it is important to examine the impact of clinical training on citizens' legal awareness and access to justice in the context of financial disputes.

Thus, the prospects for the development of legal clinics in financial law are linked to increasing specialization, implementing modern technologies, enhancing practical interaction between students and professionals, and improving methodological approaches to clinical education. This will allow the creation of an effective system for training highly qualified financial law specialists capable of working in the public sector, business, and public law.

Key words: legal clinics, financial law, financial control, legal education, legal practice.

Постановка проблеми. Сучасна правнича освіта в Україні стикається з необхідністю забезпечення балансу між теоретичною підготовкою та формуванням практичних навичок, особливо у спеціалізованих галузях права, таких як фінансове право. Традиційні форми навчання — лекції, семінари та самостійне опрацювання нормативно-правових актів — не завжди дозволяють студентам ефективно застосовувати знання у реальних ситуаціях, що знижує рівень готовності майбутніх фінансових правників до професійної діяльності.

Фінансове право охоплює складну нормативну базу, що регулює державні фінанси, бюджетний процес, податкові відносини, банківську діяльність та фінансовий контроль. Недостатня практична підготовка у цих сферах створює ризики невміння студентів вирішувати реальні фінансово-правові

проблеми, правильно аналізувати законодавчі акти та застосовувати норми у межах державного і приватного секторів.

Проблема посилюється відсутністю системного підходу до клінічного навчання у фінансовому праві. Хоча правничі клініки в Україні вже активно функціонують, їхня діяльність у фінансово-правовому напрямку часто обмежена, а рівень залучення кваліфікованих кураторів і практиків нерівномірний. Це створює потребу у розробці ефективних методик клінічного навчання, спеціалізованих програм і моделей практичного залучення студентів у фінансово-правові кейси.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена потребою у створенні системного механізму клінічної освіти у фінансовому праві, який би дозволяв поєднувати теорію з практикою, розвивати

професійні компетенції студентів, підвищувати їхню готовність до роботи у державних органах, банківській сфері та приватних фінансових установах, а також забезпечувати доступ до правосуддя для громадян через практику безоплатної правової допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активне вивчення проблеми клінічної підготовки студентів у сфері права, зокрема у контексті фінансового права. Українські науковці, серед яких Міловська Н. [1], Бежевець А. [2], Головань Т. [3], Макуха І. [4], Наливайко О. [5], Кравчук М. [6] приділяють увагу розвитку юридичних клінік як ефективного інструменту інтеграції теоретичних знань і практичних навичок.

Вони досліджують такі аспекти, як організація клінічної освіти, методика роботи з кейсами, забезпечення соціально значущої діяльності через безоплатну правову допомогу, формування професійної етики та комунікативних компетенцій студентів, а також співпраця клінік із державними органами та практикуючими юристами.

Комплексний аналіз цих досліджень дозволяє виділити ключові тенденції розвитку правничих клінік, серед яких спеціалізація клінік за напрямками фінансового права, інтеграція сучасних цифрових технологій у навчальний процес та вдосконалення підготовки кураторів-практиків для підвищення якості практичної підготовки студентів.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження ролі правничих клінік у формуванні практичних навичок студентів у сфері фінансового права в Україні, визначення переваг клінічного навчання у фінансовому праві, аналіз викликів його впровадження та окреслення перспектив подальшого розвитку клінічної освіти саме у фінансово-правовій сфері. Особлива увага приділяється інтеграції теоретичних знань з практичною діяльністю у фінансовому праві, підготовці майбутніх фахівців до роботи у державному та приватному фінансовому секторі, а також соціальній значущості клінічної практики у сфері фінансового права.

Матеріали і методи. У дослідженні використовувалися як теоретичні, так і емпіричні матеріали, що дозволяють всебічно оцінити роль правничих клінік у формуванні практичних навичок студентів у сфері фінансового права. Теоретична база включала наукові публікації, монографії та статті українських авторів з питань фінансового права, юридичної клінічної освіти та безоплатної правової допомоги. Крім того, були проаналізовані нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність юридичних клінік та їхню взаємодію з державними органами у сфері фінансів.

Емпірична частина дослідження ґрунтувалася на аналізі практичних кейсів та програм правничих клінік, зокрема тих, що спеціалізуються на фінансовому праві. Для цього було вивчено діяльність

студентських клінік при провідних українських юридичних факультетах, їхні програми консультаційної та просвітницької діяльності, а також форми залучення практикуючих юристів і державних службовців як кураторів.

Методи дослідження включали порівняльний аналіз, систематизацію та узагальнення даних. Порівняльний аналіз дозволив виявити особливості клінічної підготовки у фінансовому праві порівняно з іншими галузями права, а систематизація даних забезпечила чітке виділення основних компетенцій, що формуються у студентів. Узагальнення результатів дало змогу визначити ефективність клінічної освіти, ключові переваги та проблемні аспекти впровадження практичних програм.

Окремо застосовувався метод кейс-стаді, який полягав у аналізі конкретних прикладів роботи студентів у фінансово-правових клініках: підготовка консультацій для клієнтів, складання юридичних документів, представництво інтересів у змодельованих адміністративних або судових процесах. Цей підхід дозволив оцінити реальний рівень формування практичних навичок та визначити напрями вдосконалення клінічної освіти у фінансовому праві.

Таким чином, поєднання теоретичного аналізу та практичних спостережень забезпечило комплексний підхід до вивчення правничих клінік як інструменту формування практичних навичок студентів у сфері фінансового права.

Виклад основного матеріалу. Правничі клініки відіграють ключову роль у сучасній правничій освіті, особливо в контексті формування практичних навичок у галузі фінансового права.

На відміну від традиційного навчання через лекції та семінари, клінічне навчання дозволяє здобувачам освіти безпосередньо застосовувати теоретичні знання у реальних або змодельованих ситуаціях, що значно підвищує рівень підготовки майбутніх фахівців [1; 2].

Правничі клініки створюють безпечне середовище для застосування теорії на практиці. Здобувачі освіти консультують клієнтів або аналізують кейси, пов'язані з оподаткуванням, бюджетним правом, фінансовим контролем та регулюванням фінансових установ [3; 4]. Під час такої діяльності вони отримують зворотний зв'язок від викладачів-кураторів та практиків, що дозволяє покращувати навички юридичного аналізу та комунікації [5].

Клінічна освіта розвиває ключові компетенції: аналітичне мислення, юридичне письмо, комунікативні навички та етичне мислення. У практичних завданнях здобувачі освіти аналізують законодавство, прецеденти, адміністративні процедури, а також пояснюють складні фінансові питання клієнтам простою мовою [6; 7]. Це в свою чергу формує глибоке розуміння фінансової системи держави та особливостей застосування норм бюджетного, податкового та фінансового контролю.

Правничі клініки сприяють реалізації соціально-важливих функцій. В Україні багато клінік взаємодіють із системою безоплатної правової допомоги, надаючи юридичні консультації громадянам, які не мають фінансової змоги оплатити послуги юристів [8].

Така діяльність демонструє здобувачам освіти соціальну значущість фінансового права та забезпечує доступ до правосуддя для різних категорій населення [9].

Крім того, клінічне навчання створює платформу для інноваційного викладання. Програми на кшталт *Street Law* дозволяють здобувачам освіти поєднувати практичну підготовку з правопросвітництвом для громадськості [10].

Це не лише підвищує професійні навички, але й сприяє правовій освіті суспільства, формуючи правовідомість населення.

У сфері фінансового права юридичні клініки можуть спеціалізуватися на конкретних напрямках: консультування бізнесу, фізичних осіб або громадських організацій з податкових, банківських чи бюджетних питань, підготовка документів або представництво у адміністративних і судових процесах. Такий фокус дозволяє студентам-клініцистам поглиблювати спеціальні знання, готуючи їх до професійної діяльності у фінансовому праві та ринку праці.

Правничі клініки також зміцнюють зв'язок між навчальним закладом і практичною діяльністю. Практикуючі юристи, адвокати та представники державних органів залучаються як куратори та наставники. Це дозволяє клініцистам отримати знання про реальні процеси, проблеми регуляторів та судову практику, а практика — доступ до молодих кадрів, що допомагає у вирішенні реальних справ.

З нормативно-правової точки зору, діяльність юридичних клінік регулюється стандартами клінічної освіти та передбачає співпрацю з державними органами безоплатної правової допомоги. Це забезпечує легальність роботи клінік та високу якість надання послуг громадянам.

Однак існують певні виклики впровадження клінічного підходу у фінансовому праві. Юридичні клініки потребують висококваліфікованих кураторів, які добре розуміються на фінансовому законодавстві, бюджетних питаннях та податковій системі [3]. Здобувачам освіти може бракувати базових знань на початковому етапі, що ускладнює роботу над складними кейсами.

Для подолання цих проблем пропонується кілька стратегій. Навчальні заклади можуть формувати партнерства з державними органами фінансового управління, податковими службами та органами аудиту. Варто розвивати програми підготовки кураторів-практиків, залучати досвідчених юристів та державних службовців до викладання в клініках. Також ефективними є модульні клінічні курси, що дозволяють студентам паралельно з академічною

підготовкою отримувати практичний досвід у фінансовому праві.

У підсумку, правничі клініки є ефективним інструментом формування практичних навичок у фінансовому праві в Україні. Вони забезпечують студентам можливість працювати з реальними або змодельованими кейсами, розвивати аналітичні, комунікативні та етичні компетенції, брати участь у суспільно значущій діяльності та співпрацювати з державними установами.

При належній підтримці клінічна освіта може стати ключовим елементом підготовки висококваліфікованих фінансових правників, здатних ефективно працювати у державному секторі, комерційних та фінансових установах, банківській сфері, органах державного фінансового контролю, а також у громадських і неприбуткових організаціях. Така підготовка забезпечує здобуття практичних навичок застосування норм фінансового, податкового, бюджетного та банківського права, формує здатність аналізувати фінансово-правові ризики, розробляти стратегії правового захисту у фінансових спорах та приймати ефективні рішення у сфері управління фінансовими ресурсами. Крім того, клінічна освіта сприяє розвитку етичного підходу до фінансово-правової практики та підвищує компетентність майбутніх фахівців у питаннях захисту прав та законних інтересів громадян і бізнесу у фінансовій сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Правничі клініки демонструють високу ефективність у формуванні практичних навичок студентів у сфері фінансового права. Вони забезпечують інтеграцію теоретичних знань та практичної діяльності, дозволяючи здобувачам освіти працювати з реальними або змодельованими кейсами, розвивати аналітичне мислення, юридичне письмо та комунікативні компетенції. Крім того, клінічне навчання сприяє формуванню етичних підходів у професійній діяльності майбутніх фінансових правників і підвищує їхню соціальну відповідальність через участь у правовій допомозі громадянам.

Впровадження клінічного підходу у навчальні програми з фінансового права дозволяє студентам глибше розуміти особливості фінансової системи України, механізми податкового та бюджетного регулювання, а також процедури фінансового контролю. Співпраця з практикуючими юристами та державними органами створює умови для обміну знаннями між навчальними закладами та практичною сферою, що сприяє підвищенню якості підготовки фахівців та їх адаптації до вимог ринку праці.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері можуть включати аналіз ефективності різних моделей клінічної освіти, розробку спеціалізованих програм для фінансових правників, а також дослідження впливу клінічних практик на професійні компетенції студентів у порівнянні з традиційними методами навчання. Важливим напрямом є

вивчення методів інтеграції цифрових технологій та симуляцій у клінічні програми, що дозволить забезпечити більш глибоку підготовку до реальної професійної діяльності.

Таким чином, розвиток правничих клінік у сфері фінансового права має стратегічне значення для підвищення якості юридичної освіти в Україні. По-

дальші дослідження можуть сприяти оптимізації навчальних програм, створенню ефективних механізмів співпраці з державними та приватними структурами, а також розвитку інноваційних підходів до практичної підготовки студентів, забезпечуючи формування висококваліфікованих фахівців у галузі фінансового права.

Література

1. Міловська Н.В. Юридичні клініки у системі практичної підготовки фахівців у галузі права. Нове українське право. 2021. № 2. С. 45–52.
2. Бежевець А.М. Роль та місце юридичної клініки в системі безоплатної правової допомоги в Україні. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2023. Т. 30, № 1. С. 78–85.
3. Головань Т.Г. Юридична клінічна освіта в контексті забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2023. Т. 30, № 2. С. 101–110.
4. Макуха І.О. Діяльність юридичних клінік в Україні та їх особливості. Дніпро : ДДУВС, 2021. 132 с.
5. Наливайко О.І., Подушко М.О. Діяльність юридичної клініки в сучасній Україні. Дніпро : ДДУВС, 2021. 144 с.
6. Кравчук М., Грицан О. Юридична клінічна освіта як ефективний спосіб підготовки правників. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 4. С. 33–42.
7. Кадала В.В., Гузенко О.П., Салоїд С.В. Юридична клінічна діяльність: правовий та рольовий аспект. Київ, 2023. 156 с.
8. Лоджук М.Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога. Одеса : Фенікс, 2015. 208 с.
9. Рогозіннікова К. Особливості взаємодії юридичних клінік з системою надання безоплатної правової допомоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 55–63.
10. Міністерство освіти і науки України. Street Law у правничій клінічній освіті. Київ, 2022. 48 с.

References

1. Milovska N.V. Yurydychni kliniky u systemi praktychnoyi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi prava. *Nove ukrayinske pravo*. 2021. № 2. P. 45–52 [in Ukrainian].
2. Bezhevets A.M. Rol ta mistse yurydychnoyi kliniky v systemi bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy v Ukrayini. *Pravnychyy chasopys Donetskoho natsionalnoho universytetu*. 2023. T. 30, № 1. P. 78–85 [in Ukrainian].
3. Holovan T.H. Yurydychna klinichna osvita v konteksti zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity v Ukrayini. *Pravnychyy chasopys Donetskoho natsionalnoho universytetu*. 2023. T. 30, № 2. P. 101–110 [in Ukrainian].
4. Makukha I.O. Diyalnist yurydychnykh klinik v Ukrayini ta yikh osoblyvosti. Dnipro: DDUVS, 2021. 132 p. [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko O.I., Podushko M.O. Diyalnist yurydychnoyi kliniky v suchasniy Ukrayini. Dnipro: DDUVS, 2021. 144 p. [in Ukrainian].
6. Kravchuk M., Hrytsan O. Yurydychna klinichna osvita yak efektyvnyy sposib pidhotovky pravnykiv. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 2021. № 4. P. 33–42 [in Ukrainian].
7. Kadala V.V., Huzenko O.P., Saloid S.V. Yurydychna klinichna diyalnist: pravovyy ta rolovyy aspekt. Kyiv, 2023. 156 p. [in Ukrainian].
8. Lodzhuk M.T. Yurydychi kliniky v Ukrayini: osvita ta pravova dopomoha. Odesa: Feniks, 2015. 208 p. [in Ukrainian].
9. Roholzinnikova K. Osoblyvosti vzayemodiyi yurydychnykh klinik z systemoyu nadannya bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy. *Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo*. 2023. № 1. P. 55–63 [in Ukrainian].
10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. Street Law u pravnychiy klinichniy osviti. Kyiv, 2022. 48 p. [in Ukrainian].

УДК 336.221

Овчаренко Анастасія Сергіївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри фінансового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Ovcharenko Anastasiia

*PhD in Law, Assistant Professor of the Department of Financial Law,
Yaroslav Mudryi National Law University*

ORCID: 0000-0001-8697-6466

Рябчук Марія Ігорівна

студентка факультету юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Riabchuk Maria

Student of the Faculty of Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID:0009-0003-4323-6371

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11633

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ПРИ НАДАННІ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ ТА ВІД ОПЕРАЦІЙ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

TAXATION OF INDIVIDUALS' INCOME FROM ONLINE SERVICES, AND VIRTUAL ASSETS IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES AND PROSPECTS

Анотація. Вступ. Дослідження охопило сучасні виклики в оподаткуванні доходів резидентів України при наданні електронних послуг та торгівлі віртуальними активами. Виявлено, що найефективнішим способом оподаткування такої діяльності є спрощена система оподаткування для ФОП III групи з фіксованою ставкою 5% єдиного податку. Водночас сучасний стан законодавства у сфері відповідальності за ухилення від оподаткування таких доходів не формує реального стимулу для добровільної реєстрації. Порівняльний огляд закордонних практик показав: українська модель конкурентна за рівнем ставки (5%), але програє юрисдикціям на кшталт Естонії, де реінвестований прибуток оподатковується за нульовою ставкою. Це створює загрозу відтоку висококваліфікованих кадрів, які можуть обирати країни з більш сприятливим фіскальним кліматом. У перспективному законодавстві віртуальні активи пропонується оподатковувати за ставкою 23% податку і запровадити повну заборону спрощеної системи для цього сегменту. Такі доходи класифікуватимуться як інвестиційні, а не підприємницькі. Пільговий режим одноразової амністії для капіталів, зароблених до набрання законом чинності, став компромісним кроком назустріч платникам. Критичним для успіху реформи є перехід до цифрового адміністрування: автоматизований аналіз транзакцій, інтеграція з міжнародними базами (зокрема, OECD CARF). Без цього податкова не впорається з обсягами даних. У довгостроковій перспективі постає питання оподаткування доходів від штучного інтелекту – новий виклик, який потребує окремих регуляторних рішень.

Мета. Мета дослідження полягає в оцінці актуальних проблем і тенденцій оподаткування доходів фізичних осіб в Україні від електронної комерції та операцій з віртуальними активами, а також у визначенні ефективності чинних фіскальних інструментів і розробці рекомендацій щодо їх вдосконалення.

Матеріали і методи. Джерела аналізу: українське законодавство (Податковий кодекс, Закон № 361-IX, законопроект № 10225-г) та аналітичні публікації міжнародних організацій (ОЕСР, рамки CARF).

Методологія: порівняльний підхід – для оцінки української системи оподаткування на тлі моделей Естонії, США та Німеччини; системний аналіз – для вивчення взаємодії між санкціями, податковим тиском і поведінкою платників;

економіко-правовий метод – для розбору норм законопроектів про віртуальні активи; структурно-логічний підхід – для розробки пропозицій щодо цифрової трансформації податкового контролю.

Результати. Дослідження показало, що спрощена система оподаткування є єдиним оптимальним варіантом оподаткування доходів від електронної комерції, однак слабкі адміністративні заходи не спонукають до самостійної реєстрації ФОП. Фактичне наглядання забезпечується насамперед через інструменти фінансового моніторингу, а не традиційні податкові ревізії. Порівняльний огляд закордонних практик підтвердив: за рівнем ставок українська модель конкурентна, але поступається естонській у стимулюванні капіталізації (0% на нерозподілений прибуток). Розглянуто законопроекти щодо віртуальних активів. Успіх реформи залежить від цифровізації адміністрування та впровадження стандартів ОЕСР CARF як основи для ефективного контролю.

Перспективи. Створення цифрової інфраструктури для обробки транзакційних даних податковими органами України; прогнозування наслідків розвитку штучного інтелекту для бюджету; оцінка ролі міжнародних податкових домовленостей і стандартів CARF у протидії ухиленню від сплати податків в онлайн-секторі; розробка інституційного механізму приєднання України до світової мережі автоматичного обміну фінансовими відомостями.

Ключові слова: електронна комерція, податкові правовідносини, податкова система, оподаткування доходів фізичних осіб, віртуальні активи, податкове адміністрування, криптоактиви, єдиний податок, податковий контроль, обмін податковою інформацією, CARF.

Summary. Introduction. The study examined current challenges in taxing Ukrainian individuals' income from online services, freelancing, and virtual asset transactions. It was found that the simplified taxation system for individual entrepreneurs (IE) with a fixed 5% single tax rate remains the most effective means of legalizing such activities, being significantly more advantageous than the general system. However, weak administrative penalties for illegal operations do not create sufficient incentives for voluntary IE registration. Actual oversight is primarily exercised through financial monitoring mechanisms, which enable account blocking and forced legalization. A comparative review of international practices revealed that the Ukrainian model is competitive in terms of tax rates (5%), but lags behind jurisdictions like Estonia, where reinvested profits are taxed at 0%. This poses a risk of brain drain, as highly skilled IT professionals may prefer countries with softer fiscal regimes. Regarding virtual assets, legislators propose a clear stance: a 23% tax on net profits and a complete ban on using the simplified system for this segment. Such income will be classified as investment rather than entrepreneurial. A preferential one-time capital amnesty regime for assets acquired before the law's entry into force serves as a compromise for taxpayers. The reform's success hinges on transitioning to digital administration: automated transaction analysis and integration with international databases (notably OECD CARF). Without this, tax authorities will struggle with data volumes. In the long term, taxing income from artificial intelligence emerges as a new fiscal frontier requiring dedicated regulatory solutions.

Purpose. The research aims to assess contemporary issues and trends in taxing individuals' income in Ukraine from online services, freelancing, and virtual asset operations, while evaluating the effectiveness of existing fiscal instruments and developing recommendations for their improvement.

Materials and Methods. Analysis sources: Ukrainian legislation (Tax Code, Law No. 361-IX, draft Law No. 10225-d) and analytical publications from international organizations (OECD, CARF framework).

Methodology: Comparative approach – to evaluate the Ukrainian taxation system against models in Estonia, the USA, and Germany; Systems analysis – to explore interactions between sanctions, tax burden, and taxpayer behavior; Economic-legal method – to dissect provisions of draft laws on virtual assets; Structural-logical approach – to formulate proposals for digital transformation of tax control.

Results. The study demonstrated that the 5% single tax simplified system serves as the primary mechanism for legalizing online income, yet inadequate administrative measures fail to encourage voluntary IE registration. Effective supervision relies mainly on financial monitoring tools rather than conventional tax audits. The comparative analysis of foreign practices confirmed that Ukraine's model is competitive in rate levels but inferior to Estonia's in promoting capital accumulation (0% on undistributed profits). Draft laws on cryptoassets were reviewed: they envisage a 23% tax on net income and exclusion of the simplified system for this area. Reform success depends on digitizing administration and implementing OECD CARF standards as the foundation for robust control. **Prospect.** Developing digital infrastructure for processing transaction data by Ukrainian tax authorities; Economic forecasting of artificial intelligence's impact on fiscal revenues and justifying the concept of an «AI tax»; Assessing the role of international tax agreements and CARF standards in combating tax evasion in the online sector; Designing an institutional mechanism for Ukraine's integration into the global network of automatic financial data exchange.

Key words: tax legal relations, tax system, taxation of personal income, virtual assets, tax administration, crypto-assets, single tax, tax control, exchange of tax information, CARF.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація глобальної економіки та повсюдне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій призвели до появи значного сегмента економічної активності,

яка функціонує поза межами традиційних інститутів зайнятості. Доходи, що генеруються фізичними особами через міжнародні онлайн-платформи, а також від операцій із віртуальними активами, становлять

основу так званої «нової економіки». Така динаміка створює фундаментальні виклики для класичних фіскальних систем, які були розроблені для оподаткування доходу, прив'язаного до чіткого податкового резидентства, фізичної присутності та традиційних трудових відносин. Зв'язок цієї проблеми із важливими науковими та практичними завданнями є багатовекторним. З макроекономічної точки зору, існує нагальна потреба у фіскальній адаптації національної податкової системи до реалій цифрової економіки для забезпечення стійкості державних фінансів, особливо в умовах значних фіскальних потреб держави. Незважаючи на високу активність та економічну значущість цих секторів, переважна більшість операцій залишається поза контролем контролюючими органами. Необхідність виведення тіньового сектору в легальне поле та забезпечення стабільних бюджетних надходжень є критично важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова спільнота активно працює над осмисленням фіскальних викликів цифрової економіки. Дослідження щодо діяльності фізичних осіб-підприємців часто сфокусовані на його правовому визначенні, зокрема, на необхідності розмежування цивільно-правових та трудових відносин [1; 11]. У сфері адміністрування дослідники обговорюють загальні виклики цифровізації та шляхи їх подолання [5, с. 131–135]. Зокрема, аналізуються тенденції щодо запровадження звітності у режимі реального часу, використання нових технологій та обміну даними на рівні інформаційної взаємодії [12, с. 27–30]. Також розробляються методи вдосконалення податкового контролю за рахунок автоматичного аналізу звітності, виявлення розбіжностей та ризиків [15, с. 81–92]. Л. В. Козаренко, І. В. Точиліна, Н. М. Левченко, О. М. Силенко, В. О. Білошкап, О. В. Чаплінська [16, с. 252–254], О. М. Резнік [14, с. 45–49] та інші українські науковці активно у своїх наукових працях аналізують окремі аспекти цифрової економіки, такі як оподаткування криптовалют та правовий статус віртуальних активів. Міжнародні практики, зокрема в Німеччині [6; 7], США [8; 9] та Естонії [10], також розглядаються в контексті фрілансу та цифрових доходів. Проте, попри існуючі напрацювання, залишається низка невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується зазначена стаття, зокрема: відсутність комплексного аналізу впливу слабких адміністративних заходів на добровільну реєстрацію ФОП; недостатнє вивчення ризику подвійного оподаткування; брак конкретних пропозицій щодо інтеграції CARF в українське законодавство; невизначеність оподаткування доходів від ІІІ як нового сегменту. Крім того окремі питання функціонування системи податкового адміністрування в умовах воєнного стану, зокрема щодо підвищення її ефективності з урахуванням європейського досвіду, залишаються недостатньо

дослідженими, що і зумовило вибір авторами теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб у секторах нової економіки (он-лайн послуги, віртуальні активи) шляхом аналізу чинних правових норм, перспективного законодавства та міжнародного досвіду. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати чинний механізм оподаткування в Україні та оцінити ефективність заходів податкового контролю в зазначеній сфері;
- дослідити ключові міжнародно-правові виклики, зокрема подвійного оподаткування та податкового резидентства, та порівняти їх із моделями оподаткування цифрових працівників у провідних юрисдикціях;
- надати аналіз законопроектів щодо оподаткування віртуальних активів, обґрунтувати доцільність запропонованих ставок та обмежень;
- сформулювати конкретні рекомендації щодо цифровізації податкового адміністрування та використання міжнародних ініціатив для підвищення прозорості та ефективності оподаткування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальна трансформація економічних відносин, зумовлена стрімкою цифровізацією та розвитком інтернет-технологій, формує феномен так званої «нової економіки» [5]. Даний процес характеризується домінуванням нематеріальних активів, поширенням гнучких форм зайнятості, розвитком децентралізованих фінансових інструментів та транскордонним наданням послуг [5]. Дані зміни створюють безпрецедентні виклики для традиційних систем оподаткування доходів фізичних осіб [5]. Класичні податкові моделі, розроблені для індустріальної епохи зі стабільними трудовими відносинами та чітко локалізованими джерелами доходу, виявляються недостатньо ефективними для адекватного охоплення прибутків, генерованих у цифровому середовищі [5]. Податки як ключовий інструмент регулювання є основним джерелом формування бюджетів [2]. Адміністрування податків і зборів як особливий вид процедур є процесом, організація якого зумовлена, у першу чергу, потребами державної бюджетної політики [2]. Крім того в період економічного спаду та військової агресії спостерігається збільшення масштабів ухилення від сплати податків, в той час як дохідні частини бюджетів скоротилися через зменшення ділової активності господарюючих суб'єктів і зменшення бази оподаткування з прибуткових податків [5]. Наразі актуальним є питання оподаткування доходів, отриманих від діяльності, спрямованої на отримання прибутку (надання послуг), з використанням інформаційно-комунікаційних систем [18]. Так, електронна комерція — відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення

правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [18]. Сам термін «електронні послуги» введено в податкову практику тільки з 2021 року [2]. Так, 2 липня 2021 року набув чинності прийнятий Верховною Радою України Закон України від 03.06.2021 № 1525-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо скасування оподаткування доходів, отриманих нерезидентами у вигляді виплати за виробництво та/або розповсюдження реклами, та удосконалення порядку оподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам» (далі — Закон № 1525-IX) [2]. До основних нововведень можемо зачислити запровадження терміна «електронні послуги» для цілей оподаткування ПДВ [2]. У п.п. 14.1.56 прим.5 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України встановлено, що електронні послуги — це послуги, які постачаються через мережу Інтернет, автоматизовано, за допомогою інформаційних технологій та переважно без втручання людини, у тому числі шляхом встановлення спеціального застосунку або додатка на смартфонах, планшетах, телевізійних приймачах чи інших цифрових пристроях [2]. До таких послуг, зокрема, але не виключно, належать постачання електронних примірників, надання доступу до зображень, текстів та інформації, надання доступу до баз даних; постачання електронних примірників (електронно-цифрової інформації) та/або надання доступу до аудіовізуальних творів, відео- та аудіотворів на замовлення, ігор, постачання послуг з доступу до телевізійних програм (каналів) чи їх пакетів, надання доступу до інформаційних, комерційних, розважальних електронних ресурсів, постачання послуг з дистанційного навчання в мережі Інтернет, постачання програмного забезпечення та оновлень до нього; надання рекламних послуг у мережі Інтернет, мобільних додатках та на інших електронних ресурсах, надання рекламного простору тощо [2]. Як бачимо основними характеристиками електронних послуг є те, що вони надаються в електронному вигляді або в електронній формі та надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [19]. Саме визначення зазначених систем міститься у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР [19]. Щодо послуг у сфері електронного урядування, то визначення електронних послуг доповнено такою характеристикою як електронна форма надання, у сфері електронної комерції — дистанційне надання [18]. Відповідно, «інформаційно-телекомунікаційна система — сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле» [19]. Згідно з п. 63.3 ст. 63 ПКУ об'єктами оподаткування і об'єк-

тами, пов'язаними з оподаткуванням є майно та дії, у зв'язку з якими у платника податків виникають обов'язки щодо сплати податків та зборів [2]. Платник податків зобов'язаний стати на облік у відповідних контролюючих органах та повідомляти про всі об'єкти оподаткування контролюючі органи за основним місцем обліку [2]. Об'єктом оподаткування в такому випадку є отриманий від надання послуги дохід [2]. У платника податків є можливість обрати систему оподаткування: спрощену (сплата Єдиного податку) або загальну систему оподаткування (податок на доходи фізичних осіб) [2]. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності — особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку в порядку та на умовах, визначених цією главою, з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [2]. Так, фізична особа — підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає вимогам, встановленим цією главою, та реєструється платником єдиного податку. враховуючи вимоги законодавства [2]. Так ФОП на 2 групі єдиного податку заборонено надавати послуги нерезидентам, комунальним підприємствам, неприбутковим організаціям, бюджетним установам, юридичним особам та ФОП на загальній системі оподаткування [2]. У свою чергу ФОП на 3 групі єдиного податку може надавати послуги, виконувати роботи та продавати товари без обмежень щодо контрагентів [2]. Це означає, що такі підприємці можуть працювати з будь-якими юридичними та фізичними особами, включаючи платників загальної системи оподаткування [2].

За таких обставин оптимальною формою оподаткування для надавача електронних послуг буде 3 група єдиного податку, за виключенням ФОП, які здійснюють діяльність з надання послуг пошти (крім кур'єрської діяльності), діяльність з надання послуг фіксованого телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку (місцевого, міжміського, міжнародного), діяльність з надання послуг фіксованого телефонного зв'язку з використанням безпроводового доступу до телекомунікаційної мережі з правом технічного обслуговування і надання в користування каналів електрозв'язку (місцевого, міжміського, міжнародного), діяльність з надання послуг рухомого (мобільного) телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку, діяльність з надання послуг з технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж, мереж ефірного теле- і радіомовлення, проводового радіомовлення та телемереж, що прямо передбачено пп. 8 пп. 291.5.1 ПКУ [2] Отже платниками єдиного податку 3 групи якої можуть бути фізичні особи — підприємці, які не використовують

працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена, та юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року [2]

Так, для ФОП III групи встановлена ставка єдиного податку (далі — ЄП) у розмірі 5% від доходу (у разі нереєстрації платником ПДВ) або 3% (у разі реєстрації платником ПДВ) [2]. Додатковою вимогою є сплата єдиного соціального внеску (далі — ЄСВ) у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати, незалежно від отриманого доходу [2]. Якщо фізична особа-підприємець обирає загальну систему оподаткування, він сплачує 18% податку на доходи фізичних осіб (далі — ПДФО) та військовий збір, ставка якого з 01 грудня 2024 року становить 5% (далі — ВЗ), що застосовуються до чистого доходу (доходи мінус документально підтверджені витрати) [2]. Загальне податкове навантаження у розмірі 23% (18 + 5) на чистий дохід є значно вищою, ніж 5% ЄП, що пояснює високу популярність спрощеної системи серед фізичних осіб-підприємців [1]. Проблема полягає у великій кількості фізичних осіб, які свідомо ухиляються від реєстрації підприємцями та сплати податків, отримуючи доходи від надання електронних послуг [3]. Адже платник податків зобов'язаний стати на облік у відповідних контролюючих органах за основним та неосновним місцем обліку, повідомляти про всі об'єкти оподаткування контролюючі органи за основним місцем обліку [2]. Така діяльність тягне за собою адміністративну та, в окремих випадках, кримінальну відповідальність [3]. Згідно з пунктом 117.1 статті 117 Податкового кодексу України, штраф за діяльність без державної реєстрації як ФОП становить лише 340 грн [2]. Однак, більш суворі санкції передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення у ст. 164, що передбачає штраф від 17 до 34 тис. грн [3]. У разі повторного порушення протягом року або отримання доходу у значній сумі, штраф може зрости до 85 тис. грн [3]. Дослідження показують, що контролюючі органи використовують непрямі методи контролю, зокрема, розсилання листів та моніторинг банківських транзакцій [4]. Найбільш дієвим механізмом виявлення такої підприємницької діяльності без реєстрації є застосування Закону України № 361-

IX «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [4]. Закон дозволяє банкам без попередження блокувати рахунки та вимагати від клієнта підтверджуючих документів легальності походження коштів [4]. Аналіз ефективності контрольних механізмів виявив важливу фіскальну невідповідність (табл. 1). Порівняння мінімального фіскального навантаження ФОП III групи (5% ЄП) та первинного адміністративного штрафу за нереєстровану діяльність свідчить про низьку ефективність адміністративного стягнення як первинного запобіжника [2; 3]. Незначний початковий штраф слугує скоріше «платою за ризик», що не створює достатнього економічного стимулу для негайної легалізації [3]. Відповідно, реальна ефективність податкового контролю у сфері електронної комерції забезпечується не стільки податковим законодавством, скільки інструментами фінансового моніторингу, які порушують принцип безперешкодності цифрових платежів, тим самим примушуючи до легалізації своєї діяльності [4].

Міжнародна орієнтація значної частини резидентів України при здійсненні електронної комерції створює виклики, ключовим з яких є ризик подвійного оподаткування [5, с. 133–134]. Така ситуація виникає, коли одна і та ж сума доходу оподатковується у двох різних країнах — країні податкового резидентства такого суб'єкта (наприклад, Україна) та країні, де зареєстрований клієнт, або країні, де надаються послуги (наприклад, США) [5]. Багато країн оподатковують світовий дохід своїх громадян, тоді як інші можуть оподатковувати доходи, отримані на їхній території, незалежно від резидентства платника податків [5]. Основним механізмом для уникнення цього явища є двосторонні Угоди про уникнення подвійного оподаткування [2]. В рамках ПКУ передбачено механізми зарахування податку, сплаченого за кордоном, проти податкових зобов'язань в Україні [2]. Дохід, отриманий від іноземних платформ, підлягає обов'язковому декларуванню та оподаткуванню в порядку, визначеному ПКУ, включаючи прибуток від операцій з інвестиційними активами [5, с. 133–134]. Порівняльне дослідження міжнародних фіскальних систем виявляє суттєві розбіжності у підходах до оподаткування працівників у сфері цифрової комерції [5]. Зокрема, у Німеччині такі

Таблиця 1

Порівняння фіскального навантаження та санкцій

Показник	ФОП III групи	Незареєстрована діяльність
Податкове навантаження	5% ЄП + 22% ЄСВ від МЗП	0% (ухиляння)
Первинний штраф	–	340 грн (ПКУ ст. 117)
Повторний штраф	–	17–34 тис. грн (КУпАП ст. 164)
Ефективність стимулу	Висока привабливість	Низька (штраф як «плата заризик»)

Джерело: розроблено авторами на основі проаналізованих джерел [2; 3]*

суб'єкти підпадають під значне соціальне навантаження, яке охоплює внески на медичне, пенсійне забезпечення та страхування на випадок безробіття [6; 7]. Можливість стягнення місцевого Податку на виробництво та торгівлю (нім. *Gewerbesteuer*) виникає у разі кваліфікації їхньої діяльності як підприємницької [6; 7]. Фіскальна модель Сполучених Штатів Америки відзначається застосуванням високих неоподатковуваних порогів для індивідуальних платників (наприклад, для фізичних осіб сума звільнення може досягати 81,3 тис. доларів США), а також значними стандартними вирахуваннями (до 13,8 тис. доларів США) [8].

Незважаючи на високу федеральну ставку корпоративного податку (21%), система загалом стимулює індивідуальну економічну діяльність через встановлення цих високих неоподатковуваних лімітів [9]. Модель Естонії, зокрема її програма е-резидентства, позиціонується як одна з найбільш привабливих для міжнародно-орієнтованої електронної комерції [10]. Її особливість полягає у застосуванні нульової ставки податку на прибуток, якщо отриманий прибуток реінвестується і не підлягає розподілу [10]. Оподаткування виникає лише в момент виплати прибутку компанії її засновникам у формі дивідендів [10]. Порівняння показує, що хоча українські ФОП III групи єдиного податку зі ставкою 5% є однією з найнижчих за відсотковим навантаженням, вона стає менш конкурентоспроможною порівняно з моделями, які пропонують 0% податку на реінвестований прибуток [10]. Для підприємця, який планує масштабувати свій бізнес та накопичувати капітал, естонська модель пропонує значні переваги, що вказує на необхідність переосмислення української моделі для утримання висококваліфікованих фахівців [11]. Необхідність невідкладного регулювання українського ринку віртуальних активів зумовлена його значними масштабами, а також тим, що Україна входить до світових лідерів за темпами впровадження криптовалют [12].

Відповідно до п. 13 ч. 1. ст. 1 Закону 361-IX, віртуальним активом є цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати та яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [4]. З цього випливає, що для того, щоб об'єкт вважався віртуальним активом він має відповідати трьом критеріям: наявності вартості, можливості до обігу в цифровому форматі й можливості до його обміну на інші об'єкти цивільного права [17]. Важливою особливістю віртуальних активів виступає їх існування виключно в електронній формі у відриві від матеріального світу, по суті, у вигляді криптографічного цифрового коду, який розкриває їх зміст [17]. Натепер криптовалютам не властиві всі функції грошей повною мірою (як одиниця розрахунку, засіб збереження вартості), вони не забезпечуються державою, тому можна лише вести мову про використання крипто-

валют як засобу обігу [17]. Легалізація обігу цього сегменту ринку є ключовою умовою для забезпечення надходжень до державного бюджету [12, с. 28].

Згідно із законодавчими ініціативами, зокрема законопроектом № 10225-д, який на даний момент прийнято за основу ВРУ [13], який має на меті врегулювання обігу віртуальних активів, запроваджуються чіткі механізми податкового адміністрування [13]. Операції з віртуальними активами пропонуються оподатковувати на загальних підставах як інвестиційні активи [13]. Стандартна ставка оподаткування чистого прибутку від їх продажу буде становити 18% податку на доходи фізичних осіб та 5% військового збору, що сукупно формує ставку у розмірі 23% [13]. Базою оподаткування буде визнано виключно чистий дохід, який розраховується як різниця між вартістю продажу та первинною вартістю придбання активу [14, с. 46–47]. Для розрахунку платник податків зобов'язаний буде подавати річну декларацію про майновий стан і доходи, до якої додається виписка з криптобіржі [13]. Дозволяється також враховувати збитки, отримані у попередніх податкових періодах [13]. З метою стимулювання легалізації капіталу, набутого до моменту набрання законом чинності, буде передбачено пільговий (перехідний) режим [13].

Фізичні особи, які володіють активами, придбаними до введення закону в дію, матимуть право обрати ставку 5% ПДФО (із збереженням 5% військового збору) за умови їх продажу протягом 2026 року [13]. Даний механізм фактично виконує функцію фіскальної амністії, сприяючи виведенню тіншового сектора в легальне правове поле [13]. Одним із ключових регуляторних рішень буде заборона суб'єктам спрощеної системи оподаткування (фізичним особам-підприємцям) здійснювати операції з віртуальними активами [15, с. 83]. Постачальникам послуг, пов'язаних з обігом таких активів, також заборонять використання спрощеної системи [15]. Обмеження відображає стратегічну фіскальну позицію, спрямовану на мінімізацію ризиків масового переведення значних інвестиційних та спекулятивних доходів, характерних для високоризикового крипторинку, під пільгову ставку спрощеного оподаткування у розмірі 5% [16, с. 253]. Встановлення зазначеної ставки підкреслює намір фіскальних органів класифікувати ці надходження як інвестиційний дохід, а не дохід від підприємницької діяльності, забезпечуючи таким чином фіскальну дисципліну у високодохідному секторі [16, с. 253].

Ефективне оподаткування доходів отриманих від надання електронних послуг неможливе без кардинальної цифрової трансформації податкового адміністрування, без впровадження нових технологій для підвищення якості та результативності податкового контролю [5]. Метою таких інновацій має стати зменшення витрат робочого часу на контроль, покращення аналізу і тестування показників фінансової звітності, а також виявлення розбіжностей та ри-

зиків за рахунок автоматичного аналізу даних [5]. Для контролю транскордонних доходів та боротьби з анонімністю операцій із віртуальними активами, критично важливим є запровадження міжнародної інформаційної взаємодії [12]. Ключовим напрямком є імплементація ініціативи Організації економічного співробітництва та розвитку — «CARF» (англ. Crypto-Asset Reporting Framework) [12]. CARF — міжнародний стандарт, розроблений Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) для автоматичного обміну податковою інформацією про транзакції з криптовалютами між країнами, що має на меті підвищити прозорість та запобігти ухиленню від сплати податків, вимагаючи від постачальників послуг з криптоактивів збирати та звітувати про дані користувачів [12, с. 29]. CARF вимагатиме від постачальників послуг віртуальних активів повідомляти податковим адміністраціям про кількість та загальну вартість переказів активів, особливо тих, що здійснюються на гаманці, не пов'язані з постачальниками або фінансовою установою [12, с. 29]. Україна є учасницею міжнародного простору та має на меті забезпечення більш прозорого податкового середовища, та робить активні кроки до послідовного впровадження міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформацією [12]. Так, 27 серпня 2025 року Кабінет Міністрів України схвалив проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо впровадження міжнародного автоматичного обміну інформацією про доходи, отримані через цифрові платформи», що є важливим кроком до гармонізації податкового законодавства з європейськими нормами та виконання Україною зобов'язань кандидата на членство в ЄС та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [20]. Документ розроблено для виконання міжнародних зобов'язань перед МВФ, а також на виконання Директиви Ради ЄС 2021/514 (DAC7) і модельних правил ОЕСР щодо звітності операторів цифрових платформ, а його прийняття забезпечить передумови для приєднання України до глобальної системи обміну даними щодо доходів, отриманих через цифрові платформи [20]. Законопроектом передбачено встановлення обов'язку для підзвітних операторів платформ здійснювати збір певної інформації про підзвітних продавців (користувачів платформ) та щорічно подавати до Державної податкової служби України звіт про доходи підзвітних продавців, які вони отримують від здійснення визначених видів діяльності (звітна діяльність) [20]. Крім того, до звітності включатиметься інформація про доходи, отримані підзвітними продавцями — фізичними особами та організаціями, які використовують зазначені цифрові платформи під час здійснення звітної діяльності [20]. Впровадження CARF та посилення фінансового моніторингу відображає зміну фіскальної парадигми: перехід від оподаткування «особи»

(традиційний суб'єкт) до адміністрування «транзакційних даних», що вимагає від податкового органу значних інвестицій у технології аналізу великих обсягів даних для ефективного контролю за високо мобільними та анонімними фінансовими потоками [12]. Україна робить активні кроки до послідовного впровадження міжнародних стандартів з прозорості та обміну інформацією [20].

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що оподаткування доходів фізичних осіб від електронної комерції та віртуальних активів є однією з найбільш гострих фіскальних проблем, що вимагає негайної та комплексної адаптації національного законодавства [1]. Система оподаткування фізичних осіб-підприємців третьої групи єдиного податку, хоч і необхідна, демонструє недостатню стійкість як інструмент легалізації [2]. Її ефективність знижується через низьку силу адміністративного стягнення за нелегальну діяльність, що мінімізує стимул до добровільної реєстрації [3]. Реальний податковий контроль переважно здійснюється через механізми фінансового моніторингу [4]. Для фахівців, орієнтованих на міжнародний ринок, вітчизняна ФОП-модель стає менш конкурентоспроможною порівняно з юрисдикціями, які пропонують нульове оподаткування реінвестованого прибутку (наприклад, Естонія) [10]. Законодавчі ініціативи щодо віртуальних активів є стратегічно обґрунтованими [13]. Встановлення ставки 23% на чистий дохід та виключення операцій з віртуальними активами зі спрощеної системи є свідомою фіскальною політикою, спрямованою на відокремлення спекулятивних інвестиційних доходів від доходів, отриманих від підприємницької діяльності [13]. Запровадження пільгового перехідного режиму розглядається як важливий компроміс для стимулювання амністії тіньового капіталу [13]. Для забезпечення ефективного адміністрування високомобільних доходів необхідна прискорена цифрова трансформація Державної податкової служби та інтеграція в міжнародні системи обміну фіскальними даними, зокрема CARF [12]. Майбутня ефективність збору податків залежить від здатності податкових органів аналізувати транзакційні дані, а не лише суб'єктний склад оподаткування [12]. Обравши шлях євроінтеграції, Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати цю сферу до міжнародно визнаних стандартів та методології, а також найкращих практик країн ЄС, у тому числі у сфері податкового адміністрування [20]. За таких обставин вбачається доречним підвищити первинні штрафи за незареєстровану діяльність до рівня, що перевищує потенційну вигоду від ухилення (наприклад, не менш 15 тис. грн для первинного порушення) [3]; Запровадити нульову ставку на реінвестований прибуток для ФОП у цифрових секторах за аналогією з Естонією для запобігання «відтоку кваліфікованих кадрів [10]; 3) Інтегрувати CARF у ПКУ з обов'язковою реєстрацією криптобірж та автоматичним

обміном даними [12]. Перспективним для подальшого вивчення та розробки пропозицій можна визначити дослідження впливу штучного інтелекту на фінансові надходження; моделювання сценаріїв інтеграції України до глобальних податкових мереж.

Крім того перспективним є і подальше дослідження правової сутності віртуальних активів, їх класифікація, облік та оподаткування операцій із такими активами, як і впровадження ефективного державного фінансового контролю у цій сфері [14; 15; 16].

Література

1. Види зайнятості: фриланс, ФОП або офіційне працевлаштування — що обрати? *Дія.Безбар'єрність*. URL: <https://bf.diia.gov.ua/articles/vidi-zajnyatosti> (дата звернення: 19.11.2025).
2. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI: станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24): Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X: станом на 1 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
5. Череп О.Г., Дашко І.М., Бехтер Л.А., Підлісний Р.О. Переваги та виклики цифровізації економіки України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9, № 1. С. 131–135.
6. Miteva-Seidel V. Freelancing in Germany: Guide for International Professionals. URL: <https://www.fintiba.com/germany/working/freelancing> (дата звернення: 19.11.2025).
7. Taxes for Freelancers and Self-Employed Workers in Germany. Germany Visa. URL: <https://www.germany-visa.org/blog/taxes-for-freelancers-and-self-employed-workers/> (дата звернення: 19.11.2025).
8. A Freelancer's Guide to Taxes. URL: <https://turbotax.intuit.com/tax-tips/self-employment-taxes/a-freelancers-guide-to-taxes/L6ACNfKVW> (дата звернення: 19.11.2025).
9. The freelancer's guide to taxes. U.S. Bank. URL: <https://www.usbank.com/financialiq/invest-your-money/tax-strategies/the-freelance-taxes-guide.html> (дата звернення: 19.11.2025).
10. A sole proprietorship setup and freelancer taxes in Estonia. Abillio. URL: <https://abill.io/en/blog/a-sole-proprietorship-setup-and-freelancer-taxes-in-estonia/> (дата звернення: 19.11.2025).
11. Як фрілансеру платити податки в Україні: ФОП, групи оподаткування та підбір КВЕДів. *Юридичні рішення*. URL: <https://yankiv.com/ua/yak-frilanseru-platyty-podatky-v-ukrayini-fop-grupy-opodatkuvannya-ta-pidbir-kvediv/> (дата звернення: 19.11.2025).
12. Данко Н. С. Перспектива оподаткування криптовалюти в Україні крізь призму міжнародного досвіду. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. 2018. № 9 (3). С. 27–30.
13. Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271> (дата звернення: 19.11.2025).
14. Резнік О.М., Красилюк М.О. Правовий статус криптовалюти як об'єкта оподаткування в Україні. *Правові горизонти*. 2020. № 23. С. 45–49.
15. Спільник І., Ярошук О. Інституалізація криптовалюти: регулювання, правовий статус, облік і оподаткування. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. № 2. С. 81–92.
16. Чаплінська О.В. Оподаткування криптовалюти в Україні: реалії та перспективи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 252–254.
17. Овчаренко А. С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/49.pdf (дата звернення: 19.11.2025).
18. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
19. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
20. Оподаткування цифрових платформ в Україні: що передбачає законопроект. URL: <https://eba.com.ua/opodatkuvannya-tsyfrovyh-platform-v-ukrayini-shho-peredbachaye-novyy-zakonoprojekt/> (дата звернення: 25.11.2025).

References

1. Diia.Bezbariarnist. (n.d.). Vydzy zainiatosti: frylans, FOP abo ofitsiine pratsevlashtuvannia — shcho obraty? [Types of employment: freelancing, FOP or official employment — what to choose?]. Available at: <https://bf.diia.gov.ua/articles/vidi-zajnyatosti> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2010). Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1984). Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozposiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
5. Cherep, O. H., Dashko, I. M., Bekhter, L. A. and Pidlisnyi, R. O. (2024) 'Perevahy ta vyklyky tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy' [Advantages and challenges of digitalization of Ukraine's economy], *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, 9(1), pp. 131–135 [in Ukrainian].
6. Miteva-Seidel, V. (n.d.). Freelancing in Germany: Guide for International Professionals. Available at: <https://www.fintiba.com/germany/working/freelancing>
7. Germany Visa. (n.d.). Taxes for Freelancers and Self-Employed Workers in Germany. Available at: <https://www.germany-visa.org/blog/taxes-for-freelancers-and-self-employed-workers/>
8. TurboTax. (n.d.). A Freelancer's Guide to Taxes. Available at: <https://turbotax.intuit.com/tax-tips/self-employment-taxes/a-freelancers-guide-to-taxes/L6ACnfKVV>
9. U. S. Bank. (n.d.). The freelancer's guide to taxes. Available at: <https://www.usbank.com/financialiq/invest-your-money/tax-strategies/the-freelance-taxes-guide.html>
10. Abillio. (n.d.). A sole proprietorship setup and freelancer taxes in Estonia. Available at: <https://abill.io/en/blog/a-sole-proprietorship-setup-and-freelancer-taxes-in-estonia/>
11. Yankiv. (n.d.). Yak frilanseru platyty podatky v Ukraini: FOP, hrupy opodatkuvannia ta pidbir KVEDiv [How a freelancer pays taxes in Ukraine: FOP, taxation groups and selection of KVEDs]. Available at: <https://yankiv.com/ua/yak-frilanseru-platyty-podatky-v-ukrayini-fop-grupy-opodatkuvannia-ta-pidbir-kvediv/> [in Ukrainian].
12. Danko, N.S. (2018) 'Perspektyva opodatkuvannia kryptovaliuty v Ukraini kriz pryizmu mizhnarodnoho dosvidu' [Prospects for taxation of cryptocurrency in Ukraine through the prism of international experience], *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal Internauka*, 9(3), pp. 27–30 [in Ukrainian].
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktyv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia oborotu virtualnykh aktyviv v Ukraini [Draft Law on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Some Other Legislative Acts of Ukraine on Regulation of Virtual Assets Circulation in Ukraine]. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56271> [in Ukrainian].
14. Rieznik, O. M. and Krasyluk, M. O. (2020) 'Pravovyi status kryptovaliuty yak obiekta opodatkuvannia v Ukraini' [Legal status of cryptocurrency as an object of taxation in Ukraine], *Pravovi horyzonty*, 23, pp. 45–49 [in Ukrainian].
15. Spilnyk, I. and Yaroshchuk, O. (2020) 'Instytutalizatsiia kryptovaliuty: rehuliuvannia, pravovyi status, oblik i opodatkuvannia' [Institutionalization of cryptocurrency: regulation, legal status, accounting and taxation], *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii*, 2, pp. 81–92 [in Ukrainian].
16. Chaplinska, O. V. (2019) 'Opodatkuvannia kryptovaliuty v Ukraini: realii ta perspektyvy' [Taxation of cryptocurrency in Ukraine: realities and prospects], *Porivnialno-analitychne pravo*, 1, pp. 252–254 [in Ukrainian].
17. Ovcharenko, A. S. (2020) Pravove rehuliuvannia virtualnykh aktyviv ta kryptovaliut v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy [Legal regulation of virtual assets and cryptocurrencies in Ukraine: current state and prospects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, pp. 200–202. Available at: http://lsej.org.ua/4_2020/49.pdf [in Ukrainian].
18. Verkhovna Rada Ukrainy. (2015) Pro elektronnu komertsiiu [On Electronic Commerce]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> [in Ukrainian].
19. Verkhovna Rada Ukrainy. (1994) Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh [On Protection of Information in Information and Telecommunication Systems]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
20. Opodatkuvannia tsyfrovyykh platform v Ukraini: shcho peredbachaie zakonoproiekt. Available at: <https://eba.com.ua/opodatkuvannia-tyfrovyykh-platform-v-ukrayini-shcho-peredbachaie-novyy-zakonoproiekt/> [in Ukrainian].

УДК 355.233:172.15

Христинченко Надія Петрівна

*докторка юридичних наук, професорка
завідувачка кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київський університет інтелектуальної власності і права*

Khrystynchenko Nadiia

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Administrative Law, Intellectual Property and Civil Law Disciplines
Kyiv University of Intellectual Property and Law
ORCID: 0000-0001-7473-7193*

Клемпарський Микола Миколайович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ*

Klemparskyi Mykola

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Civil Law Disciplines
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-7948-5706*

Приймак Вадим Анатолійович

*доктор філософії,
старший викладач кафедри військового права
Військового інституту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Pryimak Vadym

*Doctor of Philosophy,
Senior Lecturer, Department of Military Law, Military Institute,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0001-7686-7098*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11664

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

DEVELOPMENT OF NATIONAL-PATRIOTIC AND LEGAL VALUES IN FUTURE CIVIL–MILITARY INTERACTION OFFICERS

Анотація. Вступ. У статті висвітлено особливості формування національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії в рамках їхньої професійної підготовки. Також наведено аспекти, актуальності проблеми формування патріотично свідомого офіцера для сучасних викликів безпеки, спрямованих на зміцнення обороноздатності держави.

Національно-патріотичні цінності як системоутворюючий компонент у сутності професійної ідентичності офіцера включають любов до Батьківщини, відданість національним інтересам, готовність до самопожертви та усвідомлення власної відповідальності за безпеку держави. Специфіка діяльності офіцерів цивільно-військової взаємодії полягає у

встановленні ефективної комунікації між збройними силами та цивільним населенням; координації гуманітарних операцій; забезпеченні єдності між громадянами.

Метою статті є систематизація наукових підходів до тлумачення феномену патріотизму у військовому середовищі, обґрунтування критеріїв та показників формування національно-патріотичних цінностей, а також визначення ефективних методів його розвитку через освітній процес у вищому військовому навчальному закладі.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступили: Нормативно-правові акти України: Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про освіту» (2017), Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Стратегія національно-патріотичного виховання (2019), Відомчі документи Міністерства оборони України, Міжнародні документи: Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation (AJP-3.19), NATO Education and Training Directive (Bi-SC 75-2), Comprehensive Operations Planning Directive (COPD), Geneva Conventions and Additional Protocols (1949, 1977).

Методологічну основу дослідження становлять: теоретичні методи: аналіз та синтез, порівняння та узагальнення підходів до патріотичного виховання, абстрагування та специфікація структурних компонентів національно-патріотичних цінностей. Емпіричні методи: педагогічне спостереження за навчальним процесом, експертна оцінка рівня сформованості цінностей у курсантів, метод аналізу процесу формування стійких патріотичних переконань.

Результати. Наведено результати дослідження, які обґрунтовують ефективність запропонованої методики формування національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії. Доведено, що системний підхід до патріотичного виховання підвищує та покращує рівень національної самосвідомості, професійної мотивації та готовності до виконання військового обов'язку, що створює відповідне середовище для всіх цих аспектів у межах певного навчального закладу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та експериментальній апробації педагогічної системи розвитку національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії, яка має містити всі компоненти (засоби) навчального процесу у військовому вищому навчальному закладі.

Ключові слова: національно-патріотичні цінності, правові цінності, національно-патріотичне виховання, цивільно-військова взаємодія, цивільно-військове співробітництво, військово-патріотичне виховання, військова освіта, військова служба, військовослужбовці, Збройні Сили України, добросовісність.

Summary. Introduction. The article highlights the peculiarities of forming national-patriotic values in future civil-military cooperation officers as part of their professional training. It also presents aspects of the relevance of the problem of forming a patriotically conscious officer for modern security challenges aimed at strengthening the state's defence capability. National-patriotic values as a system-forming component in the essence of an officer's professional identity include love for the Motherland, devotion to national interests, readiness for self-sacrifice, and awareness of one's own responsibility for the security of the state.

The specificity of the activities of civil-military cooperation officers lies in establishing effective communication between the armed forces and the civilian population; coordinating humanitarian operations; and ensuring unity among citizens.

The purpose of the article is to systematise scientific approaches to interpreting the phenomenon of patriotism in the military environment, to substantiate the criteria and indicators for the formation of national-patriotic values, and to identify effective methods for its development through the educational process in higher military educational institutions.

Materials and methods. The research materials were: Regulatory and legal acts of Ukraine: Law of Ukraine 'On Higher Education' (2014), Law of Ukraine 'On Education' (2017), Concept of National Patriotic Education in the Education System of Ukraine (2022), Strategy of National Patriotic Education (2019), Departmental documents of the Ministry of Defence of Ukraine, International documents: Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation (AJP-3.19), NATO Education and Training Directive (Bi-SC 75-2), Comprehensive Operations Planning Directive (COPD), Geneva Conventions and Additional Protocols (1949, 1977).

The methodological basis of the study consists of: theoretical methods: analysis and synthesis, comparison and generalisation of approaches to patriotic education, abstraction and specification of structural components of national-patriotic values. Empirical methods: pedagogical observation of the educational process, expert assessment of the level of value formation in cadets, method of analysis of the process of forming stable patriotic convictions.

Results. The results of the study are presented, which substantiate the effectiveness of the proposed methodology for the formation of national-patriotic values in future officers in civil-military interaction. It has been proven that a systematic approach to patriotic education increases and improves the level of national self-awareness, professional motivation and readiness to perform military duty, which creates an appropriate environment for all these aspects within a particular educational institution.

Prospects for further research lie in the development and experimental testing of a pedagogical system for the development of national-patriotic values in future officers of civil-military cooperation, which should include all components (means) of the educational process in a military higher educational institution.

Key words: national-patriotic values, legal values, national-patriotic education, civil-military interaction, civil-military cooperation, military-patriotic education, military education, military service, servicemembers, Armed Forces of Ukraine, integrity.

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку України пов'язаний зі складними викликами для безпеки, які зумовлюють потребу у підготовці професійних офіцерів. Події останніх років довели, наскільки важливо мати не лише технічно підготовлених військових фахівців, а й всебічно сформовані цінності, готовність до самовідданого служіння Батьківщині на захист національних інтересів. У даному контексті особливої актуальності набуває питання формування у майбутніх офіцерів патріотичних переконань як фактору, що має впливати на зміцнення обороноздатності шляхом консолідації суспільства.

Офіцери цивільно-військової взаємодії, співпрацюючи з місцевими органами влади, неурядовими організаціями, різними верствами населення, здійснюють репрезентацію національних цінностей. Тому, окрім професійної компетентності, від них також вимагається глибоке розуміння історії, культури та традицій українського народу. Таким чином, для успішного виконання покладених на них завдань, а також створення позитивного іміджу Збройних Сил України, національно-патріотичне виховання офіцера цивільно-військової взаємодії стає надзвичайно важливим.

Трансформаційні процеси у сфері військової освіти, спричинені впровадженням стандартів НАТО та модернізацією системи підготовки офіцерів, актуалізують необхідність переосмислення змісту та методів патріотичного виховання. Сучасний офіцер повинен поєднувати традиційні військові цінності з інноваційними підходами до виконання службових обов'язків, демонструвати критичне мислення та здатність приймати рішення в умовах невизначеності. Це вимагає розробки нових педагогічних моделей, які б органічно інтегрували національно-патріотичну складову в процес формування професійних компетенцій офіцерів цивільно-військової взаємодії.

Соціокультурний контекст сучасності включає посилення інформаційного протистояння, спроби деформації національної ідентичності та нав'язування чужих ціннісних орієнтацій. У такій ситуації національно-патріотичне виховання майбутніх офіцерів стає ідеологічним щитом, що забезпечує стійкість до ворожих інформаційних впливів та формує імунітет проти маніпулятивних технологій.

Науково-теоретичний аналіз проблеми показує, наскільки фрагментарними є дослідження, присвячені специфіці національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії. Існуючі наукові праці здебільшого зосереджені на загальних аспектах патріотичного виховання серед військовослужбовців або офіцерів-наставників інших спеціальностей, при цьому дуже мало уваги приділяється особливостям формування цінностей у фахівців з цивільно-військової взаємодії. Тому це вимагає детального вивчення педагогічних та правових умов, методів та засобів, за допомогою яких можна прищепити патріотизм цій категорії

майбутніх офіцерів, виходячи з особливостей їхньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку національно-патріотичних цінностей у військовослужбовців привертає увагу багатьох українських науковців. Основні принципи та орієнтири патріотичного виховання у військових навчальних закладах були закладені ще В. Ягуповим [1], який визначав патріотизм як інтегративну особистісну якість офіцера, що містить ціннісно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісний компоненти. Саме крізь призму історичної пам'яті та культурної ідентичності українського народу Думанський С. розкрив особливості патріотичного виховання в умовах трансформаційних процесів, що відбуваються у Збройних Силах України за стандартами НАТО, підкреслюючи важливість інтеграції в євроатлантичний безпековий простір у аспекті, пов'язаному зі збереженням національної ідентичності [2, с. 821–834].

Специфіку підготовки фахівців з цивільно-військової взаємодії розкривають роботи І. Д. Бега, Р. В. Малиношевського, які пропонують міждисциплінарний підхід до формування професійної компетентності офіцерів цивільно-військової взаємодії [3], та Тимчика М. В., Остапенко О. І., Журби К. О., Зубалій М. Д., які показують роль культури комунікації в діяльності підрозділів, що взаємодіють з цивільним населенням [4].

Бадюк М., Пасько І., Солярик В. аналізують досвід навчальних програм для офіцерів цивільно-військової взаємодії в арміях країн-членів НАТО, перераховуючи ключові компетенції, які вважаються необхідними для ефективного виконання завдань у зонах відповідальності [5, с. 153–168]. Однак, як зазначають Ломачинська І., Алексеєнко О., конкретні аспекти, пов'язані з формуванням майбутніх ціннісних орієнтацій у фахівців цивільно-військової взаємодії, повинні враховувати особливості їхньої професійної діяльності, що передбачає постійну взаємодію між представниками як цивільного сектору, так і міжнародних організацій, а також місцевих органів влади [6, с. 26–32].

Байер Д. досліджує вплив інформаційного середовища на ціннісні орієнтації молоді в умовах гібридної війни, що є досить актуальним при підготовці офіцерів, діяльність яких безпосередньо пов'язана з протидією ворожій пропаганді [7, с. 158–159].

Метою статті є систематизація наукових підходів до тлумачення феномену патріотизму у військовому середовищі, обґрунтування критеріїв та показників формування національно-патріотичних цінностей, а також визначення ефективних методів його розвитку через освітній процес у вищому військовому навчальному закладі.

Практична значущість полягає у застосуванні результатів, спрямованих на вдосконалення систем патріотичного виховання майбутніх офіцерів, що,

у свою чергу, підвищує якість готовності до взаємодії з представниками державної влади в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національно-патріотичні цінності майбутніх офіцерів у цивільно-військовій взаємодії — це складне інтегроване утворення, яке включає емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, усвідомлення національних інтересів держави, готовність до їх захисту та здатність передавати патріотичні цінності під час взаємодії з цивільним населенням. Закон України «Про освіту» [8] визначає виховання патріотизму як одне з пріоритетних завдань освітнього процесу, що робить його особливо застосовним у військовій сфері. Конституція України [9] визначає захист Вітчизни як почесний обов'язок громадянина України, юридично обґрунтовуючи формування патріотичної свідомості серед військовослужбовців. Для офіцерів цивільно-військової взаємодії національно-патріотичні цінності слід розуміти не лише як особисті переконання, а й як професійно важливі якості, що забезпечують ефективне спілкування з представниками цивільного сектору та формування позитивного іміджу Збройних Сил України в суспільстві. Іншими словами, аспекти, пов'язані з професійно значущими якостями для офіцерів цивільно-військової взаємодії, повинні розглядатися в рамках їхньої підготовки.

Національно-патріотичний когнітивний компонент включає їхнє розуміння та знання історії України, особливостей її національної культури, процесів державотворення та сутності національних інтересів у сферах безпеки та оборони, гордість за те, що вони українці; повагу до державних символів; усвідомлення того, наскільки важливою має бути військова служба для захисту суверенітету [5]. Готовність до самопожертви формує поведінковий патріотичний компонент, який включає дотримання військовослужбовцями принципів, що формують базові кодекси честі та гідності, а також здатність протистояти різним формам ксенофобії чи ворожої пропаганди. Вони мають інтегруватися в комплексну патріотичну позицію офіцера, здатного ефективно виконувати свої професійні обов'язки в складних умовах сучасних збройних конфліктів.

Специфіка професійної діяльності офіцерів цивільно-військової взаємодії висуває особливі вимоги до рівня сформованості їхніх національно-патріотичних цінностей. Згідно з доктриною НАТО АЛР-9 [10] офіцери цивільно-військової взаємодії виконують функції координації між військовими частинами та цивільними структурами, сприяння встановленню довіри між збройними силами та населенням, участі в гуманітарних операціях та відновленні інфраструктури в постконфліктних регіонах.

Ці завдання набувають особливого значення в умовах російської агресії, коли підрозділи цивільно-військової взаємодії відіграють ключову роль у забезпеченні ефективної евакуації цивіль-

ного населення, координації з гуманітарними організаціями та протидії інформаційним операціям противника. Тому національно-патріотичні цінності офіцера цивільно-військової взаємодії повинні включати не лише особисту відданість державі, але й здатність формувати патріотичні настрої серед цивільного населення, особливо на тимчасово окупованих та деокупованих територіях.

Міжнародне право регулює взаємодію між цивільними та військовими особами та встановлює етичні принципи у стосунках з цивільним населенням. Женевські конвенції встановлюють стандарти захисту цивільного населення під час збройного конфлікту [11]. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій зобов'язує розрізняти комбатантів та некомбатантів, гуманітарних працівників слід захищати, доступ до них має бути спрощений, щоб допомога могла досягти постраждалого населення [11].

З іншого боку, національно-патріотичні цінності створюють внутрішню мотивацію, спрямовану на впровадження вищезазначених міжнародних стандартів не тому, що хтось ззовні примушує, а завдяки переконанню, заснованому на розумінні необхідності як захищати свій народ, так і представляти Україну на міжнародному рівні.

Правові цінності становлять невід'ємний компонент національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії, адже професійна діяльність військовослужбовців ґрунтується на неухильному дотриманні конституційних норм, норм міжнародного гуманітарного права, а також військових статутів. Формування правосвідомості майбутніх офіцерів передбачає усвідомлення ними важливості принципів верховенства права як фундаментальної цінності демократичного суспільства, розуміння правових механізмів захисту національних інтересів та територіальної цілісності держави, а також готовність діяти у межах діючого законодавства в екстремальних умовах бойових дій. У контексті цивільно-військової взаємодії особливого значення набуває розуміння прав людини, принципів пропорційності застосування сили, правових основ воєнного стану та механізмів захисту цивільного населення, що узгоджується з європейськими стандартами та вимогами НАТО. Інтеграція правових цінностей у систему патріотичного виховання сприяє формуванню у курсантів усвідомленої громадянської позиції, відповідальності за власні рішення та дії, а також готовності захищати конституційний лад України правовими засобами, що є запорукою професіоналізму сучасного офіцера Збройних Сил.

Педагогічні умови розвитку національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії включають створення патріотично орієнтованого освітнього середовища у військовому вищому навчальному закладі, інтеграцію патріотичного виховання у зміст навчальних дисциплін, застосування інтерактивних методів навчання

та залучення курсантів до практичної взаємодії з цивільним населенням. Концептуальний документ щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді — Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України визначає систематичні, безперервні та активні принципи у формуванні патріотичних цінностей, які також можуть повною мірою застосовуватися до системи військової освіти. Патріотично орієнтоване освітнє середовище означає наявність освітнього простору з національною символікою, організацію зустрічей з ветеранами, проведення урочистих заходів до державних свят та днів військової слави України [13]. Це підхід, за допомогою якого вибудовується емоційний зв'язок з національними цінностями разом з історичною свідомістю про наступність поколінь серед захисників України.

Патріотичне виховання для офіцерів цивільно-військової взаємодії має здійснюватися в рамках професійних дисциплін через модулі з історії української армії, особливостей взаємодії армії та суспільства в різні періоди державотворення, національних традицій у наданні гуманітарної допомоги та захисту цивільного населення. Психологія та педагогіка мають охоплювати такі теми, як формування національної ідентичності, стійкість до інформаційних впливів, а також прищеплення або розвиток критичного мислення. Досвід, набутий Україною у відстоюванні прав людини в умовах збройних конфліктів, а також внесок українських миротворців, які беруть участь у міжнародних операціях, мають бути включені до міжнародного гуманітарного права.

Інтерактивні методи навчання включають засвоєння національно-патріотичних цінностей у курсантів. Використовуючи метод проєктів, майбутні офіцери можуть бути учасниками програм співпраці з громадськими організаціями, підтримки ветеранів та створення інформаційних кампаній про діяльність Збройних Сил України.

Організація та проведення дебатів з питань національної безпеки, історичної пам'яті та ціннісних орієнтирів в українському суспільстві сприятиме розвитку критичного мислення у студентів, а отже, формуванню у них обґрунтованих патріотичних позицій. Метод кейсів дозволяє проаналізувати кейси, що включають реальні ситуації взаємодії з цивільним населенням, курсантами, які прагнуть практичної реалізації патріотичних цінностей для ефективного виконання своїх професійних обов'язків. Тренінги емоційного інтелекту та комунікативної компетентності часто розвивають здібності до передачі патріотичних цінностей різним категоріям населення, переважно в конфліктних ситуаціях [4].

Найефективнішим практичним методом розвитку поведінкової складової національно-патріотичних цінностей є волонтерська діяльність курсантів, що передбачає взаємодію з цивільним населенням. Організуючи такі волонтерські проєкти, що підтримують ветеранів, надають допомогу сім'ям вій-

ськовослужбовців або навіть беруть участь у відбудові інфраструктури на деокупованих територіях, майбутні офіцери розвиватимуть розуміння на рівні соціальної відповідальності — служіння суспільству.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

За результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що правові цінності є системоутворюючим елементом національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії. Водночас процес формування правової компетентності курсантів нерозривно пов'язаний з розвитком патріотичної свідомості, оскільки захист Вітчизни здійснюється на основі положень діючого законодавства, з дотриманням конституційних принципів та міжнародних зобов'язань України. Доведено необхідність інтеграції правових дисциплін в усі компоненти освітнього процесу військових закладів вищої освіти, що забезпечує формування у майбутніх офіцерів цілісного розуміння взаємозв'язку між правовою культурою, професійною етикою та патріотичним обов'язком. Результати дослідження підтверджують, що усвідомлення правових цінностей як основи цивільно-військової взаємодії сприяє підвищенню ефективності виконання службових обов'язків, зміцненню довіри населення до Збройних Сил України та успішній інтеграції національної армії у євроатлантичний безпековий простір.

Специфіка підготовки офіцерів цивільно-військової взаємодії також включає особливий підхід до розвитку їхніх національно-патріотичних цінностей, що зумовлено характером професійної діяльності, постійною взаємодією з цивільним населенням, міжнародними організаціями та місцевою владою в складних умовах збройних конфліктів та постконфліктного відновлення. Тому дуже важливо, щоб офіцери цивільно-військової взаємодії усвідомлювали це не лише на рівні свідомості, а й відчували відповідальність перед своїм народом за виконання будь-яких завдань, поставлених командуванням, за будь-яких обставин.

Теоретичний аналіз дав можливість визначити інтегративне особистісне формування національно-патріотичних цінностей у майбутніх офіцерів цивільно-військової взаємодії, яке містить три компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Когнітивний компонент характеризується знаннями історії України; особливостей культури та традицій як загалом, так і зокрема в українській армії. Емоційно-ціннісний зміст прищеплює гордість за приналежність до української нації, усвідомлення цінності державної незалежності як такої, емоційне ставлення до національних символів, готовність захищати батьківщину, що надає значення. Поведінковий аспект включає передачу патріотичних цінностей, участь у професійній діяльності, відповідні події, протидію ворожій пропаганді, готовність до самопожертви заради реалізації вищезазначених інтересів.

Література

1. Ягупов В. В. Військова дидактика: Монографія. К.: РВЦ «Київський університет», 1999. 376 с.
2. Думанський С. А. Модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів. *Вісник науки і освіти*. 2024. № 1(19). С. 821–834. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-821-834](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-821-834)
3. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
4. Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Журба К. О., Зубалій М. Д., Бінецький Д. О., Касіч Н. П., Кузора І. В. Методика військовопатріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Київ, 2022. 91 с.
5. Badyuk M. I., Pasko I. V., Solyarik V. V. History of military medicine and its role in patriotic education of ukrainian military medics. *Ukrainian Journal of Military Medicine*. 2023. 4(3). P. 153–168. DOI: [https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.3\(4\)-153](https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.3(4)-153)
6. Lomachinska I., Alekseienco O. Spiritual origin of national patriotic education in the military chaplaincy system. *Skhid*. 2024. 4(2). P. 26–32. [https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.4\(2\).291517](https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.4(2).291517)
7. Beyer J. Soviet Veterans of the Second World War: A Popular Movement in an Authoritarian Society, 1941–1991 by Mark Edele. *Europe-Asia Studies*, 2011. 63. P. 158–159. DOI: 10.2307/27975519.
8. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 25.11.2025).
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.11.2025).
10. NATO Standard AJP-3.19. Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation. Edition B, Version 1. June 2025. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/685a8bdce9509f1a908eb108/AJP_3_19_EdB_CIMIC.pdf (дата звернення: 25.11.2025).
11. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 23.11.2025).
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 20.11. 2025).
13. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України : наказ М-ва освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7> (дата звернення: 23.11.2025).

References

1. Yahupov, V. V. (1999). *Viiskova dydaktyka: Monohrafiia* [Military didactics: Monograph]. Kyiv: RVTs “Kyivskiy universytet”, 376 p. [in Ukrainian].
2. Dumanskyi, S. A. (2024). Model patriotychnoho vykhovannia u vyshchychk viiskovykh navchalnykh zakladiv [Model of patriotic education in higher military educational institutions]. *Visnyk nauky i osvity*, 1(19), 821–834. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-821-834](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-821-834) [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D., & Malynoshevskoho, R. V. (Eds.). (2023). *Viiskovo-patriotychno vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: stratehichni napriamy* [Military-patriotic education of children and student youth in the education system of Ukraine: strategic directions]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 32 p. [in Ukrainian].
4. Tymchyk, M. V., Ostapenko, O. I., Zhurba, K. O., Zubalii, M. D., Binetskyi, D. O., Kasich, N. P., & Kuzora, I. V. (2022). *Metodyka viiskovo-patriotychnoho vykhovannia uchniv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: metodychni rekomendatsii* [Methodology of military-patriotic education of students in general secondary education institutions: methodological recommendations]. Kyiv, 91 p. [in Ukrainian].
5. Badyuk, M. I., Pasko, I. V., & Solyarik, V. V. (2023). History of military medicine and its role in patriotic education of Ukrainian military medics. *Ukrainian Journal of Military Medicine*, 4(3), 153–168. [https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.3\(4\)-153](https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.3(4)-153)
6. Lomachinska, I., & Alekseienco, O. (2024). Spiritual origin of national patriotic education in the military chaplaincy system. *Skhid*, 4(2), 26–32. [https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.4\(2\).291517](https://doi.org/10.21847/2411-3093.2023.4(2).291517)
7. Beyer, J. (2011). Soviet Veterans of the Second World War: A Popular Movement in an Authoritarian Society, 1941–1991 by Mark Edele. *Europe-Asia Studies*, 63, 158–159. <https://doi.org/10.2307/27975519>
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05 veresnia 2017 r. № 2145-VIII* [On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR* [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

10. NATO Standard AJP-3.19. Allied Joint Doctrine for Civil-Military Cooperation. Edition B, Version 1. June 2025. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/685a8bdce9509f1a908eb108/AJP_3_19_EdB_CIMIC.pdf

11. *Zhenevski konventsii pro zakhyst zhertv viiny vid 12 serpnia 1949 roku ta Dodatkovy protokoly do nykh* [Geneva Conventions for the protection of war victims of August 12, 1949 and Additional Protocols thereto]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 [in Ukrainian].

12. President of Ukraine. (2020). *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku "Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnia 2020 r. № 392/2020* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine": Decree of the President of Ukraine of September 14, 2020 No. 392/2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> [in Ukrainian].

13. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotynoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy: nakaz M-va osvity i nauky Ukrainy vid 06.06.2022 № 527* [On approval of the Concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.06.2022 No. 527]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7> [in Ukrainian].

УДК 346.1+340.13

Кулик Олег Ігорович

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»

Kulyk Oleh

PhD in Law, Research Fellow,
Department for the Modernization of Economic Law and Legislation Issues
State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”
ORCID: 0000-0003-1195-9869

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11635

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ВПЛИВ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС НА ДОКТРИНАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ В УКРАЇНІ

THE CASE LAW OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION (CJEU) IMPACT ON THE DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE APPLICATION OF ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC SANCTIONS IN UKRAINE

Анотація. Вступ. За вчинення порушень у сфері господарювання до суб'єктів господарювання можуть застосовуватись адміністративно-господарські санкції. Ці санкції застосовуються суб'єктами владних повноважень і відіграють значну роль у підтриманні правового господарського порядку. Водночас як загалом правове регулювання господарської діяльності, так і відповідальність у формі застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення правил здійснення господарської діяльності, зазнають змін під впливом євроінтеграційних процесів, а тому Україні доцільно аналізувати прецеденту практику Суду ЄС.

Мета. Метою дослідження є розробка наукових положень щодо застосування адміністративно-господарських санкцій під впливом прецедентної практики Суду ЄС.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступили положення актів *acquis communautaire*, нормативно-правових актів України, наукові розробки та інформаційні матеріали. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які використовуються у юридичній науці. У процесі досягнення поставленої мети застосовувались такі методи дослідження: формально-логічний; компаративний інструментарій порівняльно-правового методу, спеціально-юридичний метод; метод техніко-юридичного аналізу та загальнотеоретичний метод.

Результати. Дослідженням виявлено, що адміністративно-господарські санкції визнаються дієвим механізмом утвердження правового господарського порядку в практиці Суду ЄС. Така форма господарсько-правової відповідальності як застосування адміністративно-господарських санкцій, що передбачена в *acquis communautaire*, — знаходить прояв у вигляді застосування адміністративно-господарських штрафів й деяких інших адміністративно-господарських санкцій (наприклад, є стягнення неправомірно виплачених пільг, позбавлення дозволів тощо). Практика Суду ЄС щодо застосування таких санкцій здебільшого демонструє неврахування суб'єктивної сторони складу господарського правопорушення, за яке застосовуються санкції, у той час, як на рівні доктринальних розробок все частіше піднімаються питання щодо поширення принципу *nulla poena sine culpa* на застосування адміністративно-господарських санкцій.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на дослідженні інших аспектів відповідальності суб'єктів господарювання в практиці Суду ЄС.

Ключові слова: адміністративно-господарські санкції, господарська відповідальність, Суд ЄС, прецедентне право Суду ЄС, наближення законодавства України до *acquis communautaire*.

Summary. Introduction. Administrative and economic sanctions may be imposed on business entities for violations in the economic sphere. These sanctions are imposed by public authorities and play a significant role in maintaining legal economic order. At the same time, both the general legal regulation of economic activity and liability in the form of administrative and economic sanctions for violations of the rules of economic activity are undergoing changes under the influence of European integration processes, and therefore it is advisable for Ukraine to analyze the case law of the EU Court.

Purpose. The purpose of the study is to develop scientific provisions on the application of administrative and economic sanctions under the influence of the case law of the EU Court.

Materials and methods. The research materials included provisions of the *acquis communautaire*, regulatory acts of Ukraine, scientific developments, and informational materials. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of scientific knowledge used in legal science. In the process of achieving the aim of the research, the following research methods were used: formal-logical; comparative tools of the comparative-legal method, special-legal method; method of technical-legal analysis and general-theoretical method.

Results. The study found that administrative and economic sanctions are recognized as an effective mechanism for establishing legal economic order in the practice of the EU Court. This form of economic and legal liability, as provided for in the *acquis communautaire*, manifests itself in the form of administrative and economic fines and certain other administrative and economic sanctions (e.g., recovery of unduly paid benefits, revocation of permits, etc.). The practice of the EU Court regarding the application of such sanctions, for the most part, demonstrates a disregard for the subjective aspect of the commercial offense for which the sanctions are applied, while at the level of doctrinal developments, questions are increasingly being raised regarding the extension of the *nulla poena sine culpa* principle to the application of administrative and commercial sanctions.

Discussion. Further research should focus on examining other aspects of the liability of economic operators in the practice of the Court of Justice of the European Union.

Key words: administrative and economic sanctions, economic liability, EU Court of Justice, case law of the EU Court of Justice, approximation of Ukrainian legislation to the *acquis communautaire*.

Постановка проблеми. За вчинення порушень у сфері господарювання до суб'єктів господарювання можуть застосовуватись адміністративно-господарські санкції. Ці санкції застосовуються суб'єктами владних повноважень і відіграють значну роль у підтриманні правового господарського порядку, зокрема О. А. Трегуб наголошував, що їх переваги та прихований потенціал особливо помітні на фоні нездатності звичних заходів юридичної відповідальності, насамперед адміністративної, забезпечити належну охорону правопорядку, гарантувати дотримання прав людини та інтересів суспільства [1, с. 61].

Водночас як загалом правове регулювання господарської діяльності, так і відповідальність у формі застосування адміністративно-господарських санкцій за порушення правил здійснення господарської діяльності, зазнають змін під впливом євроінтеграційних процесів, а тому Україні доцільно аналізувати актуальні підходи Європейського Союзу (далі — ЄС) у цій сфері, зокрема і прецеденту практики Суду ЄС. Погляд на це питання саме крізь призму практики Суду ЄС пояснюється тим, що Суд ЄС є ключовим судовим органом в ЄС, який покликаний забезпечити єдність тлумачення та застосування права ЄС, створити спільну правову основу для держав-членів, забезпечити єдності судової практики, а також забезпечити однорідність понятійного апарату права ЄС [2].

На законодавчому рівні загальні положення щодо застосування адміністративно-господарських санкцій наразі відображені в Законі України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня

2025 р. № 4196-IX. Окремі норми також містяться у різних нормативно-правових актах, зокрема в Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-XII та деяких інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання застосування адміністративно-господарських санкцій розглядалися багатьма вченими у межах господарського права, зокрема такими як: А. Г. Бобкова [3], І. О. Віхрова [4], М. М. Войнарівський [5, 6], О. П. Подцерковний [5], О. А. Трегуб [1], З. Ф. Таткова [7], В. С. Щербина [8] та ін. Проте питання їх застосування в контексті практики Суду ЄС практично не досліджувались. Наведене вказує на актуальність заявленої теми дослідження.

Метою статті є розробка наукових положень щодо застосування адміністративно-господарських санкцій під впливом прецедентної практики Суду ЄС.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступили положення актів *acquis communautaire*, нормативно-правових актів України, наукові розробки та інформаційні матеріали.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які використовуються у юридичній науці. У процесі досягнення поставленої мети застосовувались такі методи дослідження: за допомогою формально-логічного методу досліджувалися основні поняття та проводився аналіз нормативно-правових актів України і актів *acquis* ЄС. Застосування компаративного інструментарію порівняльно-правового методу, який використовує синхронічний і діахронічний методи, дозволило не тільки окреслити проблему визначення

основних векторів розвитку наукової доктрини, але й сформувати раціональну систему координат подальшого її розвитку з урахуванням практики Суду ЄС. У процесі компаративістського дослідження було розглянуто підходи Суду ЄС та європейських правників до врахування суб'єктивної сторони господарського правопорушення при застосуванні адміністративно-господарських санкцій, та зіставлено наведені підходи з практикою Верховного Суду та напрацюваннями української правової науки. Спеціально-юридичний метод дозволив тлумачити значення окремих термінів та правових категорій. Метод техніко-юридичного аналізу та загальнотеоретичний дозволив використати та розвинути положення загальнопоняттєвого апарату з теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Загальні положення про застосування адміністративно-господарських санкцій врегульовував ГК України, який наразі уже втратив чинність. Однак положення ГК, якими регламентувались зазначені питання, були інкорпоровані у Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», де зазначено, що за порушення встановлених законодавством правил здійснення підприємницької діяльності уповноважені органи державної влади або органи місцевого самоврядування застосовують до юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців адміністративно-господарські санкції — заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення та ліквідацію його наслідків (ч. 1 ст. 15).

І. О. Віхрова підсумувала, що адміністративно-господарські санкції — заходи господарсько-правової відповідальності, спрямовані на утвердження суспільного господарського порядку в економічній сфері [4, с. 154]. Підставами застосування адміністративно-господарських санкцій називають сукупність фактичних і правових підстав, зокрема — порушення правил здійснення господарської діяльності, яке може виражатись або лише у факті порушення цих правил (адміністративно-господарський штраф), або вимагає наявності повного складу об'єктивної сторони правопорушення [3, с. 315]. Згідно з останньою позицією, адміністративно-господарські санкції, тим паче адміністративно-господарський штраф, застосовуються без урахування суб'єктивної сторони складу правопорушення — вини. У підручнику за ред. В. С. Щербини також вказується, що для застосування адміністративно-господарських санкцій достатньо лише факту господарського правопорушення, незалежно від вини суб'єкта господарювання [8, с. 520]. При цьому вини, як суб'єктивний елемент складу господарського правопорушення, необхідно розуміти як невиконання правопорушником усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення [9, с. 129].

Щоправда З. Ф. Таткова вважає, що питання вини має вирішуватись на загальних засадах. Учена

доводить, що за загальним правилом учасник господарських відносин несе відповідальність за порушення правил здійснення господарської діяльності лише у разі наявності його вини. Тому, на думку З. Ф. Таткової, суб'єкт господарювання відповідає за порушення правил здійснення господарської діяльності тільки при наявності вини, у випадках, встановлених законом, а аналіз практики застосування адміністративно-господарських санкцій свідчить про те, що у більшості випадків питання вини не піднімається [7, с. 1000].

У світлі наведеного можливо привести приклад, за якого питання вини все ж піднімається. Так, Верховний Суд у складі палати для розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду у постанові 26 червня 2018 року у справі № 806/1368/17 дійшов висновку, що законом передбачена відповідальність у вигляді адміністративно-господарських санкцій для підприємств, які не забезпечили середньооблікову чисельність працюючих осіб з інвалідністю відповідно до установленого нормативу. Разом з тим, законом передбачено і випадки, у яких суб'єкт господарювання звільняється від відповідальності за вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Отже, суб'єкт звільняється від відповідальності, зокрема, за порушення правил здійснення господарської діяльності (тобто від адміністративно-господарських санкцій), якщо доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення правопорушення. Тому необхідно перевірити, чи вжив суб'єкт господарювання залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення [10]. Такий же висновок зроблений Верховним Судом в постанові від 21 серпня 2018 року у справі № 817/650/17 [11].

Вочевидь, вина при застосуванні адміністративно-господарської санкції в наведеному випадку береться в розрахунок й одного лише факту допущення порушення, — не працевлаштування осіб з інвалідністю, замало. Верховний Суд сформулював правову позицію, за якої категоричне нівелювання суб'єктивної сторони господарського правопорушення при застосуванні адміністративно-господарських санкцій суперечить зробленим судом висновкам.

Однак в контексті євроінтеграційних процесів доцільно розглянути підходи ЄС у застосуванні адміністративно-господарських санкцій. Вплив ЄС відбувається і в державах, що уже давно є членами ЄС. До прикладу щодо Німеччини М. М. Войнарівський підсумував, що в останні десятиліття законодавство ЄС значно впливало не те, що Німецький Комерційний кодекс доповнився положеннями про адміністративні штрафи, які накладаються на суб'єктів господарювання за ті чи інші порушення правил ведення бізнесу [6, с. 31]. З урахуванням ролі Суду ЄС та впливу його прецедентної практики на правозастосування необхідно проаналізувати відповідні підходи, відображені в рішеннях Суду ЄС,

зокрема з питань врахування вини при застосуванні адміністративно-господарських санкцій.

Насамперед згідно з позицією Суду ЄС, санкції (в т.ч. адміністративно-господарські) необхідні для належного адміністрування та ефективного виконання законодавства ЄС, наприклад у сфері сільсько-господарської діяльності [12]. Ю. Шварце (Schwarze) вважає, що санкції є важливим інструментом політики ЄС. В основному це штрафи, що застосовуються в антимонопольному законодавстві та законодавстві про захист економічної конкуренції. Іншими видами санкцій, особливо поширеними в сільськогосподарському секторі, є стягнення неправомірно виплачених пілг, іноді в поєднанні з додатковою платою, тимчасове позбавлення дозволів або конфіскація застави або депозиту. При цьому вчений зазначає, що такі інструменти, як штрафи та додаткові збори, виконують також запобіжні та каральні функції [13, с. 101].

Цей підхід ілюструється рішенням Суду ЄС у справі C-418/11 за позовом «Texdata Software GmbH». Національний суд держави-члена ЄС, що розглядав спір, вирішив направити звернення щодо ухвалення преюдиціального рішення (preliminary ruling), щоб пересвідчитись, чи законодавство Австрії щодо штрафних санкцій, що застосовуються до компаній, які не надали річні звіти, є сумісним із законодавством ЄС. Згідно з прийнятим у справі рішенням законодавство передбачає, що після закінчення встановленого законом дев'ятимісячного строку для розкриття документів бухгалтерського обліку на компанію, філіал якої знаходиться на території відповідної держави-члена, накладається мінімальний штраф 700 євро негайно й без попередження і надання компанії можливості висловити свою думку з приводу порушення обов'язку розкривати інформацію. Це рішення роз'яснює національні правила застосування штрафних санкцій за порушення законодавства ЄС. [14]. Тобто вина суб'єкта господарювання фактично нівелюється.

Хоча справі C-210/10 за позовом Márton Urbán до Vámos Pénygyörség Északalföldi Regionális Parancsnoksága Суд ЄС прийняв рішення про те, що вимогу пропорційності, установлену в статті 19(1) і (4) Регламенту (ЄС) № 561/2006, необхідно тлумачити як вимогу, що виключає застосування системи штрафних санкцій, як-от тієї, яку запроваджено урядовою постановою № 57/2007 про розмір штрафів за порушення певних положень щодо дорожніх перевезень вантажів і пасажирів, яка передбачає стягнення фіксованої суми штрафу за будь-які порушення, незалежно від тяжкості, правил використання бланків, установлених статтями 13–16 Регламенту Комісії (ЄЕС) № 3821/85 від 20 грудня 1985 р. Це рішення демонструє необхідність знаходити баланс між суворістю санкцій та пропорційністю [15]. Тому логічно, що вина (її ступінь) мала б братись в розрахунок.

Приклад, що вартий уваги в наведеному контексті включає також справу C-210/00 «Käserei Champi-

gnon Hofmeister GmbH» & Co. KG до Hauptzollamt Hamburg-Jonas. Спірним питанням було положення, яке дозволяє застосовувати санкції без доведення вини. Суб'єкт господарювання (сироварня) подав заявку і отримав експортну компенсацію за сирну пасту, вироблену третьою стороною. Перевірка виявила, що товар містив рослинний жир і тому мав бути класифікований за іншим номером у Списку товарів Спільної сільськогосподарської політики (CAP), ніж той, що був вказаний у заявці на відшкодування. Німецька митна та акцизна служба вимагала повернення субсидії, а також сплати штрафу. Суб'єктивної провини не було виявлено, а єдиним винятком із застосування штрафу згідно з регламентом були випадки форс-мажорних обставин. На відміну від думки позивача, Суд ЄС постановив, що санкція не може вважатися кримінальною, отже, принцип *nulla poena sine culpa* (немає покарання без вини) не застосовується [16].

Принцип *nulla poena sine culpa* підданий аналізу в праці Ф. Де Йонга (De Jong) у контексті галузей європейського права, які вчений іменує «квазікримінальне право», переважно маючи на увазі конкурентне та адміністративне право ЄС. Учений вважає, що принцип *nulla poena sine culpa* має враховуватись при визначенні вини у вчиненні порушення, а також застосування покарання, яке має бути пропорційним вині особи, що включає тяжкість відповідного правопорушення [17, с. 217–219]. Крім того, Ф. Де Йонг (De Jong) наводить додаткові приклади нівелювання вини. Зокрема, що відповідальність за порушення статей 101 та 102 Договору про функціонування ЄС встановлюється на рівні підприємств або «економічних одиниць». Згідно з цим «економічним підходом», група осіб у певних випадках може бути притягнута до колективної відповідальності за одне порушення. А у відносинах між материнською та дочірньою компаніями материнська компанія у певних випадках може бути притягнута до відповідальності за порушення, вчинене її дочірньою компанією, навіть якщо материнська компанія не брала участі у вчиненні порушення [17, с. 217].

Варто зазначити, що Ю. Шварце (Schwarze) також наголошує, що принаймні деякі санкції слід розглядати як «кримінальні», а не адміністративні з ряду причин. Зокрема, що запобіжний та каральний вплив певних санкцій є таким, що їх слід переглядати відповідно до суворих стандартів кримінального права. Відповідно до статті 23 Регламенту 1/2003 (раніше стаття 15 Регламенту 17/62), порушення правил конкуренції, встановлених статтями 81 та 82 Договору, можуть каратись штрафами у розмірі до десяти відсотків від обороту підприємства за попередній фінансовий рік. Хоча на початковому етапі існування Європейського співтовариства штрафи були відносно низькими, з часом вони постійно зростали [13, с. 102].

Отже, питання вини у застосуванні адміністративно-господарських санкцій є актуальним і в пре-

цедентній практиці Суду ЄС і ця практика наразі сформована так, що адміністративно-господарські санкції, зокрема адміністративно-господарський штраф, застосовуються незалежно від вини суб'єкта господарювання на підставі одного лише факту допущення порушення.

Правове регулювання господарської діяльності в Україні перебуває у «перехідному періоді» і, більше того, особливості такого регулювання мають враховувати умови воєнного стану. В цьому контексті О.П. Подцерковний та М.М. Войнарівський вважають, що розвиток адміністративно-господарських санкцій під час дії воєнного стану повинен ґрунтуватися на наданні суддям більшої дискреції у визначенні розміру відповідальності суб'єктів господарювання за порушення правил здійснення господарської діяльності. Ця дискреція може передбачати урахування вини, наявності реальної можливості виконати приписи законодавства, та інші пом'якшувальні обставини, що впливають з умов воєнного стану [5, с. 406]. Таким чином, в сучасних умовах питання врахування ступеня вини та взагалі її наявності при застосуванні адміністративно-господарських санкцій продовжує стояти досить гостро і необхідно підтримати позиції, які передбачають доцільність врахування принципу *nulla*

poena sine culpa при застосуванні адміністративно-господарських санкцій, хоча і поточна практика Суду ЄС йде всупереч з такими позиціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, адміністративно-господарські санкції визнаються дієвим механізмом утвердження правового господарського порядку в прецедентній практиці Суду ЄС. Така форма господарсько-правової відповідальності як застосування адміністративно-господарських санкцій, що передбачена в *acquis communautaire*, — знаходить прояв у вигляді застосування адміністративно-господарських штрафів й деяких інших адміністративно-господарських санкцій (наприклад, є стягнення неправомірно виплачених пільг, позбавлення дозволів тощо). Практика Суду ЄС щодо застосування таких санкцій здебільшого демонструє неврахування суб'єктивної сторони складу господарського правопорушення, за яке застосовуються санкції, у той час, як на рівні доктринальних розробок все частіше підіймаються питання щодо поширення принципу *nulla poena sine culpa* на застосування адміністративно-господарських санкцій.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на дослідженні інших аспектів відповідальності суб'єктів господарювання в практиці Суду ЄС.

Література

1. Трегуб О.А. Адміністративно-господарські санкції за правопорушення у сфері поводження з відходами: передумови і перспективи застосування. *Економіка та право*. 2017. № 1(46). С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2017.01.061>
2. Смирнова К., Монаєнко А. Роль практики Суду ЄС у наблизненні законодавства до права ЄС. *Юридична газета — онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rol-praktiki-sudu-es-u-nablizhenni-zakonodavstva-do-prava-es.html> (дата звернення: 26.11.2025).
3. Господарське право: практикум / А.Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової. — Харків : Право, 2018. 592 с.
4. Віхрова І.О. Адміністративно-господарські санкції як заходи господарсько-правової відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 151–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_37 (дата звернення: 26.11.2025).
5. Подцерковний О.П., Войнарівський М.М. Адміністративно-господарські санкції під час воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 1, № 5. С. 400–406. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.66>
6. Войнарівський М.М. Адміністративно-господарські санкції в німецькому комерційному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 67. С. 30–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.67.6>
7. Татькова З.Ф. Відповідальність у формі застосування адміністративно-господарських санкцій. *Форум права*. 2011. № 1. С. 998–1007. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_161.pdf (дата звернення: 26.11.2025).
8. Господарське право (загальна частина): підручник / за ред. В.С. Щербини, В.В. Резнікової. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 588 с.
9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В.Я. та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. Т. 15: Господарське право / [редкол.: В.А. Устименко (голова) та ін.]. 2019. 780.
10. Постанова Верховного Суду від 26 червня 2018 р. у справі № 806/1368/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74992116> (дата звернення: 26.11.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 21 серпня 2018 р. у справі № 817/650/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76033528> (дата звернення: 26.11.2025).
12. Judgment of Court of Justice of the European Union (CJEU) of 27.10.1992 in no. C-240/90. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61990CJ0240>. (дата звернення: 26.11.2025).

13. Schwarze J. Judicial review of European administrative procedure. *Law and contemporary problems*. 2004. Vol. 68, no. 1. P. 85–106. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol68/iss1/5> (дата звернення: 26.11.2025).
14. Judgment of Court of Justice of the European Union (CJEU) of 26.09.2013 in no. C-418/11. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0418> (дата звернення: 26.11.2025).
15. Judgment of Court of Justice of the European Union (CJEU) of 09.02.2012 in no. C-210/10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0210> (дата звернення: 26.11.2025).
16. Judgment of Court of Justice of the European Union (CJEU) of 11.07.2002 in no. C-210/00. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62000CJ0210&qid=1764158571878> (дата звернення: 26.11.2025).
17. De Jong F. Four Dimensions of Nulla Poena Sine Culpa: The Principle of Individual Culpability in Contexts of Criminal and Quasi-criminal Law Enforcement in Europe. *Criminal and Quasi-criminal Enforcement Mechanisms in Europe*. 2022. P. 137–219. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781509932894.ch-007>. URL: https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/420340/Four_dimensions_of_Nulla_Poena_Sine_Culpa_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.11.2025).

References

1. Trehub, O. A. (2017). Administratyvno-hospodarski sanktsii za pravoporushennia u sferi povodzhennia z vidkhodamy: peredumovy i perspektyvy zastosuvannia [Administrative-economic sanctions for the offences in sphere of waste management: preconditions and prospects of application]. *Ekonomika ta pravo*, (1(46)), 61–68. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2017.01.061> [in Ukrainian].
2. Smyrnova, K., & Monaienko, A. (2025). Rol praktyky Sudu YeS u nablyzhenni zakonodavstva do prava YeS [The role of EU Court practice in approximating legislation to EU law]. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/rol-praktiki-sudu-es-u-nablyzhenni-zakonodavstva-do-prava-es.html> [in Ukrainian].
3. Bobkova, A. H., Moisieiev, Yu. O., Pavliuchenko, Yu. M., & others. (2018). *Hospodarske pravo: praktykum* [Commercial law: practical workshop]. Pravo [in Ukrainian].
4. Vikhrova, I. O. (2015). Administratyvno-hospodarski sanktsii yak zakhody hospodarsko-pravovoi vidpovidalnosti [Administrative economic sanctions as a measure of economic and legal responsibility]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (2), 151–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_37 [in Ukrainian].
5. Podtserkovnyi, O. P., & Voinarivskiy, M. M. (2025). Administratyvno-hospodarski sanktsii pid chas voiennoho stanu [The legal regime of administrative and economic sanctions (AES) under martial law]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 1(5), 400–406. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.66> [in Ukrainian].
6. Voinarivskiy, M. M. (2024). Administratyvno-hospodarski sanktsii v nimetskomu komertsiiinomu pravi [Administrative and economic sanctions in German commercial law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*, (67), 30–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.67.6> [in Ukrainian].
7. Tatková, Z. F. (2011). Vidpovidalnist u formi zastosuvannia administratyvno-hospodarskykh sanktsii [The Responsibility in the Form of Administrative Commercial Sanctions Use]. *Forum prava*, (1), 998–1007. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_161.pdf [in Ukrainian].
8. Shcherbyna, V. S., & Rieznikova, V. V. (2023). *Hospodarske pravo (zahalna chastyna)* [Commercial law (general part)]. Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
9. Tatsii, V. Ya., & others. (2019). Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. [Great Ukrainian Legal Encyclopedia in 20 volumes] (Vol. 15). *Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho* [in Ukrainian].
10. Supreme Court, June 26, 2018, 806/1368/17 (Ukraine). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74992116> [in Ukrainian].
11. Supreme Court, August 21, 2018, 817/650/17 (Ukraine). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76033528> [in Ukrainian].
12. Federal Republic of Germany v Commission of the European Communities, Court of Justice of the European Union (CJEU), October 27, 1992, C-240/90. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61990CJ0240>
13. Schwarze, J. (2004). Judicial review of European administrative procedure. *Law and Contemporary Problems*, 68(1), 85–106. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol68/iss1/5>
14. Texdata Software GmbH, Court of Justice of the European Union (CJEU), September 26, 2013, C-418/11. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62011CJ0418>
15. Márton Urbán v Vámés Pénzügyőrség Észak-alföldi Regionális Parancsnoksága, Court of Justice of the European Union (CJEU), February 9, 2012, C-210/10. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0210>
16. Käserei Champignon Hofmeister GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Hamburg-Jonas, Court of Justice of the European Union (CJEU), July 11, 2002, C-210/00. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62000CJ0210&qid=1764158571878>
17. De Jong, F. (2022). Four Dimensions of Nulla Poena Sine Culpa: The Principle of Individual Culpability in Contexts of Criminal and Quasi-criminal Law Enforcement in Europe. In *Criminal and Quasi-criminal Enforcement Mechanisms in Europe* (pp. 137–219). DOI: <https://doi.org/10.5040/9781509932894.ch-007>. URL: https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/420340/Four_dimensions_of_Nulla_Poena_Sine_Culpa_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y

УДК 47.77:347.731:339.9

Найда Інна Володимирівна

*кандидат наук з державного управління, доцент,
декан економіко-правового факультету
Київський кооперативний інститут бізнесу і права*

Naida Inna

*Candidate of Public Administration, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics and Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0001-7296-7884*

Котюк Олександр Михайлович

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності «Право»
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

Kotyuk Oleksandr

*Master's degree Student in the field of «Law» of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11613

**ЗАХИСТ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ І
МОДЕРНІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ: ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ ТА
КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АСПЕКТ**

**PROTECTION OF MINORITY SHAREHOLDERS
AND MODERNIZATION OF CORPORATE
REGULATION IN UKRAINE: FINANCIAL-LEGAL
AND COMPARATIVE PERSPECTIVES**

Анотація. Вступ. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки корпорації відіграють ключову роль у забезпеченні економічного розвитку та інтеграції національних ринків у світову фінансову систему. Зростання значення корпоративного сектора супроводжується складними викликами у сфері фінансового управління та правового врегулювання корпоративних спорів, що обумовлює необхідність комплексного дослідження взаємозв'язку фінансових механізмів корпорацій і юридичних інструментів захисту прав учасників корпоративних відносин. Сучасні корпорації функціонують у динамічному середовищі, де ефективність управлінських рішень та прозорість фінансових операцій безпосередньо впливають на стабільність ринку, інвестиційну привабливість та довіру акціонерів.

Особливу увагу в наукових дослідженнях привертає проблема захисту прав міноритарних акціонерів та оптимізації процедур врегулювання корпоративних спорів. В Україні ці питання здебільшого регулюються традиційними судовими механізмами, які часто є тривалими, затратними та не завжди ефективними, що може негативно впливати на бізнес-клімат і знижувати рівень інвестиційної привабливості. У порівнянні із зарубіжними практиками, де активно застосовуються альтернативні методи вирішення спорів, такі як медіація, арбітраж та цифрові платформи для корпоративного управління, українські підходи потребують модернізації. Крім того, впровадження сучасних інформаційних та цифрових технологій, включаючи електронне голосування, смарт-контракти та блокчейн-системи для управління корпоративними фінансами, здатне підвищити прозорість операцій, скоротити конфлікти між акціонерами та забезпечити своєчасний захист прав міноритарних учасників.

Таким чином, інтеграція міжнародного досвіду у поєднанні з адаптацією національного законодавства створює передумови для підвищення ефективності корпоративного управління та розвитку прозорого, стабільного та конкурентоспроможного корпоративного сектору України.

Мета. Метою статті є проведення компаративного аналізу фінансових механізмів корпорацій та правових інструментів врегулювання корпоративних спорів, виявлення ефективних моделей корпоративного управління на основі українського та зарубіжного досвіду, а також визначення перспектив впровадження сучасних фінансових і юридичних підходів для підвищення прозорості, стабільності та інвестиційної привабливості корпоративного сектору України.

Матеріали і методи. У дослідженні використано комплексний підхід, що поєднує теоретичний аналіз, порівняльне вивчення (компаративістику) та емпіричне дослідження практики корпоративного управління. Матеріальною базою дослідження стали законодавчі акти України, нормативні документи щодо корпоративного управління та фінансової діяльності, судової практики, а також зарубіжний досвід США, ЄС, Великої Британії та Канади щодо фінансових механізмів корпорацій і врегулювання корпоративних спорів.

Методи дослідження включали:

- аналіз і синтез – для виявлення основних тенденцій у фінансовому управлінні корпорацій та механізмах захисту прав акціонерів;
- компаративний метод – для порівняння українських правових моделей із зарубіжними практиками;
- системний підхід – для дослідження взаємозв'язку фінансових механізмів та правового регулювання корпоративних спорів;
- метод критичного аналізу – для оцінки ефективності існуючих процедур та пропозиції вдосконалень;
- емпіричний метод – на основі аналізу конкретних кейсів корпоративних спорів, практики медіації та арбітражу.

Цей підхід дозволяє проводити всебічний та системний аналіз фінансово-правових інструментів корпорацій, враховуючи як внутрішні механізми управління капіталом і ризиками, так і зовнішні правові рамки, що регулюють корпоративні відносини та захист прав акціонерів. Завдяки комплексному аналізу можна не лише оцінити ефективність існуючих механізмів фінансування та врегулювання корпоративних спорів, але й виявити прогалини у законодавстві, що обмежують прозорість, гнучкість та інвестиційну привабливість корпоративного сектору. Крім того, підхід дозволяє порівняти національні моделі корпоративного управління з міжнародними практиками, визначити найкращі інструменти для меншості акціонерів, впровадження цифрових технологій, а також оптимальні способи альтернативного вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж. На основі отриманих результатів можна розробити рекомендації щодо модернізації корпоративного регулювання в умовах цифровізації та глобалізації економіки, що сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та стабільності фінансового середовища, а також зміцненню довіри інвесторів до українських корпорацій.

Результати. Дослідження показало, що фінансові механізми корпорацій в Україні значною мірою формуються через традиційні інструменти: емісію акцій та облігацій, внутрішнє реінвестування прибутку, політику дивідендних виплат, а також системи внутрішнього контролю та управління ризиками. Аналіз практики показав, що українські корпорації все ще мають обмежений рівень прозорості та ефективності управлінських рішень порівняно із зарубіжними моделями, де використовуються незалежні аудиторські комітети, автоматизовані системи контролю та механізми buy-out і buy-in для меншості акціонерів.

Правове врегулювання корпоративних спорів в Україні переважно здійснюється через судові процедури, що призводить до тривалих та затратних процесів, високих витрат і ризику втрати ділових відносин. Порівняльний аналіз показав, що зарубіжні практики, зокрема медіація, арбітраж та використання цифрових платформ для корпоративного управління, забезпечують більш гнучке та швидке вирішення конфліктів, зберігаючи конфіденційність і ділові зв'язки.

Дослідження також виявило зростаючу роль цифрових технологій у корпоративній фінансовій сфері. Використання електронного голосування, блокчейну та смарт-контрактів дозволяє автоматизувати операції, підвищити прозорість управління та створити нові механізми захисту прав акціонерів.

Компаративний аналіз українських і міжнародних моделей показав, що успішне корпоративне управління базується на прозорості, чіткому поділі повноважень між менеджментом і наглядовими радами, а також на ефективному захисті меншості акціонерів через механізми обов'язкового викупу акцій, колективних позовів та незалежних аудитів.

Таким чином, результати проведеного дослідження демонструють нагальну потребу модернізації українського законодавства у сфері корпоративного управління та фінансових механізмів корпорацій. Сучасний стан нормативно-правового регулювання не завжди забезпечує достатній рівень прозорості, ефективності та захисту прав усіх учасників корпоративних відносин, зокрема меншості акціонерів. Впровадження цифрових технологій, таких як блокчейн для обліку цінних паперів, смарт-контракти та електронні системи голосування, дозволяє підвищити прозорість і точність фінансових операцій, скоротити ризики маніпуляцій та забезпечити оперативний доступ до актуальної інформації для акціонерів і регуляторів.

Окрім цього, альтернативні способи врегулювання корпоративних спорів, такі як медіація та арбітраж, можуть значно підвищити ефективність розв'язання конфліктів, зменшити тривалість судових процесів і зберегти ділові відносини між сторонами. Компаративний аналіз міжнародного досвіду показує, що інтеграція таких механізмів у національну практику дозволяє підвищити довіру інвесторів, стимулювати інвестиційну активність і створює передумови для формування стабільного та передбачуваного корпоративного середовища.

Таким чином, комплексне впровадження цифрових технологій, вдосконалення процедур врегулювання спорів та адаптація кращих міжнародних практик у поєднанні з реформою законодавства стане ключовим чинником підвищення ефективності фінансових механізмів корпорацій в Україні та зміцнення їхньої конкурентоспроможності на глобальному ринку.

Перспективи. Подальші дослідження в сфері фінансових механізмів корпорацій і правового врегулювання корпоративних спорів можуть зосередитися на кількох ключових напрямках. Важливо вивчати інтеграцію цифрових технологій у корпоративне управління, зокрема блокчейн, смарт-контракти та платформи електронного голосування, для підвищення прозорості та ефективності фінансових рішень. Дослідження ефективності таких технологій у практичному застосуванні в Україні дозволить адаптувати міжнародний досвід до національних умов.

Також перспективним є аналіз механізмів захисту міноритарних акціонерів та альтернативного врегулювання корпоративних спорів. Медіація, арбітраж та гібридні моделі, що поєднують обов'язковий викуп акцій з незалежним аудитором, показали високу ефективність у зарубіжних практиках. Український корпоративний сектор потребує дослідження шляхів впровадження таких моделей, оцінки їхньої юридичної та економічної доцільності.

Актуальним є також вивчення порівняльних моделей корпоративного фінансування та управління ризиками в різних юрисдикціях, що дозволить визначити оптимальні практики для підвищення стійкості українських корпорацій.

Комплексне поєднання цих напрямків дослідження сприятиме формуванню прозорої, ефективної та соціально відповідальної моделі корпоративного управління в Україні, яка відповідає сучасним викликам глобалізації та цифровізації економіки.

Ключові слова: міноритарні акціонери, корпоративні фінанси, корпоративні спори, медіація, арбітраж, правове регулювання, компаративний аналіз.

Summary. Introduction. In the current conditions of globalization and digitalization of the economy, corporations play a key role in ensuring economic development and integrating national markets into the global financial system. The growing significance of the corporate sector is accompanied by complex challenges in financial management and the legal regulation of corporate disputes, which necessitates a comprehensive study of the interconnection between corporate financial mechanisms and legal instruments for protecting the rights of participants in corporate relations. Modern corporations operate in a dynamic environment where the efficiency of managerial decisions and the transparency of financial operations directly affect market stability, investment attractiveness, and shareholder trust.

Special attention in scientific research is given to the protection of minority shareholders' rights and the optimization of corporate dispute resolution procedures. In Ukraine, these issues are mostly regulated through traditional judicial mechanisms, which are often lengthy, costly, and not always effective, potentially negatively impacting the business climate and reducing investment attractiveness. In contrast, international practices actively employ alternative dispute resolution methods, such as mediation, arbitration, and digital platforms for corporate governance, highlighting the need for modernization of Ukrainian approaches. Furthermore, the implementation of modern information and digital technologies, including electronic voting, smart contracts, and blockchain systems for managing corporate finances, can increase transparency of operations, reduce conflicts among shareholders, and ensure timely protection of minority participants' rights.

Thus, integrating international experience combined with the adaptation of national legislation creates the conditions for enhancing corporate governance efficiency and developing a transparent, stable, and competitive corporate sector in Ukraine.

Purpose. The aim of this article is to conduct a comparative analysis of corporate financial mechanisms and legal instruments for resolving corporate disputes, to identify effective models of corporate governance based on Ukrainian and international experience, and to determine the prospects for implementing modern financial and legal approaches to enhance the transparency, stability, and investment attractiveness of Ukraine's corporate sector.

Materials and methods. The study employed a comprehensive approach combining theoretical analysis, comparative study, and empirical research of corporate governance practices. The material basis of the research included Ukrainian legislation, regulatory documents on corporate governance and financial activities, judicial practice, as well as international experience from the USA, EU, the United Kingdom, and Canada regarding corporate financial mechanisms and dispute resolution.

The research methods included:

- analysis and synthesis – to identify the main trends in corporate financial management and mechanisms for protecting shareholders' rights;
- comparative method – to compare ukrainian legal models with international practices;
- systemic approach – to study the interconnection between financial mechanisms and legal regulation of corporate disputes;
- critical analysis – to assess the effectiveness of existing procedures and propose improvements;
- empirical method – based on the analysis of specific cases of corporate disputes, mediation, and arbitration practices.

This approach enables a comprehensive and systematic analysis of corporate financial and legal instruments, taking into account both internal mechanisms for capital and risk management and external legal frameworks regulating corporate relations and shareholder rights protection. The comprehensive analysis allows for evaluating the effectiveness of existing financing mechanisms and dispute resolution procedures, identifying legislative gaps that limit transparency, flexibility, and investment attractiveness of the corporate sector. Furthermore, it facilitates a comparison of national corporate governance models with international practices, identifies best practices for minority shareholders, the implementation of digital technologies, and optimal methods of alternative dispute resolution, such as mediation and arbitration. Based on the results, recommendations can be developed for modernizing corporate regulation in the context of digitalization and globalization of the economy, contributing to increased efficiency, transparency, and stability of the financial environment, as well as strengthening investor confidence in Ukrainian corporations.

Results. The study showed that corporate financial mechanisms in Ukraine are largely formed through traditional instruments, such as the issuance of shares and bonds, internal reinvestment of profits, dividend policies, as well as internal control and risk management systems. Analysis of practice revealed that Ukrainian corporations still exhibit limited transparency and managerial effectiveness compared to international models, where independent audit committees, automated control systems, and buy-out/buy-in mechanisms for minority shareholders are commonly employed.

Legal regulation of corporate disputes in Ukraine is primarily carried out through court procedures, leading to lengthy and costly processes, high expenses, and the risk of damaging business relationships. Comparative analysis demonstrated that international practices, particularly mediation, arbitration, and the use of digital platforms for corporate governance, provide more flexible and faster conflict resolution while maintaining confidentiality and business connections.

The research also identified the growing role of digital technologies in corporate finance. The use of electronic voting, blockchain, and smart contracts enables automation of operations, improves transparency of governance, and creates new mechanisms for protecting shareholders' rights.

Comparative analysis of Ukrainian and international models showed that successful corporate governance relies on transparency, a clear division of powers between management and supervisory boards, and effective protection of minority shareholders through mechanisms such as mandatory share buybacks, class actions, and independent audits.

Thus, the results of the study demonstrate an urgent need to modernize Ukrainian corporate governance legislation and corporate financial mechanisms. The current regulatory framework does not always ensure sufficient transparency, efficiency, or protection of all participants in corporate relations, especially minority shareholders. Implementing digital technologies, such as blockchain for securities accounting, smart contracts, and electronic voting systems, can enhance transparency and accuracy of financial operations, reduce manipulation risks, and provide timely access to up-to-date information for shareholders and regulators.

Additionally, alternative dispute resolution methods, such as mediation and arbitration, can significantly increase the efficiency of conflict resolution, shorten court proceedings, and preserve business relationships. Comparative analysis of international experience shows that integrating such mechanisms into national practice can enhance investor confidence, stimulate investment activity, and create conditions for a stable and predictable corporate environment.

Overall, the comprehensive implementation of digital technologies, improvement of dispute resolution procedures, and adaptation of best international practices combined with legislative reform will be a key factor in enhancing the efficiency of corporate financial mechanisms in Ukraine and strengthening their competitiveness in the global market.

Discussion. Further research in the field of corporate financial mechanisms and legal regulation of corporate disputes can focus on several key areas. It is important to study the integration of digital technologies into corporate governance, including blockchain, smart contracts, and electronic voting platforms, to enhance transparency and the efficiency of financial decisions. Examining the practical effectiveness of these technologies in Ukraine will allow for the adaptation of international experience to national conditions.

Another promising direction is the analysis of mechanisms for protecting minority shareholders and alternative dispute resolution in corporate conflicts. Mediation, arbitration, and hybrid models combining mandatory share buybacks with independent audits have shown high efficiency in international practice. The Ukrainian corporate sector requires research on ways to implement such models, assessing their legal and economic feasibility.

It is also relevant to study comparative models of corporate financing and risk management in different jurisdictions, which will help identify optimal practices to enhance the resilience of Ukrainian corporations.

A comprehensive combination of these research directions will contribute to the formation of a transparent, efficient, and socially responsible model of corporate governance in Ukraine, aligning with the modern challenges of globalization and digitalization of the economy.

Key words: minority shareholders, corporate finance, corporate disputes, mediation, arbitration, legal regulation, comparative analysis.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки корпоративний сектор набуває все більшої ваги у забезпеченні економічного розвитку та інтеграції національних ринків у світову фінансову систему. Разом із зростанням ролі корпорацій ускладнюються фінансові та правові механізми їх діяльності, зокрема управління капіталом, розподіл прибутку та захист прав акціонерів. В Україні правове врегулювання корпоративних спорів здебільшого здійснюється через традиційні судові механізми, що часто є тривалими, затратними та неефективними. Водночас міжнародна практика демонструє високий потенціал

альтернативних методів, таких як медіація, арбітраж та цифрові платформи для корпоративного управління. Виникає нагальна потреба в дослідженні взаємозв'язку фінансових механізмів корпорацій та правових інструментів захисту акціонерів із метою модернізації корпоративного регулювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активне вивчення проблеми фінансових механізмів корпорацій та правового врегулювання корпоративних спорів як в Україні, так і за кордоном. Вітчизняні науковці, серед яких Дутко Н. [5], Мамутов В. [6]., Буткевич В. [1], Кузьмін І. [4], Гаврилюк Т. [8],

Шевчук С. [3], Петренко І. [7], приділяють увагу вдосконаленню законодавчої бази корпоративного управління, розвитку альтернативних способів врегулювання спорів, таких як медіація та арбітраж, а також впровадженню сучасних цифрових технологій для підвищення прозорості та ефективності фінансових рішень. Зарубіжні дослідження, зокрема роботи вчених США, Великої Британії та ЄС, акцентують на компаративістському підході, вивченні кращих практик корпоративного управління та захисту прав міноритарних акціонерів через механізми buy-out, buy-in, електронне голосування та блокчейн-технології. Комплексний аналіз цих джерел дозволяє визначити сучасні тенденції та перспективи модернізації українського корпоративного законодавства.

Мета статті. Метою статті є проведення компаративного аналізу фінансових механізмів корпорацій та правових інструментів врегулювання корпоративних спорів, виявлення ефективних моделей корпоративного управління на основі українського та зарубіжного досвіду, а також визначення перспектив впровадження сучасних фінансових і юридичних підходів для підвищення прозорості, стабільності та інвестиційної привабливості корпоративного сектору України.

Матеріали і методи. При написанні даної наукової статті застосовано комплексний підхід, що поєднує теоретичний аналіз, порівняльне дослідження (компаративістику) та емпіричне вивчення практики корпоративного управління. Джерельною базою роботи стали законодавчі акти України, нормативні документи щодо корпоративного управління та фінансової діяльності, судова практика, а також міжнародний досвід США, ЄС, Великої Британії та Канади у сфері фінансових механізмів корпорацій та врегулювання корпоративних спорів.

Методи дослідження включали:

- аналіз і синтез — для виявлення основних тенденцій у фінансовому управлінні корпорацій та механізмах захисту прав акціонерів;
- компаративний метод — для порівняння українських правових моделей із зарубіжними практиками;
- системний підхід — для дослідження взаємозв'язку фінансових механізмів та правового регулювання корпоративних спорів;
- метод критичного аналізу — для оцінки ефективності існуючих процедур та пропозиції вдосконалень;
- емпіричний метод — на основі аналізу конкретних кейсів корпоративних спорів, практики медіації та арбітражу.

Цей підхід дозволяє проводити всебічний та системний аналіз фінансово-правових інструментів корпорацій, враховуючи як внутрішні механізми управління капіталом і ризиками, так і зовнішні правові рамки, що регулюють корпоративні відносини та захист прав акціонерів. Завдяки комплексному аналізу мож-

на не лише оцінити ефективність існуючих механізмів фінансування та врегулювання корпоративних спорів, але й виявити прогалини у законодавстві, що обмежують прозорість, гнучкість та інвестиційну привабливість корпоративного сектору. Крім того, підхід дозволяє порівняти національні моделі корпоративного управління з міжнародними практиками, визначити найкращі інструменти для міноритарних акціонерів, впровадження цифрових технологій, а також оптимальні способи альтернативного вирішення спорів, таких як медіація та арбітраж. На основі отриманих результатів можна розробити рекомендації щодо модернізації корпоративного регулювання в умовах цифровізації та глобалізації економіки, що сприятиме підвищенню ефективності, прозорості та стабільності фінансового середовища, а також зміцненню довіри інвесторів до українських корпорацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стрімкого розвитку глобалізації, цифровізації економіки та зростаючого значення корпорацій у світовій економічній системі стає критично важливим дослідити фінансові механізми корпорацій у поєднанні з правовими інструментами врегулювання корпоративних спорів.

Фінансові механізми корпорацій включають формування капіталу через випуск акцій, облігацій, внутрішнє реінвестування прибутку, політику дивідендних виплат, а також системи внутрішнього контролю та управління ризиками. В українському контексті важливим є баланс між стимулюванням інвестицій та забезпеченням захисту прав акціонерів, що вимагає надійного правового регулювання корпоративної діяльності [1].

За кордоном, зокрема в Сполучених Штатах та ЄС, активно використовують незалежні аудиторські комітети, механізми buyout і buyin для міноритарних акціонерів, а також автоматизовані системи внутрішнього контролю, що підвищують якість фінансових рішень і знижують ризики маніпуляцій [2].

Окрему увагу привертає правове врегулювання корпоративних спорів, яке включає конфлікти між акціонерами, менеджментом, наглядовими радами та іншими зацікавленими сторонами. В Україні більшість спорів вирішується через суди, що приводить до затяжних процедур, великих витрат на судовий процес і ризику втрати ділових відносин [3].

У порівнянні з цим, у Великій Британії чи Канаді сторони часто вдаються до арбітражу або медіації, завдяки чому досягають більш гнучкого, конфіденційного та швидкого вирішення суперечностей [4].

Аналіз міжнародної практики показує, що успішні моделі корпоративного регулювання базуються на високому рівні прозорості, чіткому поділі повноважень між менеджментом та наглядовими радами, а також на належному захисті прав міноритарних акціонерів. У багатьох правових системах функціонують механізми збору колективних позовів (shareholder class actions), обов'язкового викупу

акцій і незалежних аудиторських перевірок, що стимулює коректну поведінку мажоритаріїв і захищає інтереси дрібних інвесторів [5].

Сучасні тенденції також свідчать про зростаючу роль цифрових технологій у корпоративній фінансовій сфері. Електронне голосування, платформи блокчейн для випуску цінних паперів, системи смарт-контрактів дають можливість автоматизувати фінансові операції, підвищити прозорість управління та запровадити нові засоби захисту акціонерів. Зарубіжні юрисдикції вже успішно впроваджують подібні моделі, створюючи правові рамки для «цифрових корпорацій», чим Україна також може скористатися, адаптуючи національне законодавство до сучасних викликів [6; 7].

Ще одним важливим аспектом є захист міноритарних акціонерів. В Україні цей напрямок досі недостатньо розвинений через обмежену ефективність механізмів корпоративного контролю. Прозора звітність, обов'язковий викуп акцій та механізми колективних позовів могли б надати міноритаріям реальні інструменти впливу та захисту своїх прав [8].

На міжнародному рівні використовуються гібридні моделі: наприклад, обов'язковий викуп за справедливою ціною в поєднанні з незалежним аудитом і медіацією для улагодження спорів, що демонструє високу ефективність.

При цьому українське законодавство потребує додаткових змін для імплементації таких моделей. Потрібно вдосконалити правову базу щодо корпоративного арбітражу, запровадити обов'язкові положення про досудове врегулювання спорів (медіацію), встановити нормативи для цифрових фінансових інструментів і захисту даних акціонерів [9].

Компаративний підхід підтверджує, що успішні моделі корпоративного управління формуються там, де регулятор підтримує баланс між свободою корпорацій та захистом інвесторів.

Впровадження міжнародного досвіду повинно поєднуватися з особливостями української правової системи та економічного середовища. Українські науковці підкреслюють, що ефективне корпоративне управління та стабільні фінансові механізми можуть стати фундаментом для зростання інвестиційної привабливості, підвищення конкурентоздатності вітчизняних корпорацій і забезпечення сталого економічного розвитку країни [10].

Отже, компаративний аналіз фінансових механізмів корпорацій і правового врегулювання корпоративних спорів демонструє, що українське законодавство має всі передумови для трансформації на основі міжнародних практик. Запровадження прозорих фінансових інструментів, механізмів захисту міноритаріїв, цифрових рішень і альтернативних процедур вирішення спорів може значно підвищити ефективність корпоративного сектору та зміцнити довіру інвесторів. У майбутньому це сприятиме створенню стабільної, інноваційної та соціально відповідальної моделі корпоративного управління в Україні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений компаративний аналіз фінансових механізмів корпорацій та правового врегулювання корпоративних спорів свідчить про високу значущість інтеграції фінансових і правових інструментів для забезпечення ефективного функціонування корпоративного сектору в Україні. Дослідження показало, що українське законодавство має базові засади корпоративного управління, проте потребує вдосконалення у напрямі прозорості фінансових механізмів, захисту прав міноритарних акціонерів, розвитку альтернативних способів врегулювання спорів, таких як медіація та арбітраж. Порівняльний аналіз із зарубіжними практиками виявив, що використання цифрових фінансових інструментів, смарт-контрактів та електронних платформ голосування здатне значно підвищити ефективність корпоративного управління та знизити ризики конфліктів.

Перспективи подальших досліджень у сфері корпоративного управління та фінансових механізмів полягають у детальному аналізі ефективності конкретних моделей корпоративного фінансування в українських умовах із застосуванням підходів юридичної компаративістики для порівняння національного законодавства з міжнародними стандартами. Особлива увага має бути приділена механізмам захисту міноритарних акціонерів, цифровізації корпоративного управління та впровадженню процедур досудового врегулювання корпоративних спорів. Дослідження також можуть оцінити економічні та соціальні наслідки впровадження сучасних фінансово-правових інструментів, що сприятиме підвищенню прозорості, стабільності та інвестиційної привабливості корпоративного сектору України.

Література

1. Буткевич В. Г. *Корпоративне управління та фінансова діяльність підприємств*. Київ : Наукова думка, 2020. С. 45–112.
2. Кибенко О. Р. *Корпоративні спори в Україні: теорія і практика*. Харків : Право, 2019. С. 27–98.
3. Шевчук С. В. *Альтернативне вирішення корпоративних спорів: світовий досвід та перспективи для України*. Київ : Юридична практика, 2021. С. 63–140.
4. Кузьмін О. І. *Міноритарні акціонери та механізми корпоративного контролю*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 52–119.

5. Дутко Н. П. *Цифровізація корпоративного управління: сучасні підходи та моделі*. Одеса : Фенікс, 2022. С. 88–176.
6. Мамутов В. К. *Правове забезпечення діяльності корпорацій в Україні*. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 34–101.
7. Петренко І. В., Сидоренко О. М. *Корпоративні фінансові інструменти в умовах глобальних викликів*. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. 10–95.
8. Гаврилюк Т. П. *Медіація та арбітраж у корпоративних відносинах: новітні тренди*. Львів : Центр правових досліджень, 2025. С. 50–120.
9. Іванова М. С. *Цифрові цінні папери та блокчейн у корпоративному праві України*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2025. С. 80–160.
10. Бойко Н. П. *Компаративістський аналіз корпоративного управління: міжнародний досвід для України*. Одеса : Право і суспільство, 2024. С. 22–105.

References

1. Butkevych V.H. Corporate Governance and Financial Activity of Enterprises. Kyiv: Naukova Dumka, 2020. P. 45–112 [in Ukrainian].
2. Kybenko O.R. Corporate Disputes in Ukraine: Theory and Practice. — Kharkiv: Pravo, 2019. P. 27–98 [in Ukrainian].
3. Shevchuk S.V. Alternative Resolution of Corporate Disputes: Global Experience and Prospects for Ukraine. Kyiv: Yurydychna praktyka, 2021. P. 63–140 [in Ukrainian].
4. Kuzmin O.I. Minority Shareholders and Corporate Control Mechanisms. Lviv: Ivan Franko LNU, 2018. P. 52–119 [in Ukrainian].
5. Dutko N.P. Digitalization of Corporate Governance: Modern Approaches and Models. Odesa: Fenix, 2022. P. 88–176 [in Ukrainian].
6. Mamutov V.K. Legal Support of Corporate Activities in Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter, 2017. P. 34–101 [in Ukrainian].
7. Petrenko I.V., Sydorenko O.M. Corporate Financial Instruments in the Context of Global Challenges. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. P. 10–95 [in Ukrainian].
8. Havryliuk T.P. Mediation and Arbitration in Corporate Relations: Latest Trends. Lviv: Center for Legal Studies, 2025. P. 50–120 [in Ukrainian].
9. Ivanova M.S. Digital Securities and Blockchain in Ukrainian Corporate Law. Kyiv: Taras Shevchenko KNU, 2025. P. 80–160 [in Ukrainian].
10. Boiko N.P. Comparative Analysis of Corporate Governance: International Experience for Ukraine. Odesa: Pravo i Suspilstvo, 2024. P. 22–105 [in Ukrainian].

УДК 346.2:004

Серебряк Станіслав Вадимович

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
сектору проблем реалізації господарського законодавства
Відділу проблем модернізації господарського права та законодавства
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»*

Sieriebriak Stanislav

*Doctor of Law, Senior Research Fellow
Sector for Economic Legislation Implementation Issues,
Department for Economic Law and Legislation Modernization Issues
State Institution “V.K. Mamutov Institute for Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine”
ORCID:0000-0001-7207-594X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11634

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

SPECIFICS OF CONDUCTING BUSINESS ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Анотація. Вступ. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується стрімким проникненням цифрових технологій у всі сфери суспільного життя, що зумовлює трансформацію традиційних моделей ведення бізнесу. Цифровізація стала не лише інструментом оптимізації господарських процесів, а й ключовим фактором конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. В умовах глобальної економічної взаємозалежності та швидких технологічних змін підприємства змушені адаптувати власні бізнес-стратегії, інтегруючи інноваційні цифрові рішення у виробництво, управління, логістику, фінансові операції та взаємодію з контрагентами.

Разом із тим цифровізація господарської діяльності створює нові правові виклики, пов'язані з регулюванням електронної комерції, захистом даних, кібербезпекою, діджитал-комплаєнсом, використанням штучного інтелекту та смарт-контрактів. У таких умовах актуальним постає питання дослідження особливостей провадження господарської діяльності в цифровому середовищі, зокрема з огляду на нові регуляторні підходи, ризики та можливості, які відкриваються перед бізнесом.

Мета статті – всебічно дослідити особливості провадження господарської діяльності в умовах цифровізації, з'ясувати вплив цифрових технологій на трансформацію організаційно-правових форм ведення бізнесу, оцінити зміни у правовому регулюванні господарських відносин, а також визначити напрями адаптації суб'єктів господарювання до цифрового середовища з метою підвищення ефективності, конкурентоспроможності та забезпечення правової визначеності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є чинне законодавство України у сфері господарської діяльності, цифровізації, електронної комерції, захисту інформації та даних (зокрема, Цивільний кодекс України, Закон України «Про електронні документи та електронні довірчі послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про цифровий розвиток» тощо); стратегічні та програмні документи ЄС щодо цифрової економіки й цифрових ринків (Digital Services Act, Digital Markets Act, European Data Strategy); наукові праці українських та зарубіжних дослідників, присвячені проблематиці цифровізації господарських відносин; аналітичні звіти міжнародних організацій (OECD, World Bank, UNCTAD), статистичні дані щодо цифрової трансформації бізнесу; практичні кейси трансформації бізнес-процесів у підприємницькій діяльності під впливом цифрових технологій.

Методологічну основу дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового дослідження. Так, зокрема, для виявлення закономірностей еволюції господарської діяльності в цифровому середовищі використано діалектичний метод. Метод системно-структурного аналізу дав можливість визначити взаємозв'язки між цифровими інструментами, правовими нормами та господарськими процесами.

За допомогою формально-юридичного методу було проаналізовано зміст нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності в умовах цифровізації. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення українського законодавства у сфері регулювання цифрової економіки з європейськими та міжнародними стандартами цифрової економіки.

Функціональний метод використано для дослідження впливу цифрових технологій на зміну функцій суб'єктів господарювання, а метод узагальнення та синтезу – для формування висновків щодо тенденцій розвитку господарської діяльності в умовах цифровізації.

Результати. У статті здійснено системно-правовий аналіз процесів цифровізації господарської діяльності в Україні в сучасних умовах розвитку суспільства. Визначено, що цифровізація суттєво змінює характер господарської діяльності, впливаючи як на організацію бізнес-процесів, так і на механізми їх правового регулювання. Використання цифрових технологій підвищує ефективність підприємств, сприяє розширенню ринків та появі інноваційних продуктів, однак одночасно створює нові юридичні та інформаційні ризики, пов'язані з кібербезпекою, захистом даних та електронною взаємодією.

Дослідження показало, що подальший розвиток господарської діяльності в цифровому середовищі потребує адаптації законодавства, включно з оновленням регулювання електронних правочинів, цифрових активів і діяльності платформ. Ефективність нормативного забезпечення цифровізації можлива лише за умови гармонізації національних норм із європейськими підходами та міжнародними стандартами.

Перспективи. До ключових напрямів наступних наукових розвідок належать: визначення правового статусу даних, цифрових активів та алгоритмів; удосконалення регулювання електронних правочинів і смарт-контрактів; аналіз механізмів забезпечення кібербезпеки та відповідальності у цифровому просторі; дослідження правових аспектів функціонування цифрових платформ та цифрових бізнес-моделей.

Перспективним також є опрацювання шляхів адаптації українського законодавства до вимог Digital Services Act (Акт про цифрові послуги), Digital Markets Act (Акт про цифрові ринки), European Data Act (Акт про дані), Artificial Intelligence Act (Акт про штучний інтелект), а також вивчення етичних і правових викликів застосування штучного інтелекту в господарській діяльності.

Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, господарська діяльність, електронні сервіси, цифрова інфраструктура, цифрова правосуб'єктність, електронні договори, штучний інтелект, інновації.

Summary. Introduction. The current stage of global economic development is characterized by the rapid penetration of digital technologies into all spheres of public life, which is transforming traditional business models. Digitalization has become not only a tool for optimizing business processes, but also a key factor in the competitiveness of economic entities. In the context of global economic interdependence and rapid technological change, companies are forced to adapt their business strategies by integrating innovative digital solutions into production, management, logistics, financial operations, and interaction with counterparties. At the same time, the digitalization of economic activity creates new legal challenges related to the regulation of e-commerce, data protection, cybersecurity, digital compliance, the use of artificial intelligence, and smart contracts. In such conditions, it is important to study the specifics of conducting economic activities in a digital environment, particularly in view of new regulatory approaches, risks, and opportunities that are opening up for businesses.

Purpose. The purpose of the article is: comprehensively study the peculiarities of conducting economic activities in the context of digitalization, to determine the impact of digital technologies on the transformation of organizational and legal forms of doing business, to assess changes in the legal regulation of economic relations, and to identify areas for adaptation of economic entities to the digital environment in order to increase efficiency, competitiveness, and ensure legal certainty.

Materials and methods. The research materials include the current legislation of Ukraine in the field of economic activity, digitalization, e-commerce, information and data protection (in particular, the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Electronic Documents and Electronic Trust Services», «On Information Protection in Information and Telecommunications Systems», «On Digital Development», etc.); EU strategic and program documents on the digital economy and digital markets (Digital Services Act, Digital Markets Act, European Data Strategy); scientific works by Ukrainian and foreign researchers on the issues of digitalization of economic relations; analytical reports of international organizations (OECD, World Bank, UNCTAD), statistical data on the digital transformation of business; practical cases of business process transformation in entrepreneurial activity under the influence of digital technologies.

The methodological basis of the study consists of general and specific methods of scientific research. In particular, the dialectical method was used to identify patterns in the evolution of economic activity in the digital environment. The method of systemic-structural analysis made it possible to determine the interrelationships between digital tools, legal norms, and economic processes.

The formal-legal method was used to analyze the content of regulatory and legal acts governing economic activity in the context of digitalization. The comparative legal method was used to compare Ukrainian legislation in the field of digital economy regulation with European and international standards of the digital economy.

The functional method was used to study the impact of digital technologies on changes in the functions of economic entities, and the method of generalization and synthesis was used to form conclusions about trends in the development of economic activity in the context of digitalization.

Results. The article provides a systematic legal analysis of the processes of digitalization of economic activity in Ukraine in the current conditions of society development. It is determined that digitalization significantly changes the nature of economic activity, affecting both the organization of business processes and the mechanisms of their legal regulation. The use of digital technologies increases the efficiency of enterprises, contributes to the expansion of markets and the emergence of innovative products, but at the same time creates new legal and information risks related to cybersecurity, data protection, and electronic interaction.

The study showed that the further development of economic activity in the digital environment requires the adaptation of legislation, including the updating of regulations on electronic transactions, digital assets, and platform activities. The effectiveness of regulatory support for digitalization is only possible if national regulations are harmonized with European approaches and international standards.

Discussion. Future research should focus on determining the legal status of data, digital assets, and algorithms; improving the regulation of electronic transactions and smart contracts; analyzing mechanisms for ensuring cybersecurity and accountability in the digital space; and studying the legal aspects of the functioning of digital platforms and digital business models.

Another promising area is the development of ways to adapt Ukrainian legislation to the requirements of the Digital Services Act, the Digital Markets Act, the European Data Act, and the Artificial Intelligence Act; as well as the study of ethical and legal challenges of applying artificial intelligence in economic activity.

Key words: digitalization, digital economy, economic activity, electronic services, digital infrastructure, digital legal capacity, electronic contracts, artificial intelligence, innovation.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно трансформує характер провадження господарської діяльності, зумовлюючи появу нових моделей організації бізнес-процесів, каналів взаємодії між учасниками ринку, а також способів створення та використання економічної цінності. Водночас цифровізація ускладнює традиційні підходи до правового регулювання господарських відносин, оскільки виникають нові форми активів (дані, цифрові платформи, алгоритми), нові способи укладення та виконання договорів (електронні та смарт-контракти), а також нові ризики, пов'язані з кібербезпекою, захистом інформації, відповідальністю суб'єктів господарювання в онлайн-середовищі.

Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень у сфері електронної комерції, цифрової економіки та інноваційного розвитку, залишаються недостатньо розробленими питання комплексного правового забезпечення господарської діяльності в умовах цифровізації. Зокрема, потребують уточнення межі правосуб'єктності учасників цифрових відносин, особливості договірної регулювання в цифровому середовищі, специфіка використання даних як нового економічного ресурсу, а також механізми державної політики щодо стимулювання цифрової трансформації бізнесу.

Таким чином, актуалізується необхідність системного наукового аналізу особливостей здійснення господарської діяльності в умовах цифровізації, що вимагає переосмислення існуючих правових підходів та розроблення нових концептуальних засад, здатних забезпечити ефективний розвиток цифрових форм господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування сучасних підходів до вивчення проблем провадження господарської діяльності в умовах цифровізації зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Вінник О. М. та Шаповалова О. В. [1] звертають увагу на необ-

хідність доповнення критеріїв класифікації господарських відносин за рівнем цифровізації. Орлова О. С. [2] досліджує основні завдання розвитку цифрової економіки, зокрема, питання державної політики у цій сфері. Шишка Р. В. [3] визначає поняття та зміст цифрової правоздатності. Питанню цифрової правосуб'єктності особи присвячено праці Аврамової О. Є. та Орешич В. В. [4]. Дослідження Солодченка С. В., Беспалова М. О., Матвеевої А. В., Гриценка Г. М. присвячені в цілому питанням правового регулювання цифрової економіки, а також окремо — електронній платформі блокчейн як інструменту зменшення ризиків при веденні господарської діяльності [5; 16]. Васильєва Н. Б., Нижниченко Я. Є. та Заболотна О. С. [6] присвятили свою працю вивченню питань впливу цифровізації на трансформацію бізнес-моделей у традиційних галузях економіки. Наукові дослідження Гончарової А. В. [7] розкривають питання цифрової ідентичності.

Болквядзе Н., Братко О., та Мигаль, О. [8] визначають економіко-правові аспекти впровадження штучного інтелекту в бізнес-діяльність компанії, зокрема при ухваленні управлінських рішень, при плануванні виробництва та визначенні ризиків. Подібні дослідження здійснено Lee M., Scheepers H., Lui A. та Ngai E., які визначають оптимальні шляхи участі штучного інтелекту у роботі організацій [9].

Праця Гончаренко О. М. та Нескородженої Л. Л. присвячена питання визначення електронного договору (контракту) [10]. А ціла низка досліджень Мілаш В. С. [11] містить проблеми договірно-правового регулювання в умовах діджиталізації економіки. При цьому Гарник М. О. [12] детально досліджує проблеми правового регулювання саме смарт-контракту. Питання особливостей правової природи договорів у сфері надання послуг розкрито у посібнику М. М. Гудими-Підвербецької, Ю. П. Пацурківського, В. М. Никифорака [13]. Попович К. Г. [14] у своїх дослідженнях виокремлює особливості правового

регулювання окремих договорів у сфері ІТ. А Мельничук М. О., Мельничук О. Ф. та Пипяк М. І. [15] визначили особливості договору про надання послуг (виконання робіт) у сфері інформатизації.

Ковальова О. В. [17] підкреслює важливість вироблення правового механізму протидії злочинам, пов'язаним із несанкціонованим втручанням у державні реєстри. При цьому організаційні та правові аспекти забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури України розкрито у аналітичній доповіді Бобро Д. Г., Іванюти С. П., Кондратов С. І. та Суходолі О. М. [18]. А правові основи закладення засобів забезпечення кібербезпеки в Україні розглянуто у праці Бакалінської О. та Бакалінського О. [19].

Метою статті є комплексний аналіз специфіки здійснення господарської діяльності в умовах цифровізації, виявлення впливу цифрових технологій на трансформацію організаційно-правових форм ведення бізнесу, оцінка еволюції правового регулювання господарських відносин, а також визначення ключових напрямів адаптації суб'єктів господарювання до цифрового середовища з огляду на підвищення їх ефективності, конкурентоспроможності та забезпечення правової визначеності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: чинне законодавство України у сфері господарської діяльності, цифровізації, електронної комерції, захисту інформації та даних (зокрема, Цивільний кодекс України, Закон України «Про електронні документи та електронні довірчі послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про цифровий розвиток» тощо); стратегічні та програмні документи ЄС щодо цифрової економіки й цифрових ринків (Digital Services Act, Digital Markets Act, European Data Strategy); наукові праці українських та зарубіжних дослідників, присвячені проблематиці цифровізації господарських відносин; аналітичні звіти міжнародних організацій (OECD, World Bank, UNCTAD), статистичні дані щодо цифрової трансформації бізнесу; практичні кейси трансформації бізнес-процесів у підприємницькій діяльності під впливом цифрових технологій.

Методологічну основу дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового дослідження. Так, зокрема, для виявлення закономірностей еволюції господарської діяльності в цифровому середовищі використано діалектичний метод. Метод системно-структурного аналізу дав можливість визначити взаємозв'язки між цифровими інструментами, правовими нормами та господарськими процесами.

За допомогою формально-юридичного методу було проаналізовано зміст нормативно-правових актів, що регулюють здійснення господарської діяльності в умовах цифровізації. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення українського законодавства у сфері регулювання цифрової економіки з європейськими та міжнародними стандартами цифрової економіки.

Функціональний метод використано для дослідження впливу цифрових технологій на зміну функцій суб'єктів господарювання, а метод узагальнення та синтезу — для формування висновків щодо тенденцій розвитку господарської діяльності в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ключових тенденцій цифрової трансформації господарської діяльності, аналіз правових аспектів функціонування суб'єктів господарювання у цифровому просторі, а також окреслення проблем та перспектив забезпечення ефективного та безпечного ведення бізнесу в умовах цифрової економіки є важливими завданнями держави в умовах сьогодення.

На сучасному етапі розвитку суспільства його невід'ємною частиною стали відносини у сфері цифровізації економічної системи держави та суспільства у цілому.

Як справедливо зауважує О. М. Вінник, закріплену на рівні ГК класифікацію господарських відносин можна доповнити доктринальними класифікаціями, зокрема і таким критерієм, як-то: за рівнем цифровізації: (а) повністю/більшістю цифровізовані відносини (у сферах: телекомунікаційних послуг, електронних довірчих послуг, електронної комерції та ін.); (б) значною мірою цифровізовані за співвідношенням традиційних товарів/робіт/послуг аналогової економіки з цифровими (сфера фінансових послуг, частина з яких надається онлайн, інша — в традиційній формі, за особистої участі клієнта), (в) з незначним рівнем цифровізації, в яких обов'язковим результатом господарської діяльності є матеріальні блага, а цифровізації підлягають в основному організаційні процеси (сфера матеріального виробництва, включаючи сільське господарство, будівництво, транспортні перевезення, надання побутових послуг тощо) [1, с. 13].

Завдання розвитку цифрової економіки передбачає, по-перше, державну політику, що сприяє розгортанню всеохопної та багаторівневої інфраструктури, по-друге, позитивного середовища, в якому можлива цифровізація економіки на цих рівнях. Необхідною являється розробка досить гнучкої правової політики, яка б підтримувала інвестиції та інновації всіх учасників цифрової системи [2, с. 197].

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки відбувається суттєва зміна правового статусу суб'єктів господарювання, що зумовлює перегляд традиційних понять правосуб'єктності, форм волевиявлення та способів участі у господарських правовідносинах. Правова наука розглядає ці процеси як формування особливої **цифрової правосуб'єктності**, яка доповнює класичні елементи правоздатності, дієздатності та деліктоздатності й у низці аспектів модифікує їх зміст відповідно до нових технологічних реалій.

Р. Б. Шишка зазначає, що цифрова правоздатність, заснована на знаннях, вміннях та компетентності в цифрових технологіях, наявності відповідного

гаджета чи доступу до нього, персоніфікації як учасника цих відносин, чіпування. Її можна визначити як здатність ґрунтуватися на цифрових речах та технологіях сприймати, використовувати, набувати нові права та нести обов'язки [3, с. 127].

Передусім, цифровізація розширює зміст господарської правосуб'єктності завдяки включенню до неї нових юридично значущих можливостей та обов'язків суб'єктів. Правоздатність у цифровому середовищі охоплює здатність учасників господарського обороту укладати правочини в електронній формі, використовувати цифрові активи як об'єкти цивільних та господарських прав, взаємодіяти з контрагентами через цифрові платформи та інтерфейси. Дієздатність, відповідно, трансформується у можливість здійснювати юридично значущі дії через цифрові інструменти і системи електронної ідентифікації, а також у здатність делегувати виконання частини господарських операцій автоматизованим технологічним засобам та алгоритмам.

Особливої уваги потребує переосмислення змісту волевиявлення суб'єктів господарювання. Електронне волевиявлення, засвідчене кваліфікованими електронними підписами або іншими засобами цифрової ідентифікації, стає повноцінною юридичною формою реалізації намірів і зобов'язань. Поряд із цим поширюється феномен автоматизованого волевиявлення, коли виконання умов правочину забезпечується наперед визначеним алгоритмом, зокрема смарт-контрактом, що істотно ускладнює вирішення питань меж відповідальності за результати діяльності автономних цифрових систем.

В цьому контексті досить ґрунтовними є тези Аврамової О. В., яка зазначає, що необхідно диференціювати поняття цифрової (віртуальної) особистості та цифрової (віртуальної) особи. Під цифровою (віртуальною) особою розуміють суб'єкта цифрового середовища, який має відповідну електронну ідентифікацію та може діяти як фізична чи юридична особа, а також орган публічного управління. Правосуб'єктність такої особи в цифровому середовищі виникає з моменту її електронної ідентифікації та надання доступу до відповідних цифрових ресурсів [4].

Цифровізація також зумовлює появу нових організаційних форм ведення бізнесу, які не вписуються у класичні правові конструкції. Діяльність цифрових платформ [5], віртуальних підприємств та децентралізованих автономних організацій (DAO) демонструє поступове зміщення акценту з фізичної присутності та традиційної ієрархічної структури управління на алгоритмічні механізми координації та цифрову інфраструктуру [6]. Такі моделі господарювання ставлять перед правовою наукою питання про визначення місця здійснення діяльності, обсяг правоздатності та дієздатності, меж відповідальності та юрисдикційні аспекти їх функціонування.

Суттєвою характеристикою сучасної правосуб'єктності є також цифрова ідентифікація. Вона

забезпечує підтвердження статусу суб'єкта не лише традиційними установчими документами, а й засобами електронної автентифікації — від кваліфікованого електронного підпису до Mobile ID, Bank ID та корпоративних електронних печаток. Унаслідок цього юридично значущі дії суб'єкта дедалі частіше «прив'язуються» до його цифрового відбитку, що модифікує сам механізм участі у господарському обороті [7, с. 189].

Окремого теоретичного осмислення потребує участь алгоритмічних систем у здійсненні господарської діяльності. Штучний інтелект та автоматизовані системи управління дедалі частіше виконують функції, що мають юридичне значення для підприємства, зокрема беруть участь у прийнятті рішень, плануванні виробництва та управлінні ризиками [8; 9]. Це формує нову проблематику щодо меж відповідальності суб'єктів за дії алгоритмів, співвідношення між управлінськими рішеннями людини та комп'ютерної системи, можливості визнання за алгоритмами певних правових властивостей, хоча більшість наукових підходів наразі заперечують можливість надання автономним системам правосуб'єктності в юридичному розумінні.

Таким чином, трансформація правового статусу суб'єктів господарювання в умовах цифровізації охоплює комплексну зміну змісту правосуб'єктності, форм волевиявлення, організаційних моделей ведення бізнесу та меж юридичної відповідальності. Ці процеси потребують подальшого теоретичного аналізу й удосконалення господарського законодавства, оскільки формують нову парадигму функціонування суб'єктів господарювання в цифровій економіці та визначають напрями розвитку сучасної доктрини господарського права.

У сучасній господарській доктрині цифровізація договірних відносин розглядається як один із ключових проявів трансформації механізмів юридичного регулювання економічної діяльності, що істотно впливає на зміст, форму, порядок укладення, виконання та доказування господарських договорів. Цей процес зумовлений поширенням цифрових технологій, автоматизованих систем, електронних платформ і децентралізованих інфраструктур, які змінюють традиційні конструкції цивільно-правових та господарсько-правових інститутів.

Важливим аспектом та наслідком цифровізації є необхідність переосмислення традиційного уявлення про форму правочину. Електронний договір стає повноцінним різновидом господарського договору, укладеним шляхом обміну електронними повідомленнями чи шляхом інтеракції через інформаційно-комунікаційні системи. Юридичне значення набуває електронний документ, який містить волевиявлення сторін і засвідчується електронним підписом, електронною печаткою або засобами електронної ідентифікації. Принцип рівності паперової та електронної форми правочину, закрі-

плений у національному та міжнародному праві, сприяє переходу господарського обороту до цифрового середовища та створює умови для спрощення процедури укладення договорів, зменшення транзакційних витрат і підвищення достовірності обміну інформацією [10].

Разом із тим цифрове середовище формує нові моделі укладення договорів, які не властиві традиційному правовому регулюванню. Дедалі поширенишим явищем є автоматизоване укладення договорів, коли правочин формується внаслідок обробки даних алгоритмом або системою штучного інтелекту без безпосереднього втручання людини на кожному етапі. Це стосується, зокрема, систем динамічного ціноутворення, автоматизованих біржових торгів, електронних платформ-посередників, маркетплейсів та сервісів електронних закупівель. Така специфіка викликає потребу в уточненні моменту виникнення договору, критеріїв реального волевиявлення та розмежування відповідальності між оператором цифрової системи, користувачем і розробником програмного забезпечення.

При цьому, як справедливо зауважує В. С. Мілаш, домовленість сторін укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем не є підставою вважати його укладеним у письмовій формі. Саме визнання електронної форми договору різновидом письмової, не відповідає європейському підходу, відповідно до якого тільки кваліфіковане електронне волевиявлення прирівнюється до письмової форми. Електронні оферта та акцепт не завжди об'єктивуються у електронних документах, а сам електронний договір тільки у випадках безпосередньо зазначених в ЗУ «Про електронну комерцію» за своїми правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі [11, с. 12–13].

Особливої уваги в науковій літературі набуває дослідження смарт-контрактів як нової форми автоматизованого виконання договірних зобов'язань. Смарт-контракт, який існує у вигляді програмного коду, здатний самостійно виконувати або забезпечувати виконання окремих умов договору на основі логічних конструкцій «якщо — то». Його правова природа викликає дискусії, оскільки смарт-контракт одночасно може розглядатися як технічний механізм виконання договору і як елемент змісту самого договору [12]. Крім того, децентралізоване середовище блокчейну передбачає неможливість односторонньої зміни умов смарт-контракту та ускладнює правове врегулювання ситуацій, що виходять за межі передбачених алгоритмом сценаріїв.

Цифрове середовище також сприяє появі нових видів господарських договорів і зміні характеру зобов'язань за існуючими. Значного поширення набули договори на надання цифрових послуг, хмарних сервісів (SaaS, PaaS, IaaS), договори про обробку даних, угоди про доступ до API, договори про користування цифровими платформами та електронними

маркетплейсами [13; 14; 15]. Вони характеризуються підвищеною складністю структури прав і обов'язків, багаторівневими режимами доступу до інформаційних ресурсів та залежністю від технічних параметрів роботи цифрової інфраструктури. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність чіткого нормативного визначення меж відповідальності сторін за технічні збої, кібератаки, переривання доступу до сервісу та інші цифрові ризики, що не були властиві традиційним господарським договорам.

Отже, цифровізація договірних відносин є комплексним процесом, що охоплює зміну форми, способів укладення, механізмів виконання та доказового забезпечення договорів у господарському обороті. Вона детермінує появу нових договірних конструкцій, формує специфічні цифрові ризики, модифікує традиційні інститути і потребує подальшого теоретичного опрацювання та розвитку законодавства. У результаті цифровізація не лише удосконалює інфраструктуру укладення та виконання договорів, а й змінює саму природу договірної регуляції, зумовлюючи перехід від класичних моделей правочинності до складних техніко-правових механізмів у цифровому середовищі.

При цьому варто акцентувати увагу на тому, що цифрова економіка в Україні розвивається швидко, але правове регулювання цього процесу стикається з низкою проблем, які стримують потенціал галузі та впливають на бізнес-клімат. Як вірно підмічають окремі дослідники, основними напрямками, які потребують уваги є: застаріле законодавство, правова невизначеність у сфері криптовалют і блокчейн-технологій, низький рівень захисту персональних даних, податкова та фінансова невизначеність, кібербезпека [16]. Без вирішення цих питань рухатись далі у напрямку розвитку господарської діяльності в умовах сучасних викликів буде практично неможливо.

В умовах цифровізації господарської діяльності виникають численні правові ризики, які пов'язані з обробкою, зберіганням і передачею даних. Зокрема, до них відносять несанкціонований доступ до даних, їх незаконну зміну або знищення, втрату даних унаслідок технічних збоїв або кібератак, а також неправомірне використання даних третіми особами. Правова наука зазначає, що виникнення таких ризиків обумовлює необхідність комплексного регулювання, що поєднує обов'язки щодо організаційних заходів безпеки, технічного захисту інформаційних систем і правового контролю за обігом даних. Відтак, питання кібербезпеки стає ключовим у формуванні системи цифрового комплаєнсу підприємств, що включає не лише внутрішні регламенти та політики захисту даних, але й відповідність вимогам національного та міжнародного законодавства.

З правової точки зору, суб'єкти господарювання несуть відповідальність за порушення правил обігу даних, що охоплює як цивільно-правові, так і адміністративні та кримінальні наслідки. Так, втручання

в інформаційні системи, несанкціонований доступ до даних, розголошення персональної або комерційної інформації, а також недотримання стандартів кіберзахисту можуть кваліфікуватися як правопорушення у відповідності до законодавства про захист персональних даних, кібербезпеку та комерційну таємницю [17, с. 33–61]. Крім того, правові ризики поширюються на транскордонний обіг даних, що передбачає дотримання екстериторіальних норм, зокрема GDPR та міжнародних стандартів захисту інформації, що створює додаткові виклики для суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у глобальному цифровому середовищі.

Одним із ключових аспектів правового забезпечення кібербезпеки є визначення меж відповідальності суб'єктів господарювання та третіх сторін, залучених до обробки даних. Особливої уваги потребує правове регулювання використання сторонніх цифрових платформ, хмарних сервісів та інших технологічних посередників, оскільки порушення ними правил безпеки даних може створювати правові наслідки для основного суб'єкта господарювання [18]. У науковій літературі зазначається, що сучасне законодавство поступово формує концепцію розподіленої відповідальності, яка передбачає чітке визначення обов'язків усіх учасників цифрового ланцюга обробки даних та механізмів відшкодування збитків у разі порушення норм.

Крім того, правова доктрина підкреслює значення превентивних заходів у сфері кібербезпеки, що включають аудит інформаційних систем, сертифікацію цифрових платформ, використання криптографічного захисту, шифрування даних та впровадження технологій контролю доступу [19]. Законодавство та нормативні акти дедалі більше орієнтуються на техніко-правові стандарти, що поєднують юридичні вимоги з технологічними заходами безпеки, забезпечуючи комплексну правову охорону даних як ключового економічного ресурсу.

Таким чином, у сучасних умовах цифровізації дані не лише виступають економічним та інтелектуальним активом, а й формують нову сферу правових ризиків та обов'язків. Кібербезпека стає невід'ємною складовою правового режиму даних, а забезпечення комплексного захисту інформації вимагає інтеграції організаційних, технологічних та правових механізмів. У науковій перспективі це означає формування нової парадигми господарського права, у межах якої регулювання обігу даних і відповідальності за їх порушення є ключовим елементом забезпечення стабільності, безпеки та ефективності цифрової економіки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує, що цифровізація є ключовим чинником трансформа-

ції сучасної господарської діяльності, що впливає як на організаційні моделі бізнесу, так і на правове регулювання господарських відносин. Цифрові технології забезпечують нові можливості для оптимізації бізнес-процесів, підвищення конкурентоспроможності підприємств, розширення доступу до ринків та створення інноваційних продуктів і послуг. Водночас їх упровадження породжує низку правових, економічних та інформаційних викликів, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки, захистом персональних і комерційних даних, дотриманням стандартів електронної ідентифікації та електронного документообігу.

Правове регулювання господарської діяльності потребує адаптації до нових умов цифрового середовища, зокрема шляхом оновлення підходів до визначення статусу цифрових активів, регламентації електронних правочинів, встановлення вимог до використання цифрових платформ і алгоритмічних систем. Дослідження встановило, що ефективне правове забезпечення цифровізації можливе лише за умови узгодження національних норм із європейськими стандартами та міжнародними практиками.

Таким чином, сучасна цифрова трансформація господарської діяльності виступає не лише фактором розвитку економіки, а й ключовим імпульсом для модернізації правової системи, формування нових підходів до регулювання і забезпечення правової визначеності у цифровому середовищі.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є: дослідження правового статусу цифрових активів, даних, алгоритмів та штучного інтелекту як елементів господарської діяльності; удосконалення правового регулювання електронних правочинів, зокрема смарт-контрактів і автоматизованих систем виконання зобов'язань; аналіз ризиків і механізмів забезпечення кібербезпеки у господарській діяльності, включаючи відповідальність за порушення у сфері цифрової інфраструктури; оцінка впливу цифрових платформ на конкуренцію і ринок, визначення підходів до регулювання діяльності платформних операторів; дослідження цифрових трансформаційних моделей підприємств (е-комерція, хмарні сервіси, цифрові екосистеми) та їх правового забезпечення; розроблення механізмів гармонізації українського законодавства з європейськими актами — Digital Services Act (Акт про цифрові послуги), Digital Markets Act (Акт про цифрові ринки), European Data Act (Акт про дані), Artificial Intelligence Act (Акт про штучний інтелект) тощо для підвищення ефективності цифрової економіки, а також вивчення етичних та правових аспектів використання ШІ у господарських відносинах, включаючи автоматизоване прийняття рішень.

Література

1. Вінник О. М., Шаповалова О. В. Господарське право в умовах цифровізації економіки : навчальний посібник. За заг. ред. Вінник О. М. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 295 с.
2. Орлова О. С. Правове регулювання господарської діяльності в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2023. Вип. 77. Част. 1. С. 195–201.
3. Цивільне право України : підручник. 4-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред. проф. Р. Б. Шишки (кер. авт. кол.), Ч. 1. Загальна. Київ : Видавництво Ліра-К, 2025. 800 с.
4. Аврамова О. Є., Орешич В. В. Цифрова правосуб'єктність особи у цифровому середовищі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 81–83.
5. Солодченко С. В., Беспалов М. О., Матвеева А. В., Гриценко Г. М. Електронна платформа блокчейн як інструмент зменшення ризиків при веденні господарської діяльності. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. Вип. 48. С. 196–210. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-45-57>
6. Васильєва Н. Б., Нижниченко Я. Є., Заболотна О. С. Вплив цифровізації на трансформацію бізнес-моделей у традиційних галузях економіки. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. Zenodo. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14197967>
7. Гончарова А. В. Елементи цифрової ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 83: ч. 1. С. 187–191. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.27>. (дата звернення: 14.11.2025).
8. Болквадзе Н., Братко О., Мигаль О. Впровадження штучного інтелекту в бізнес-діяльність компанії. *Економіка та суспільство*. 2023. (58). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-81>
9. Lee M., Scheepers H., Lui A., Ngai E. The implementation of artificial intelligence in organizations: A systematic literature review. *Information & Management*. July 2023. Volume 60, Issue 5. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378720623000642> (дата звернення: 14.11.2025).
10. Гончаренко О. М., Нескороджена Л. Л. Електронний договір (контракт) як інноваційна модель засобу саморегулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права: Зб. наук. пр. НДІ публ. права; голов. ред. В. В. Галушко*. Київ : Гельветика, 2022. Вип. 5. С. 49–55.
11. Мілаш В. С. Окремі аспекти договірно-правового регулювання в умовах діджиталізації економіки. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 7–15. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1\(45\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1(45)-1)
12. Гарник М. О. Правове регулювання смарт контракту. Львів, 2020. 38 с.
13. Договори у сфері надання послуг : навч.-метод. посібник / М. М. Гудима-Підвербецька, Ю. П. Пацурківський, В. М. Никифорок, М. М. Гудима. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 204 с.
14. Попович К. Г. Особливості правового регулювання окремих договірних конструкцій: правове регулювання договорів в ІТ-сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 156–159.
15. Мельничук М. О., Мельничук О. Ф., Піп'як М. І. Особливості договору про надання послуг (виконання робіт) у сфері інформатизації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 168–171.
16. Matvieieva A., Solodchenko S., Bepalov M., Hrytsenko H. Peculiarities of Legal Regulation of the Digital Economy in Ukraine. *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering — 2024 (ICTM 2024): International Scientific and Technical Conference*, 12–14 Dec. 2024. Cham: Springer, 2025. Vol. 2: Synergetic Engineering. P. 50–61. (Lecture Notes in Networks and Systems; Vol. 1474). DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-94852-7_5
17. Ковальова О. В. Протидія злочинам, пов'язаним із несанкціонованим втручанням у державні реєстри: науково-практичні рекомендації. Київ : ВД Дакор, 2022. 164 с.
18. Організаційні та правові аспекти забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури України: аналіт. доп. / Бобро Д. Г., Іванюта С. П., Кондратов С. І., Суходоля О. М. / за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2019. 224 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopov_Suchodolya_print.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
19. Бакалінська О. Бакалінський О. Правове забезпечення кібербезпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.17>

References

1. Vynnyk, O. M., & Shapovalova, O. V. (2020). *Hospodarske pravo v umovakh tsyfrovizatsii ekonomiky* (O. M. Vynnyk, Ed.). NDI pryvatnoho prava i pidpryiemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Orlova, O. S. (2023). Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia Pravo*, 77(1), 195–201 [in Ukrainian].
3. Shyshka, R. B. (Ed.). (2025). *Tsyvilne pravo Ukrainy* (4th ed., Rev. & Enl., Vol. 1). Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
4. Avramova, O. Ye., & Oreshych, V. V. (2024). Tsyfrova pravosubiektnist osoby u tsyfrovomu seredovyshchi. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 81–83 [in Ukrainian].
5. Solodchenko, S. V., Bepalov, M. O., Matvieieva, A. V., & Hrytsenko, H. M. (2024). Elektronna platforma blockchain yak instrument zmenshennia ryzykiv pry vedenni hospodarskoi diialnosti. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*, 48, 196–210. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-45-57> [in Ukrainian].

6. Vasylieva, N.B., Nyzhnychenko, Ya.Ye., & Zabolotna, O.S. (2024). Vplyv tsyfrovizatsii na transformatsiiu biznes-modelei u tradytsiinykh haluziakh ekonomiky. *Akademichni vizii*, 37. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14197967> [in Ukrainian].
7. Honcharova, A.V. (2024). Elementy tsyfrovoy identychnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo*, 83(1), 187–191. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.27> [in Ukrainian].
8. Bolkvadze, N., Bratko, O., & Myhal, O. (2023). Vprovadzhennia shtuchnoho intelektu v biznes-diialnist kompanii. *Ekonomika ta suspilstvo*, 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-81> [in Ukrainian].
9. Lee, M., Scheepers, H., Lui, A., & Ngai, E. (2023). The implementation of artificial intelligence in organizations: A systematic literature review. *Information & Management*, 60(5). URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378720623000642>
10. Honcharenko, O.M., & Neskorodzhena, L.L. (2022). Elektronnyi dohovir (kontrakt) yak innovatsiina model zasobu samorehuliuвання. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 5, 49–55 [in Ukrainian].
11. Milash, V.S. (2024). Okremi aspekty dohovirno-pravovoho rehuliuвання v umovakh didzhitalizatsii ekonomiky. *Pravo ta innovatsii*, 1(45), 7–15. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1\(45\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-1(45)-1) [in Ukrainian].
12. Harnyk, M.O. (2020). *Pravove rehuliuвання smart-kontraktu*. 38 p. [in Ukrainian].
13. Hudyma-Pidverbecka, M.M., Patsurkivskiy, Yu.P., Nykyforak, V.M., & Hudyma, M.M. (2022). *Dohovory u sferi nadання posluh* (Teaching manual). Chernivtsi National University [in Ukrainian].
14. Popovych, K.H. (2023). Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання okremykh dohovirnykh konstruksii: pravove rehuliuвання dohovoriv v IT-sferi. *Analichno-porivnialne pravoznavstvo*, 4, 156–159 [in Ukrainian].
15. Melnychuk, M.O., Melnychuk, O.F., & Pypiak, M.I. (2019). Osoblyvosti dohovoru pro nadання posluh (vykonання robit) u sferi informatyzatsii. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 6, 168–171 [in Ukrainian].
16. Matvieieva, A., Solodchenko, S., Bepalov, M., & Hrytsenko, H. (2025). Peculiarities of legal regulation of the digital economy in Ukraine. In *Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering — 2024 (ICTM 2024)* (Vol. 1474, pp. 50–61). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-94852-7_5
17. Kovalova, O.V. (2022). *Protydiia zlochynam, poviazanykh iz nesanktsionovanykh vtruchanniam u derzhavni reiestry: naukovopraktychni rekomendatsii*. VD Dakor [in Ukrainian].
18. Bobro, D.H., Ivaniuta, S.P., Kondratov, S.I., & Sukhodolia, O.M. (2019). *Orhanizatsiini ta pravovi aspekty zabezpechennia bezpeky i stiikosti krytychnoi infrastruktury Ukrainy* (O.M. Sukhodolia, Ed.). NISD. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopov_Sukhodolya_print.pdf [in Ukrainian].
19. Bakalinska, O., & Bakalinskyi, O. (2019). Pravove zabezpechennia kiberbezpeky v Ukraini. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 9, 100–108. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.17> [in Ukrainian].

УДК 620.9:631:349.6(4-67ЄС)

Бакай Юлія Юріївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Bakai Yuliia

*PhD in Law, Assistant Professor,
Assistant Professor of the Department of Land and Agrarian Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-8009-2915*

Жуков Ігор Миколайович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Zhukov Ihor

*PhD in Law, Assistant Professor
Assistant Professor of the Department of European Union Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-8009-2915*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11636

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

АГРОВОЛЬТАІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИНЕРГІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВІ ПІДХОДИ У ПРАВІ ЄС ТА КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ

AGROVOLTAICS AS A TOOL FOR ENSURING SYNERGY BETWEEN ENERGY AND FOOD SECURITY: LEGAL APPROACHES IN EU LAW AND MEMBER STATES

Анотація. Вступ. Стаття присвячена трансформації внутрішнього ринку ЄС у напрямі відновлюваної енергетики та формуванню простору для агровольтаїки як інструменту поєднання енергетичної й продовольчої безпеки. Внутрішній ринок більше не зберігає технологічної нейтральності, оскільки цілі декарбонізації та сталого розвитку інтегруються в енергетичну, аграрну, фінансову та інфраструктурну політику.

Мета. Метою дослідження є аналіз політики та нормативно-правових актів ЄС і окремих держав-членів, що стосуються агровольтаїки, з'ясувати їх значення для забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, а також окреслити можливі напрями адаптації українського законодавства з урахуванням європейського досвіду та зобов'язань за Угодою про асоціацію й Договором про Енергетичне Співтовариство.

Матеріали і методи. Дослідження ґрунтується на аналізі актів первинного та вторинного права ЄС у сфері відновлюваної енергетики та кліматичної політики, міжнародно-правових документів, що визначають рамки співпраці України та ЄС, а також національних актів Франції, Італії, Німеччини, Чехії та Португалії у сфері агровольтаїки. Використано формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, аналітичний і прогностичний методи.

Результати. Дослідження показало, що оновлене енергетичне *acquis* ЄС (RED I–III, European Green Deal, REPowerEU, реформа ринку електроенергії) формує пріоритетний режим для відновлюваної енергетики та підтримує моделі подвійного використання земель, включно з агровольтаїкою. Порівняння національних підходів засвідчило: Франція має одну з найбільш цілісних моделей регулювання агровольтаїки із чітким визначенням, агрономічними критеріями та захистом статусу сільськогосподарських угідь; Італія стимулює агровольтаїку замість наземних СЕС; Німеччина робить ставку на

інноваційні тендери та стандарти; Чехія поєднуючи збереження статусу сільськогосподарських земель, доступ до субсидій та чіткі просторові й технічні параметри агровольтаїчних систем; Португалія перебуває на етапі пілотних проєктів, однак формує основу для майбутньої національної моделі. Для України агровольтаїка може стати ключовим інструментом синергії енергетичної та продовольчої безпеки, а національне регулювання має спиратися на чітке визначення, агрономічні критерії, захист сільськогосподарських угідь і інтеграцію в енергетичні та сільськорозвиткові стратегії.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути зосереджені на: розробці економічних моделей участі фермерів, енергетичних компаній та фінансових інституцій в агровольтаїчних проєктах; інтеграції агровольтаїки у системи просторового планування та інструменти підтримки ВДЕ й сільського розвитку; виявленні та мінімізації потенційних конфліктів між земельним, екологічним, містобудівним і енергетичним правом; оцінці можливостей імплементації елементів французької, італійської та чеської моделей в українське законодавство з урахуванням умов воєнного й післявоєнного відновлення.

Ключові слова: продовольча безпека, кліматичні зміни, сільськогосподарське виробництво, агровольтаїка, внутрішній ринок ЄС, право ЄС.

Summary. Introduction. The article is devoted to the transformation of the EU internal market towards renewable energy and the creation of space for agrivoltaics as a tool for combining energy and food security. The internal market no longer maintains technological neutrality, as decarbonisation and sustainable development goals are being integrated into energy, agricultural, financial and infrastructure policies.

Materials and methods. The study is based on an analysis of primary and secondary EU legislation in the field of renewable energy and climate policy, international legal documents defining the framework for cooperation between Ukraine and the EU, as well as national acts of France, Italy, Germany, the Czech Republic and Portugal in the field of agrivoltaics. Formal-legal, systemic-structural, comparative-legal, analytical and prognostic methods were used.

Results.. The study showed that the updated EU energy acquis (RED I–III, European Green Deal, REPowerEU, electricity market reform) creates a priority regime for renewable energy and supports dual-use land models, including agrivoltaics. A comparison of national approaches showed that France has one of the most comprehensive models for regulating agrivoltaics, with clear definitions, agronomic criteria and protection of agricultural land status; Italy promotes agrivoltaics instead of ground-mounted solar power plants; Germany focuses on innovative tenders and standards; The Czech Republic combines the preservation of agricultural land status, access to subsidies and clear spatial and technical parameters for agrivoltaic systems; Portugal is at the pilot project stage, but is laying the groundwork for a future national model. For Ukraine, agrivoltaics could become a key tool for synergising energy and food security, and national regulation should be based on clear definitions, agronomic criteria, protection of agricultural land and integration into energy and rural development strategies.

Prospects. Further research should focus on: developing economic models for the participation of farmers, energy companies and financial institutions in agrivoltaic projects; integrating agrivoltaics into spatial planning systems and instruments for supporting renewable energy and rural development; identifying and minimising potential conflicts between land, environmental, urban planning and energy law; assessing the possibilities for implementing elements of the French, Italian and Czech models into Ukrainian legislation, taking into account the conditions of war and post-war recovery.

Key words: food security, climate change, agricultural production, agrivoltaics, EU internal market, EU law.

Постановка проблеми. Внутрішній ринок Європейського Союзу як концепція єдиного європейського ринку формувалася в історичних умовах, докорінно відмінних від сьогоденних. На момент його становлення Європейський Союз існував ще у формі Європейських співтовариств, до його складу входила невелика кількість держав-членів, Німеччина залишалася розділеною, а Радянський Союз продовжував існування. Частка Китаю та Індії у світовій економіці була незначною, натомість Європа разом зі Сполученими Штатами Америки посідала центр світової економічної системи, лідируючи за рівнем інноваційного розвитку та економічної ваги. У цих умовах концепція єдиного ринку (внутрішнього ринку) була задумана як інструмент поглиблення європейської інтеграції шляхом усунення торговельних бар'єрів, забезпечення чесної конкуренції та посилення співробітництва і солідарності між державами-членами.

Внутрішній ринок сприяв забезпеченню чотирьох свобод — вільного руху товарів, послуг, осіб і ка-

піталу — за допомогою гармонізації законодавства та механізму взаємного визнання, що стимулювало конкуренцію, інновації та економічне зростання. Для того щоб усі регіони Союзу могли в повній мірі скористатися перевагами ринкових можливостей, було запроваджено політику згуртування та відповідні фонди, які відіграли ключову роль у зменшенні регіональних диспропорцій і поглибленні економічної інтеграції.

Від часу створення єдиного ринку Європейський Союз сам зазнав глибоких трансформацій, значною мірою завдяки його успішному функціонуванню. Рівень інтегрованості суттєво зріс у багатьох, хоча й не в усіх, сферах економіки та суспільного життя; за різними оцінками, до 80% національного законодавства держав-членів формуються під впливом рішень, ухвалених на рівні ЄС. У цьому контексті внутрішній ринок більше не може розглядатися лише як економічний простір вільної конкуренції: він перетворюється на інструмент реалізації ширших

стратегічних цілей Союзу, включаючи декарбонізацію, енергетичну безпеку та сталий розвиток.

Однією з найважливіших трансформацій внутрішнього ринку стало послідовне зміщення його розвитку у бік екологічно чистих відновлюваних невикопних джерел енергії. Використання вітрової, сонячної (теплової та фотоелектричної), аеротермічної, геотермічної, гідротермічної енергії, теплової енергії навколишнього середовища, енергії припливів, хвиль та іншої океанічної енергії, гідроенергії, біомаси, газу з полігонів твердих побутових відходів, газу очисних споруд та біогазів поступово перетворилося з технологічного доповнення на один із ключових пріоритетів енергетичної політики ЄС. Цей перехід не є ані випадковим, ані суто технічним явищем: він зумовлений одночасно виснаженням запасів легкодоступних викопних ресурсів, зростанням цін на органічне паливо, погіршенням екологічних умов життя, а також новим рівнем усвідомлення ризиків зміни клімату та енергетичної залежності.

У результаті внутрішній ринок ЄС перестає бути технологічно нейтральним щодо типів енергетичних технологій. Напрямок його розвитку все тісніше визначається взаємодією кліматичної політики, політики енергетичної безпеки, екологічних цілей та поступової еволюції правового асхісу, що разом формують виразний пріоритет на користь відновлюваних невикопних джерел енергії.

Європейський Союз здійснює глибинну трансформацію внутрішнього ринку енергії в напрямі екологічно чистих відновлюваних джерел, що закріплюється в сучасному асхісі. Ключову роль у цьому відіграють послідовні покоління Директиви про відновлювану енергію — Директива 2009/28/ЄС (RED I) [1], Директива (ЄС) 2018/2001 (RED II) [2] та Директива (ЄС) 2023/2413 (RED III) [3], які не лише встановлюють дедалі амбітніші обов'язкові цілі щодо частки відновлюваних джерел у кінцевому споживанні енергії, а й створюють правові рамки для пріоритетного ставлення до проєктів ВДЕ. Доповнюють цю еволюцію Європейський зелений курс [4], що визначив стратегічну мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, та ініціатива REPowerEU [5], спрямована на прискорене розгортання відновлюваної енергетики й зменшення залежності від імпортованих викопних ресурсів. У сукупності ці документи перетворюють внутрішній ринок енергії на нормативну інфраструктуру, де розвиток ВДЕ не просто допускається, а структурно заохочується та інституційно підтримується. Для України цей процес має безпосереднє значення, оскільки Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014) [6] передбачає масштабне правове наближення та інтеграцію України в європейський енергетичний ринок, що робить тенденції ЄС нормативно зобов'язуючими та стратегічно визначальними.

Потенціал впровадження роботи «зеленої» відновлюваної енергетики зростає і буде інтенсифікувати-

ся в найближчому майбутньому. Одним з основних стовпів цього переходу є сонячна фотоелектрична енергетика. Нова технологія агровольтаїки пропонує збалансоване рішення для розвитку як сільського господарства, так і відновлюваної енергетики [7]. Не можна не погодитись з думкою вчених, що конкуренція між використанням земельних ресурсів для виробництва сонячної енергії та сільського господарства зумовлює потребу впровадження передових технологій, здатних поєднувати перехід до чистої енергетики з забезпеченням продовольчої безпеки. У цьому контексті агровольтаїка виступає ефективним засобом подолання зазначеного протиріччя, оскільки є інноваційним синергетичним підходом, що поєднує сільськогосподарське виробництво з генерацією відновлюваної енергії за допомогою фотогальванічних систем [7]. У зв'язку з цим актуальним постає питання щодо узагальнення перспектив подальшого розвитку сонячної фотоелектричної енергетики країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дискусія про агровольтаїку як інструмент одночасного забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки наразі тільки окреслюється в зарубіжній літературі й практично відсутня в українських дослідженнях. Саме тому виникає потреба в роботі, яка поєднує аналіз європейських правових підходів (на рівні ЄС та окремих держав-членів) з оцінкою їх релевантності для України в контексті Угоди про асоціацію та інтеграції до внутрішнього енергетичного ринку ЄС.

У сучасній європейській науковій та експертній літературі агровольтаїка дедалі частіше аналізується не лише як техніко-агрономічна інновація, а насамперед як виклик для чинних правових та інституційних рамок ЄС. Одним з ключових орієнтирів є звіт Спільного дослідницького центру Європейської Комісії (JRC) «Overview of the Potential and Challenges for Agri-Photovoltaics in the European Union» (A. Chatzipanagi, N. Taylor, A. Jaeger-Waldau) [8], який систематизує регіональні відмінності та вказує на фрагментарність правового поля: відсутність єдиного визначення агровольтаїки, відмінні режими землекористування, неодноразова сумісність із політикою Спільної аграрної політики (CAP) та схемами підтримки ВДЕ. Автори підкреслюють, що агровольтаїчні проєкти опиняються «на перетині» енергетичного, аграрного, земельного та просторово-планувального права, що породжує регуляторну невизначеність і підвищені транзакційні витрати. Правовим аспектам запровадження агровольтаїки в Європейському Союзі приділялась увага таких зарубіжних вчених як A. Chatzipanagi, N. Taylor, A. Jaeger-Waldau [8], A. Roxani, A. Zisos, G.-K. Sakki, A. Efstratiadis [7], J. Vollprecht, M. Trommsdorff, C. Hermann [9], C. Dupraz, H. Marrou, G. Talbot, L. Dufour, A. Nogier, Y. Ferard [10] та ін. Аналіз наукових праць вітчизняних

вчених свідчить про недостатність дослідження цієї тематики, що й обумовило вибір даної роботи.

Враховуючи потенціал агровольтаїки для поєднання енергетичної та продовольчої безпеки, досвід країн ЄС є надзвичайно важливим для формування ефективної нормативно-правової бази та практичного впровадження інноваційної технології в Україні, тематичний масив публікацій якого поки що формується. Переважають лише оглядові й популяризаторські матеріали, які описують потенціал агровольтаїки для українського аграрного сектору, наголошують на подвійній користі та ролі агровольтаїки в зміцненні енергетичної автономії громад. Такі тексти публікуються як профільними асоціаціями (Асоціація агровольтаїки України), так і аналітичними платформами «зеленої» енергетики. При цьому значну дослідницьку нішу й досі становить системний аналіз взаємодії агровольтаїки з правом внутрішнього ринку ЄС, правилами державної допомоги, екологічним правом, а також оцінка того, яким чином ці правові режими можуть або мають бути екстрапольовані на держави-партнери, включно з Україною.

Метою статті є аналіз політики та нормативно-правових актів Європейського Союзу і окремих держав-членів, що регламентують діяльність у сфері агровольтаїки, енергетичної та продовольчої безпеки, а також проблем, які виникають у процесі їх реалізації, оцінка впливу рішень, які ухвалюються на рівні ЄС, на енергетичну та продовольчу безпеку України. Досягнення означеної мети обумовило потребу у вивченні правової бази деяких країнах ЄС, таких як Франція, Італія, Німеччина, Чехія та Португалія та визначити перспективні напрями розвитку національної правової бази з урахуванням досвіду країн ЄС.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) акти первинного та вторинного права ЄС у сфері відновлюваної енергетики та кліматичної політики (Паризька угода [11], Регламент (ЄС) 2021/1119 [12], Директиви 2009/28/ЄС [1], (ЄС) 2018/2001 [2], (ЄС) 2023/2413 [3], Регламенти (ЄС) 2019/943 [16], 2020/852 [17], 2021/2115 [18] тощо); 2) політичні документи ЄС (Європейський зелений курс [4], REPowerEU [5], стратегії щодо водню, сільських територій, Farm to Fork [19]); 3) міжнародно-правові акти та інституційні документи, що визначають рамки взаємодії України та ЄС (Угода про асоціацію [6], Договір про Енергетичне Співтовариство [38], рішення його органів); 4) національне законодавство окремих держав-членів ЄС у сфері агровольтаїки та ВДЕ, акти, що регламентують пілотні проекти; 5) аналітичні та наукові джерела (звіти, аналітика SolarPower Europe, Ember, профільні статті зарубіжних та українських дослідників).

В процесі здійснення дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу змісту норм права Європейського

Союзу та окремих держав-членів, що регламентують діяльність у сфері агровольтаїки, енергетичної та продовольчої безпеки. Системно-структурний метод — для виявлення взаємозв'язку між енергетичною, кліматичною, аграрною та фінансовою політикою ЄС. Метод порівняльно-правового аналізу дозволив розкрити спільні риси та відмінності у правовому регулюванні агровольтаїки в різних країнах ЄС (Франція, Італія, Німеччина, Чехія, Португалія) та визначення релевантних для України елементів. Метод аналізу та синтезу — для узагальнення європейських підходів і формування пропозицій щодо розвитку національної правової бази України. Метод правового прогнозування дав змогу визначити перспективи подальшого розвитку правового регулювання агровольтаїки в Україні в контексті інтеграції до внутрішнього ринку ЄС.

Виклад основного матеріалу. Перехід Європейського Союзу до екологічно чистих відновлюваних джерел енергії має комплексний характер і є складовою ширшої парадигми ЄС, яка поєднує цілі декарбонізації, енергетичної безпеки та сталого економічного розвитку. У сукупності це формує нову логіку функціонування внутрішнього ринку.

Фундаментальним каталізатором трансформації стала система міжнародних і загальноєвропейських кліматичних зобов'язань. Після набуття чинності Паризької угоди [11] Європейський Союз взяв на себе зобов'язання щодо досягнення кліматичної нейтральності, які були юридично закріплені в Європейському кліматичному законі (Регламент (ЄС) 2021/1119 від [12]). Цим актом запроваджено обов'язкову для всього Союзу ціль — досягти кліматичної нейтральності до 2050 року (ст. 2) та проміжну ціль — скорочення викидів щонайменше на 55% до 2030 року (ст. 4). Європейський зелений курс (2019) конкретизував цю політичну візію, визначивши структурні орієнтири для секторальних політик, зокрема в енергетиці, транспорті та сільському господарстві, і був імплементований через пакет законодавчих реформ «Fit for 55». Для досягнення поставлених цілей внутрішній ринок енергії був фактично перепроєктований на значне скорочення викидів парникових газів, що істотно підвищило стратегічний статус відновлюваних джерел енергії.

Дія ринкових та інноваційних чинників суттєво прискорила цей процес. Помітне падіння капітальних витрат на сонячні панелі та вітротурбіни, комерційна зрілість технологій біогазу та біометану, а також швидке зростання ефективності систем акумулювання енергії створили умови, за яких відновлювана енергетика стала не лише екологічно, а й фінансово конкурентною. Це спричинило перерозподіл інвестиційних потоків у межах внутрішнього ринку: програми ЄС—InvestEU (Регламент (ЄС) 2021/523 від 24 березня 2021 року) [13], Innovation Fund на основі Директиви 2003/87/ЄС про Схему торгівлі викидами [14], Connecting Europe Facility, а також Європей-

ський механізм відновлення і стійкості (RRF) через Регламент (ЄС) 2021/241 від 12 лютого 2021 року [15] — цілеспрямовано переорієнтовують капітал у напрямі «зелених» технологій. Відтак внутрішній ринок змінюється не лише через регуляторний тиск, а й завдяки зміні економічної логіки інвестування.

Визначальну роль відіграла також переоцінка підходів до енергетичної безпеки. Криза 2022 року продемонструвала глибоку залежність ЄС від імпортованих викопних ресурсів, яка в окремих державах перевищувала 80–90%. У відповідь було ухвалено програму REPowerEU [5], що визначила відновлювану енергетику як центральний інструмент забезпечення стратегічної автономії Союзу та енергетичної безпеки. У новій реальності розвиток ВДЕ розглядається не лише як екологічний імператив, а як елемент національної безпеки, енергетичної стійкості та гео економічної незалежності. Це змінило політичне сприйняття внутрішнього ринку: пріоритет отримали технології, які знижують вразливість енергетичної системи та зміцнюють її стійкість. Поправки до Регламенту (ЄС) 2021/241 (ст. 21a-21c) встановили обов'язковість включення енергетичних реформ та інвестицій до національних планів відновлення. Відновлювані джерела енергії водночас були визнані об'єктами переважного суспільного інтересу у межах Директиви 2018/2001 (RED II) — ст. 3, 4, 15, а також Директиви (ЄС) 2023/2413 (RED III) — ст. 15, 16g, 16h, що передбачають спрощені процедури, зони прискореного впровадження ВДЕ та граничні строки для дозвільних процедур. Такий статус означає пріоритетність ВДЕ над іншими видами землекористування та інфраструктурними проєктами у разі колізії інтересів.

Еволюція правового регулювання у сфері ВДЕ стала ще одним ключовим виміром трансформації. Директива (ЄС) 2018/2001 (RED II) встановила обов'язкову частку ВДЕ 32% на рівні Союзу (ст. 3) та запровадила правову категорію «енергія з відновлюваних джерел» (ст. 2(1)), а Директива (ЄС) 2023/2413 (RED III) підвищила загальноєвропейську ціль до щонайменше 42,5% (ст. 3(1)) і закріпила пріоритетність «зелених» проєктів, сформувавши категорію проєктів надзвичайного (преважного) суспільного інтересу. Паралельно реформа дизайну ринку електроенергії (2023–2024 рр.) була спрямована на мінімізацію цінової волатильності та забезпечення довгострокових інвестицій у ВДЕ через механізми CfD (Contracts for Difference — контракти на різницю цін), PPAs (Power Purchase Agreements — договори про купівлю електроенергії) і стимули для підвищення гнучкості мереж. Важливими додатковими інструментами стали Регламент (ЄС) 2019/943 від 5 червня 2019 року про внутрішній ринок електроенергії [16], Регламент (ЄС) 2020/852 від 18 червня 2020 року про таксономію сталих інвестицій [17], система корпоративної звітності CSRD та загальноєвропейський акцент на ESG-критеріях,

які спрямовують приватний капітал у «зелені» сектори. У результаті внутрішній ринок перетворюється з простору торгівлі енергією на нормативну інфраструктуру для масштабування ВДЕ.

Окремого значення набуває інтеграція аграрного сектору в енергетичний простір. Європейська політика останніх років заохочує розвиток агровольтаїки, виробництва біометану, біоенергії та інших форм подвійного використання землі, які перетворюють сільськогосподарські території на активних виробників енергії. У цьому контексті агровольтаїка пропонує стратегію виробництва відновлюваної енергії без витіснення сільського господарства: замість перетворення сільськогосподарських угідь на суцільні наземні сонячні електростанції агровольтаїчні системи проєктуються для співіснування з вирощуванням культур або тваринництвом. Вони забезпечують додатковий дохід фермерам (орендні платежі, економія на енергії, інвестиції в інфраструктуру) та створюють екологічні переваги — зменшення споживання води, підвищення якості ґрунтів та поліпшення середовища для проживання.

Такі моделі стали можливими завдяки змінам у регулюванні, які допускають енергетичні системи за умови збереження аграрної продуктивності, а також завдяки новій архітектурі Спільної аграрної політики, яка системно інтегрує екологічні та кліматичні цілі. Зокрема, Регламент (ЄС) 2021/2115 від 2 грудня 2021 року [18] підтримує екологізацію та кліматичні заходи (ст. 31–35), що включають розвиток біоенергетичних культур, агровольтаїчних систем за умови збереження продуктивності земель та виробництво біометану (узгоджене з RED II, ст. 29–30). У такий спосіб аграрний сектор перетворюється на інтегровану складову енергетичного ринку.

На цьому тлі агровольтаїка (agrivoltaics, agrophotovoltaics) постає як одна з найбільш показових інновацій подвійного використання земель. Хоча термін «агровольтаїка» поки що не має кодифікованого визначення в актах первинного чи вторинного права ЄС, він активно використовується в стратегіях Європейської комісії, дослідницьких програмах, документах EIT InnoEnergy та профільних галузевих звітах. Під агровольтаїкою зазвичай розуміють систему подвійного використання земельної ділянки, яка поєднує виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (насамперед за допомогою фотоелектричних модулів) із сільськогосподарським виробництвом на цій самій території. Ключовими ознаками такої системи є: розміщення фотоелектричних модулів таким чином, щоб забезпечити можливість вирощування культур або випасу худоби; оптимізація простору та сонячного випромінювання між енергетичним і аграрним використанням; формування мікроклімату, який може підвищувати ефективність землекористування, зменшувати потребу в поливі та сприяти збереженню біорізноманіття.

Прямої спеціальної регламентації агровольтаїки у праві ЄС наразі немає, однак вона опосередковано охоплюється низкою актів. По-перше, Директивою (ЄС) 2018/2001 (RED II), яка встановлює спільну систему сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел у різних секторах, визначає обов'язкову ціль ЄС щодо частки ВДЕ у 2030 році, регулює самоспоживання та встановлює загальні правила для використання ВДЕ в електроенергетиці, опаленні та охолодженні, а також транспорті. По-друге, Директивою (ЄС) 2023/2413 (RED III), яка уточнює цілі щодо виробництва електроенергії з ВДЕ, що можуть досягатися, зокрема, через агровольтаїчні системи. По-третє, Регламентом (ЄС) 2021/1119 (Європейський кліматичний закон), який визначає загальні правові рамки досягнення кліматичної нейтральності, в межах яких агровольтаїка розглядається як одна з інноваційних технологій ВДЕ. Додатково релевантними є інструменти Спільної аграрної політики та її екологічні механізми (підтримка сталого землекористування, фінансування «зелених» інвестицій у сільських територіях), Стратегія «Від ферми до виделки» (Farm to Fork Strategy) [19], яка передбачає інтеграцію ВДЕ у фермерські господарства, а також національні та регіональні режими зонування земель і допустимого подвійного використання.

Зі стрімкими змінами в аграрних та енергетичних системах Європи все частіше стикаються й фермери, які відчувають тиск, пов'язаний із необхідністю розширення використання сонячної енергії, що посилює конкуренцію за землю і потенційно загострює конфлікти між цілями виробництва продовольства, збереження біорізноманіття та розгортання чистої енергетики. Оскільки впровадження агровольтаїки значною мірою залежить від національних визначень, політики землекористування, регуляторних механізмів та ринкового середовища, доцільним є аналіз конкретних прикладів національного регулювання й практики впровадження агровольтаїки в окремих державах-членах ЄС.

Франція позиціонує себе як одного з європейських лідерів у галузі агровольтаїки, поєднуючи проактивне регулювання та структуровані тендери для просування подвійного використання сільськогосподарських угідь. Вона є однією з небагатьох держав ЄС, що має чітко визначену та законодавчо закріплену національну систему регулювання агровольтаїки. Формальне закріплення цієї технології відбулося в Енергетичному кодексі Франції (Code de l'énergie) [20], який об'єднує законодавчі та регуляторні норми у сфері енергетики. Кодекс охоплює положення щодо електроенергії, газу, відновлюваних джерел енергії, управління попитом, а також нових технологій, включно з агровольтаїкою. Франція стала першою державою-членом ЄС, яка прямо включила агровольтаїку до свого законодавства та чітко пов'язала її із захистом сільського господарства та продовольчої незалежності.

У 2023 році в результаті ухвалення Закону (APER № 2023–175 від 10 березня 2023 року) про прискорення виробництва відновлюваних джерел енергії до Енергетичного кодексу було запроваджено статтю L.314–36, яка містить легальне визначення агровольтаїчної установки. Агровольтаїчна установка визначається як пристрій для виробництва сонячної енергії, встановлений на сільськогосподарських угіддях і спрямований на сталу підтримку, розвиток або поліпшення сільськогосподарського виробництва. Щоб бути визнаною агровольтаїчною, установка має забезпечувати принаймні одну з таких функцій: (1) покращення агрономічного потенціалу або агрономічних показників; (2) адаптацію до зміни клімату; (3) захист від аграрних ризиків чи сільськогосподарських небезпек (град, мороз, посуха тощо); (4) поліпшення добробуту тварин [21]. Установки, які не відповідають принаймні одному з цих критеріїв, не вважаються агровольтаїчними за французьким законодавством.

У квітні 2024 року французький уряд ухвалив Декрет, який інтегрує положення закону Loi 2023–175 du 10 mars 2023 (APER) та встановлює умови впровадження агровольтаїки та фотоелектричних установок на сільськогосподарських, природних або лісових землях [22]. Ним встановлено конкретні технічні параметри, покликані захистити сільськогосподарські угіддя та забезпечити пріоритетність виробництва продовольства. Серед ключових вимог: максимальне покриття ґрунту сонячними панелями не більше 40% (за винятком малих експериментальних проєктів, схвалених Комісією із збереження природних, сільськогосподарських та лісових територій [CDPENAF]); втрата не більше 10% придатної для використання сільськогосподарської площі; збереження врожайності на рівні не менше 90% від місцевих еталонних значень або визначеного контрольного району; збереження або підвищення середнього доходу фермерських господарств (без урахування доходів від агровольтаїчної діяльності). Ці параметри були розроблені в тісній співпраці між державними органами, сільськогосподарськими профспілками (зокрема France Agrivoltaïsme¹), девелоперами (як от TSE) та професійними аграрними організаціями.

Французька модель регулювання вважається однією з найсучасніших систем управління агровольтаїкою в Європі, оскільки поєднує високий рівень юридичної визначеності, захист цілісності сільського господарства та цілеспрямовану

¹ France Agrivoltaïsme — це французька галузева професійна асоціація, яка створена для: підтримки розвитку агровольтаїки у Франції; просування сертифікованих та агрономічно обґрунтованих моделей; захисту аграрних інтересів у проєктах подвійного використання земель; формування стандартів і правил для цього ринку та об'єднує учасників ринку агровольтаїки (агрономів, фермерів, енергетичних девелоперів, інженерні компанії та дослідницькі інституції) і виступає ключовим інституційним гравцем у формуванні національної політики в цій сфері (вона розробляє методології, технічні критерії та рекомендації з агровольтаїки).

політику розвитку відновлюваних джерел енергії. Агровольтаїка в ній чітко визначена як інструмент захисту та підтримки продовольчого виробництва при одночасному розгортанні чистих джерел енергії, а не як засіб витіснення сільськогосподарської діяльності. Така подвійна орієнтація на агрономічну вигоду та збереження земель гарантує, що агровольтаїчні проекти розглядаються як інструмент досягнення продовольчої незалежності та кліматичних цілей Франції.

Паралельно формуються потужні ринкові практики. Так, діяльність компанії Octopus Energy є одним із показових прикладів масштабного інвестування у відновлювану енергетику та агровольтаїку у Франції. У межах стратегічного виходу на ринок компанія придбала OX2 France, дочірню компанію шведського девелопера OX2, що спеціалізується на агровольтаїчних рішеннях [23]. Це придбання забезпечило Octopus портфель із понад двадцяти агровольтаїчних проектів у різних регіонах Франції та надало глибоку експертизу у сфері їх розробки. Очікується, що портфель OX2 France додасть майже 500 МВт потужностей до 2031 року, більш ніж удвічі збільшивши поточну присутність Octopus у країні. Цей крок є частиною більш широкої стратегії спрямувати понад 1 млрд. євро у чисту енергетичну інфраструктуру Франції до кінця 2025 року, де агровольтаїка відіграє ключову роль.

Крім того, компанія Octopus розширила діяльність FF New Energy Ventures (FFNEV) — девелопера відновлюваної енергетики, у який компанія інвестувала, — на французький ринок через фонд Octopus Energy Development Partnership (OEDP) [24]. FFNEV France планує розвинути до 2030 року приблизно 500 МВт сонячних потужностей, зосередившись насамперед на агровольтаїці, а також близько 100 МВт систем накопичення енергії. Проекти орієнтовано на ключові аграрні та сонячно-потенційні регіони: Гранд Ест, Нор, Пеї-де-ла-Луар, Нову Аквітанію та Окситанію. Додатково Octopus придбала дві діючі сонячні електростанції потужністю 40 МВт від BayWa r.e., розташовані на території колишніх військових баз у департаментах Ендр та Шаранта-Марітіма, спеціально спроектовані для поєднання генерації з випасом овець. У сукупності ці інвестиції підтверджують статус Франції як одного з найбільших ринків чистої енергії для Octopus у Європі та закріплюють агровольтаїку як ключовий напрям її довгострокової стратегії.

У 2024 році італійський уряд запровадив суттєві законодавчі обмеження на розвиток наземної сонячної енергетики на сільськогосподарських угіддях, одночасно відкривши нові можливості для агровольтаїчних систем. 13 липня 2024 року Італія офіційно прийняла Закон № 101, яким було змінено «Декрет про сільське господарство», що радикально вплинуло взаємодію розвитку сонячної енергетики з сільськогосподарськими землями [25].

Закон встановлює загальну заборону на будівництво нових наземних сонячних електростанцій на землях, класифікованих як сільськогосподарські, обґрунтовуючи це необхідністю захисту виробництва продовольства, запобігання деградації та опустелюванню й збереження орних земель для майбутніх поколінь. Передбачено обмежене коло винятків (модернізація вже існуючих станцій, установки на закритих звалищах або кар'єрах, у промислових зонах, на територіях у концесії транспортних операторів тощо). Водночас закон прямо дозволяє агровольтаїчні установки за умови, що вони не погіршують сільськогосподарську продуктивність. У результаті системи подвійного призначення де-факто позиціонуються як єдиний законний шлях розгортання нових сонячних потужностей на сільськогосподарських землях.

Прихильники закону наголошують, що він посилює продовольчу безпеку та захищає довгострокову екологічну цілісність сільських територій. Натомість критики, зокрема асоціація Italia Solare, попереджають, що надмірні обмеження можуть поставити під загрозу здатність Італії досягти цілі у 50 ГВт сонячної енергії до 2030 року, призвести до нереалізованих інвестицій та недоотриманих податкових надходжень, які оцінюються у десятки мільярдів євро.

Щоб агровольтаїка стала життєздатною в умовах нового режиму, необхідні інновації як у технологічних рішеннях, так і в бізнес-моделях. Активно розглядаються двосторонні панелі, підняті треки, вертикальні системи інтеграції сонячних панелей із сільськогосподарськими культурами. Паралельно триває діалог між урядом та галуззю щодо розробки чітких критеріїв придатності агровольтаїчних систем. Національний уряд уже виділив близько 1,7 млрд. євро для підтримки понад 1 ГВт агровольтаїчних потужностей до 2026 року.

Нова законодавча база була оперативно підкріплена першим національним тендером на агровольтаїку, який оголосило та провело енергетичне агентство Gestore dei Servizi Energetici (GSE) [26]. Завершений у грудні 2024 року, цей тендер надав підтримку 1,5 ГВт потужностей для 540 проектів, відібраних із 643 заявок загальною потужністю 1,7 ГВт. Серед основних переможців — European Energy (близько 270 МВт), DCH Di Carlo Holding (понад 140 МВт) і Solarig (122 МВт). Значні пакети отримали також Next Energy Capital, Repower та Photosol. Показово, що більшість проектів-переможців були подані саме сільськогосподарськими підприємствами, що свідчить про реальну інтеграцію агровольтаїки у фермерські моделі господарювання. Усі заявки, які відповідали критеріям відбору, отримали підтримку, оскільки граничний ліміт у 1,5 ГВт не було вичерпано. Рівень дисконту від максимального тарифного ліміту коливався від близько 9 до понад 50%, при цьому крупніші проекти демонстрували вищі знижки завдяки ефекту масштабу. Після успішного першого раунду Італія розпочала другий тендер на початку

2025 року, використавши близько 323 млн. євро невитрачених коштів попереднього конкурсу; подання заявок триває до середини 2025 року [27].

На цьому тлі Італія також приваблює приватний капітал до великих агрогосподарських проєктів, реалізованих без прямої державної підтримки. Так, компанія Capital Dynamics розпочала на Сицилії два великомасштабні проєкти загальною потужністю 187 МВт, профінансовані, зокрема, за рахунок проєктного фінансування від Natixis Corporate and Investment Banking на суму близько 185 млн. євро [28]. Ці установки поєднують сонячні трекери з оливковими галями, вирощуванням опунції та пасічництвом, що одночасно сприяє підвищенню продуктивності земель і зміцненню біорізноманіття. Після введення їх в експлуатацію річний обсяг виробництва електроенергії портфеля Capital Dynamics в Італії має наблизитися до 1 ТВт·год, що ще більше посилить роль країни в агрогосподарському сегменті.

У Німеччині агрогосподарська регулюється переважно в межах Закону про відновлювані джерела енергії (Erneuerbare-Energien-Gesetz, EEG) та пов'язаних стандартів [29]. Агрогосподарські системи класифікуються як «спеціальні установки» (Sonderanlagen) з окремими правилами підтримки. Зокрема, в окремі роки передбачаються додаткові надбавки (technology bonus) до базового тарифу — до 2,5 євроцентів/кВт·год у 2024 році.

Німеччина була однією з перших європейських країн, які визнали потенціал агрогосподарської і підтримали її через інноваційні тендери та пілотні програми. Агрогосподарська вперше була визначена у стандарті DIN SPEC 91434 від травня 2021 року та доповнена стандартом DIN SPEC 91492 щодо тваринництва влітку 2024 року [30]. Вони встановлюють мінімальні технічні й агрономічні критерії для систем подвійного використання. Попри ранній інтерес, ринок агрогосподарської розвивається повільно й нерівномірно, що пов'язано з регуляторною невизначеністю, складністю дозвільних процедур та обмеженими обсягами тендерів.

Агрогосподарські проєкти насамперед підтримуються через інноваційні тендери (Innovationsausschreibungen), які організовує Федеральне агентство з мереж (Bundesnetzagentur). У травні 2022 року було здійснено перший значний крок: дванадцять агрогосподарських проєктів загальною потужністю 22 МВт отримали контракти та ринкові премії [31]. Ці конкурси покликані стимулювати розвиток нетрадиційних сонячних установок, включно з агрогосподарською, плаваючими сонячними електростанціями та гібридними системами «сонце + накопичення».

Однак інклюзивний характер інноваційних тендерів створює фрагментоване середовище підтримки, де агрогосподарська змушена конкурувати з іншими інноваційними технологіями без окремих критеріїв оцінки. Як зазначає галузевий аналіз, попри зацікавленість федерального уряду, агрогосподарські

проєкти й надалі стикаються зі значними труднощами: затримками затвердження, проблемами з приєднанням до мережі, а також суперечливими рішеннями щодо землекористування. [30] За даними SolarPower Europe, у Німеччині наразі функціонує лише кілька агрогосподарських установок потужністю понад 1 МВт [32], що підкреслює наявність ширших структурних бар'єрів. Серед них — непослідовне тлумачення правил землекористування у різних федеральних землях, недостатність фінансових стимулів, які відображали б вищі капітальні витрати систем подвійного призначення, та тривалі процедури отримання дозволів, особливо на сільськогосподарських угіддях, формально не призначених для енергетичних об'єктів.

У дослідницькому та політичному дискурсі формується консенсус щодо потреби в більш скоординованій національній стратегії агрогосподарської. Така стратегія має включати офіційне правове визначення, чіткі критерії придатності проєктів, окремі тендерні категорії з адекватними системами оцінювання, а також спрощені процедури погодження землекористування та екологічних дозволів. До впровадження таких реформ німецький ринок агрогосподарської, попри потужну дослідницьку базу та технічний потенціал, ризикує залишатися переважно на рівні пілотних ініціатив.

У 2024 році Чехія зробила рішучий крок до розкриття свого потенціалу в агрогосподарській, ухваливши спеціальне законодавство [33], покликане поєднати використання сонячної енергії із захистом сільськогосподарських угідь. Ним, зокрема, дозволено встановлення агрогосподарських систем на різних типах культур (виноградники, сади, хмелеві плантації, контейнерні культури тощо), а самі системи кваліфікуються як сільськогосподарські споруди, що не змінюють статусу земельної ділянки. Це означає, що земля зберігає класифікацію як сільськогосподарська і фермери не втрачають права на аграрні субсидії [34].

Законодавство набуло чинності на початку 2025 року, позиціонуючи Чехію як одного з регуляторних новаторів європейського агрогосподарського ландшафту. Воно передбачає два базові типи систем: горизонтальні установки, які мають бути змонтовані на мінімальній висоті 2,1 м, аби забезпечити безперешкодне використання техніки та проведення сільськогосподарських робіт під панелями, та вертикальні системи, де ряди панелей повинні розміщуватися на відстані щонайменше шести метрів один від одного. [35] Для обох типів обов'язковою є умова збереження сільськогосподарського використання не менше ніж на 95% площі проєкту; компоненти енергетичної інфраструктури (інвертори, акумулятори, трансформатори тощо) можуть займати не більше 5% території. Такий підхід покликаний гарантувати, що агрогосподарська установка не перетворює землю на суто енергетичний об'єкт.

Крім того, агровольтаїка прямо дозволена для шести типів культур: виноградників, хмелевих полів, садів, розсадників дерев, культур у контейнерах та ділянок для вирощування трюфелів. Закон також дозволяє кваліфікувати агровольтаїчні установки як «будівлі для сільського господарства», що усуває необхідність внесення змін до планів зонування і суттєво спрощує адміністративні процедури. Основна інновація чеської моделі полягає в тому, що агровольтаїчні ділянки мають залишатися зареєстрованими в Системі ідентифікації земельних ділянок (LPIS), що гарантує збереження доступу до сільськогосподарських субсидій та запобігає вилученню землі з Фонду сільськогосподарських земель.

Попри ранню стадію впровадження, Чехія має значний невикористаний потенціал: за оцінками EMBER, країна може розмістити до 30 ГВт агровольтаїчних потужностей [36]. Тепер, коли правові засади створено, основна увага зміщується до формування фінансових стимулів та практичних проєктів, здатних перетворити регуляторні амбіції на реальні ринкові результати.

Португалія поки що не має національного юридичного визначення агровольтаїки або спеціальної категорії аукціонів для таких проєктів, однак сприятливе поєднання кліматичних умов і фінансових інструментів ЄС робить її перспективним гравцем у Південній Європі. У міру зростання кліматичних ризиків для сільського господарства та збереження активності європейських механізмів фінансування (насамперед RRP/NextGenerationEU) країна має потенціал перейти від поодиноких пілотних проєктів до більш структурованої національної стратегії розвитку агровольтаїки.

Важливий крок уперед був зроблений у квітні 2024 року, коли компанія Akuo Energy отримала право реалізувати перший у Португалії пілотний проєкт агровольтаїки FruitPV [37], схвалений Національним департаментом сільського господарства та розвитку сільських територій. Проєкт в Алкобасі є частиною Португальської програми інновацій у сільському господарстві та фінансується через План відновлення та стійкості (RRP) у межах механізму NextGenerationEU. FruitPV реалізується на базі Національного інституту аграрних та ветеринарних досліджень (INIAV) і входить до ширшої експериментальної програми, яка об'єднує консорціум із десяти партнерів, включно з аграрними асоціаціями, науково-дослідними установами та приватними компаніями.

Akuo спільно зі своїм аграрним партнером Agriterra відповідає за проєктування, впровадження та моніторинг системи. Мета полягає у визначенні найбільш ефективного поєднання агрономічних та енергетичних параметрів, яке може бути масштабоване до комерційного рівня. Успішна реалізація таких пілотних проєктів може закласти основу для створення в Португалії повноцінної правової та інституційної рамки агровольтаїки.

Як уже зазначалося, глибинна трансформація внутрішнього ринку ЄС у напрямі екологічно чистих відновлюваних джерел енергії має принципове значення для взаємовідносин України та ЄС. Енергетичний розділ Угоди про асоціацію [6] прямо інтегрує Україну в політику ЄС щодо ВДЕ. Стаття 338(1) Угоди фіксує, що сторони співпрацюють у сфері енергетики «на основі принципів ринкової економіки, верховенства права, охорони довкілля», а стаття 338(2) передбачає гармонізацію законодавства України з *acquis* ЄС у сфері відновлюваної енергетики. Додаток XXVII до Угоди про асоціацію визначає перелік актів ЄС у сфері енергетики, які Україна зобов'язалася імплементувати, зокрема: Директиву 2009/28/EC (RED I), яка вже імплементована й наразі переглядається; подальше наближення до RED II (Директива (ЄС) 2018/2001), що закріплено у рішенні Енергетичного Співтовариства (MC Decision 2018); підготовку до імплементатії положень RED III (2023). У такий спосіб Україна рухається в тому самому регуляторному векторі, що й внутрішній ринок ЄС.

Додатковим каналом впливу виступає членство України в Енергетичному Співтоваристві, яке поширює на неї динамічне енергетичне *acquis* ЄС. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства 2005 року [38] (Україна є стороною з 2011 року) зобов'язує Україну впроваджувати, зокрема: основні елементи внутрішнього ринку електроенергії ЄС (Регламент (ЄС) 2019/943 та Директива (ЄС) 2019/944); *acquis* щодо ВДЕ (RED II (2018/2001), а з 2024 року — адаптацію до RED III). У результаті будь-які суттєві зміни у внутрішньому ринку ЄС автоматично впливають на нормативну позицію України через механізми Енергетичного Співтовариства.

Європейський зелений курс (European Green Deal) формує ширший політичний контекст імплементатії Угоди про асоціацію. Хоча сама Угода була підписана у 2014 році, її виконання відбувається в умовах нової кліматично-енергетичної політики ЄС. Це означає, що Green Deal фактично «надбудовується» над Угодою, зумовлюючи: використання ЄС Угоди про асоціацію як інструменту поширення «зеленого *acquis*» на сусідні держави; участь України в низці програм і ініціатив Green Deal через оновлені плани інтеграції; взяття Україною зобов'язань щодо «зеленого переходу». Таким чином, трансформація внутрішнього ринку ЄС виступає не лише внутрішнім процесом для Союзу, а й зовнішнім інструментом поступової інтеграції України.

Після 2022 року пріоритет розвитку ВДЕ в ЄС набув додаткового виміру — забезпечення енергетичної безпеки та скорочення залежності від російських енергоресурсів. Угода про асоціацію в цьому контексті містить положення про гармонізацію енергетичних ринків та підвищення безпеки постачання (ст.ст. 339–341), а синхронізація енергосистеми України з ENTSO-E у 2022 році фактично включила

український ринок електроенергії у простір внутрішнього ринку ЄС.

На цьому тлі ВДЕ стають інфраструктурною платформою інтеграції: українські проекти сонячної, вітрової та біометанової енергетики дедалі більше орієнтуються на європейський ринок, тоді як ЄС розглядає Україну як потенційного експортера «зеленого водню» (REPowerEU та EU Hydrogen Strategy). Угода про асоціацію передбачає також адаптацію українського законодавства до стандартів сталості біопалива (Додаток XXVII, розд. 5), що безпосередньо пов'язує національну політику з європейськими критеріями стійкості. Паралельно ЄС розвиває агровольтаїку в рамках Спільної аграрної політики (CAP) та концепції «перепроєктування» сільських територій (Redesign of Rural Areas), що створює додаткові орієнтири для українських реформ у сфері землекористування.

У відповідь на ці імпульси Україна поступово переглядає земельне та аграрне законодавство, враховуючи такі тенденції, як запровадження можливості подвійного землекористування й спрощення процедур для розміщення ВДЕ на сільськогосподарських землях. Угода про асоціацію, у поєднанні з механізмами Енергетичного Співтовариства та рамками Green Deal, створює своєрідний «юридичний міст», через який українське законодавство імплементує той самий нормативний масив, що формує внутрішній ринок ЄС.

Отже, еволюція внутрішнього ринку ЄС у бік відновлюваної енергетики безпосередньо задає вектор енергетичних реформ в Україні: не лише як процес формального наближення до *acquis*, а як основу фактичної інтеграції українського енергетичного сектору до європейського енергетичного простору.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчує, що трансформація внутрішнього ринку Європейського Союзу у напрямі екологічно чистих відновлюваних джерел енергії має системний, багатовимірний і стратегічно послідовний характер. Вона виходить далеко за межі модернізації енергетичного сектору і ґрунтовно змінює логіку функціонування внутрішнього ринку, який перестає бути технологічно нейтральним щодо джерел енергії. Правові цілі декарбонізації, зафіксовані в Паризькій угоді, Європейському кліматичному законі, Європейському зеленому курсі та законодавчому пакеті «Fit for 55», інтегруються в економічну, аграрну, інфраструктурну та інвестиційну політику ЄС, формуючи нову регуляторну парадигму сталого розвитку.

Ключовим елементом цієї парадигми є поступова, але чітка переорієнтація внутрішнього ринку на відновлювані джерела енергії. Це простежується в еволюції *acquis* — від Директиви 2009/28/ЄС (RED I) до RED II (2018/2001) та RED III (2023/2413), а також у реформі ринку електроенергії (Регламент 2019/943), розвитку таксономії сталих інвестицій

(Регламент 2020/852) і розширенні фінансових інструментів підтримки (RRF, InvestEU, Innovation Fund). У сукупності ці акти не лише задають кількісні орієнтири щодо частки ВДЕ, а й створюють пріоритетний правовий режим для «зелених» проектів, визнаючи їх такими, що відповідають переважному суспільному інтересу та мають отримувати прискорені та спрощені дозволи.

У цьому контексті агровольтаїка постає однією з найперспективніших технологій подвійного використання земель, здатною забезпечити синергію енергетичної та продовольчої безпеки. Аналіз законодавчих моделей у Франції, Італії, Німеччині, Чехії та Португалії свідчить, що агровольтаїка поступово переходить від експериментального інструменту до елементу структурної енергетичної та аграрної політики держав-членів. Франція демонструє найбільш комплексний підхід, поєднуючи чітке визначення агровольтаїчних установок із суворими критеріями збереження сільськогосподарського потенціалу земель. Італія, обмеживши наземні сонячні електростанції на сільськогосподарських угіддях, сформувала інституційно унікальну модель, де агровольтаїка стає одним з основних механізмів розвитку сонячної енергетики в аграрних регіонах. Німеччина робить ставку на інноваційні тендери й технічні стандарти, хоча темпи масштабування залишаються помірними. Чехія забезпечує найбільш гнучкий та земельно-орієнтований підхід, дозволяючи агровольтаїці розвиватися без зміни статусу угідь, що створює високий потенціал для інтеграції цієї моделі в країнах із великими сільськогосподарськими площами. Португалія наразі перебуває на етапі формування національних підходів, однак уже демонструє прагнення розвивати агровольтаїку як інструмент модернізації сільського господарства.

Для України ці тенденції ЄС мають подвійне значення — порівняльно-правове та інтеграційне. Угода про асоціацію та членство в Енергетичному Співтоваристві зобов'язують Україну гармонізувати законодавство з *acquis* ЄС у галузях відновлюваної енергетики, ринку електроенергії та кліматичної політики. Європейський зелений курс, пакет REPowerEU і адаптація до норм RED II/RED III формують рамкові орієнтири українського «зеленого переходу». Інтеграція до ENTSO-E, розвиток потенціалу у сфері «зеленого» водню, біометану й фотоелектричної енергетики зміцнюють позиції України як частини ширшого європейського енергетичного простору. На цьому тлі агровольтаїка має потенціал стати одним з ключових інструментів модернізації аграрно-енергетичної взаємодії, особливо беручи до уваги значний аграрний ресурс країни та потребу у відновленні енергетичної інфраструктури.

Результати дослідження підтверджують, що формування національної правової бази України щодо агровольтаїки має спиратися на кілька засадничих орієнтирів: (1) чітке легальне визначення

агровольтаїчних систем як форми подвійного використання земель; (2) збереження статусу сільськогосподарських угідь та права на аграрні субсидії; (3) впровадження критеріїв оцінки агрономічної продуктивності та гарантій недопущення деградації земель; (4) інтеграція агровольтаїки у стратегії розвитку сільських територій, енергетичні та кліматичні документи; (5) узгодження майбутніх норм з положеннями Угоди про асоціацію, *acquis* Енергетичного Співтовариства та стратегічними документами ЄС.

Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці економічних моделей участі фермерів, енергетичних компаній та фінансових інституцій

в агровольтаїчних проєктах; інтеграції агровольтаїки у системи просторового планування та механізми підтримки ВДЕ й розвитку сільських територій; виявленні та мінімізації потенційних конфліктів між земельним, екологічним, містобудівним і енергетичним правом. Особливої уваги потребує оцінка можливостей імплементації елементів французької, італійської та чеської моделей в українське законодавство з урахуванням умов воєнного та післявоєнного відновлення. Розв'язання цих питань дозволить сформулювати адаптовану до українських умов, цілісну й ефективну модель правового регулювання агровольтаїки.

Література

1. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. [2009] OJ L 140.
2. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). [2018] OJ L 328.
3. Directive (EU) 2023/2413 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 amending Directive (EU) 2018/2001, Regulation (EU) 2018/1999 and Directive 98/70/EC as regards the promotion of energy from renewable sources, and repealing Council Directive (EU) 2015/652. [2023] OJ L, 2023/2413.
4. Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions The European Green Deal. COM(2019) 640 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0640> (дата звернення: 10.11.2025).
5. European Commission, “REPowerEU Plan”, COM(2022) 230 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230> (дата звернення: 10.11.2025).
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top (дата звернення: 10.11.2025).
7. Roxani A., Zisos A., Sakki G-K., Efstratiadis A. Multidimensional Role of Agrovoltatics in Era of EU Green Deal: Current Status and Analysis of Water-Energy-Food-Land Dependencies. *Land* 2023. 12(5). DOI: <https://doi.org/10.3390/land12051069>
8. Chatzipanagi A., Taylor N., Jaeger-Waldau A. Overview of the potential and challenges for Agri-Photovoltaics in the European Union. EUR31482 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023. DOI: 10.2760/208702
9. Vollprecht J., Trommsdorff M., Hermann C. Legal Framework of Agrivoltatics in Germany / Agrivoltatics2020 Conference. AIP Conference Proceedings. June 2021. DOI:10.1063/5.0055133
10. Dupraz C., Marrou H., Talbot G., Dufour L., Nogier A., Ferard Y. Combining solar photovoltaic panels and food crops for optimising land use: Towards new agrivoltatics schemes. *Renewable Energy*. October 2011. Vol. 36, Issue 10. P. 2725–2732. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.renene.2011.03.005>
11. Паризька угода від 12 грудня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text (дата звернення: 10.11.2025).
12. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (‘European Climate Law’). [2021] OJ L 243.
13. Regulation (EU) 2021/523 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 establishing the InvestEU Programme and amending Regulation (EU) 2015/1017. [2021] OJ L 107.
14. Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [2003] OJ L 275.
15. Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2021 establishing the Recovery and Resilience Facility. [2021] OJ L 57.
16. Regulation (EU) 2019/943 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on the internal market for electricity (recast). [2019] OJ L 158.
17. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. [2020] OJ L 198.

18. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013. [2021] OJ L 435.
19. Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. URL: https://food.ec.europa.eu/document/download/472acca8-7f7b-4171-98b0-ed76720d68d3_en?filename=f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf (дата звернення: 10.11.2025).
20. Ordonnance n° 2011–504 du 9 mai 2011 portant codification de la partie législative du code de l'énergie. URL: https://www.lemondedudroit.fr/decryptages/92413-decret-agrivoltaisme-un-cadre-juridique-pour-concilier-agriculture-et-energie-solaire.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.11.2025).
21. LOI n° 2023–175 du 10 mars 2023 relative à l'accélération de la production d'énergies renouvelables. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000047294244?init=true&page=1&query=Loi+2023-175&searchField=ALL&tab_selection=all (дата звернення: 10.11.2025).
22. Décret n°2024–318 du 8 avril 2024 relatif au développement de l'agrivoltaïsme et aux conditions d'implantation des installations photovoltaïques sur des terrains agricoles, naturels ou forestiers. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000049386027?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.11.2025).
23. reNEWS (2025) Octopus acquires OX2 France. The agrivoltaics developer has a pipeline of 21 projects in the country. URL: <https://www.renews.biz/98162/octopus-acquires-ox2-france/> (дата звернення: 10.11.2025).
24. reNEWS (2025) Octopus Energy expands in France. Clean power generator aims to deliver 500MW of solar capacity — mainly agri-solar — by 2030. URL: <https://www.renews.biz/99368/octopus-energy-expands-in-france/> (дата звернення: 10.11.2025).
25. LEGGE 12 luglio 2024, n. 101. Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 15 maggio 2024, n. 63, recante disposizioni urgenti per le imprese agricole, della pesca e dell'acquacoltura, nonché per le imprese di interesse strategico nazionale. (24G00119) (GU Serie Generale n.163 del 13–07–2024) URL: https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2024/07/13/24G00119/sg?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.11.2025).
26. PV magazine (2024). Italy allocates 1.5 GW in agrivoltaics tender. The Italian authorities have chosen 540 projects, totaling 1.5 GW, in the nation's first agrivoltaics tender. URL: <https://www.pv-magazine.com/2024/12/02/italy-allocates-1-5-gw-in-agrivoltaic-tender/> (дата звернення: 10.11.2025).
27. PV magazine (2025). Italy launches second agrivoltaics tender. Italy has launched a second agrivoltaics tender, allocating €323 million (\$348.4 million) in unused funds from the first round, which awarded 1.5 GW of capacity in December 2024. Developers have until June 30 to submit bids. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/04/01/italy-launches-second-agrivoltaics-tender/> (дата звернення: 10.11.2025).
28. Renewables Now (2024). Capital Dynamics arranges EUR185m for agri-PV duo in Sicily. URL: <https://renewables-now.com/news/capital-dynamics-arranges-eur-185m-for-agri-pv-duo-in-sicily-872263/> (дата звернення: 10.11.2025).
29. Gesetz für den Ausbau erneuerbarer Energien. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/eeg_2014/ (дата звернення: 10.11.2025).
30. PV Europe (2024). Germany: Tenders for agri-PV are still encountering problems. URL: <https://www.pveurope.eu/agriculture/germany-tenders-agri-pv-are-still-encountering-problems> (дата звернення: 10.11.2025).
31. ELITE (2025). Agri-PV: Still several hurdles to overcome. URL: <https://uselite.solar/agri-pv-still-several-hurdles-to-overcome/>
32. SolarPower Europe (2024). New agrisolar digital map presents over 200 projects across Europe. Agrisolar digital map launch press release. URL: <https://www.solarpowereurope.org/press-releases/new-agrisolar-digital-map-presents-over-200-projects-across-europe> (дата звернення: 10.11.2025).
33. PV magazine (2025). Czechia approves new laws for agrivoltaics. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/01/10/czechia-approves-new-laws-for-agrivoltaics/> (дата звернення: 10.11.2025).
34. AgriSolar. Czechia's New Agri-PV Legislation: A Milestone for Solar and Agriculture. URL: https://agrisolareurope.org/article/czechias-new-agri-pv-legislation-a-milestone-for-solar-and-agriculturedsolar-europe-2024/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.11.2025).
35. PV magazine (2025). Czechia expands rules for agrivoltaics, permits vertical installations. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/10/08/czechia-expands-rules-for-agrivoltaics-permits-vertical-installations/> (дата звернення: 10.11.2025).
36. EMBER (2024). Empowering farmers in Central Europe: the case for agri-PV. URL: <https://ember-energy.org/latest-insights/empowering-farmers-in-central-europe-the-case-for-agri-pv/> (дата звернення: 10.11.2025).
37. Akuo Energy (2024). Akuo awarded the first agrivoltaics project in Portugal. URL: <https://www.akuoenergy.com/en/press/akuo-awarded-first-agrivoltaics-project-portugal> (дата звернення: 10.11.2025).
38. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства від 25 жовтня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text (дата звернення: 10.11.2025).

References

1. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. [2009] OJ L 140. [in English]
2. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast). [2018] OJ L 328.
3. Directive (EU) 2023/2413 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 amending Directive (EU) 2018/2001, Regulation (EU) 2018/1999 and Directive 98/70/EC as regards the promotion of energy from renewable sources, and repealing Council Directive (EU) 2015/652. [2023] OJ L, 2023/2413.
4. Communication from the commission to the european parliament, the european council, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions The European Green Deal. COM(2019) 640 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0640>
5. European Commission, “REPowerEU Plan”, COM(2022) 230 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230>
6. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top [in Ukrainian].
7. Roxani A., Zisos A., Sakki G-K., Efstratiadis A. Multidimensional Role of Agrovoltatics in Era of EU Green Deal: Current Status and Analysis of Water-Energy-Food-Land Dependencies. Land 2023. 12(5). DOI: <https://doi.org/10.3390/land12051069>
8. Chatzipanagi A., Taylor N., Jaeger-Waldau A. Overview of the potential and challenges for Agri-Photovoltaics in the European Union. EUR31482 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2023. DOI: 10.2760/208702
9. Vollprecht J., Trommsdorff M., Hermann C. Legal Framework of Agrivoltatics in Germany. Agrivoltatics2020 Conference. AIP Conference Proceedings. June 2021. DOI: 10.1063/5.0055133
10. Dupraz C., Marrou H., Talbot G., Dufour L., Nogier A., Ferard Y. Combining solar photovoltaic panels and food crops for optimising land use: Towards new agrivoltatics schemes. *Renewable Energy*. October 2011. Vol. 36, Issue 10. P. 2725–2732. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.renene.2011.03.005>
11. Paryzka uhoda vid 12 hrudnia 2015 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text [in Ukrainian].
12. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (‘European Climate Law’). [2021] OJ L 243.
13. Regulation (EU) 2021/523 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 establishing the InvestEU Programme and amending Regulation (EU) 2015/1017. [2021] OJ L 107.
14. Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC. [2003] OJ L 275.
15. Regulation (EU) 2021/241 of the European Parliament and of the Council of 12 February 2021 establishing the Recovery and Resilience Facility. [2021] OJ L 57.
16. Regulation (EU) 2019/943 of the European Parliament and of the Council of 5 June 2019 on the internal market for electricity (recast). [2019] OJ L 158.
17. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088. [2020] OJ L 198.
18. Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013. [2021] OJ L 435.
19. Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. URL: https://food.ec.europa.eu/document/download/472acca8-7f7b-4171-98b0-ed76720d68d3_en?filename=f2f_action-plan_2020_strategy-info_en.pdf
20. Ordonnance n° 2011–504 du 9 mai 2011 portant codification de la partie législative du code de l’énergie. URL: https://www.legimonde.fr/fr/decryptages/92413-decret-agrivoltatisme-un-cadre-juridique-pour-concilier-agriculture-et-energie-solaire.html?utm_source=chatgpt.com [in French]
21. Loi n° 2023–175 du 10 mars 2023 relative à l’accélération de la production d’énergies renouvelables. Url: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000047294244?init=true&page=1&query=likums2023-175&searchfield=All&tab_selection=all [in French]
22. Decret n°2024–318 du 8 avril 2024 relatif au développement de l’agrivoltatisme et aux conditions d’implantation des installations photovoltaïques sur des terrains agricoles, naturels ou forestiers. Url: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000049386027?utm_source=chatgpt.com [in French]
23. reNEWS (2025) Octopus acquires OX2 France. The agrivoltatics developer has a pipeline of 21 projects in the country. URL: <https://www.renews.biz/98162/octopus-acquires-ox2-france/>

24. reNEWS (2025) Octopus Energy expands in France. Clean power generator aims to deliver 500MW of solar capacity — mainly agri-solar — by 2030. URL: <https://www.renews.biz/99368/octopus-energy-expands-in-france/>
25. LEGGE 12 luglio 2024, n. 101. Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 15 maggio 2024, n. 63, recante disposizioni urgenti per le imprese agricole, della pesca e dell'acquacoltura, nonché per le imprese di interesse strategico nazionale. (24G00119) (GU Serie Generale n.163 del 13-07-2024) URL: https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2024/07/13/24G00119/sg?utm_source=chatgpt.com
26. PV magazine (2024). Italy allocates 1.5 GW in agrivoltaics tender. The Italian authorities have chosen 540 projects, totaling 1.5 GW, in the nation's first agrivoltaics tender. URL: <https://www.pv-magazine.com/2024/12/02/italy-allocates-1-5-gw-in-agrivoltaic-tender/>
27. PV magazine (2025). Italy launches second agrivoltaics tender. Italy has launched a second agrivoltaics tender, allocating €323 million (\$348.4 million) in unused funds from the first round, which awarded 1.5 GW of capacity in December 2024. Developers have until June 30 to submit bids. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/04/01/italy-launches-second-agrivoltaics-tender/>
28. Renewables Now (2024). Capital Dynamics arranges EUR185m for agri-PV duo in Sicily. URL: <https://renewables-now.com/news/capital-dynamics-arranges-eur-185m-for-agri-pv-duo-in-sicily-872263/>
29. Gesetz fuer den Ausbau erneuerbarer Energien. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/eeg_2014/ [in German].
30. PV Europe (2024). Germany: Tenders for agri-PV are still encountering problems. URL: <https://www.pveurope.eu/agriculture/germany-tenders-agri-pv-are-still-encountering-problems>
31. ELITE (2025). Agri-PV: Still several hurdles to overcome. URL: <https://uselite.solar/agri-pv-still-several-hurdles-to-overcome/>
32. SolarPower Europe (2024). New agrisolar digital map presents over 200 projects across Europe. Agrisolar digital map launch press release. URL: <https://www.solarpowereurope.org/press-releases/new-agrisolar-digital-map-presents-over-200-projects-across-europe>
33. PV magazine (2025). Czechia approves new laws for agrivoltaics. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/01/10/czechia-approves-new-laws-for-agrivoltaics/>
34. AgriSolar. Czechia's New Agri-PV Legislation: A Milestone for Solar and Agriculture. URL: https://agrisolareurope.org/article/czechias-new-agri-pv-legislation-a-milestone-for-solar-and-agriculture/solar-europe-2024/?utm_source=chatgpt.com
35. PV magazine (2025). Czechia expands rules for agrivoltaics, permits vertical installations. URL: <https://www.pv-magazine.com/2025/10/08/czechia-expands-rules-for-agrivoltaics-permits-vertical-installations/>
36. EMBER (2024). Empowering farmers in Central Europe: the case for agri-PV. URL: <https://ember-energy.org/latest-insights/empowering-farmers-in-central-europe-the-case-for-agri-pv/>
37. Akuo Energy (2024). Akuo awarded the first agrivoltaics project in Portugal. URL: <https://www.akuoenergy.com/en/press/akuo-awarded-first-agrivoltaics-project-portugal>
38. Dohovor pro zasnúvanie Energetického Spoluvýstavu vid 25. zhoŧnia 2005 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text

УДК 349.414

Кондратенко Дарина Юріївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Kondratenko Daryna

*Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department of Land and Agrarian Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-8197-8032*

Гриб Вікторія Олександрівна

*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Hryb Viktoriia

*Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University*

Кеда Олена Юріївна

*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Keda Olena

*Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11631

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ЧИ ВІДКРИТІСТЬ РИНКУ? ПРАВОВІ РАМКИ КУПІВЛІ ЗЕМЛІ ІНОЗЕМЦЯМИ В УКРАЇНІ Й ЄС

PROTECTION OF NATIONAL INTERESTS OR MARKET OPENNESS? LEGAL FRAMEWORK FOR LAND PURCHASE BY FOREIGNERS IN UKRAINE AND THE EU

Анотація. Вступ. Право власності на землю в Україні, відповідно до Конституції, першочергово закріплене за громадянами України. Хоча Конституція згадує лише громадян і юридичних осіб, набуття права власності на землю іноземними особами можливе, якщо буде прямо передбачено законом. В контексті європейської інтеграції України очікується наближення прав іноземних агровиробників до прав вітчизняних.

В Україні наразі існують обмеження на придбання земель сільськогосподарського призначення іноземцями, що викликано необхідністю захисту національних інтересів та аграрного сектору. Однак, з 2021 року, після скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель, розпочався новий етап у розвитку земельного ринку, що відкриває можливості для залучення іноземних інвестицій.

Повномасштабне вторгнення РФ суттєво вплинуло на реалізацію цих положень. Відповідно до статті 64 Конституції України та статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», проведення референдумів під час дії воєнного стану заборонено. Як наслідок, механізм, передбачений ЗК України для допуску іноземців до купівлі сільськогосподарських земель, є недіючим або відкладається на час дії воєнного стану.

Зважаючи на недосконало врегульоване питання набуття права власності на землю іноземними особами, особливо в умовах воєнного стану, для України є корисним запозичення досвіду правового регулювання цих питань в інших державах, зокрема в Польщі, Болгарії, Румунії та Естонії, які застосовували обмеження та перехідні періоди після вступу до ЄС.

Результати. Поточне українське законодавство обмежує іноземців у купівлі землі, повністю забороняючи їм набуття у власність земель сільськогосподарського призначення та деяких несільськогосподарських категорій, що є чітким механізмом захисту національного інтересу. Перспектива допуску іноземних суб'єктів до ринку сільськогосподарських земель залежить від схвалення на всеукраїнському референдумі, але під час гії воєнного стану це неможливо. Досвід країн ЄС (Польщі, Естонії, Болгарії, Румунії), які після вступу до Союзу застосовували перехідні періоди та жорсткі захисні механізми (вимоги до резиденції, обмеження площі, переважне право для місцевих фермерів), показує можливість збалансування захисту національних інтересів та відкритості. Ці заходи сприяли значному зростанню вартості землі, що є потужним аргументом на користь поетапного, контрольованого відкриття. Таким чином, майбутній правовий механізм України, ймовірно, буде спрямований на досягнення балансу між залученням інвестицій та ефективним захистом вітчизняного агропродуcentа шляхом запровадження обмежувальних вимог, що характерно для європейських правових рамок.

Перспективи. Можливість допуску іноземних інвесторів до ринку землі напряму пов'язана з референдумом, який відкладено до завершення війни. Після перемоги й у контексті євроінтеграції країна, скоріш за все, шукатиме компроміс між залученням інвестицій та безпекою власного ринку. Тут надзвичайно корисним є досвід країн ЄС, таких як Польща, Болгарія та Румунія, які після вступу до Євросоюзу успішно застосовували перехідні періоди (7–12 років) та впроваджували жорсткі захисні механізми. Ці механізми включали вимоги до резиденції покупців, їхньої сільськогосподарської освіти або досвіду, а також встановлення обмежень щодо максимальної площі землі для купівлі та надання переважного права викупу місцевим фермерам. Завдяки такому контрольованому відкриттю, ці країни досягли значного зростання вартості землі (наприклад, у Польщі до 13 тис. євро за га), водночас зберігши контроль над національними аграрними ресурсами. Перспектива України полягає в імплементації подібних «фільтрів» для іноземних інвесторів, що дозволить залучити необхідний капітал, уникаючи при цьому спекулятивних ризиків.

Ключові слова: Земельне законодавство: України, Польщі, Естонії, Болгарії, Румунії, земельні правовідносини, право власності на землю, іноземці, обмеження земельних прав, ринок землі, іноземні інвестиції.

Summary. According to the Constitution, ownership rights to land in Ukraine are primarily vested in Ukrainian citizens. Although the Constitution mentions only citizens and legal entities, foreign persons may acquire ownership rights to land if such a possibility is expressly provided for by law. In the context of Ukraine's European integration, the rights of foreign agricultural producers are expected to be brought closer to those of domestic producers.

Ukraine currently has restrictions on the acquisition of agricultural land by foreigners, which is due to the need to protect national interests and the agricultural sector. However, since 2021, after the moratorium on the sale of agricultural land was lifted, a new stage in the development of the land market has begun, opening up opportunities for attracting foreign investment.

The full-scale invasion by the Russian Federation has significantly affected the implementation of these provisions. According to Article 64 of the Constitution of Ukraine and Article 19 of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", holding referendums during martial law is prohibited. As a result, the mechanism provided for in the Land Code of Ukraine for allowing foreigners to purchase agricultural land is inactive or postponed for the duration of martial law.

Given the unresolved issue of foreign persons acquiring land ownership rights, especially under martial law, it would be useful for Ukraine to study the experience of other countries in regulating these issues, in particular Poland, Bulgaria, Romania, and Estonia, which applied restrictions and transition periods after joining the EU.

Results. Current Ukrainian legislation restricts foreigners from purchasing land, completely prohibiting them from acquiring agricultural land and certain non-agricultural categories, which is a clear mechanism for protecting national interests. The prospect of allowing foreign entities to enter the agricultural land market depends on approval in a nationwide referendum, but this is impossible while martial law is in effect. The experience of EU countries (Poland, Estonia, Bulgaria, Romania), which applied transition periods and strict protective mechanisms (residence requirements, area restrictions, preferential rights for local farmers) after joining the Union, shows that it is possible to balance the protection of national interests and openness. These measures contributed to a significant increase in land prices, which is a powerful argument in favor of a gradual, controlled opening. Thus, Ukraine's future legal mechanism will likely aim to strike a balance between attracting investment and effectively protecting domestic agricultural producers by introducing restrictive requirements, which is characteristic of European legal frameworks.

Prospects. The possibility of allowing foreign investors into the land market is directly linked to the referendum, which has been postponed until the end of the war. After victory and in the context of European integration, the country will most likely seek a compromise between attracting investment and securing its own market. The experience of EU countries such as Poland, Bulgaria, and Romania, which successfully applied transition periods (7–12 years) and implemented strict protective mechanisms after joining the European Union, is extremely useful here. These mechanisms included requirements for buyers' residence, agricultural education or experience, as well as restrictions on the maximum area of land that could be purchased and the granting of preemptive rights to local farmers. Thanks to this controlled opening, these countries achieved significant growth in land values (for example, up to €13,000 per hectare in Poland), while maintaining control over national agricultural resources. The

prospect for Ukraine lies in implementing similar “filters” for foreign investors, which will allow it to attract the necessary capital while avoiding speculative risks.

Key words: Land legislation: Ukraine, Poland, Estonia, Bulgaria, Romania, land legal relations, land ownership rights, foreigners, restrictions on land rights, land market, foreign investments.

Постановка проблеми. На сьогодні, ключова проблема правового регулювання купівлі земель іноземцями в Україні полягає у необхідності збалансувати імператив захисту національного суверенітету та економічних інтересів, особливо в умовах повномасштабного вторгнення РФ, із вимогами ринкової відкритості та європейської інтеграції. Чинний Земельний кодекс України, з одного боку, зберігає жорсткі обмеження для іноземців щодо права власності на землі сільськогосподарського призначення, фактично прив'язуючи вирішення цього питання до проведення всеукраїнського референдуму, що заборонено під час воєнного стану. З іншого боку, така правова невизначеність створює бар'єри для майбутніх інвестицій та суттєво відрізняється від досвіду країн ЄС (як-от Польща чи Болгарія), які після вступу до Союзу успішно впроваджували захисні механізми (перехідні періоди, вимоги до резиденції) для контрольованого допуску іноземного капіталу. Таким чином, постає завдання розробки ефективної та легітимної правової моделі, яка б, спираючись на європейську практику, забезпечила як надійний захист національних агроресурсів, так і прозорі та прогнозовані умови для іноземних інвестицій у післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На ключовій проблемі правового регулювання купівлі землі іноземцями в Україні, яка полягає у необхідності збалансувати імператив захисту національного суверенітету та економічних інтересів зосередив свою увагу О. В. Бевз [1], розглянувши правові обмеження та умови, за яких іноземні фізичні особи, особи без громадянства та іноземні юридичні особи можуть набувати та реалізовувати право власності на земельні ділянки в Україні. Коваленко Т. [4] проводить аналіз законодавчих підходів до регулювання питань набуття права власності земельних ділянок іноземними особами. Литвинова Л. О. та Чуєнко В. І. [6] у своїх роботах розкривають порівняльну характеристику «ринку землі» в країнах Європи та України і, на їхню думку, досвід країн-членів ЄС, наприклад таких як Польща, Болгарія, Естонія та Румунія, є важливим, оскільки вони впроваджували захисні механізми (зокрема, перехідні періоди та вимоги до резиденції) для контрольованого допуску іноземного капіталу. Враховуючи теоретичне осмислення права власності, Носік В. В. [7] зосереджується на концепції права власності Українського народу як суб'єкта земельних правовідносин. І. В. Озімок [8] зосереджується на глибокому аналізі та порівнянні правового статусу різних суб'єктів, які можуть реалізовувати право власності на землю відповідно

до Конституції України та законодавства. Практичні аспекти функціонування ринку розкривають Роман Ступень та Оксана Ступень [14], аналізуючи динаміку та особливості функціонування ринку сільськогосподарських земель в Україні після скасування мораторію на їх продаж. Автор Б. В. Даниленко [15] аналізує перспективи функціонування ринку землі для України та її громадян, зосереджуючись насамперед на правових, економічних та соціальних аспектах, що виникають після скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель. Міжнародні практичні аспекти вивчалися й у дослідженнях люксембурзьких науковців Vranken, L., E. Tabeau, P. Roebeling, P. Ciaian [16], зокрема в аналізі регулювання ринку сільськогосподарських земель у державах-членах ЄС. Таким чином, сучасні публікації спрямовані на розробку ефективної та легітимної моделі правового регулювання ринку землі для післявоєнного періоду.

Мета. Метою статті є здійснення комплексного аналізу правових механізмів регулювання набуття права власності на землю іноземними особами в Україні та державах Європейського Союзу з позиції забезпечення балансу між захистом національних інтересів (через застосування обмежень) та відкритістю ринку (шляхом залучення інвестицій). Окрему увагу приділено оцінці впливу правового режиму воєнного стану на можливість реалізації передбачених законодавством України умов доступу іноземців до ринку земель сільськогосподарського призначення.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти України щодо допуску іноземців до української землі; 2) практика Польщі, Естонії, Румунії, Болгарії щодо правового регулювання набуття права власності на землю іноземцями; 3) науково-практичні дослідження фахівців у сфері встановлення ринку землі. Порівняльно-правовий метод, який дозволив зіставити українські обмежувальні рамки з практикою країн ЄС.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статей 13 і 14 Конституції України право власності на землю насамперед закріплено за громадянами України, які можуть набувати та реалізовувати це право в установленому законом порядку [8, с. 50]. Однак згадка в статті 14 Конституції лише про громадян і юридичних осіб не виключає можливості набуття права власності на землю іноземними особами за умови, що така можливість буде прямо передбачена законом. У контексті європейської інтеграції України очікується поступове наближення прав іноземних виробників сільськогосподарської продукції до прав вітчизняних суб'єктів. Загальна норма статті

З Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [11] визначає, що іноземці користуються в Україні тими самими правами й обов'язками, що й громадяни України, за винятком обмежень, установлених Конституцією, законами або міжнародними договорами. Водночас чинний Земельний кодекс України (далі — ЗК України) [3] істотно обмежує земельну правосуб'єктність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб.

Ключові обмеження стосуються можливості набуття права власності на певні категорії земель. Відповідно до статті 81 ЗК України іноземці можуть набувати у власність лише несільськогосподарські земельні ділянки в межах населених пунктів, а також ділянки за їх межами — за умови, що на таких ділянках розташовані об'єкти нерухомого майна, які належать їм на праві приватної власності. Іноземні юридичні особи мають право набувати несільськогосподарські земельні ділянки за межами населених пунктів у разі придбання нерухомого майна, а в межах населених пунктів — як у разі придбання нерухомості, так і для спорудження об'єктів, необхідних для провадження підприємницької діяльності в Україні [4, с. 352–353].

Таким чином, іноземні особи на сьогодні позбавлені можливості набувати у власність землі сільськогосподарського призначення. Навіть у разі успадкування такої землі іноземці зобов'язані відчужити її протягом одного року. Заборона поширюється не лише на землі сільськогосподарського призначення, а й на окремі категорії несільськогосподарських земель. Зокрема, іноземні суб'єкти не можуть набувати у власність земельні ділянки водного фонду, землі оборони, а також земельні ділянки, призначені для потреб залізничного, авіаційного та міського електротранспорту [1, с. 109].

Разом із тим, законодавство України, а саме стаття 130 ЗК України, передбачає потенційну можливість набуття іноземцями, особами без громадянства, а також українськими юридичними особами з іноземними учасниками або бенефіціарами права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Реалізація цього права може бути можливою лише з дня та за умови схвалення відповідного рішення на всеукраїнському референдумі [3].

На відміну від громадян і юридичних осіб України, іноземні суб'єкти істотно обмежені у способах (підставах) набуття права власності на землю. Іноземні громадяни можуть стати власниками земельних ділянок виключно шляхом прийняття спадщини, викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності, або через укладення цивільно-правових договорів (купівлі-продажу, дарування, міни тощо). Для іноземних юридичних осіб підставами набуття земельних ділянок є внесення майнових прав засновниками до статутного капіталу, придбання земель за цивільно-правовими угодами,

а також прийняття спадщини. Водночас іноземні суб'єкти не можуть набувати земельні ділянки шляхом безоплатної приватизації земель державної чи комунальної власності, отримання земельних часток (паїв), а також через приватизацію раніше наданих їм земельних ділянок.

На думку В. В. Носіка, чинні обмеження щодо прав іноземців на землю узгоджуються з Конституцією України та є методологічно обґрунтованими, оскільки беруть до уваги унікальне геополітичне значення українських чорноземів. Він підкреслює, що подібні обмеження не є винятковими для українського правопорядку, а притаманні багатьом державам із різними правовими системами [7, с. 544].

Багаторічна відсутність повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення істотно стримувала розвиток аграрного сектору та економіки України загалом, адже земля є стратегічним ресурсом для залучення інвестицій, розширення виробництва та створення робочих місць. З метою лібералізації земельних відносин та забезпечення більш ефективного використання земельних ресурсів Верховна Рада України 31 березня 2020 року ухвалила Закон України № 2178–10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який запровадив поетапне відкриття ринку землі з 1 липня 2021 року [9]. Скасування мораторію, що діяв з 1992 року, супроводжувалося запровадженням низки перехідних обмежень: у період з 1 липня 2021 року до 2024 року право купівлі мали лише фізичні особи — громадяни України, а граничний розмір земель у власності становив 100 гектарів. З 2024 року цей ліміт збільшено до 10 тисяч гектарів, а коло суб'єктів розширено за рахунок юридичних осіб-резидентів. Продаж земель державної та комунальної власності залишився забороненим. Право іноземців на придбання земель сільськогосподарського призначення може бути реалізоване виключно за умови схвалення відповідного рішення на всеукраїнському референдумі, при цьому законодавець встановив абсолютну заборону на набуття іноземцями земель у 50-кілометровій прикордонній зоні незалежно від результатів потенційного референдуму. Закон також закріплює переважне право орендаря на придбання земельної ділянки та передбачає, що до 2030 року мінімальна ціна продажу земель не може бути нижчою за їх нормативну грошову оцінку [12, с. 41–42].

Відповідно до статті 64 Конституції України [5] і статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10], проведення референдумів у період дії воєнного стану заборонено. Оскільки стаття 130 Земельного кодексу України пов'язує можливість набуття іноземцями, особами без громадянства та певними категоріями юридичних осіб права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення із необхідністю ухвалення відповідного рішення на всеукраїнському референдумі,

реалізація цієї можливості у період воєнного стану є неможливою або відтермінованою. Таким чином, поки діє воєнний стан, передбачений Земельним кодексом механізм допуску іноземних суб'єктів до ринку земель сільськогосподарського призначення фактично залишається заблокованим.

На відміну від суттєвих обмежень, установлених для іноземних суб'єктів щодо купівлі земельних ділянок, юридичні особи, створені за законодавством України та розташовані на її території, але такі, що мають серед учасників (засновників) іноземних громадян або іноземні юридичні особи, визнаються юридичними особами України. Відповідно, вони мають право набувати у власність та оренду земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності на загальних підставах, у порядку, передбаченому для юридичних осіб з виключно українськими засновниками. Це право не обмежується виключно придбанням земельних ділянок під уже наявною нерухомістю або для її спорудження, за винятком випадків, прямо встановлених законодавством. Ключовим винятком є пряма заборона на набуття такими юридичними особами земель сільськогосподарського призначення у власність, а також заборона для іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб набувати частки (акції, паї, членство) у статутному капіталі юридичних осіб (крім банків), які є власниками сільськогосподарських земель.

З огляду на те, що правове регулювання меж та умов набуття іноземними суб'єктами права власності на землю в Україні, особливо земель сільськогосподарського призначення, досі залишається неповністю визначеним та потребує подальшого розвитку, важливим є вивчення міжнародного досвіду у цій сфері. Особливо показовими є підходи, запроваджені у таких державах, як Польща, Болгарія, Румунія та Естонія.

Земельна реформа в Польщі розпочалася 19 жовтня 1991 року із прийняття Закону «Про управління державною сільськогосподарською нерухомістю» [14], який встановив спеціальні правила обігу сільськогосподарських земель. У 1998 році Польща відкрила свій ринок землі, що визнано одним із найбільш успішних кроків серед постсоціалістичних держав, застосувавши модель відкритого ринку з обмеженнями. Із 2016 року ринок землі було відкрито і для іноземних суб'єктів. Громадяни держав — членів ЄС отримали право вільного придбання земель, тоді як громадяни третіх держав можуть купувати землю лише за дотримання додаткових умов: перебування у шлюбі з громадянином Польщі та проживання у країні протягом щонайменше двох років. Крім того, покупець — фізична особа повинен мати сільськогосподарську освіту або доведений досвід роботи у сфері сільського господарства. Максимальна площа земель, що можуть бути у власності однієї особи, обмежена 500 гектарами. Угоди підлягають контролю Сільськогосподарського

агентства нерухомості; ціни на ринку регулюються; встановлений податок на продаж земельної ділянки у розмірі 2–5%; орендар, який користувався ділянкою не менше трьох років, має переважне право на її придбання [16].

У Болгарії громадяни Європейського Союзу мають право на придбання сільськогосподарських земель, проте з певними обмеженнями. Зокрема, фізичні особи повинні бути резидентами Болгарії, а юридичні особи — зареєстрованими на її території не менше п'яти років. Юридичні особи, зареєстровані менш ніж п'ять років, можуть набувати землю, лише якщо їхні засновники, партнери або члени асоціацій проживають у країні понад п'ять років. Виняток становлять громадяни ЄС — самозайняті фермери, які постійно проживають в Болгарії та зареєстровані відповідно до Закону про реєстр BULSTAT [2]; вони можуть набувати у власність сільськогосподарські та лісові землі без попередніх вимог щодо тривалості проживання. Кожна угода щодо переходу права власності підлягає нотаріальному посвідченню та реєстрації, а нотаріус зобов'язаний перевіряти відповідність її умов законодавству. Для запобігання надмірній фрагментації земель законодавство встановлює переважне право придбання земельних ділянок для суміжних фермерів та співвласників [16].

Значна частина сільськогосподарських угідь у Болгарії перебуває у державній або муніципальній власності. Оренда вільних сільськогосподарських земель із державного чи муніципального фонду здійснюється на підставі тендерних або конкурсних процедур. Відповідно до Закону про оренду сільськогосподарських угідь, строк таких договорів не може бути меншим ніж п'ять робочих років; для орних земель він не може перевищувати десяти років, а для земель під багаторічними насадженнями — тридцяти років.

Продаж державних земель здійснюється на конкурентних засадах. Водночас участь у аукціонах з продажу сільськогосподарських земель державної або муніципальної власності дозволена виключно власникам зареєстрованих компенсаційних ваучерів, компенсаційних облігацій або житлових компенсаційних облігацій. Комерційні (сільськогосподарські) компанії не мають права брати участь у таких аукціонах чи тендерах. Крім того, державні та муніципальні землі можуть безоплатно розподілятися серед місцевих осіб, які не мають у власності земельних ділянок або володіють лише незначними площами, отриманими внаслідок реституції. Процедура та черговість такого розподілу встановлені у статтях 20 і 21 Закону про власність та використання сільськогосподарських земель (ALOUA).

У цьому виді передачі земельні ділянки надаються безоплатно особам, які відповідають критеріям, визначеним законодавством, причому перевага надається тим, хто має більшу потребу. Згідно

зі статтею 21 ALOUA, пріоритет у наданні таких земель встановлюється у такій послідовності: особи, що провадять сільськогосподарську діяльність у населеному пункті, де розташована земельна ділянка; особи, які постійно проживають у відповідному населеному пункті; фахівці у сфері сільського господарства та молоді сім'ї, які займаються сільськогосподарською діяльністю; а також особи, майно яких було вилучено для державних чи громадських потреб [13].

Сільське господарство Естонії характеризується дуалістичною структурою, у якій відносно невеликій кількості великих фермерських господарств протистоїть значна кількість малих ферм. Значна частина виробництва та землекористування зосереджена саме у великих фермах, хоча їх кількість є меншою порівняно з малими. За даними Мережі даних бухгалтерського обліку фермерських господарств (FADN), у 2019 році близько двох третин сільськогосподарських угідь було передано в оренду.

Правові засади землекористування в Естонії визначені Законом про земельний кадастр, Лісовим законом, Законом про планування та Законом про обмеження на придбання нерухомого майна (RT I, 4 липня 2017 р., 64). Обмеження щодо площі, якості або цільового призначення земельних ділянок, що можуть перебувати у власності фізичних осіб — резидентів, а також громадян держав — сторін Угоди про Європейський економічний простір (ЄЕП) або держав — членів ОЕСР, відсутні. Однак придбання земельних ділянок особами з третіх країн обмежене в окремих прикордонних районах. Додаткові обмеження можуть застосовуватися з міркувань національної безпеки.

Юридичні особи, як створені за законодавством Естонії, так і засновані у країнах ЄЕП чи ОЕСР, можуть безперешкодно набувати до 10 гектарів сільськогосподарських угідь. Для придбання більшої площі встановлено додаткові вимоги: юридична особа повинна здійснювати діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва або лісового господарства протягом трьох років, що передують року придбання земельної ділянки [16].

Для громадян третіх країн необхідний дозвіл місцевої ради на придбання сільськогосподарських земель. Громадянин третьої країни може придбати землю, якщо він проживав в Естонії на постійній основі протягом щонайменше 6 місяців безпосередньо перед поданням заявки на отримання дозволу, або якщо громадянин займався виробництвом сільськогосподарської продукції або лісовим господарством як приватний підприємець в Естонії протягом 1 року безпосередньо перед роком подання заявки на отримання дозволу. Юридична особа з третьої країни може придбати землю, якщо вона займалася сільськогосподарським виробництвом або лісовим господарством в Естонії протягом 1 року безпосередньо перед роком подання заявки на отримання

дозволу, і якщо філія юридичної особи зареєстрована в Естонському комерційному реєстрі відповідно до Закону про обмеження на придбання нерухомого майна (§ 5(3)) [15].

Незважаючи на введені обмеження, громадяни або юридичні особи з третіх країн все ж можуть придбати землю, навіть якщо вищезазначені умови не виконуються. Потенційним прикладом такого випадку може бути використання місцевого представника бенефіціарного власника для придбання землі.

Продаж державної землі регулюється Законом про державне майно (RT I, 10 грудня 2020 р., 32). Як продаж, так і використання державної землі, як правило, здійснюються шляхом аукціону.

Оренда сільськогосподарської землі регулюється Законом про зобов'язання (RT I, 4 січня 2021 р., 19). Він, серед іншого, передбачає, що орендар зобов'язаний доглядати за землею. Державна земля здається в оренду шляхом публічного письмового аукціону. Повідомлення про аукціон публікуються щонайменше за 2 тижні до аукціону в виданні *Ametlikud Teadaanded* (15). Інформація про укладені договори оренди публікується в державному реєстрі нерухомого майна [16].

Незважаючи на обмеження, накладені на придбання землі юридичними особами або громадянами третьої країни, вони все одно можуть купувати землю, навіть якщо необхідні умови не виконуються. Типовим способом цього є використання місцевого представника для бенефіціарного власника.

В іноземців є можливість купівлі нерухомості в Румунії, але з певними обмеженнями. Громадяни країн Європейського Союзу можуть придбати нерухомість на тих же умовах, що й румуни. Натомість, громадяни інших країн (наприклад Україна, Молдова, Туреччина та ін.) мають право купувати лише певні типи нерухомості: квартири в багатоквартирних будинках, комерційну нерухомість (офіси, магазини, склади) та земельні ділянки виключно через юридичну особу, зареєстровану в Румунії. Важливо зазначити, що іноземцям, які не є громадянами ЄС, заборонено купувати сільськогосподарські та лісові землі.

Основним предметом регулювання ринку землі в Румунії є операції з продажу. Як юридичні, так і фізичні особи можуть володіти землею в Румунії. Однак проведення операції з продажу є досить складною з адміністративної точки зору процедурою в Румунії. Для продажу сільськогосподарської землі, розташованої за межами забудованої території, продавець повинен подати до міської ради заяву про розміщення пропозиції про продаж у спеціально відведеному для цього місці, а також низку документів. Пропозиція про продаж повинна бути виставлена на 45 робочих днів, щоб ті, хто має переважне право, могли скористатися своїми правами. Законодавство надає переважне право на придбання землі співвласникам, орендарям, власникам сусідніх ділянок, які мають спільний кордон з ділянкою, виставленою

на продаж, молодим фермерам, які проживають або мають місце проживання в Румунії не менше 1 року, Академії сільськогосподарських і лісових наук (Георге Іонеску-Шипті) та науково-дослідним інститутам, пов'язаним із сільським господарством (тобто тим, що працюють у галузі сільського господарства, лісового господарства та харчової промисловості), фізичним особам, які мають місце проживання/реєстрацію в адміністративно-територіальних одиницях, де розташована земля, або в сусідніх адміністративно-територіальних одиницях, а також румунській державі (через Агентство державних доменів) [16].

Якщо жоден превентивний покупець не виявляє наміру придбати запропоновану землю, її все одно не можна вільно продати будь-якому покупцеві, а необхідно протягом додаткового 30-денного періоду надати можливість її придбати таким потенційним спеціалізованим покупцям: (1) фізичним особам, які проживали або мали місце проживання в Румунії протягом попередніх 5 років, здійснюють сільськогосподарську діяльність у Румунії та зареєстровані в румунських податкових органах (тобто це включає індивідуальних фермерів); та (2) юридичні особи, які протягом попередніх 5 років мали зареєстровану офіційну штаб-квартиру та/або додаткову штаб-квартиру в Румунії, які займаються сільськогосподарською діяльністю в Румунії (що становить не менше 75% від загального доходу), з партнером/акціонером, який має контрольний вплив у компанії та проживав або мав місце проживання в Румунії протягом попередніх 5 років (тобто це включає сільськогосподарські компанії). Якщо потенційний покупець не відповідає цим умовам, Міністерство сільського господарства та розвитку сільських територій видасть негативне рішення. Якщо протягом 30-денного періоду (і після закінчення перших 45 робочих днів, доступних для реалізації переважного права, жоден з потенційних покупців не відповідає вищезазначеним умовам, земля може бути продана іншим покупцям. Для продажу завжди необхідний дозвіл державних органів (наприклад, мерії, Міністерства сільського господарства та розвитку сільських територій), а угода повинна бути зареєстрована в земельних книгах (кадастрі).

За переконаннями багатьох економістів, саме впровадження ринку землі (зокрема, можливість купівлі-продажу земельних ділянок) відкриють Україні шлях до розвитку в сільському господарстві.

В умовах воєнного стану держава на законодавчому рівні не запроваджувала обмежень стосовно ринку земель сільськогосподарського призначення. Починаючи з квітня 2022 року, за даними моніторингу земельних відносин, спостерігається поступове відновлення операцій із відчуження земельних ділянок. Саме з цього періоду знову стали укладатися відповідні угоди та реєструватися речові права на землю. У порівнянні з січнем 2022 року спостерігається значне зниження активнос-

ті на ринку земельних ділянок у січні 2023 року: кількість відчужених ділянок скоротилася на 56%, а їх площа — на 64%. Середня вартість 1 га землі у лютому 2022 року становила 33 429 грн. Після відновлення укладання угод у травні ціна зросла і була зафіксована на рівні 37,4 тис. грн, досягнувши у серпні позначки 43,9 тис. грн завдяки позитивній динаміці. Проте, незважаючи на збільшення кількості укладених правочинів, ці показники поки що не досягли рівня, який спостерігався до 24 лютого. З початку повномасштабного вторгнення було укладено 12,5 тисяч угод купівлі-продажу землі, при цьому найбільший показник спостерігався в серпні — 4,7 тисяч транзакцій. Ціни на сільськогосподарську землю найбільш зросли в західних регіонах України, де приріст становив від 20 до 40% залежно від області. Водночас найменше зростання відбулося на сході — максимум 10%. Серед регіонів, де тривають бойові дії, особливо вирізняється Херсонська область, де ціни на землю збільшилися на 32%. Основними причинами такого явища є низька початкова база для порівняння, а також обмежена кількість угод продажу. Наслідком повномасштабного вторгнення РФ стали втрати ринку земель сільськогосподарського призначення, що досягнули 12,4 мільярда гривень. Такі втрати обумовлені 120 тис. угодами, сукупною площею 355,5 тис. га, яких не було укладено. Найбільших збитків зазнали Харківська та Херсонська області, які до початку повномасштабного вторгнення мали найбільшу частку земель в обігу. Воєнні дії на території України призвели до того, що ринок земель сільськогосподарського призначення знову перебуває на етапі формування, де наразі функціонують лише окремі його сегменти, зокрема ринок оренди земель цих категорій [12, с. 41–42].

До вступу Польщі до Європейського Союзу у 2004 році країна дотримувалася жорстких обмежень щодо придбання сільськогосподарських земель іноземцями. З метою захисту місцевих аграріїв Польща отримала право на 12-річний перехідний період, протягом якого громадяни ЄС не могли купувати земельні ділянки. Після його завершення у 2016 році були запроваджені додаткові заходи, включно з вимогами до проживання в країні та обмеженнями на розмір придбаних земельних угідь. Варто зазначити, що на момент відкриття ринку вартість польської землі становила близько 1 500 доларів за гектар, тоді як нині ціни досягають 13 тисяч євро [13].

У Болгарії інтеграція в ЄС супроводжувалася семирічним перехідним періодом, який обмежував продаж землі іноземцям. Ринок було відкрито для громадян ЄС у 2014 році, однак збереглися бюрократичні обмеження та вимоги щодо проживання, що дозволяло уникнути спекуляцій. Під час інтеграції Болгарія прагнула захищати місцеві інтереси, водночас відкриття ринку для іноземців сприяло залученню інвестицій. Ціна земельних ділянок зросла: початково вона становила близько 1 000 євро

за гектар, у 2014 році — 3 620 євро, у 2016 році — 4 131 євро, у 2019 році — 5 382 євро, а на сьогодні перевищує 7 500 євро за гектар [6].

У Румунії після вступу до ЄС у 2007 році було встановлено семирічний перехідний період, протягом якого іноземцям заборонялося купувати сільськогосподарські землі. З його завершенням у 2014 році інтерес іноземних інвесторів значно зріс. Для захисту місцевих агровиробників країна запровадила обмеження щодо максимального розміру земельних ділянок та встановила вимоги до резиденції покупців. Вартість землі, яка у 2007 році становила близько 350 доларів за гектар, почала швидко зростати і нині перевищує 8 000 євро за гектар. Попри це, румунський ринок залишається привабливим для іноземних інвесторів через відносно нижчу вартість землі порівняно з іншими країнами ЄС [6].

Литва, Латвія та Естонія після вступу до ЄС у 2004 році встановили семирічний перехідний період. У цих країнах запроваджено захисні заходи, серед яких — вимоги до освіти потенційних покупців землі та надання переваги місцевим виробникам при викупі земель. Естонія продемонструвала більшу відкритість до іноземних інвестицій порівняно з Литвою та Латвією, хоча всі три держави прагнули зберегти контроль над своїми земельними ринками [13].

У випадку Естонії земельна реформа мала певну схожість з українським досвідом: сільськогосподарські угіддя, які раніше перебували у приватній власності, були передані назад колишнім власникам та працівникам колгоспів.

Із часом іноземцям дозволили купувати сільськогосподарські землі, за умови їхнього використання за призначенням протягом п'яти років. А вже в 2011 році земельний ринок Естонії почав функціонувати без жодних обмежень.

Цей захід сприяв притоку іноземних інвестицій та розвитку аграрного сектору. Водночас, незважаючи на такий ліберальний підхід, близько 60% земель знаходяться в оренді місцевих агровиробників, тоді як лише 5% перебувають у власності іноземців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що відкриття ринку землі та поступове пом'якшення обмежень для іноземців здатні стати потужним стимулом для розвитку аграрного сектору, залучення інвестицій та підвищення вартості земельних ресурсів. Водночас усі держави, проходячи шлях інтеграції до ЄС, запроваджували різні рівні захисту внутрішнього ринку: перехідні періоди, вимоги до проживання, перевірку кваліфікації фермерів, обмеження на площі та пріоритет місцевим виробникам.

В Україні, незважаючи на існуючі обмеження, зокрема заборону на купівлю сільськогосподарських земель іноземцями, спостерігається поступовий роз-

виток ринку. З 2021 року відкриття ринку сільськогосподарських земель стало важливим кроком для залучення інвестицій і стимулювання аграрного сектору. Однак, воєнний стан в Україні ускладнює реалізацію цих змін і обмежує можливості для іноземних інвесторів. Порівняння з іншими країнами показує, що більшість з них також застосовують певні обмеження, але з часом відкривають свої ринки для іноземців, що сприяє розвитку економіки. Успішний досвід інших держав може слугувати корисним прикладом для України, яка прагне покращити правове регулювання земельних відносин, забезпечити захист місцевих виробників і одночасно залучити іноземні інвестиції.

У країнах ЄС, керуючись принципами вільного руху капіталу та недискримінації, зазвичай немає обмежень для громадян або юридичних осіб з інших держав ЄС щодо права володіти земельними ділянками. Україна, продовжуючи інтеграційний процес із ЄС, найімовірніше стикнеться з аналогічними викликами. Дискусія про можливість продажу сільськогосподарських земель іноземним власникам триває вже багато років. Прихильники цього рішення переконані, що воно сприятиме припливу іноземних інвестицій в Україну, тоді як противники вважають, що неконтрольований ринок земель може створити загрозу продовольчій безпеці країни.

Досвід Польщі, Румунії, Болгарії та країн Балтії демонструє, що відкриття ринку земель для громадян Євросоюзу є обов'язковою умовою, проте цей процес можна здійснювати поступово. Наразі український ринок землі перебуває на початковому етапі — за три роки його функціонування продано лише 1% від загального обсягу сільськогосподарських земель. Отже, Україна також має можливість домовитися про перехідний період. У більшості країн він тривав від 7 до 12 років, упродовж яких діяли обмеження щодо продажу землі іноземцям.

Крім цього, можна передбачити певні запобіжні заходи:

- встановлення вимог до проживання для іноземних покупців;
- обмеження максимальної площі земель, яку можуть купувати нерезиденти;
- вимоги до наявності аграрної освіти чи кваліфікації у покупців, щоб вони використовували землі для сільськогосподарських цілей;
- потреба адміністративного дозволу на відчуження ділянок у зв'язку з воєнними ризиками.

Нинішня заборона на придбання земель іноземцями, хоч це може викликати змішані оцінки, не видається життєздатною у контексті інтеграції України до Євросоюзу, зважаючи на необхідність України забезпечити баланс між національними інтересами та відкритістю для міжнародних інвесторів, що може стати запорукою сталого розвитку аграрного сектору в умовах глобальних викликів.

Література

1. Бевз О.В. Особливості права власності на земельні ділянки іноземців в Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: юрид. науки*. 2005. Вип. 64. С. 108–110.
2. Закон за Регистр Булстат: закон of 11.08.2005. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135503074> (дата звернення: 15.11.2025).
3. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III: станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
4. Коваленко Т. Набуття права власності на землю іноземними особами за законодавством України та Канади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 351–357.
5. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
6. Литвинова Л. О., Чуєнко В. І. Порівняльна характеристика «ринку землі» в країнах Європи і України: практичні аспекти укладення договорів купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. *Правова держава*. 2020. № 44. С. 101–108.
7. Носік В.В. Право власності Українського народу: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
8. Озімок І.В. Суб'єкти конституційного права власності на землю: порівняльно-правова характеристика. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 4 (6). С. 42–54.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII: станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI: станом на 5 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
12. Ступень Р., Ступень О. Тенденції функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Використання й охорона земельних ресурсів та туристично-рекреаційний потенціал територій*: Матеріали II Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Львів, 14 трав. 2024 р. Львів, 2024. С. 40–42.
13. Danylenko B. V. Land market: the perspectives for Ukraine and Ukrainians. *Law. Human. Environment*. 2021. 12(1). P. 52–74.
14. Główny akt prawny: Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. 2022, poz. 2329).
15. Kinnisasja omandamise kitsendamise seadus: Kinnisasja of 23.02.2012 no. 11. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KAOKS> (дата звернення: 15.11.2025).
16. Vranken, L., E. Tabeau, P. Roebeling, P. Ciaian with contributions from country experts, Agricultural land market regulations in the EU Member States, EUR30838 EN, Publications Office of the European Union. Luxembourg, 2021. DOI:10.2760/86127, JRC126310.

References

1. Bevz O. V. Features of the right of ownership of land plots by foreigners in Ukraine. *Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Legal Sciences*. 2005. Issue 64. P. 108–110.
2. Zakon za Registar Bulstat: Zakon of 11.08.2005. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135503074>.
3. Land Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 25.10.2001 No. 2768-III: as of 31 October 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
4. Kovalenko T. Acquisition of land ownership by foreign persons under the legislation of Ukraine and Canada. *Electronic scientific publication "Analytical and Comparative Jurisprudence"*. 2024. No. 2. P. 351–357.
5. The Constitution of Ukraine: dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR: as of 1 January 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
6. Lytvynova L. O., Chuiienko V. I. Comparative characteristics of the «land market» in European countries and Ukraine: practical aspects of concluding agricultural land purchase and sale agreements. *Pravova Derzhava — Legal State*. 2020. No. 44. P. 101–108.
7. Nosik V. V. *Ownership Right of the Ukrainian People*: monograph. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. 544 p.
8. Oziomok I. V. Subjects of the constitutional right of land ownership: comparative legal characteristics. *Expert: Paradigms of Legal Sciences and Public Administration*. 2019. No. 4 (6). P. 42–54.
9. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Circulation of Agricultural Lands: Law of Ukraine dated 31.03.2020 No. 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>
10. On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389-VIII: as of 14 May 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
11. On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons: Law of Ukraine dated 22.09.2011 No. 3773-VI: as of 5 August 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>

12. Stupen R., Stupen O. Trends in the functioning of the agricultural land market in Ukraine. *Use and Protection of Land Resources and Tourist and Recreational Potential of Territories: Proceedings of the II All-Ukrainian scientific and practical internet conference*. Lviv, May 14, 2024. Lviv, 2024. P. 40–42.
13. Danylenko B.V. Land market: the perspectives for Ukraine and Ukrainians. *Law. Human. Environment*. 2021. 12(1). P. 52–74.
14. Główny akt prawny: *Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa* (Dz.U. 2022, poz. 2329) [Main Legal Act: Law of October 19, 1991, on the Management of Agricultural Real Estate of the State Treasury (Journal of Laws 2022, item 2329)].
15. Kinnisasja omandamise kitsendamise seadus: Kinnisasja of 23.02.2012 no. 11 [Act on the Restriction of Acquisition of Immovable Property: Immovable Property of 23.02.2012 no. 11]. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/KAOKS>
16. Vranken, L., E. Tabeau, P. Roebeling, P. Ciaian with contributions from country experts, *Agricultural land market regulations in the EU Member States*, EUR30838 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021. DOI:10.2760/86127, JRC126310.

УДК 342.511:342.52/.53/.565

Гришко Лілія Миколаївна

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач сектором муніципального права та місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
НАПрН України*

Hryshko Liliia

*PhD in Law, Senior Researcher,
Head Scientific Sector of Municipal Law and Local Self-Government
Scientific Research Institute of State Building and Local Government
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0003-0347-1118*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11580

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ, КАБІНЕТІ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ТА У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

LEGAL BASIS FOR THE ACTIVITIES OF REPRESENTATIVES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE, THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE AND THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

Анотація. Вступ. У сучасних реаліях українського державотворення інститут представників Президента України набуває особливого значення. Представники Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та у Конституційному Суді України забезпечують координацію дій між гілками влади, реалізацію президентських повноважень у законодавчій, виконавчій та судовій сферах, а також здійснюють функцію балансування владних відносин.

Особливо актуальним аналіз обраної теми постає в контексті введення воєнного стану в Україні, у зв'язку з яким посилюється роль Президента України як верховного головнокомандувача, де взаємодія з Парламентом і Урядом вимагає оперативного узгодження позицій. Водночас, прогалини в правовому регулюванні (наприклад, відсутність єдиного закону про статус представників Президента України) призводять до дублювання функцій та потенційних конфліктів компетенцій, що обґрунтовує необхідність комплексного дослідження правової основи їх організації та діяльності.

Мета роботи полягає в оцінці правової основи організації та діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та у Конституційному Суді України, а також висвітлення історичного розвитку інституту представників Президента України; визначення конституційно-правових засад їх статусу; характеристика специфіки організації та здійснення повноважень представників Президента України; виявлення проблем та формулювання пропозицій вдосконалення правового регулювання діяльності представників Президента України.

Матеріали і методи. Дослідження питання правової основи діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України базується на загальнонаукових та спеціально-юридичних методах дозволяючи всебічно осмислити сутність та призначення інституту представників Президента України, як інструмент забезпечення балансу влади.

Діалектичний метод дозволяє не просто описати правову основу діяльності представників Президента України, а розкрити цей інститут як живу, суперечливу, систему, що розвивається та еволюціонує від суто формального до потенційно незалежного інституту забезпечення функції Президента щодо координації взаємодії влади в державі.

Історичний метод дозволяє виявити історичні передумови формування, послідовність розвитку інституту представників Президента України, а також дослідити зміни у конституційно-правовому регулюванні статусу представників на різних етапах державотворення.

Спеціально-юридичні методи, зокрема, такі як спостереження, моделювання та прогнозування дозволяють збирати та обробляти дані про практичну діяльність представників та дозволяють зробити висновок щодо необхідності удосконалення правової основи діяльності представників Президента України.

Використання перелічених методів забезпечує об'єктивність і практичну цінність результатів дослідження щодо висення пропозиції законодавчих змін для посилення незалежності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, Конституційному Суді України.

Матеріали та джерельну базу дослідження складають норми Конституції України [1], закон України «Про Представника Президента України» від 05.03.1992 № 2167-XII [2], Укази Президента України «Про Представника Президента України у Конституційному Суді України» від 27.07.2007 № 667-VI [3], «Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України» від 15.02.2008 р. № 133/2008 [4]; «Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України» від 15.02.2008 р. № 132/2008 [5] та інші нормативно-правові акти, а також наукова література вчених-конституціоналістів, таких як Богрова І. І. [6], Зозуля О. І. [7], Коваль Т. В. [8], Серьогіна С. Г. [9] та інших.

Результати. Правову основу діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України складають: Конституція України [1], Закони України, акти Президента України, Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України [4], Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України [5], Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді України [3], розпорядження Керівника Офісу Президента України та інші нормативно-правові акти.

Дослідження розкриває проблеми, щодо фрагментарного регулювання діяльності представників Президента України. Зроблено висновок, про посилення ролі представників під час дії режиму воєнного стану для оперативного реагування на загрози та нагальної необхідності адаптації правової основи їх діяльності відповідно до сучасних реалій.

Перспективи. Інститут представників Президента є ефективним інструментом забезпечення єдності державної влади, але його правова основа вимагає кодифікації в єдиному законі «Про представництво Президента України в органах державної влади».

Перспективи подальших досліджень мають фокусуватися на емпіричному аналізі ефективності посаг представників Президента України для формулювання рекомендацій щодо їх оптимізації та повинні бути направлені на євроінтеграційний курс держави, що посилить верховенство права (правовладдя) в Україні.

Ключові слова: Представник Президента України у Верховній Раді України, Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України, Представник Президента України у Конституційному Суді України, правова основа діяльності, публічна влада.

Summary. Introduction. In the current realities of Ukrainian statehood, the institution of representatives of the President of Ukraine is becoming particularly important. Representatives of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine ensure coordination between the branches of government, the implementation of presidential powers in the legislative, executive and judicial spheres, and also perform the function of balancing power relations.

The analysis of the chosen topic is particularly relevant in the context of the introduction of martial law in Ukraine, which has strengthened the role of the President of Ukraine as commander-in-chief, where interaction with Parliament and the Government requires prompt coordination of positions. At the same time, gaps in legal regulation (for example, the absence of a single law on the status of representatives of the President of Ukraine) lead to duplication of functions and potential conflicts of competence, which justifies the need for a comprehensive study of the legal basis for their organisation and activities.

The purpose of this work is to assess the legal basis for the organisation and activities of representatives of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine, as well as to highlight the historical development of the institution of representatives of the President of Ukraine; to determine the constitutional and legal basis for their status; characterising the specifics of the organisation and exercise of powers by representatives of the President of Ukraine; identifying problems and formulating proposals for improving the legal regulation of the activities of representatives of the President of Ukraine.

Materials and methods. The study of the legal basis for the activities of representatives of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine is based on general scientific and special legal methods, allowing for a comprehensive understanding of the essence and purpose of the institution of representatives of the President of Ukraine as an instrument for ensuring the balance of power.

The dialectical method allows us not only to describe the legal basis for the activities of the President of Ukraine's representatives, but also reveals this institution as a living, contradictory system that is developing and evolving from a purely formal to a potentially independent institution ensuring the President's function of coordinating the interaction of state authorities.

The historical method allows us to identify the historical preconditions for the formation and sequence of development of the institution of representatives of the President of Ukraine, as well as to examine changes in the constitutional and legal regulation of the status of representatives at different stages of state formation.

Special legal methods, such as observation, modelling and forecasting, enable the collection and processing of data on the practical activities of representatives and allow conclusions to be drawn regarding the need to improve the legal framework for the activities of representatives of the President of Ukraine.

The use of these methods ensures the objectivity and practical value of the research results in terms of proposing legislative changes to strengthen the independence of representatives of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the Constitutional Court of Ukraine.

The materials and sources for this study are the provisions of the Constitution of Ukraine [1], the Law of Ukraine "On the Representative of the President of Ukraine" dated 5 March 1992 No. 2167-XII [2], the Decrees of the President of Ukraine "On the Representative of the President of Ukraine in the Constitutional Court of Ukraine" dated 27 July 2007 No. 667-VI [3], "On the Regulations on the Representative of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine" dated 15.02.2008 No. 133/2008 [4]; "On the Regulations on the Representative of the President of Ukraine in the Cabinet of Ministers of Ukraine" dated 15.02.2008 No. 132/2008 [5] and other regulatory and legal acts, as well as scientific literature by constitutional scholars such as Bodrova I. I. [6], Zozulia O. I. [7], Koval T. V. [8], Serogina S. G. [9] and others.

Results. The legal basis for the activities of representatives of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine is constituted by: the Constitution of Ukraine [1], laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine, Regulations on the Representative of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine [4], the Regulations on the Representative of the President of Ukraine in the Cabinet of Ministers of Ukraine [5], the Regulations on the Representative of the President of Ukraine in the Constitutional Court of Ukraine [3], orders of the Head of the Office of the President of Ukraine, and other regulatory and legal acts.

The study reveals problems related to the fragmented regulation of the activities of representatives of the President of Ukraine. It concludes that the role of representatives should be strengthened during martial law in order to respond quickly to threats and the urgent need to adapt the legal basis for their activities in line with current realities.

Discussion. The institution of presidential representatives is an effective tool for ensuring the unity of state power, but its legal basis requires codification in a single law, "On the Representation of the President of Ukraine in State Authorities".

Prospects for further research should focus on empirical analysis of the effectiveness of the positions of representatives of the President of Ukraine in order to formulate recommendations for their optimisation and should be directed towards the state's European integration course, which will strengthen the rule of law in Ukraine.

Key words: Representative of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada of Ukraine, Representative of the President of Ukraine in the Cabinet of Ministers of Ukraine, Representative of the President of Ukraine in the Constitutional Court of Ukraine, legal basis for activities, public authority.

Постановка проблеми. У сучасній українській дійсності ключову роль у державотворенні відіграє баланс між гілками влади, де особливе значення відведене інституту представників Глави держави в органах законодавчої, виконавчої та конституційної юрисдикції.

Відповідно до норм Конституції України, Президент України призначає своїх представників у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України, що забезпечує координацію державної політики, захист національних інтересів та контроль за конституційністю рішень. Однак, правовий статус цих представників залишається недостатньо врегульованим, що породжує низку теоретичних і практичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз правової основи діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України є темою вузькоспеціалізованою та теоретично складною через зв'язок з інститутом Президента України і поки не отримала належного розкриття. У свою чергу, існуючі дослідження переважно зосереджені на нормах Конституції та взаємодії гілок влади. І це зрозуміло, оскільки без чіткого розуміння ролі та місця глави держави в системі органів публічної влади зарано було розглядати питання сутності статусу його представників. Водночас, через складність функцій, що покладаються на Президен-

та України, особливо в кризових для держави періодах, питання перегляду та удосконалення статусу його представників окреслюється в конкретні задачі.

Більш прискіплива увага, політологів, конституціоналістів, та інших правознавців та вчених з соціально-гуманітарних наук, приділяється питанням становлення, розвитку та функціонування інституту Президента України, серед яких слід виокремити роботи Н. Плахотнюк [12], С. Серьогіної [9], В. Шатіло [13] та інших.

Мета роботи полягає в комплексному розкритті правової основи організації та діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та у Конституційному Суді України для висвітлення історичного розвитку інституту представників Президента України; визначення конституційно-правових засад їх статусу; охарактеризування специфіки організації та повноважень представників Президента України; виявлення проблем та формулювання пропозицій вдосконалення правового регулювання діяльності представників Президента України.

Матеріали і методи. Матеріали та джерельну базу дослідження складають норми Конституції України [1], закон України «Про Представника Президента України» від 05.03.1992 № 2167-XII [2], Укази Президента України «Про Представника Президента України у Конституційному Суді України» від 27.07.2007 № 667-VI [3], «Про Положення про

Представника Президента України у Верховній Раді України» від 15.02.2008 р. № 133/2008 [4]; «Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України» від 15.02.2008 р. № 132/2008 [5] та інші нормативно-правові акти, а також наукова література вчених-конституціоналістів, таких як Бодрова І. І. [6], Зозуля О. І. [7], Коваль Т. В. [8], Серьогіна С. Г. [9] та інших.

Дослідження питання правової основи діяльності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України базується на загальнонаукових та спеціально-юридичних методах дозволяючи всебічно осмислити посади представників Президента України, як інструмент забезпечення балансу влади.

Діалектичний метод дозволяє не просто описати правову основу діяльності представників Президента України, а розкриває інститут представників глави держави як живу, суперечливу, систему, що розвивається та еволюціонує від формального інституту до потенційно незалежного механізму балансу влади.

Історичний метод дозволяє виявити історичні передумови формування, послідовність розвитку інституту представників Президента України, а також дослідити зміни у статусі представників на різних етапах державотворення.

Спеціально-юридичні методи, які включають в себе спостереження, моделювання та прогнозування дозволяють збирати та обробляти дані про практичну діяльність представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та у Конституційному Суді України та дозволяють зробити висновок щодо необхідності удосконалення правової основи діяльності представників Президента України.

Використання в дослідженні наведених методів забезпечує об'єктивність і практичну цінність результатів дослідження, щодо винесення пропозиції законодавчих змін для посилення незалежності представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, Конституційному Суді України.

Виклад основного матеріалу. Термін «основи» використовується в юриспруденції для визначення широкого кола правових явищ, як-то «основи конституційного ладу», «основи місцевого самоврядування», «основи державної та муніципальної служби» тощо. У муніципальному праві термін «основи» застосовується в організаційно-правовому аспекті, тобто з точки зору організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [9, с. 73].

Основи організації та діяльності органів публічної влади — це система зовнішніх чинників, що виступають як необхідні умови існування й ефективного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Це ті об'єкти реальної дійсності, на які спираються у своїй діяльності владні органи, ті ресурси, що вони мають у своєму

розпорядженні. Основи є різноманітними за своєю природою, об'єктним складом, що дає змогу їх наукової класифікації [9, с. 73].

Усі органи публічної влади та їх посадові особи мають діяти тільки на основі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України. Органам публічної влади притаманна правова форма діяльності, що вимагає від них, приймаючи певне рішення й оформлюючи його правовим актом, вдаватися до аргументації, приводити рішення відповідно до правової бази. Тому й система правових норм, що служить юридичним підґрунтям організації та діяльності органів публічної влади, називається їх правовою основою [9, с. 73–74]. Отже, основи можуть бути правові, територіальні, матеріально-фінансові.

Правова основа — це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі організації й функціонування органів публічної влади, закріплюють елементи їх організації і діяльності [9, с. 77–78].

Правові норми регламентують фактично всі елементи організації роботи органів публічної влади, починаючи від визначення загальних принципів до форм і методів владної діяльності. Вони закріплені у нормативних актах різної юридичної сили — від Конституції та законів України до підзаконних актів. Правова основа діяльності органів публічної влади не обмежується нормами актів національного законодавства, а включає в себе й міжнародно-правові норми, кількість яких дедалі збільшується разом з посиленням інтегрованості України у світове співтовариство [9, с. 78].

При визначенні правової основи слід враховувати період дії правового акта, оскільки акти, що втратили юридичну силу, мають цінність при характеристиці еволюції правової основи органу публічної влади. Крім того, слід враховувати, що правову основу становлять як норми спеціальних правових актів, що за предметом правового регулювання безпосередньо направлені на врегулювання інституту представника, так і ті, що містяться в окремих статтях чи окремі положення інших правових актів [9, с. 79].

Організація та діяльність апарату Президента України як і будь-якої державної інституції вимагає своєї актуальної правової регламентації, яка би у повній мірі, своєчасно та належно врегульовувала суспільні відносини із забезпечення виконання Президентом України його конституційних повноважень [7, с. 391].

Серед структурних елементів апарату глави держави особливого значення набуває інститут представників Президента України. Представники Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та у Конституційному Суді України забезпечують координацію дій між гілками влади, реалізацію президентських повноважень у законодавчій, виконавчій та судовій сферах,

а також здійснюють функцію балансування владних відносин.

Історичний розвиток інституту представників Президента України бере початок з 1991 року з утворення Адміністрації Президента України відповідно до Указу Президента України «Про Адміністрацію Президента України» від 13.12.1991 [10], в якому зазначалось, що до складу Адміністрації Президента України входять помічники та референти глави держави. У 1992 році з'явилися територіальні представники як глави місцевих державних адміністрацій відповідно до Закону України «Про Представника Президента України» [2], що виконували виконавчо-контрольні функції, але були ліквідовані 1997 року відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11]. Вирішення питання статусу представників Президента України сприятиме мінімізації конфліктів щодо розмежування повноважень глави держави та виконавчої гілки влади.

Посади представників Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України почали формуватися з 1995 року як структурні підрозділи апарату Президента України для забезпечення взаємодії з гілками влади. Після прийняття Конституції України 1996 року статус представників Президента України еволюціонував до допоміжних елементів Офісу Президента України, з акцентом на консультативний та координаційний характер.

Відповідно до Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України затвердженого Указом Президента України від 15.02.2008 року визначено, що Представник Президента у Парламенті є особою, яка уповноважується Президентом України забезпечувати взаємодію між Президентом України і Верховною Радою України. Правову основу діяльності Представника Президента України у Верховній Раді України складають: Конституція України, закони України, акти Президента України, Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України, розпорядження Керівника Офісу Президента України.

Відповідно до Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України затвердженого Указом Президента України від 15.02.2008 року визначено, що Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України є особою, яка уповноважується Президентом України забезпечувати взаємодію між Президентом України та Кабінетом Міністрів України. Правову основу діяльності Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України складають: Конституція та закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Положенням про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України, розпорядженнями Керівника Офісу Президента України.

Відповідно до Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді Украї-

ни затвердженого Указом Президента України від 27.07.2007 року визначено, що Представник Президента України у Конституційному Суді України є особою, яка уповноважується Президентом України представляти на постійній основі у Конституційному Суді України Президента України як суб'єкта права на конституційне подання, брати участь у конституційному провадженні. Правову основу діяльності Представника Президента України у Конституційному Суді України складають: Конституція та закони України, акти і доручення Президента України, акти Кабінету Міністрів України, Регламент Конституційного Суду України, розпорядження Керівника Офісу Президента України, а також Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інститут представників Президента України є невід'ємним елементом забезпечення балансу влади та подальшої стабільності у взаємовідносинах гілок влади. Аналіз правової основи їх діяльності свідчить про еволюцію від територіально-функціональних структур до сучасних координаційних посад Офісу Президента України, які слугують інструментом реалізації повноважень глави держави.

Правова основа діяльності представників ґрунтується на конституційних нормах, а також на спеціальних законах і підзаконних актах. Для Представника Президента України у Верховній Раді України ключовим є Указ Президента України від 15.02.2008 № 133/2008, який визначає повноваження з представництва позиції Президента України на засіданнях парламенту, підготовки законопроектів, моніторингу законодавчого процесу та інформування про результати розгляду президентських ініціатив.

Для Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України ключовим є Указ Президента України від 15.02.2008 № 132/2008, що передбачає участь у засіданнях уряду, експертизу актів на відповідність Конституції України, внесення пропозицій щодо зупинення нормативних актів та координацію з Офісом Президента України для забезпечення виконання указів глави держави.

Для Представника Президента України у Конституційному Суді України ключовим є Указ Президента України від 27.07.2007 № 667/2007, що встановлює статус представника як учасника конституційного провадження, уповноваженого на підготовку подань Президента України, представлення його інтересів у справах та координацію правової експертизи, що забезпечує конституційний контроль за актами влади.

Інститут представників Президента України сьогодні є єдиним в Україні інститутом, що не має окремого закону, але виконує функції неформального «мосту» між Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та Конституційним Судом України.

У межах інституту представників Президента України є низка проблем, що потребують вирішення на рівні законодавства: по-перше, нормативна база є фрагментарною та застарілою, тобто положення про представників Президента України не було адаптовано до реформ проведених щодо Офісу Президента, а також до умов дії правового режиму воєнного стану, що істотно ускладнює оперативність здійснення представниками Президента належних їм повноважень; по-друге, відсутність чіткого розмежування повноважень з іншими уповноваженими (наприклад, Уповноваженим з прав людини) призводить до дублювання функцій та потенційних конфліктів. Саме ці виклики актуалізуються в контексті євро-

інтеграції, оскільки системні перетворення потребують нового рівня взаємодії та якості здійснення публічної влади.

Перспективи розвитку полягають у комплексній кодифікації: розробці єдиного Закону України «Про представництво Президента України в органах державної влади», що інтегрував би конституційні норми з сучасними реаліями, забезпечив би незалежність представників через фіксований статус та механізми відповідальності, а також уточнив би їхні повноваження в сферах національної безпеки та контролю. Такі зміни не лише посилять ефективність інституту, але й сприятимуть стабілізації конституційного ладу.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.11.2025).
2. Про Представника Президента України : Закон України від 05.03.1992 № 2167-ХІІ *Відомості Верховної Ради України* 1992. № 23. Ст. 335. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12#Text> (дата звернення: 03.11.2025).
3. Про Представника Президента України у Конституційному Суді України : Указ Президента України від 27.07.2007 р. № 667/2007. *Офіційний вісник України*. 2007. № 57. Ст. 2276. Редакція від 16.01.2013 р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667/2007#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
4. Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України : Указ Президента України від 15.02.2008 р. № 133/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 13. Ст. 323. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2008#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
5. Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України : Указ Президента України від 15.02.2008 р. № 132/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 13. Ст. 322. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2008#Text> (дата звернення: 04.11.2025).
6. Бодрова І.І. Система допоміжних органів при Президентові України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 23. С. 98–99. URL: <https://dbms.institute/files/dbms/23.pdf> (дата звернення: 03.11.2025).
7. Зозуля О.І. Правове регулювання діяльності Апарату Президента України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 391–396. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_60.pdf (дата звернення: 05.11.2025).
8. Коваль Т.В. Правове регулювання діяльності уповноважених Президента України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Том 2, Вип. 4(29). С. 14–17. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/7174/1/4.pdf> (дата звернення: 05.11.2025).
9. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / І.І. Бодрова, С.В. Болдирев, В.О. Величко та ін.; за ред.С. Г. Серьогіної. 2-ге вид. переробл. та доповн. Х. : Право, 2011. 360 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Dergbud_2011.pdf (дата звернення: 04.11.2025).
10. Про Адміністрацію Президента України : Указ Президента України від 13.12.1991 р. № 6. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6/91#Text> (дата звернення: 05.11.2025).
11. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. Дата оновлення 05.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2025).
12. Плахотнюк Н.Г. Інститут президентства в Україні: конституційно-правовий аспект. *дис. канд. юрид. наук*: 12.00.02. *Українська академія держ. управління при Президентові України*. К., 1999. 222 с. С. 180–197. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullw&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=3&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%85%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8E%D0%BA.%20%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 05.10.2025).
13. Шатіло В.А. Вплив законодавчого процесу на розвиток конституційного механізму державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 75–78. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/424> (дата звернення: 06.10.2025).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. Redaktsiia vid 01.01.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#-Tex> [in Ukrainian].
2. Pro Predstavnyka Prezydenta Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.03.1992 № 2167-XII *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* 1992 r., № 23, St. 335. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12#Text> [in Ukrainian].
3. Pro Predstavnyka Prezydenta Ukrainy u Konstytutsiinomu Sudi Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.07.2007 r. № 667/2007. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2007. № 57. St. 2276. Redaktsiia vid 16.01.2013 r. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667/2007#Text> [in Ukrainian].
4. Pro Polozhennia pro Predstavnyka Prezydenta Ukrainy u Verkhovnii Radi Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.02.2008 r. № 133/2008. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2008. № 13. St. 323. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2008#Text> [in Ukrainian].
5. Pro Polozhennia pro Predstavnyka Prezydenta Ukrainy u Kabineti Ministriv Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.02.2008 r. № 132/2008. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2008. № 13. St. 322. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2008#Text> [in Ukrainian].
6. Bodrova I. I. (2012). Systema dopomizhnykh orhaniv pry Prezydentovi Ukrainy. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*. Issue 23. URL: <https://dbms.institute/files/dbms/23.pdf> [in Ukrainian].
7. Zozulia O. I. (2010) Pravove rehuliuвання diialnosti Aparatu Prezydenta Ukrainy. *Forum prava*. № 4. S. 391–396 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_60.pdf [in Ukrainian].
8. Koval T. V. (2019). Pravove rehuliuвання diialnosti upovnovazhenykh prezydenta Ukrainy. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vypusk 4(29) Tom 2. Pp. 14–17. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/7174/1/4.pdf> [in Ukrainian].
9. Derzhavne budivnytstvo i mistseve samovriaduvannia v Ukraini: *pidruchnyk* / I. I. Bodrova, S. V. Boldyriev, V. O. Velychko ta in.; za red. S. H. Serohinoy. — 2-he vyd. pererobl. ta dopovn. — Kh.: Pravo, 2011. — 360 s. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2012/Dergbud_2011.pdf [in Ukrainian].
10. Pro Administratsiiu Prezydenta Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13.12.1991r. № 6. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6/91#Text> [in Ukrainian].
11. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (VVR), 1997, № 24, art.170 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
12. Plakhotniuk N. H. (1999). Instytut prezidentstva v Ukraini: konstytutsiino- pravovy aspekt. *dys. kand. yuryd. nauk*: 12.00.02. *Ukrainska akademiia derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*. — K., 1999. — 222 s. — S. 180–197. [in Ukrainian].
13. Shatilo V. A. (2020). Vplyv zakonodavchoho protsesu na rozvytok konstytutsiinoho mekhanizmu derzhavnoi vlady. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 3. S. 75–78 [in Ukrainian].

УДК 342.83

Яковюк Іван Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Yakoviyk Ivan

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of European Union Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-8070-1645*

Стешенко Тетяна Віталіївна

*кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Steshenko Tetiana

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State Building
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-2002-454X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11581

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ПАРЛАМЕНТУ В УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE ORGANISATION OF PARLIAMENTARY WORK UNDER MARTIAL LAW

Анотація. Вступ. Запровадження режиму воєнного стану в Україні створило виклики для функціонування усіх органів державної влади, зокрема й Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади. В умовах воєнного стану Парламент має забезпечувати безперервність державного управління та здійснювати законодавче супроводження оборонної політики держави.

Зміни в організації роботи Верховної Ради України, регламентних процедурах та формах парламентського контролю у зв'язку з дією режиму воєнного стану є необхідною передумовою стабільності політичної системи та збереження принципу верховенства права.

Предметом даного дослідження є конституційно-правові норми, що регулюють організацію та діяльність Верховної Ради України в умовах дії режиму воєнного стану. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення інституційної стійкості та легітимності законодавчої гілки влади, здатності Парламенту оперативно ухвалювати життєво важливі рішення для національної безпеки та оборони, а також збереження балансу між ефективністю та демократичною підзвітністю в умовах війни.

Мета дослідження особливостей конституційно-правового регулювання організації роботи Парламенту в умовах дії режиму воєнного стану полягає у комплексному дослідженні та аналізі конституційно-правових норм, щодо специфіки функціонування, конституційних повноважень, законотворчої діяльності та парламентського контролю Верховної Ради України в умовах, спричинених введенням воєнного стану.

Матеріали і методи. В ході дослідження було проаналізовано норми Конституції України [1], Закони України «Про правовий режим воєнного стану» [2], «Про Регламент Верховної Ради України» [4], Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [3], постанови Парламенту та інші нормативно-правові акти, а також наукову літературу з дослідження питань особливостей конституційно-правового регулювання організації діяльності, особливостей

форм роботи, участі у функціонуванні системи державного управління Верховної Ради України таких вчених, як Зозулі О. І. [5], Миколюка А. В. [6], Пашинського [7], В.Й., Ступака Д. Б. [8] та інших.

В ході дослідження використано діалектичний, нормативно-правовий та формально-юридичний методи дослідження. Вони дозволяють простежити трансформацію законодавчого процесу та адаптацію роботи Верховної Ради України в період дії режиму воєнного стану.

Результати. Організація роботи Верховної Ради України у період воєнного стану демонструє гнучкість парламентської системи, її здатність адаптуватися до надзвичайних обставин без руйнування інституційної стабільності.

Конституційно-правове регулювання організації роботи Парламенту в умовах воєнного стану в Україні забезпечує безперервність влади, оперативність та контроль, балансує безпеку й демократію.

Перспективи. Практика 2022–2025 років демонструє адаптивність Верховної Ради України до змін, але нормативно-правове забезпечення організації діяльності Парламенту потребує вдосконалення, щодо підготовки до післявоєнних реформ та гармонізації з правом Європейського Союзу.

Ключові слова: Верховна Рада України, організація діяльності, особливості конституційно-правового регулювання, парламент, воєнний стан.

Summary. Introduction. The introduction of martial law in Ukraine has created challenges for the functioning of all state authorities, including the Verkhovna Rada of Ukraine as the sole legislative body. Under martial law, Parliament must ensure the continuity of state governance and provide legislative support for the state's defence policy.

Changes in the organisation of the Verkhovna Rada of Ukraine, regulatory procedures and forms of parliamentary control in connection with the imposition of martial law are a necessary prerequisite for the stability of the political system and the preservation of the principle of the rule of law.

The subject of this study is the constitutional and legal norms governing the organisation and activities of the Verkhovna Rada of Ukraine under martial law. The relevance of the chosen research topic is determined by the need to ensure the institutional stability and legitimacy of the legislative branch of government, the ability of Parliament to promptly make decisions vital to national security and defence, as well as to maintain a balance between efficiency and democratic accountability in wartime.

The purpose of studying the peculiarities of constitutional and legal regulation of the Parliament's work under martial law is to conduct a comprehensive study and analysis of constitutional and legal norms concerning the specifics of the functioning, constitutional powers, legislative activity and parliamentary control of the Verkhovna Rada of Ukraine under conditions caused by the introduction of martial law.

Materials and methods. The study analysed the provisions of the Constitution of Ukraine[1], the Laws of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” [2], “On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine” [4], the Decree of the President of Ukraine “On the Introduction of Martial Law in Ukraine” [3], resolutions of Parliament and other regulatory and legal acts, as well as scientific literature on the study of the peculiarities of constitutional and legal regulation of the organisation of activities, the peculiarities of forms of work, participation in the functioning of the system of state administration of the Verkhovna Rada of Ukraine by such scholars as Zozulia O. I. [5], Mykolyuk A. V. [6], Pashinsky [7], V.Y., Stupak D. B. [8] and others.

The study uses dialectical, regulatory and formal legal research methods. They allow us to trace the transformation of the legislative process and the adaptation of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine during the period of martial law.

Results. The organisation of the work of the Verkhovna Rada of Ukraine during martial law demonstrates the flexibility of the parliamentary system and its ability to adapt to extraordinary circumstances without undermining institutional stability.

Constitutional and legal regulation of the organisation of the work of Parliament during martial law in Ukraine ensures continuity of power, efficiency and control, balancing security and democracy.

Discussion. The practice of 2022–2025 demonstrates the adaptability of the Verkhovna Rada of Ukraine to change, but the regulatory and legal framework for the organisation of the Parliament's activities needs to be improved in terms of preparation for post-war reforms and harmonisation with European Union law.

Key words: The Verkhovna Rada of Ukraine, organisation of activities, features of constitutional and legal regulation, parliament, martial law.

Постановка проблеми. Конституційно-правове регулювання організації роботи Парламенту в умовах воєнного стану є ключовим елементом забезпечення безперервності державної влади та легітимності прийнятих рішень в екстраординарних обставинах. В Україні, де з 24 лютого 2022 року діє воєнний стан регулювання базується на принципах верховенства права, поділу влади та захисту національної безпеки. Воєнний стан, як особливий правовий режим передбачає адаптацію парламентської

діяльності до воєнних викликів, зберігаючи при цьому демократичні засади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В науковій літературі проблеми організації діяльності Верховної Ради України в умовах дії режиму воєнного стану стають предметом досліджень в теоретико-правовому, конституційно-правовому, адміністративно-правовому та політико-правовому вимірах в працях сучасних українських науковців, зокрема, Безкровного Ю.А. [10], Зозулі О.І.

[5], Миколіюка А. В. [6], Пашинського В. Й. [7], Ротар Н. Ю. [8], Ступака Д. Б. [9] та інших.

Звичайно, у зв'язку із запровадженням воєнного стану участь Верховної Ради України у функціонуванні системи державного управління зазнала істотних змін, при цьому враховується формування воєнної за своєю сутністю державно-управлінської парадигми України, що опосередковує потребу у відповідних наукових дослідженнях особливостей конституційно-правового регулювання роботи Верховної Ради України [11].

Мета дослідження особливостей конституційно-правового регулювання організації роботи Парламенту в умовах дії режиму воєнного стану полягає у комплексному дослідженні та аналізі конституційно-правових норм, щодо специфіки функціонування, конституційних повноважень, законотворчої діяльності та парламентського контролю Верховної Ради України в умовах, спричинених введенням воєнного стану.

Матеріали і методи дослідження теми особливостей конституційно-правового регулювання організації роботи Парламенту в умовах воєнного стану в Україні вимагають комплексного підходу, оскільки тема дослідження поєднує теоретичні, емпіричні та прикладні аспекти конституційного права. Методи дослідження в цій сфері базуються на специфіці конституційного права як галузі, що регулює основи суспільного ладу, державної влади та основоположних прав і свобод людини.

В ході дослідження використано діалектичний, нормативно-правовий та формально-юридичний методи дослідження. Вони дозволяють простежити трансформацію законодавчого процесу та адаптацію роботи Верховної Ради України в період дії режиму воєнного стану.

Діалектичний метод дослідження аналізує тему дослідження як єдність протилежностей, тобто баланс між стабільністю конституційного ладу та адаптацію роботи Верховної Ради України відповідно до воєнних загроз.

Нормативно-правовий метод дослідження об'єднує дані з різних джерел для узагальнення та синтезу норм Конституції України, рішень Конституційного Суду України, інших нормативно-правових актів, що регулюють роботу Парламенту.

Формально-юридичний метод вивчає структури норм, переваги та недоліки нормативно-правових актів, визначає колізії та виносить пропозиції щодо гармонізації законодавства, щодо регулювання роботи Верховної Ради України в період дії режиму воєнного стану.

У висновку, методи дослідження дозволяють не лише описати, а й удосконалити регулювання, сприяючи стійкості демократії в період дії режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В період дії режиму воєнного стану діяльність державних органів влади

спрямована на забезпечення дії Конституції України та законів України, здійснення заходів правового режиму, оборони, цивільного захисту, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Важливу роль у цьому процесі відіграє Верховна Рада України. Тобто законодавча влада в країні продовжує існувати під час воєнного та надзвичайного стану, що має принципове конституційне значення для державотворення [12].

Конституція України та Регламент Верховної Ради України є найвищими джерелами права, що регулюють роботу Верховної Ради України. Конституція України визначає базові правила, які містять основні засади управління Парламентом, тоді як Регламент Верховної Ради України охоплює більш детальне регулювання внутрішніх правил та процедур, що пов'язані із порядком роботи, веденням справ і правилами розпорядку Парламенту.

Конституційно-правова основа діяльності Верховної Ради України в умовах воєнного стану ґрунтується на принципі незмінності її статусу як єдиного органу законодавчої влади, без делегування повноважень іншим органам влади чи Президенту України.

Регламент Верховної Ради України встановлює загальні процедури, але в умовах війни вони доповнюються спеціальними актами такими як: Постанова Верховної Ради України від 06.09.2022 № 2558-IX [13], Постанова Верховної Ради України від 07.02.2023 № 2912-IX [14], Постанова Верховної Ради України від 04.09.2025 № 4597-IX [17], Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX [15] та інші нормативно-правові акти, що забезпечують баланс між конституційними вимогами та воєнними реаліями, але в свою чергу часто призводять до відхилень від Регламенту, що створює правові колізії.

В сучасних реаліях виникає чотири питання, що викликають стурбованість: По-перше, Конституція України не містить окремої законодавчої процедури на період дії режиму воєнного стану, а тільки передбачає можливість регулювання окремих питань законами в умовах надзвичайного стану. Так само і Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не встановлює спеціальних процедур для прискореного чи «швидкого» законодавчого процесу під час воєнного стану. Зокрема, немає «швидкого» законодавчого розгляду питань національної безпеки після оголошення воєнного стану. Зрештою, існує лише єдиний законодавчий процес, який застосовується як у мирний, так і у воєнний час, в тому числі й до всього законодавства у воєнний час. Такі труднощі у процесі прийняття рішень за екстремальних умов війни мають бути терміново вирішені в межах дії принципу верховенства права. Так, якщо законодавчий процес є надто гнучким і може бути адаптований до умов воєнного часу, то є ризик того, що влада буде надмірно вдаватися до внесення законодавчих змін. Але водночас «швидкий» законодавчий процес має включати «основні складові» або «ключові етапи» такого процесу у конституційній демократії [16].

Пришвидшення процедур прийняття законів як необхідний механізм оперативного реагування на загрози досягається через: по-перше, скорочення строків розгляду відповідно до Регламенту Верховної Ради України, що було застосовано до 70% воєнних законопроектів у період 2022–2023 рр.; та по-друге через запровадження особливого порядку денного сесії Парламенту у зв'язку з пріоритетним розглядом проєктів, пов'язаних з обороною, санкціями та бюджетом.

По-друге, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не встановлює спеціальних правил щодо організації зустрічей народних депутатів України. Ці зустрічі відбуваються у різних інституційних форматах. Як законодавчий орган Верховна Рада України має збиратися на пленарні засідання, так само як і парламентські комітети. Крім того, Верховна Рада України є найважливішою платформою для дебатів та відповіді України на російське вторгнення, у яких беруть участь як представники уряду, так і опозиція. Крім того, Парламент виконує найважливішу наглядову чи контрольну функцію через тимчасові спеціальні та слідчі комісії. Наглядова функція Верховної Ради України не припиняється у воєнний час. Навпаки, в умовах російського вторгнення, що триває, нагляд як ніколи важливий. Справді, участь у нагляді та дебатах — це те, як Верховна Рада України підтверджує свою відданість конституційній демократії. Незважаючи на значні ризики безпеки, українські депутати продовжують проводити засідання. Проте Регламент не встановлює жодних альтернативних підходів для безпечної та безперервної роботи Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу України [16].

По-третє, виникає також питання, чи має існувати спеціальна процедура «заміни» народних депутатів України, які загинули під час російського вторгнення — наприклад, внаслідок військових дій? На щастя, такої трагедії не ставалося. Проте якби вона відбулася, жодні парламентські вибори не могли б бути проведені, оскільки на практиці вибори не можуть проводитись в умовах воєнного стану. Чи має існувати механізм призначення, як приклад, виконувачів обов'язків народних депутатів України, зокрема задля забезпечення кворуму? Якою має бути участь різних політичних партій у цьому процесі? [16].

По-четверте, Верховній Раді України складно у сьогоденних умовах забезпечити прозорість своєї діяльності. Суттєвою особливістю організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану стало обмеження прямої трансляції відкритих пленарних засідань Парламенту та засідань Погоджувальної ради, що пояснюється як міркуваннями безпеки (в частині завчасного нерозголошення місця й часу проведення засідань), так і прагненням зниження надмірної політизації таких засідань [5].

На сьогоднішній день склалась загальна тенденція до вивчення і подальшого поглиблення відхилень (у парламентській практиці та підзаконному

регулюванні) від правил і процедур, законодавчо встановлених Регламентом Верховної Ради України. Зокрема Постановою Верховної Ради України від 07.02.2023 р. № 2912-IX, де були викладені нові правила формування порядку денного на кожний день після перерви у триваючому пленарному засіданні (принагідно обмежуючи права парламентської меншості щодо подання пропозицій про зміни до проєкту порядку денного). Водночас таке регулювання залишається досить фрагментарним і несистемним, що у підсумку не забезпечує необхідну прозорість та передбачуваність роботи Верховної Ради України [5].

Організація роботи Верховної Ради України, як вищого представницького та єдиного законодавчого органу, має враховувати ризики та загрози, зумовлені повномасштабною фазою російсько-української війни. Сьогодні адаптація організації роботи парламенту в умовах воєнного стану відбувається здебільшого ситуативно та недостатньо системно, характеризується поглибленням відхилень у парламентській практиці та підзаконному регулюванні від правил і процедур, законодавчо встановлених Регламентом Верховної Ради України [5].

Вирішення проблем і викликів у діяльності Верховної Ради України та її органів в умовах воєнного стану має ґрунтуватись на основі балансу між ефективністю і безпечністю роботи Верховної Ради України та її відкритістю і дотриманням існуючих парламентських процедур. Це першочергово потребує закріплення у Регламенті Верховної Ради України засад організації роботи парламенту в умовах воєнного стану, гарантій її безпеки та безперервності, а також особливостей більш прискореного порядку розгляду й прийняття законів в умовах воєнного стану та запобіжників від зловживання таким порядком [5].

Наразі перед Україною стоїть завдання не лише безпосереднього відвернення повномасштабного вторгнення РФ, але й захисту засад свого конституційного ладу, зокрема цінностей вітчизняного парламентаризму, які не мають нехтуватись заходами, встановлюваними у зв'язку з воєнним станом [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження особливостей конституційно-правового регулювання діяльності Верховної Ради України в умовах дії режиму воєнного стану дозволяє сформулювати низку ключових висновків, що відображають адаптацію парламентської системи до екстремальних викликів національної безпеки.

По-перше, режим воєнного стану, запроваджений відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Указів Президента України, зумовлює необхідність пришвидшення процедури прийняття законів у стислі терміни, мінімізуючи бюрократичні затримки, але водночас зберігаючи конституційні гарантії кворуму та легітимності як необхідний механізм оперативного реагування на загрози.

По-друге, проведення засідань Верховної Ради в умовах воєнного стану адаптовано до вимог

безпеки та безперервності влади. Засідання можуть відбуватися в дистанційному режимі з використанням захищених електронних систем, у закритих або альтернативних приміщеннях, з обмеженням публічного доступу.

По-третє, парламентський контроль за виконавчою владою зберігається, але трансформується в гнучкіші форми. Верховна Рада України здійснює контроль через запити, звіти Уряду, тимчасові слідчі комісії та бюджетний нагляд, з можливістю дистанційного розгляду. Водночас воєнний стан обмежує деякі інструменти, що компенсується посиленням контролем за використанням надзвичайних повноважень Президента. Це забезпечує баланс гілок влади, запобігаючи авторитаризму, але вимагає подальшого вдосконалення законодавства для уникнення зловживань.

Організація роботи Верховної Ради України у період воєнного стану демонструє гнучкість парламентської системи, її здатність адаптуватися до надзвичайних обставин без руйнування інституційної стабільності, зберігаючи принципи верховенства права, поділу влади та парламентської легітимності.

Практика 2022–2025 років демонструє трансформацію роботи Верховної Ради України у відповідності до змін, які пов'язані з введенням режиму воєнного стану, але нормативно-правове забезпечення організації діяльності Парламенту потребує вдосконалення, тому подальші дослідження доцільно спрямувати на підготовку до післявоєнних реформ стандартних процедур та оцінку впливу прискорених механізмів на якість законодавства та гармонізацію з правом Європейського Союзу.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. Редакція від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.11.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Голос України*. 10.06.2015. № 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> (дата звернення: 06.11.2025).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2024 р. № 64/2022. *Голос України*. № 37. Редакція від 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.11.2025).
4. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. *Голос України*. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#top> (дата звернення: 09.11.2025).
5. Зозуля О.І. Особливості організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 70–75. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.9>
6. Миколок А.В. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 29. С. 45–48. URL: <https://scispace.com/pdf/public-governance-under-martial-status-issues-of-efficiency-292l09uv.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).
7. Пашинський В.Й., Ступак Д. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Військово-спеціальні науки. 2023. № 1(53). С. 37–40.
8. Ротар Н.Ю. Трансформація характеру діяльності Верховної Ради України в умовах правового режиму воєнного стану. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. 14. С. 59–88. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/583> (дата звернення: 09.11.2025).
9. Ступак Д.Б. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. 2024. С. 230. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/rkr-dis-25-06.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).
10. Безкровний Ю.А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2024. Вип. 83, ч. 2. С. 139–142.
11. Крейденко В., Григорович Л. Особливості функціонування Верховної Ради України як суб'єкта державно-управлінських відносин в умовах воєнного стану: питання теорії та практики. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Політичні науки та публічне управління. 2023. Вип. 5(71). С. 67–73. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2985/3434> (дата звернення: 07.11.2025).
12. Рудь Ю.М. Деякі питання організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану. *Jurisprudence creation of new ideas of learning in modern conditions*. С. 100–101. URL: https://www.researchgate.net/profile/Buzun-Andriy-2/publication/374164317_L'INFECTIONS_REPRODUCTIVES-NEONATALES_DU_PORC_ET_LE_SOURIRE_DU_CHAT_DU_CHESHIRE_ISBN_-_9-789-40369-776-5/links/6511b0ad7ea60417f9c9eefc/L'INFECTIONS-REPRODUCTIVES-NEONATALES-DU-PORC-ET-LE-SOURIRE-DU-CHAT-DU-CHESHIRE-ISBN-9-789-40369-776-5.pdf#page=101 (дата звернення: 09.11.2025).
13. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану : Постанова Верховної Ради України від 06.09.2022 р. № 2558-IX. *Голос України*. № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

14. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 07.02.2023 р. № 2912-IX. *Голос України*. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2912-20#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

15. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. *Голос України*. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#top> (дата звернення: 09.11.2025).

16. Кириченко Ю., Чоудрі С. Парламент України у воєнний час. Наукові доповіді. *Український часопис конституційного права*. 2022. 2. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2022/parlament-ukrainy-voiennyi-chas/> (дата звернення: 09.11.2025).

17. Про деякі питання висвітлення діяльності Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 04.09.2025 р. № 4597-IX. *Голос України*. № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4597-20#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. Redaktsiia vid 01.01.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII. *Holos Ukrainy* № 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> [in Ukrainian].

3. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2024 r. № 64/2022. *Holos Ukrainy* № 37. Redaktsiia vid 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

4. Pro Rehlament Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10.02.2010 r. № 1861-VI. *Holos Ukrainy* № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#top> [in Ukrainian].

5. Zozulia O. I. (2023). Osoblyvosti orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*. № 4. Pp. 70–75. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.9> [in Ukrainian].

6. Mykoliuk A. V. (2022). Publichne upravlinnia v umovakh viiskovoho stanu: pytannia efektyvnosti. *Publichne upravlinnia i administruvannya v Ukraini*. Vyp. 29. Pp. 45–48. URL: <https://scispace.com/pdf/public-governance-under-martial-status-issues-of-efficiency-292l09uv.pdf> [in Ukrainian].

7. Pashynskiy V. I., Stupak D. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Viiskovo-spetsialni nauky. № 1(53). Pp. 37–40 [in Ukrainian].

8. Rotar N. Iu. Transformatsiia kharakteru diialnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment*. 14. Pp. 59–88. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/583> [in Ukrainian].

9. Stupak D. B. (2024). Administratyvno-pravove zabezpechennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu. *Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu*. Pp. 230. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/rkr-dis-25-06.pdf> [in Ukrainian].

10. Bezkrivnyi Yu. A. (2024). Administratyvno-pravovyi rezhym voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 83, ch. 2. Pp. 139–142 [in Ukrainian].

11. Kreidenko V., Hryhorovych. L. (2023). Osoblyvosti funktsionuvannia Verkhovnoi Rady Ukrainy yak subiekta derzhavno-upravlinskykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: pytannia teorii ta praktyky. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom*. Politychni nauky ta publichne upravlinnia. Vyp. 5(71). Pp. 67–73. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2985/3434> [in Ukrainian].

12. Rud Yu. M. Deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Jurisprudence creation of new ideas of learning in modern conditions*. Pp. 100–101. URL: https://www.researchgate.net/profile/Buzun-Andriy-2/publication/374164317_LINFECTIONS_REPRODUCTIVES-NEONATALES_DU_PORC_ET_LE_SOURIRE_DU_CHAT_DU_CHESHIRE_ISBN_-9-789-40369-776-5/links/6511b0ad7ea60417f9c9eefc/LINFECTIONS-REPRODUCTIVES-NEONATALES-DU-PORC-ET-LE-SOURIRE-DU-CHAT-DU-CHESHIRE-ISBN-9-789-40369-776-5.pdf#page=101 [in Ukrainian].

13. Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy dev'iatoho sklykannia pid chas provedennia vosmoi sesii v umovakh dii voiennoho stanu: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 06.09.2022 r. № 2558-IX. *Holos Ukrainy* № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#Text> [in Ukrainian].

14. Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy dev'iatoho sklykannia v umovakh dii voiennoho stanu: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 07.02.2023 r. № 2912-IX. *Holos Ukrainy* № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2912-20#Text> [in Ukrainian].

15. Pro media: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2849-IX. *Holos Ukrainy* № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#top> [in Ukrainian].

16. Kyrychenko Yu., Choudri S. (2022). Parlament Ukrainy u voiennyi chas. Naukovi dopovidi. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 2. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2022/parlament-ukrainy-voiennyi-chas/> [in Ukrainian].

17. Pro deiaki pytannia vysvitlennia diialnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy dev'iatoho sklykannia: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 04.09.2025 r. № 4597-IX. *Holos Ukrainy* № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4597-20#Text> [in Ukrainian].

Бурда Степан Ярославович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та криминології
факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Львівський державний університет внутрішніх справ

Burda Stepan

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
Faculty No. 1 for Training Specialists
for Pre-Trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9904-311X

Луцький Тарас Миколайович

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри кримінального права та криминології
факультету № 1 з підготовки фахівців
для органів досудового розслідування Національної поліції України
Львівський державний університет внутрішніх справ

Lutskyi Taras

PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
Faculty No. 1 for Training Specialists
for Pre-Trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-1725-4029

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11614

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

COLLABORATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE: CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL-LEGAL QUALIFICATION

Анотація. Вступ. У статті здійснюється кримінально-правова характеристика публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічних закликів громадянином України до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань чи окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, приділено увагу відмежуванню даного складу кримінального правопорушення від державної зради та окремим аспектам його кримінально-правової кваліфікації.

Мета. Метою дослідження є аналіз сучасного кримінального законодавства, практики його застосування, проведення історико-правової та кримінально-правової характеристики колабораційної діяльності в Україні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: кримінальне законодавство і практика його застосування. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: юридичний (догматичний), соціологічний, системний аналіз, порівняльно-правовий та історичний (генетичний). Ці методи були використані для дослідження та аналізу колабораційної діяльності.

Результати. Колабораційну діяльність слід відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК України викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111–1 КК України, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі випадки державної зради. Основною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії. В якості ознак для відмежування, можна зазначити такі: державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак, як уже зазначалося, склади злочинів, передбачені самою статтею 111–1 КК, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина такої вказівки не містить); державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність лише на користь держави-агресора; державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК України, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України; в ч. 6 ст. 111–1 КК України вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради.

Перспективи. Важливим є визначення мети вчинення кримінальних правопорушень та на рахунок якої держави здійснюється кримінальне правопорушення. Критеріями розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та ст. 111–1 КК України слід визнавати ознаки їх складів, обстановкою вчинення кримінальних правопорушень, а також із суб'єктом та суб'єктивною стороною. Ст. 111–1 КК України є повноцінною та необхідною в сучасних умовах кримінально-правової політики України, так як забезпечує охоронну та регулятивну функцію практично усіх складових національної політики України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс, колабораційна діяльність, кримінальне покарання, кримінально-правова кваліфікація, кримінальна відповідальність, держава-агресор.

Summary. Introduction. The article provides a criminal-legal characterization of a citizen of Ukraine's public denial of armed aggression against Ukraine, establishment and confirmation of temporary occupation of part of the territory of Ukraine, or public appeals by a citizen of Ukraine to support the decisions and actions of the aggressor state, armed formations or occupation administration of the aggressor state, to cooperate with the aggressor state, armed formations or occupation administration of the aggressor state, to not recognize the extension of Ukraine's state sovereignty to temporarily occupied territories of Ukraine. Attention is paid to the distinction of this element of the criminal offense from high treason and to certain aspects of its criminal-legal qualification.

Purpose. The purpose of the study is to analyze modern criminal legislation, the practice of its application, and conduct a historical, legal and criminal-legal characterization of collaborative activities in Ukraine.

Materials and methods. The materials of the study are: criminal legislation and the practice of its application. In the process of conducting the study, the following scientific methods were used: legal (dogmatic), sociological, systems analysis, comparative law and historical (genetic). These methods were used to study and analyze collaborative activities.

Results. Collaboration activities should be distinguished from high treason, although the formulation of the objective side of the crime of high treason in the disposition of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine is set out quite generally, therefore all elements of the crime covered by Article 111–1 of the Criminal Code of Ukraine committed by citizens of Ukraine may, at first glance, look like separate cases of high treason. The main difference can be considered that collaborative actions are committed by the guilty person already in the conditions of occupation or aggression. As signs for differentiation, the following can be noted: high treason is always committed by a citizen of Ukraine, and collaborationist activity is not always (although the very concept of collaborationism logically applies primarily to citizens of Ukraine, however, as already noted, the elements of crimes provided for by Article 111–1 of the Criminal Code are different: some of them, according to the disposition of the article, can be committed only by citizens of Ukraine, and some do not contain such an indication); high treason can be committed in favor of any state, and collaborationist activity only in favor of the aggressor state; high treason is constituted by cases directly specified in Article 111 of the Criminal Code of Ukraine, in particular: switching to the side of the enemy during an armed conflict, providing assistance to a foreign state, foreign organization or their representatives in carrying out subversive activities against Ukraine; in Part 6 of Art. 111–1 of the Criminal Code of Ukraine states that responsibility for carrying out relevant political measures and information activities in cooperation with the aggressor state arises in the absence of signs of high treason.

Discussion. It is important to determine the purpose of committing criminal offenses and at the expense of which state the criminal offense is committed. The criteria for distinguishing the components of criminal offenses provided for in Art. 111 and Art. 111–1 of the Criminal Code of Ukraine should be recognized as the signs of their components, the circumstances of committing criminal offenses, as well as the subject and the subjective party. Art. 111–1 of the Criminal Code of Ukraine is full-fledged and necessary in modern conditions of the criminal and legal policy of Ukraine, as it provides a protective and regulatory function for almost all components of the national policy of Ukraine.

Key words: Criminal Code, collaborative activity, criminal punishment, criminal legal qualification, criminal liability, aggressor state.

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в Україні передбачена ст. 111-1 КК України [1]. КК України було доповнено даною кримінально-правовою нормою 15 березня 2022 року, і вона розмежовує різні види колабораційної діяльності за ступенем суспільної небезпеки. Дана стаття охоплює низку кримінально протиправних діянь, зокрема: публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, окупації територій або підтримка рішень держави-агресора; добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, створених на окупованій території, або обрання на такі посади; проведення чи участь у заходах політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором; передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, здійснення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором; зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, участь в організації чи проведенні незаконних виборів (референдумів) на окупованій території, публічні заклики до підтримки агресора; участь в організації або проведенні заходів, спрямованих на підтримку держави-агресора, або активна участь у таких заходах.

Варто зазначити, що покарання за колабораційну діяльність в Україні є суворим і може сягати 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження колабораційної діяльності зробили ряд українських науковців, зокрема, це такі вчені, як О.Ю. Іларіонов [3], Є.О. Письменський [5], О.В. Головкін, І.Р. Сказко [6] та інші.

Метою статті є аналіз сучасного кримінального законодавства, практики його застосування, проведення історико-правової та кримінально-правової характеристики колабораційної діяльності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: кримінальне законодавство і практика його застосування.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: юридичний (догматичний), соціологічний, системний аналіз, порівняльно-правовий та історичний (генетичний). Ці методи були використані для дослідження та аналізу колабораційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У даний час на превеликий жаль наша держава переживає складні часи, що пов'язанні з війною, яка триває вже 11 років, тому питання колабораціонізму не є новим. Однак у період активізації військової агресії з боку російської федерації дана тема набула нового значення на законодавчому рівні. Громадяни України та юридичні особи сприяли чи досі продовжують

сприяти російській федерації у здійсненні агресивних дій, це може проявлятися не лише у закликах підтримки війни проти України, а й заняттями посад у незаконних органах влади на тимчасово окупованій території та здійснення господарської діяльності з державою-агресором. Це змушує законодавця відповідним чином реагувати на сучасні виклики та на їх вплив.

У зв'язку з цим Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року, яким встановлено кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, яка передбачає обмеження доступу до зайняття посад, до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, строком на 15 років та накладення інших відповідних покарань для осіб, які здійснювали таку співпрацю, а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю [2].

Слід зазначити, що Україна саме з початком антитерористичної операції (АТО), надалі операції об'єднаних сил (ООС) останні вісім років потребувала чіткого визнання окремих видів колабораціонізму незаконними на рівні чинного кримінального законодавства. Попередньо до статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК України), внесено ряд змін та доповнень до чинної статті, які розширили підстави застосування цієї кримінально-правової норми, тому наразі можуть виникати труднощі щодо тлумачення та відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених цими статтями. Основною принциповою відмінністю слід вважати те, що колабораціонізм вчиняються винною особою нажалі вже в умовах наявної окупації та агресії «рашистів».

На думку О.Ю. Іларіонова, колабораціонізм (фр. *collaboration* — «співробітництво») слід визначати як усвідомлене, добровільне й умисне співробітництво громадянина України з ворогом (окупантом, країною-агресором тощо), в його інтересах і на шкоду своїй державі (в політичній, інформаційній, економічній та інших сферах) [3].

Дане поняття найчастіше застосовується у більш вузькому значенні як співробітництво з окупантами. В Енциклопедії історії України зазначено, що термін «колабораціонізм» досить часто вживається для визначення добровільної співпраці (на противагу вимушеній співпраці) окремими групами, прошарками населення окупованих територій з окупантами [4, с. 440].

Як підкреслює Є.О. Письменський, ідея встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм актуалізується з огляду на перебування частини території України поза контролем україн-

ської влади [5, с. 160]. У свою чергу О.В. Головкін та І.Р. Сказко підкреслюють, що «лише відносно тих, хто працював у незаконно створених органах влади, можна ставити питання про їхню кримінальну відповідальність» [6, с. 242].

Недарма термін «колабораціонізм» вважають більш широким та об'ємним, тому в Особливій частині кримінального кодексу вперше з'явилась стаття (ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність») з восьми частин та приміткою. При цьому майже кожна з частин містить декілька складів кримінальних правопорушень. Відповідно, що на сьогодні з появою цієї статті, спостерігаємо чимало дискусій практиків і науковців, задля покращення її змісту, чіткої кримінально-правової характеристики для правильної кваліфікації та врешті-решт аналізу майбутньої слідчої та судової практики притягнення винних до кримінальної відповідальності [7].

Деякі правники переконують у тому, що жодних проблем із практикою застосування цієї статті, майже не існує. Так, на думку М. Рубашенка, кримінальна відповідальність за колабораціонізм уже передбачена (криміналізована) у складі такого злочину, як державна зрада, а тому запровадження нової (самостійної) форми такого діяння призведе до плутанини та становитиме небезпеку порушення прав і свобод людини. Науковець підкреслює, що колабораційна діяльність може набувати будь-якої з передбачених ст. 111 КК України форм державної зради та здійснюватися у військовій, адміністративній (управлінській), економічній і навіть побутовій сферах. Проте кримінальна відповідальність за відповідну діяльність наставатиме лише за такі діяння, які є умисними, та якими заподіюється істотна шкода суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України або створюється реальна загроза її заподіяння [8, с. 60]. Однак, дане питання спірне та потребує певного уточнення.

Колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК України викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК України, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі

випадки (іноді як привілейовані склади) державної зради. Основною відмінністю можна вважати те, що колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії. В якості ознак для відмежування, можна зазначити такі: державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак, як уже зазначалося, склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК України, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина такої вказівки не містить); державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність лише на користь держави-агресора; державну зраду становлять випадки, прямо вказані в ст. 111 КК України, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України; в частині 6 ст. 111-1 КК України вказано, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради.

Загалом, колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, критеріями розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та 111-1 КК України слід визнавати ознаки їх складів, обстановкою вчинення кримінальних правопорушень, а також із суб'єктом та суб'єктивною стороною. Важливим є визначення мети вчинення кримінальних правопорушень та на рахунок якої держави здійснюється кримінальне правопорушення. Підводячи підсумок, слід зазначити, що ст. 111-1 КК України є повноцінною та необхідною в сучасних умовах кримінально-правової політики України, так як забезпечує охоронну та регулятивну функцію практично усіх складових національної політики України.

Література

1. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.11.2025).
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (дата звернення: 17.11.2025).
3. Ілларионов О.Ю. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. № 13 (1133). 31 березня — 6 квітня 2017 р. URL: <http://yvu.com.ua/suspilnyj-zapyt-na-zaboronu-kolaboratsionizmu/> (дата звернення: 17.11.2025).

4. Дерейко І.І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України: в 10 т. редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 440.
5. Письменський Є.О. Кримінально-правова політика України із забезпечення охорони національної безпеки в умовах гібридної війни. *II Львівський форум кримінальної юстиції «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку»: збірка тез міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 23–24 верес. 2016 р.). Київ : ВАІТЕ, 2016. С. 160.
6. Головкін О.В., Сказко І.Р. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. *Держава і право: зб. наук. пр.* 2018. Вип. 78. С. 242.
7. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення: 17.11.2025).
8. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. *Військово-історичний меридіан*. Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Ін-т історії України НАН України. Київ, 2018. Вип. 3 (21). С. 56–74.

References:

1. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
2. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv (shcho do vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist). *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> [in Ukrainian].
3. Illarionov O.Yu. Suspilnyi zapyt na zaboronu kolaboratsionizmu. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*. № 13 (1133). 31 bereznia — 6 kvitnia 2017 r. URL: <http://yvu.com.ua/suspilnyj-zapyt-na-zaboronu-kolaboratsionizmu/> [in Ukrainian].
4. Dereiko I.I. Kolaboratsionizm. Entsyklopediia istorii Ukrainy: v 10 t. redkol.: V.A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN. Kyiv: Nau kova dumka, 2007. T. 4. S. 440 [in Ukrainian].
5. Pysmenskyi Ye. O. Kryminalno-pravova polityka Ukrainy iz zabez pechennia okhorony natsionalnoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny. *II Lviv skyi forum kryminalnoi yustytysii “Pravova reforma u sferi kryminalnoi yustytysii: kluchovi parametry ta prohnaz podalshoho rozvytku”*: zbirka tez mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Lviv, 23–24 veres. 2016 r.). Kyiv: VAITE, 2016. S. 160 [in Ukrainian].
6. Holovkin O.V., Skazko I.R. Kolaboratsionizm v Ukraini: dyskusiini as pekty. *Derzhava i pravo: zb. nauk. pr.* 2018. Vyp. 78. S. 242 [in Ukrainian].
7. Kravchuk O., Bondarenko M. Kolaboratsiina diialnist: analiz novoi statti 111-1 KK. HO “Vektor prav liudyny”. Kyiv, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> [in Ukrainian].
8. Horobets V. Spivpratsia z vorohom yak vymushena model povedinky ta stratehiia vyzhyvannia. *Viiskovo-istorychnyi merydian*. Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy u Druhii svitovii viini. Memorialnyi kompleks, In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. Vyp. 3 (21). S. 56–74 [in Ukrainian].

УДК 343.2:341.4(477)

Драгоненко Анна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Донецький державний університет внутрішніх справ*

Dragonenko Anna

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
Donetsk State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0001-8353-2341*

Федорчак Ірина Валентинівна

*старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Донецький державний університет внутрішніх справ*

Fedorchak Iryna

*Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology
Donetsk State University of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11630

ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НА ОСНОВІ ПРАКТИЧНОГО ПРИКЛАДУ

CHANGES TO THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF THE ROME STATUTE: A THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS BASED ON A PRACTICAL EXAMPLE

Анотація. Вступ. Сучасні виклики міжнародній безпеці та порушення міжнародного гуманітарного права в умовах повномасштабної російсько-української війни зумовили необхідність глибокого реформування кримінального законодавства України. Особливої актуальності набуває імплементація Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) – міжнародного договору, який визначає основні категорії міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Україна підписала Римський статут у 2000 році, проте його норми довго не були повністю інтегровані в законодавство, що створювало правовий вакуум у кваліфікації злочинів, скоєних у ході збройного конфлікту. Після 2014 року, а особливо після 2022 року, необхідність дати адекватно-правову оцінку діям Російської Федерації стала ключовим чинником для реформування ККУ.

Мета. Метою дослідження є теоретичне та практичне обґрунтування змін до ККУ, що здійснюються в межах імплементації Римського статуту, аналіз їх змісту, наслідків та можливостей застосування, а також демонстрація практичного значення нових норм на прикладі незаконної депортації українських гітей РФ.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступають: Римський статут МКС, чинний ККУ та законопроекти щодо його змін, практика міжнародних трибуналів, документи ООН і ОБСЄ, аналітика правозахисних організацій. Застосовано методи: структурно-функціонального аналізу, систематизації, порівняльно-правовий метод, логічне узагальнення.

Результати. У науковій статті визначено ключові напрямки оновлення ККУ відповідно до міжнародних стандартів, розкрито зміст нових та модернізованих статей, проаналізовано їх відповідність вимогам Римського статуту, а також продемонстровано практичний потенціал цих норм на прикладі масової депортації українських гітей як воєнного злочину та злочину проти людяності.

Перспективи. Подальші дослідження повинні охоплювати комплексну оцінку механізмів співпраці з МКС, адаптацію процесуальних норм КК України до міжнародних стандартів та деталізацію ознак злочинів, які вимагають доказування за моделлю МКС.

Ключові слова: імплементація, Римський статут, міжнародні злочини, ККУ, МКС, злочин агресії, воєнні злочини, депортація населення, злочини проти людяності.

Summary. Introduction. Modern challenges to international security and violations of international humanitarian law in the context of the full-scale Russian–Ukrainian war have necessitated profound reforms of Ukraine’s criminal legislation. The implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) – an international treaty that defines the main categories of international crimes such as genocide, crimes against humanity, war crimes, and the crime of aggression – has become particularly relevant. Ukraine signed the Rome Statute in 2000; however, its provisions were not fully integrated into national legislation for many years, creating a legal vacuum in the qualification of crimes committed during armed conflict. After 2014, and especially after 2022, the need to provide an adequate legal assessment of the actions of the Russian Federation became a decisive factor in reforming the Criminal Code of Ukraine (CCU).

Purpose. The purpose of this study is to provide a theoretical and practical justification for the amendments to the CCU made within the framework of implementing the Rome Statute, to analyze their content, implications, and potential applications, as well as to demonstrate the practical significance of the new norms using the example of the unlawful deportation of Ukrainian children by the Russian Federation.

Materials and methods. The materials of the study include: the Rome Statute of the ICC, the current CCU and draft laws amending it, the practice of international tribunals, UN and OSCE documents, and analytical reports of human rights organizations.

Results. The scientific article identifies key directions for updating the CCU in accordance with international standards, reveals the content of new and revised articles, analyzes their compliance with the requirements of the Rome Statute, and demonstrates the practical potential of these norms using the example of the mass deportation of Ukrainian children as a war crime and a crime against humanity.

Discussion. Further research should include a comprehensive assessment of mechanisms for cooperation with the ICC, adaptation of the procedural norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine to international standards, and clarification of the elements of crimes requiring proof under the ICC model.

Key words: implementation, Rome Statute, international crimes, CCU, ICC, crime of aggression, war crimes, deportation of population, crimes against humanity.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році стало каталізатором фундаментальних змін в українському кримінальному законодавстві. З перших тижнів війни державні інституції, правозахисні організації, міжнародні партнери та юристи зіткнулися з проблемою адекватної кваліфікації дій агресора, які включали масові порушення міжнародного гуманітарного права. Наявні норми Кримінального кодексу України, зокрема ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» та ст. 442 «Геноцид», виявилися недостатніми для повного охоплення складів злочинів, що виникли внаслідок агресії.

У зв’язку з цим імплементація Римського статуту МКС стала не просто міжнародним зобов’язанням, а об’єктивною необхідністю для забезпечення справедливості, проведення розслідувань і притягнення винних до відповідальності — як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в національне законодавство України останніми роками стала одним із найбільш опрацьованих напрямів у вітчизняній науці кримінального права та міжнародного публічного права. У дослідженнях Н. Ахтирської увага зосереджується на етапах нормативного врегулювання

співробітництва України з МКС, зокрема у частині розслідування воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності за умов відсутності ратифікації Римського статуту протягом тривалого часу. Дослідниця підкреслює, що процес європейської інтеграції України об’єктивно вимагає уніфікації національних кримінально-правових підходів із міжнародними стандартами безпеки та прав людини [1].

Окремий блок праць присвячений імплементації положень Римського статуту безпосередньо до Кримінального кодексу України. В. Киричко аналізує результати доповнення КК України нормами про злочини проти людяності (зокрема введення статті 442¹) та адаптації переліку воєнних злочинів до каталогу, передбаченого статтею 8 Римського статуту. Учений підкреслює, що ухвалені у 2024 році зміни є важливим кроком до системного закріплення міжнародних злочинів у ККУ, але водночас вказує на низку прогалин і техніко-юридичних проблем, пов’язаних із формулюванням окремих диспозицій та санкцій [2].

У роботах, присвячених теорії злочинів проти людяності, наголошується, що відсутність протягом тривалого часу спеціальної норми в КК України унеможлиблювала повне відображення правової природи цієї категорії злочинів у національній системі права. Так, С. Репецький, аналізуючи зміст статті

7 Римського статуту, докладно розкриває перелік діянь, що становлять «напад на цивільне населення», включно з депортацією або насильницьким переміщенням населення, ув'язненням, катуваннями, переслідуванням тощо, та обґрунтовує необхідність їх чіткого транспонування у національне законодавство [3].

Значний масив публікацій стосується аналізу законопроекту № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права», а також подальших законодавчих ініціатив (зокрема законопроекту № 11538). У працях науковців та експертів, а також у правозахисних оглядах підкреслюється, що проект № 2689 інкорпорує розширений каталог воєнних злочинів, передбачає запровадження статті про злочини проти людяності та модернізацію загальної частини ККУ (зміни до статей 44, 49, 68, 69, 74, 80 ККУ) з метою виконання міжнародно-правового зобов'язання України щодо неприпустимості безкарності за найтяжчі міжнародні злочини [4].

Окремий напрям наукових досліджень зосереджується на проблемах юрисдикції, співвідношення національної та міжнародної кримінальної відповідальності, а також на варіантах подальшої імплементації Римського статуту після його ратифікації. У працях, присвячених обмеженням юрисдикції МКС і шляхам їх подолання, аналізуються моделі поєднання юрисдикції МКС та національних судів, питання пріоритету розгляду справ та ризику для вже розпочатих кримінальних проваджень в Україні [4].

В англомовних дослідженнях увага акцентується на соціально-правових наслідках ратифікації Римського статуту для України, зокрема на впливі статті 124 Статуту та можливих застереженнях, а також на практичних аспектах приведення ККУ у відповідність до міжнародних стандартів. Наголошується, що імплементаційний закон має поєднувати вимоги Римського статуту з реаліями функціонування української системи правосуддя під час збройного конфлікту [5].

Попри значну кількість робіт, присвячених загальним питанням імплементації Римського статуту, відносно недостатньо дослідженим залишається напрям, пов'язаний з аналізом конкретних практичних кейсів крізь призму нових норм ККУ. Зокрема, проблематика кваліфікації масової депортації українських дітей як воєнного злочину, злочину проти людяності та, потенційно, форми геноциду лише частково порушується у фахових дискусіях. Це зумовлює потребу у подальших теоретико-правових дослідженнях, які поєднували б аналіз змісту реформованих норм ККУ з їх практичним застосуванням у конкретних кримінальних провадженнях, що й визначає наукову нішу даного дослідження.

Метою статті є теоретичне та практичне обґрунтування змін до ККУ, що здійснюються в межах

імплементації Римського статуту, аналіз їх змісту, наслідків та можливостей застосування, а також демонстрація практичного значення нових норм на прикладі незаконної депортації українських дітей РФ.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження виступають: Римський статут МКС, чинний ККУ та законопроекти щодо його змін, практика міжнародних трибуналів, документи ООН і ОБСЄ, аналітика правозахисних організацій. Застосовано методи: структурно-функціонального аналізу, систематизації, порівняльно-правовий метод, логічне узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) Україною 21 серпня 2024 року Закон України № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (далі також — «Закон № 3909-IX») стало знаковою подією в процесі гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері кримінальної юстиції. Цей крок відображає прагнення України забезпечити відповідність своєї правової системи нормам міжнародного права, зокрема в частині протидії найтяжчим злочинам, що становлять загрозу для міжнародного миру та безпеки. У контексті ратифікації Римського статуту до ККУ України було внесено низку змін, спрямованих на імплементацію положень цього міжнародного договору. Ці зміни стосуються як введення нових складів злочинів, так і уточнення існуючих норм, що регулюють відповідальність за міжнародні злочини. Вони мають на меті не лише забезпечити виконання міжнародних зобов'язань України, але й створити ефективний правовий механізм для розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. У цьому контексті аналіз змін до ККУ України дозволяє оцінити їхній вплив на національну правову систему, а також визначити перспективи подальшого вдосконалення законодавства [6].

Римський статут, ухвалений у 1998 році, встановлює юрисдикцію МКС над чотирма категоріями злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Ці злочини визначено у статтях 5–8 Статуту, які містять детальні описи складів злочинів та їхніх елементів. Для України, яка з 2014 року перебуває в умовах збройного конфлікту, спричиненого агресією Російської Федерації, імплементація цих норм є критично важливою. Злочини, скоєні на тимчасово окупованих територіях, а також у ході повномасштабного вторгнення, що розпочалося у 2022 році, підпадають під юрисдикцію МКС. Відтак, адаптація ККУ України до вимог Римського статуту стала необхідною умовою для ефективного розслідування таких діянь на національному рівні, а також для співпраці з МКС у рамках принципу комплементарності, який передбачає, що

МКС діє лише у випадках, коли національні юрисдикції неспроможні або не бажають здійснювати правосуддя.

Одним із ключових аспектів імплементації Римського статуту стало введення до КК України норм, які прямо відповідають визначенням злочинів, передбачених Статутом. Зокрема, до КК України було додано положення, що деталізують склади злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії. Геноцид, визначений у статті 6 Римського статуту, характеризується діями, спрямованими на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. У КК України відповідна норма була уточнена шляхом включення всіх елементів, зазначених у Статуті, зокрема таких діянь, як убивство членів групи, заподіяння серйозних тілесних чи психічних ушкоджень, створення умов, спрямованих на фізичне знищення групи, запобігання народженню дітей у групі чи насильницька передача дітей з однієї групи до іншої. Ці зміни дозволили привести національне визначення геноциду у повну відповідність із міжнародними стандартами, усунувши розбіжності, які раніше ускладнювали кваліфікацію таких злочинів [7].

Злочини проти людяності, передбачені статтею 7 Римського статуту, також отримали відображення в КК України. Ці злочини включають такі діяння, як убивство, винищення, поневолення, депортація, тортури, зґвалтування, переслідування за політичними, релігійними чи іншими ознаками, якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Внесення відповідних норм до КК України дозволило заповнити прогалину, що раніше існувала в національному законодавстві, де такі діяння часто кваліфікувалися за загальними статтями, що не враховували їхньої специфічної природи. Наприклад, раніше діяння, які могли бути кваліфіковані як злочини проти людяності, розглядалися в рамках статей про умисне вбивство чи катування, що не дозволяло повною мірою відобразити тяжкість і системний характер таких злочинів. Нові норми КК України чітко визначають елементи злочинів проти людяності, включаючи вимогу їхнього вчинення в контексті широкомасштабного або систематичного нападу, що відповідає міжнародним стандартам.

Воєнні злочини, визначені у статті 8 Римського статуту, охоплюють широкий спектр порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених у контексті міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. До КК України було введено норми, які деталізують такі діяння, як умисне вбивство цивільних осіб, катування, нелюдське поводження, умисне завдання страждань, незаконне знищення майна, напади на цивільні об'єкти, використання заборонених засобів і методів ведення війни, а також вербування дітей до збройних формувань. Особливу увагу приділено уточненню відповідальності

за порушення правил ведення війни, зокрема за використання забороненої зброї, такої як хімічна чи біологічна зброя, а також за напади на об'єкти, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, наприклад, госпіталі чи культурні пам'ятки. Ці зміни враховують специфіку збройного конфлікту в Україні, де зафіксовано численні випадки таких порушень, що потребують належної правової кваліфікації.

Злочин агресії, передбачений статтею 8bis Римського статуту, є одним із найскладніших для імплементації в національне законодавство через його політичний і міжнародний характер. Цей злочин визначається як планування, підготовка, ініціювання або здійснення акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабом становить явне порушення Статуту ООН. У КК України відповідна норма була введена для забезпечення можливості притягнення до відповідальності осіб, які беруть участь у плануванні або здійсненні агресії проти України. Включення злочину агресії до КК України дозволяє національним судам розглядати справи, пов'язані з діями вищих посадових осіб, які несуть відповідальність за розв'язання та ведення агресивної війни. Водночас імплементація цієї норми потребує чіткого визначення суб'єктів злочину, оскільки, відповідно до Римського статуту, злочин агресії може бути вчинений лише особами, які мають реальну владу над політичними чи військовими діями держави.

Окрім введення нових складів злочинів, зміни до КК України торкнулися також питань санкцій за міжнародні злочини. Зокрема, було переглянуто підходи до визначення покарань, щоб вони відповідали тяжкості вчинених діянь. Для геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів передбачено суворі санкції, включаючи довічне позбавлення волі, що відображає міжнародну практику покарання за такі злочини. Водночас законодавець врахував необхідність диференціації покарань залежно від ролі особи у вчиненні злочину, ступеня її вини та інших обставин. Це дозволяє забезпечити пропорційність покарання та відповідність принципу індивідуалізації відповідальності.

Ще одним важливим аспектом змін до КК України стало уточнення принципів універсальної юрисдикції. Римський статут передбачає, що держави-учасниці можуть здійснювати юрисдикцію над міжнародними злочинами незалежно від місця їх вчинення чи громадянства винних осіб. У КК України було введено положення, які дозволяють українським судам розглядати справи про міжнародні злочини, вчинені за межами України, якщо вони стосуються громадян України, осіб, які перебувають на її території, або якщо такі злочини мають наслідки для національної безпеки. Це розширює можливості України у боротьбі з безкарністю за міжнародні злочини та сприяє виконанню її зобов'язань як держави-учасниці МКС.

Внесені зміни до КК України також враховують принцип заборони зворотної дії закону в часі (*nul- lum crimen sine lege*). Зокрема, нові норми, що стосуються міжнародних злочинів, застосовуються лише до діянь, вчинених після набрання чинності відповідними змінами. Це відповідає як національним конституційним принципам, так і вимогам статті 22 Римського статуту. Водночас для забезпечення ефективного розслідування злочинів, вчинених до ратифікації, законодавець передбачив можливість кваліфікації таких діянь за аналогічними статтями КК України, що існували раніше, якщо вони охоплюють відповідні елементи злочину.

Імплементация Римського статуту до КК України також мала на меті усунути прогалини у визначенні співучасті, підбурювання та пособництва у вчиненні міжнародних злочинів. Уточнено положення щодо відповідальності за накази, що призводять до вчинення таких злочинів, а також за невжиття заходів для їх запобігання особами, які мають відповідні повноваження. Це особливо актуально для військових командирів та інших посадових осіб, які можуть нести відповідальність за дії своїх підлеглих у рамках концепції командної відповідальності, передбаченої статтею 28 Римського статуту.

Зміни до КК України в контексті імплементации Римського статуту також враховують необхідність забезпечення прав потерпілих від міжнародних злочинів. Зокрема, законодавець передбачив положення, що стосуються компенсації шкоди, завданої такими злочинами, а також захисту прав жертв під час судового розгляду. Це відповідає принципам справедливого правосуддя, закріпленим у Римському статуті, та сприяє реалізації прав потерпілих на відшкодування та реабілітацію [8, с. 113].

Водночас імплементация Римського статуту до КК України зіткнулася з певними викликами. По-перше, адаптація національного законодавства потребувала значних зусиль для узгодження термінології та правових конструкцій, оскільки деякі поняття, такі як «широкомасштабний або систематичний напад» чи «акт агресії», є новими для української правової системи. По-друге, залишається відкритим питання підготовки суддів, прокурорів та слідчих до роботи з новими нормами, що вимагають спеціальних знань у сфері міжнародного кримінального права. По-третє, практичне застосування нових норм потребує створення ефективних механізмів співпраці між національними правоохоронними органами та МКС, що включає обмін інформацією,

передачу доказів і виконання запитів про правову допомогу. У цілому, зміни до КК України, внесені в контексті імплементации Римського статуту, створюють міцну правову основу для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. Вони відображають прагнення України виконувати свої міжнародні зобов'язання, а також забезпечити справедливе правосуддя в умовах збройного конфлікту. Водночас успішність імплементации залежить від подальшого вдосконалення законодавства, розвитку правозастосовної практики та підвищення кваліфікації фахівців у сфері міжнародного кримінального права. Ці зміни не лише сприяють гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, але й зміцнюють позиції України як правової держави, здатної ефективно протидіяти найтяжчим злочинам проти людяності та миру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Імплементация Римського статуту та внесення змін до Кримінального кодексу України є ключовими передумовами формування сучасної системи боротьби з міжнародними злочинами. Це призвело до введення нових складів злочинів, зокрема геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії, які відповідають статтям 5–8 Римського статуту. Вказані зміни посилили відповідність національного законодавства міжнародним нормам, забезпечивши чітке визначення міжнародних злочинів та відповідальність за їх вчинення. Крім того, уточнення кваліфікаційних ознак і санкцій за такі злочини сприяють ефективнішому притягненню винних до відповідальності, що є критично важливим в умовах збройного конфлікту в Україні.

Також імплементация Римського статуту зміцнила правову базу України для боротьби з міжнародними злочинами, підвищила рівень співпраці з МКС та іншими міжнародними інституціями, а також сприяла посиленню захисту прав людини. Водночас повнота імплементации залежить від подальшого вдосконалення законодавства, навчання правоохоронних органів і суддів, а також практичного застосування нових норм.

Таким чином, внесені зміни до КК України та КПК України є важливим кроком до інтеграції України в міжнародну систему кримінальної юстиції. Подальший розвиток правової практики та співпраці з МКС сприятиме ефективному виконанню зобов'язань України за Римським статутом, а також зміцненню її позицій як правової держави.

Література

1. Ахтирська Н.М. Імплементація положень римського статуту в національне законодавство України: політичні зобов'язання та правові шляхи вирішення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки: зб. наук. праць / голов. ред. В.М. Страгонов. Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. Вип. 4. С. 42–52. URL: https://ljjournal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/392?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 28.10.2025).
2. Киричко В.М. Імплементація положень римського статуту міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. Том 2, № 22. С. 1–52 URL: https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/315947?utm_source (дата звернення: 28.10.2025).
3. Репецький С.П. Відповідальність за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2023. Вип. 16(28). С. 162–168. URL: https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Репецький.pdf?utm_source (дата звернення: 30.10.2025)
4. Огляд законопроекту 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні. URL: https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnist-voenni-zlochyny/?utm_source (дата звернення: 30.10.2025)
5. Basysta I., Drozdov O., Drozdova O., Kovtun V., Shulhin S. Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social & Legal Studios*. 2025. Vol. 8, No. 2 P. 262–275. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.8_No.2_2025-262-275.pdf?utm_source (дата звернення: 08.11.2025)
6. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р., № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2> (дата звернення: 28.10.2024).
7. Пращук С., Чалий М. Проблема ратифікації римського статуту в Україні. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: V International Scientific and Practical Conference. Seoul, South Korea*, 2025. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.023>
8. Давиденко В.Л., Пахнін М.Л. Сучасний аналіз імплементації римського статуту в українське законодавство. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 109–117. DOI: <https://doi.org/10.71404/ep.2025.1.16>

References

1. Akhtyrskaya, N.M. (2023). Implementatsiia polozhen Rymskoho statutu v natsionalne zakonodavstvo Ukrainy: Politychni zoboviazannia ta pravovi shliakhy vyrishennia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Yurydychni nauky*, (4), 42–52. URL: <https://ljjournal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/392>
2. Kyrychko, V.M. (2024). Implementatsiia polozhen Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: Rezultaty i perspektyvy. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(22), 1–52. URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/315947>
3. Repetskyi, S.P. (2023). Vidpovidalnist za zlochyny proty liudianosti v mizhnarodnomu ta natsionalnomu kryminalnomu zakonodavstvi. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Serii: Pravo*, 16(28), 162–168. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Repetskyi.pdf>
4. Ohliad zakonoproektu 2689, yakyi peredbachaie kryminalnu vidpovidalnist za voenni zlochyny v Ukraini. (n.d.). URL: <https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnist-voenni-zlochyny>
5. Basysta, I., Drozdov, O., Drozdova, O., Kovtun, V., & Shulhin, S. (2025). Social and legal consequences of Ukraine's ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court. *Social & Legal Studios*, 8(2), 262–275. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SLS_Vol.8_No.2_2025-262-275.pdf
6. Zakon Ukrainy № 3909-IX “Pro ratyfikatsiiu Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho” vid 21 serpnia 2024 r. (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909x20#n2>
7. Prashchuk, S., & Chalyi, M. (2025). Problema ratyfikatsii Rymskoho statutu v Ukraini. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research: V International Scientific and Practical Conference. Seoul, South Korea*. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-24.01.2025.023>
8. Davydenko, V.L., & Pakhnin, M.L. (2025). Suchasnyi analiz implementatsii Rymskoho statutu v ukrainske zakonodavstvo. *Yevropeiski perspektyvy*, (1), 109–117. DOI: <https://doi.org/10.71404/ep.2025.1.16>

УДК 343.31+343.35+343.9

Луцький Тарас Миколайович

*доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Lutskyi Taras

*PhD in Law, Associate Professor of the
Department of Criminal Law and Criminology
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-1725-4029*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11629

**ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ ПОТЕРПІЛИЙ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ
КРИМІНОГЕННИХ ЗАГРОЗ ТА ВОЄННОГО СТАНУ**

**LAW ENFORCEMENT OFFICER AS A SPECIAL
VICTIM OF CRIMINAL OFFENSE IN THE CONTEXT
OF INCREASED CRIMINAL THREATS
AND MARTIAL LAW**

Анотація. Вступ. Проблема захисту працівників правоохоронних органів як спеціальних потерпілих у диспозиціях статей КК України набуває особливої актуальності в умовах посилення криміногенних загроз та в умовах воєнного стану. Законодавець передбачив посилені засоби кримінальної відповідальності за посягання на життя, здоров'я, свободу, честь і гідність працівників правоохоронних органів, що закріплено у статтях 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

Спеціальний статус потерпілого означає, що саме приналежність особи до правоохоронного органу підвищує суспільну небезпечність кримінального правопорушення та впливає на його кримінально-правову кваліфікацію, що в свою чергу впливає на покарання та можливість звільнення від нього.

Сучасний етап розвитку правоохоронної системи України характеризується необхідністю посилення правового захисту працівників правоохоронних органів. Ефективність виконання правоохоронної функції держави залежить не лише від матеріально-технічного забезпечення, кадрового потенціалу та фінансування, але й від надійності правового захисту працівників правоохоронних органів, що, в свою чергу, безпосередньо впливає на рівень їх професіоналізму, відданість виконанню службових завдань та готовність до оперативно-службової діяльності.

В умовах проведення Операції об'єднаних сил на сході країни, зростаючого обсягу завдань, які ставляться керівництвом держави перед правоохоронними органами, виникла потреба дослідити проблему щодо вчинення кримінальних правопорушень у яких працівник правоохоронного органу є спеціальним потерпілим. В умовах посилення криміногенних загроз та воєнного стану така проблематика не випадкова, враховуючи те, що реальні загрози, зокрема для життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, виникають постійно.

Метою є дослідження теоретичних та практичних проблемних питань щодо розкриття змісту поняття «працівник правоохоронного органу» та дослідження динаміки кримінальних правопорушень у яких спеціальним потерпілим від кримінального правопорушення може бути працівник правоохоронного органу, зокрема в умовах посилення криміногенних загроз та в період воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) Кримінальний кодекс України 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження щодо теоретичних та практичних проблем кримінальних правопорушень вчинених відносно працівників правоохоронних органів.

Результати. В статті обґрунтовано, що базовим нормативним актом, який встановлює офіційний перелік правоохоронних органів, є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Саме це законодавче

визначення використовується при тлумаченні диспозицій статей КК України в яких працівники правоохоронних органів можуть бути спеціальними потерпілими від кримінальних правопорушень.

Починаючи з 2023 року, спостерігається планомірне зростання рівня кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст.342, 343, 345, 347 та 348 КК України, що на фоні скорочення статистичної бази обліку (не враховуються статистичні дані з окупованих російською федерацією територій України, і зменшення кількості населення по відношенню до 2021 р.) виглядає досить тривожним сигналом, який не можна ігнорувати, а надто в перспективі післявоєнного періоду в Україні. Показники за 10 місяців 2025 р. лише підтверджують наростання несприятливої динаміки.

Особливо тривожною є динаміка за ст. 345 КК України, яка демонструє найвищі темпи приросту та характеризує загальну напруженість у взаємодії громадян з працівниками правоохоронних органів.

Перспективи. Аналіз статистичних даних щодо досліджуваних кримінальних правопорушень у яких працівники правоохоронних органів є спеціальними потерпілими за 2020–2025 роки свідчить про наявність чітких та системних тенденцій, що потребують особливої уваги. Після загального зниження рівня кримінальних посягань у 2022 році, зумовленого початковою фазою повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України та значними змінами у соціальній та демографічній структурі населення, починаючи з 2023 року спостерігається стає зростання більшості показників.

Показники за 10 місяців 2025 року однозначно демонструють: подальше наростання конфліктності у взаємодії населення з правоохоронними органами, недостатню ефективність превентивних механізмів, збільшення тиску в майбутньому на працівників правоохоронних органів.

Таким чином, зазначена динаміка є тривожним сигналом, який потребує:

- перегляду стратегії комунікації між працівниками правоохоронних органів та громадянами;
- посилення інституційних механізмів захисту працівників правоохоронних органів;
- системної роботи з попередження агресивної поведінки суспільства, пов'язаної з фізичними та психічними травмами отриманими в результаті військових дій, соціальними стресами та економічною нестабільністю;
- вимагає негайного реагування на державному рівні питань щодо удосконалення превентивних заходів та підвищення рівня захисту працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, працівник правоохоронного органу, спеціальний потерпілий, кримінальна відповідальність, військовий стан, динаміка кримінальних правопорушень, кримінально-правова охорона, авторитет органів державної влади.

Summary. Introduction. The issue of protecting law enforcement officers as special victims under the provisions of the Criminal Code of Ukraine is particularly relevant in the context of growing criminal threats and the introduction of martial law. The legislator has provided for enhanced criminal liability for attacks on the life, health, freedom, honor, and dignity of law enforcement officers, as enshrined in Articles 342, 343, 345, 347, 348, and 349 of the Criminal Code of Ukraine.

The special status of the victim means that it is precisely the person's affiliation with a law enforcement agency that increases the public danger of the criminal offense and affects its criminal law classification, which in turn affects the punishment and the possibility of exemption from it.

In the context of the Joint Forces Operation in the east of the country and the growing number of tasks assigned by the state leadership to law enforcement agencies, there is a need to investigate the problem of criminal offenses in which a law enforcement officer is a special victim. In the context of increasing criminal threats and martial law, this issue is not accidental, given that real threats, in particular to the life and health of law enforcement officers, arise constantly.

Purpose. The aim is to study theoretical and practical issues related to the disclosure of the concept of «law enforcement officer» and to study the dynamics of criminal offenses in which a law enforcement officer may be a special victim of a criminal offense, in particular in conditions of increased criminal threats and during martial law.

Materials and methods. The research materials are: 1) the Criminal Code of Ukraine; 2) works by domestic authors conducting scientific and practical research on theoretical and practical issues related to criminal offenses committed against law enforcement officers.

Results. The article substantiates that the basic normative act establishing the official list of law enforcement agencies is the Law of Ukraine «On State Protection of Court and Law Enforcement Officials.» It is this legislative definition that is used in interpreting the provisions of the Criminal Code of Ukraine in which law enforcement officials may be special victims of criminal offenses.

Since 2023, there has been a steady increase in the number of criminal offenses under Articles 342, 343, 345, 347, and 348 of the Criminal Code of Ukraine, which, against the backdrop of a reduction in the statistical database (statistical data from the territories of Ukraine occupied by the Russian Federation are not taken into account, and the population has decreased compared to 2021), this looks like a rather alarming signal that cannot be ignored, especially in the context of the post-war period in Ukraine. The figures for the first 10 months of 2025 only confirm the growing negative trend.

Particularly alarming is the trend under Article 345 of the Criminal Code of Ukraine, which shows the highest growth rates and characterizes the general tension in the interaction between citizens and law enforcement officials.

Discussion. An analysis of statistical data on criminal offenses investigated in which law enforcement officers are special victims for 2020–2025 shows clear and systematic trends that require special attention. After an overall decline in the level of criminal offences in 2022, caused by the initial phase of full-scale armed aggression by the Russian Federation against Ukraine

and significant changes in the social and demographic structure of the population, a steady increase in most indicators has been observed since 2023.

The figures for the first 10 months of 2025 clearly show: a further increase in conflict between the population and law enforcement agencies, insufficient effectiveness of preventive mechanisms, and increased pressure on law enforcement officers in the future.

Thus, this trend is an alarming signal that requires:

- a review of the communication strategy between law enforcement officers and citizens;
- strengthening institutional mechanisms for the protection of law enforcement officers;
- systematic work to prevent aggressive behavior in society associated with physical and psychological trauma resulting from military action, social stress, and economic instability;
- immediate response at the state level to issues related to improving preventive measures and increasing the level of protection for law enforcement officers.

Key words: criminal offense, law enforcement officer, special victim, criminal liability, martial law, dynamics of criminal offenses, criminal law protection, authority of state authorities.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення проти працівників правоохоронних органів становлять окрему групу кримінальних правопорушень у сфері забезпечення діяльності органів державної влади.

Поняття «працівник правоохоронного органу» є ключовим для тлумачення складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342, 343, 345, 347, 348, 349 Кримінального кодексу України, а також для забезпечення охорони осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність. Його зміст визначається через законодавче закріплення переліку правоохоронних органів та характер повноважень таких працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у розвиток та дослідження окремих питань кримінальних правопорушень проти працівників правоохоронних органів мають праці науковців: Беленка В. П. [1], Боровика А. В. [2], Гусарова С. М. [3], Качинської О. І. [5], Нитки Я. М. [6], Орлова Ю. В., Щербетуна С. В. [8], та інших юристів. Водночас необхідність впровадження європейських стандартів в Україні вимагає проведення додаткових теоретико-правових досліджень таких кримінальних правопорушень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням та цілями наукової статті є дослідження теоретичних та практичних проблемних питань щодо розкриття змісту поняття «працівник правоохоронного органу» та дослідження динаміки кримінальних правопорушень у яких спеціальним потерпілим від кримінального правопорушення може бути працівник правоохоронного органу, зокрема в умовах посилення криміногенних загроз та в період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовим нормативним актом, що встановлює офіційний перелік правоохоронних органів, є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [4]. Відповідно до ст. 2 цього Закону, до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби

безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Саме це законодавче визначення використовується при тлумаченні диспозицій статей КК України в яких працівники правоохоронних органів можуть бути спеціальними потерпілими від кримінальних правопорушень. Зазначене підтверджується й судовою практикою.

Верховний Суд зазначає, що проблема визначення понять «правоохоронний орган» і «працівник правоохоронного органу» є наскрізною, оскільки за відсутності чіткого законодавчого врегулювання аналогічні питання постають і стосовно інших органів державної влади. Термін «працівник правоохоронного органу» вжито у ряді статей Особливої частини КК України, проте в ньому це поняття не визначається. Єдиним джерелом визначення переліку правоохоронних органів на законодавчому рівні залишається ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Разом з тим, цей Закон не має на меті визначити поняття та вичерпний перелік правоохоронних органів [7, с. 10].

За відсутності уніфікованого законодавчого визначення понять «правоохоронні органи», «працівник правоохоронного органу» унеможливується їх однакове розуміння і застосування, а відсутність однакового законодавчого визначення вказаних понять позбавляє особу можливості передбачити правові наслідки власних вчинків.

Серед науковців та в судовій практиці [10] також не сформувався єдиної позиції щодо визначення критеріїв віднесення того чи іншого органу до числа правоохоронних (постанови ККС від 25.10.2021 у справі № 159/1383/17, від 05.10.2022 у справі № 346/819/19). Зазначене свідчить про проблеми

судового та доктринального тлумачення як КК, так і КПК, що зачіпає фундаментальні (конституційні, конвенційні) права та свободи.

Варто зазначити, що не кожна людина, місцем роботи якої є установа, яка віднесена Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів являється «спеціальним потерпілим» у значенні ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК. Такою особою може бути лише та особа, яка виконує саме правоохоронні функції, а не другорядні функції, пов'язані із обслуговуванням та забезпеченням діяльності безпосередньо правоохоронного органу (наприклад: бухгалтер, економіст, психолог, діловод тощо). Ця ознака є ключовою для кваліфікації діянь за статтями 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України та можливості притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

Особливістю цих статей КК України є те, що працівник правоохоронного органу перебуває під посиленням захистом держави у зв'язку з суспільною важливістю своєї діяльності. Це означає, що посягання на нього визначені законодавством як такі, що становлять більшу суспільну небезпечність, ніж аналогічні діяння щодо інших осіб.

Практика діяльності правоохоронних органів, насамперед Національної поліції, щороку засвідчує ту обставину, що, незважаючи на вельми високий рівень довіри до них, який фіксується соціологами від початку повномасштабної агресії росії проти України, працівники цих органів регулярно стикаються з випадками протидії їх службовій діяльності, створенням перешкод нормальній реалізації

правоохоронних повноважень [8, с. 27]. Відносно поширеними залишаються випадки вчинення кримінальних правопорушень відносно працівників правоохоронних органів у зв'язку із виконанням ними своїх службових обов'язків. І хоча їх рівень значно знизився після 24.02.2022 р., тим не менш протягом останніх трьох років спостерігається відновлення негативної тенденції (див. діаграму).

Діаграма. Графічне зображення рівня і динаміки поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України (на підставі даних статистики Офісу Генерального прокурора України [9]).

Як можна бачити з діаграми, кримінальних правопорушень передбачених ст. 342 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 302, 2021 рік — 195, 2022 рік — 125, 2023 рік — 167, 2024 рік — 163, за період з січня по жовтень 2025 року — 194); кримінальних правопорушень передбачених ст. 343 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 90, 2021 рік — 80, 2022 рік — 46, 2023 рік — 22, 2024 рік — 32, за період з січня по жовтень 2025 року — 32); кримінальних правопорушень передбачених ст. 345 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 909, 2021 рік — 819, 2022 рік — 475, 2023 рік — 547, 2024 рік — 612, за період з січня по жовтень 2025 року — 685); кримінальних правопорушень передбачених ст. 347 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 17, 2021 рік — 14, 2022 рік — 19, 2023 рік — 9, 2024 рік — 11, за період з січня по жовтень 2025 року — 16); кримінальних правопорушень передбачених ст. 348 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 34, 2021

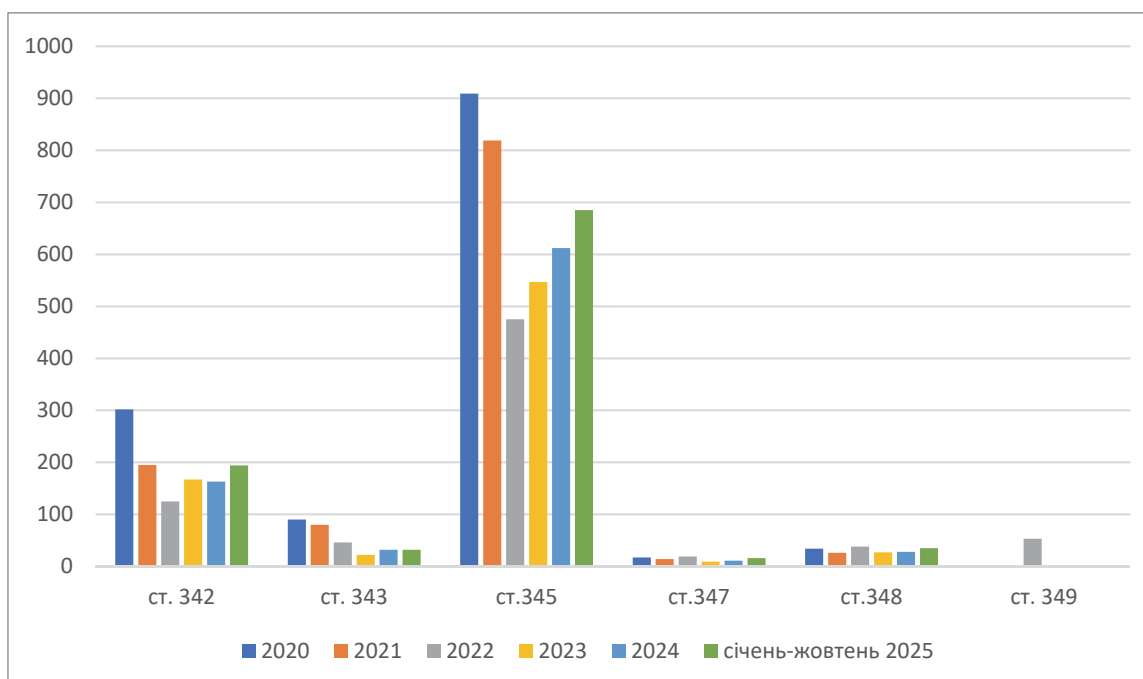

Рис. 1. Графічне зображення рівня і динаміки поширення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України

рік — 26, 2022 рік — 38, 2023 рік — 27, 2024 рік — 28, за період з січня по жовтень 2025 року — 35); кримінальних правопорушень передбачених ст. 349 КК України в Україні було зареєстровано (2020 рік — 2, 2021 рік — 0, 2022 рік — 53, 2023 рік — 1, 2024 рік — 0, за період з січня по жовтень 2025 року — 1).

Після різкого спаду у 2022 році (коли вплив війни був максимальним: масове переміщення населення, обмеження мобільності, зміна завдань правоохоронних органів та безпосереднє залучення до участі в бойових діях з метою оборони держави) з 2023 року спостерігається зростання майже за всіма статтями, де працівник правоохоронного органу є спеціальним потерпілим, зокрема: ст. 342: +34% (125 → 167 у 2023); ст. 345: +15% (475 → 547 у 2023); ст. 347: +100% (9 → 16 у 2025, за 10 місяців); ст. 348: +30% (27 → 35 у 2025, за 10 місяців).

Якщо проаналізувати динаміку по кожному досліджуваному кримінальному правопорушенню, то:

- що стосується ст. 342 КК України: після мінімуму в 2022 році (125 випадків) фіксується послідовне зростання протягом 2023–2025 років (167 у 2023 р., 163 у 2024 р. та 194 за 10 місяців 2025 року);
- ст. 343 КК України: після різкого падіння (з 90 у 2020 р. до 22 у 2023 р.) рівень кримінальних правопорушень у 2024–2025 рр. знову зріс до 32 випадків;
- ст. 345 КК України: наймасовіша категорія, що демонструє значне зростання — від 475 у 2022 р. до 547 у 2023 р., 612 у 2024 р. та 685 за 10 місяців 2025 р.;
- ст. 347 КК України: хоча абсолютні показники невеликі, прослідковується суттєвий темп приросту — із 9 випадків у 2023 р. до 11 у 2024 р. та 16 станом на жовтень 2025 р.;
- ст. 348 КК України: після спаду у 2021–2023 рр. відзначено зростання до 35 випадків у 2025 р. (за неповний рік);
- ст. 349 КК України: різкі коливання та поодинокі випадки свідчать про епізодичний характер цього злочину, за винятком аномального показника 2022 року (53 зареєстрованих злочинів), що можна пояснити початком війни в країні.

Важливо звернути увагу на те, що зростання кількості вчинених кримінальних правопорушень спостерігається навіть попри зменшення статистичної бази (не враховуються дані з окупованих територій; загальне населення України скоротилося, порівняно з довоєнним періодом, порівняльна вибірка в абсолютних числах стала меншою). Це означає, що рівень правопорушень щодо працівників правоохоронних органів зріс у відносному вимірі (на 100 тисяч населення), а не лише в абсолютних цифрах. Тобто збільшується не лише кількість зареєстрованих правопорушень, а й ймовірність їх вчинення на одиницю населення.

Наведені дані свідчать, що після різкого падіння рівня кримінальних правопорушень в яких спеціальним потерпілим є працівник правоохоронного органу у 2022 році, починаючи з 2023 року в Україні формується стабільна негативна тенденція до зростання таких кримінальних правопорушень.

Найбільш тривожним є зростання за ст. 345 (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу), що за 10 місяців 2025 року практично досягло показника у 685 випадків і потенційно може перевищити довоєнний рівень.

З урахуванням того, що дані з тимчасово окупованих територій не потрапляють у статистику, а загальна чисельність населення скоротилася, реальна інтенсивність таких правопорушень є ще вищою, ніж вказують абсолютні числа.

Недостатній рівень захищеності працівників правоохоронних органів є одним із чинників, що знижує ефективність реалізації функцій правоохоронної системи та мотивацію персоналу до виконання ризикованих завдань, пов'язаних із загрозою для життя, здоров'я, майна та інших цінностей.

Отже, державна політика щодо забезпечення кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів має становити один із пріоритетів побудови ефективної моделі правоохоронної системи, спрямованої на гарантування безпеки працівників та оптимізацію виконання ними функцій із забезпечення правопорядку та законності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши склади досліджуваних кримінальних правопорушень, варто зазначити, що системний аналіз статей 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України дозволяє зробити висновок, що законодавець створив комплексну модель кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів, яка охоплює: захист їхньої службової діяльності; охорону життя, здоров'я та майна; недопущення втручання, тиску, погроз чи насильства; підвищену відповідальність за будь-які форми протиправного впливу.

Ці склади кримінальних правопорушень мають важливе значення для забезпечення належної роботи правоохоронної системи та підтримання авторитету державної влади.

Працівники правоохоронних органів є спеціальними потерпілими, і забезпечення їх кримінально-правового захисту має стати пріоритетом державної політики. Надійний захист сприяє підвищенню професіоналізму та ефективності виконання службових обов'язків, забезпечує безпеку працівників та їхніх родин, а також оптимізує функціонування правоохоронної системи.

В перспективі доцільно дослідити та проаналізувати судові вирoki за статтями 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України, в яких працівник правоохоронного органу являється спеціальним потерпілим.

Література

1. Беленок В. П. Кримінально-правова та криминологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. НАВС, Київ, 2021.
2. Боровик А. В. Мета та мотиви посягань на представників влади. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73), № 2. С. 124–130.
3. Гусаров С. М. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Сучасні теоретичні та прикладні проблеми кримінального права. Вісник криминологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11).
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 22.11.2025).
5. Качинська О. І. Концептуальні проблеми кримінально-правової охорони авторитету органів державної влади. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. 5(1). С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-4>
6. Нитка Я. М. Посягання проти охоронної діяльності: аналіз об'єктивних елементів кримінальних правопорушень та ознак складів, що їх характеризують. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2023. 28(1). С. 234–246.
7. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду. Рішення, внесені до ЄДПСР, за травень 2023 року / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи; секретар Першої судової палати Касаційного кримінального суду канд. юрид. наук Н. О. Антонюк. Київ, 2023. 39 с.
8. Орлов Ю. В., Щebetун С. В. Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342 та 345 КК України. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2025. 35(2). С. 25–45. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.2>
9. Статистика Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 22.11.2025).
10. Ухвала колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 31.05.2023 у справі № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111279160> (дата звернення: 22.11.2025).

References

1. Belenok, V. P. (2021). *Kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka pohrozy abo nasylstva shchodo pratsivnyka pravookhoronnoho orhanu* (Dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk, NAVS).
2. Borovyk, A. V. (2023). Meta ta motyvy posiahan na predstavnykiv vlady. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Yurydychni nauky*, 34(73)(2), 124–130.
3. Husarov, S. M. (2015). Kryminalno-pravovyi zakhyst pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv: suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia. *Suchasni teoretychni ta prykladni problemy kryminalnoho prava. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 3(11).
4. Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv: Zakon Ukrainy. (n.d.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>
5. Kachynska, O. I. (2024). Kontseptualni problemy kryminalno-pravovoi okhorony avtorytetu orhaniv derzhavnoi vlady. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 5(1), 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-4>
6. Nytko, Ya. M. (2023). Posiagannia proty okhoronnoi diialnosti: analiz obiektyvnykh elementiv kryminalnykh pravoporushen ta oznak skladiv, shcho yikh kharakteryzuiut. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 28(1), 234–246.
7. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu. (2023). Viddil analitychnoi ta pravovoi roboty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu; N. O. Antoniuk (Ed.). Kyiv.
8. Orlov, Yu. V., & Shchebetun, S. V. (2025). Problemy kvalifikatsii kryminalnykh pravoporushen, peredbachenykh statiiamy 342 ta 345 KK Ukrainy. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 35(2), 25–45. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.2>
9. Statystyka Ofisu Heneralnoho prokurora Ukrainy. (n.d.). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
10. Ukhvala kolehii suddiv Tretoi sudovoi palaty KKS VS vid 31.05.2023 u spravi № 633/195/17. (2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111279160>

УДК 343.32+343.241

Міськів Тарас Іванович

*аспірант відділу проблем кримінальної юстиції та кримінології
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*

Miskiv Taras

*Postgraduate Student of the Department of Criminal Justice and Criminology
V. M. Koretsky Institute of State and Law, NAS of Ukraine*

ORCID: 0009-0009-3102-9483

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11632

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ГОСПОДАРСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ (Ч. 4 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ)

SENTENCING FOR ECONOMIC COLLABORATION (PART 4 OF ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Анотація. Вступ. Вігнoсна новизна ч. 4 ст. 111-1 КК України та динамічне зростання кількості засуджених за цією статтею зумовлює необхідність комплексного аналізу судової практики щодо призначення покарання за господарську колабораційну діяльність.

Мета. Дослідження стану призначення покарання за ч. 4 ст. 111-1 КК України, виявлення тенденцій судової практики, а також визначення можливих напрямів подолання проблем, пов'язаних із призначенням покарання.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є 160 вироків судів першої інстанції у кримінальних провадженнях за ч. 4 ст. 111-1 КК України. У процесі дослідження застосовано методи аналізу судової практики, узагальнення та порівняльно-правовий метод, що дозволило виявити основні підходи судів до призначення покарання та окреслити проблемні аспекти правозастосування.

Результати. Встановлено, що практика призначення покарання є неоднорідною. У справах, пов'язаних з передачею матеріальних ресурсів представниками держави-агресора, суди здебільшого призначають позбавлення волі з подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням, або ж застосовують штраф, тоді як випадки реального позбавлення волі є доволі рідкісними. Водночас за схожі за змістом злочини покарання може коливатися від штрафу до максимального строку позбавлення волі, що свідчить про фрагментарність та неузгодженість судової практики. У справах щодо провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором стан призначення покарання значною мірою залежить від форми провадження (загальне чи *in absentia*). Суди фактично ігнорують інші важливі чинники (зокрема, місце, обстановку та мотиви вчинення злочину), які можуть впливати на ступінь суспільної небезпечності діяння і, відповідно, на караність злочину. Часто особи, які змушені здійснювати господарську діяльність для забезпечення базових потреб під окупацією, отримують реальне позбавлення волі, в той час, як особи, які на підконтрольній території України провадять усвідомлену господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором, — значно м'якші покарання.

Перспективи. Аналіз практики призначення покарання за вчинення колабораційної діяльності, передбаченої ч. 4 ст. 111-1 КК України свідчить про відсутність узгодженості серед судів щодо оцінки ступеня суспільної небезпечності таких діянь та, відповідно, караності злочинів. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення чітких критеріїв оцінки обставин вчиненого та формування єдиних підходів судів до індивідуалізації покарання.

Ключові слова: призначення покарання, колабораційна діяльність, господарська діяльність, ч. 4 ст. 111-1 КК України, індивідуалізація.

Summary. Introduction. The relative novelty of Article 111-1, Part 4 of the Criminal Code of Ukraine and the dynamic increase in the number of convictions under this provision necessitate a comprehensive analysis of judicial practice concerning the sentencing for economic collaboration activities.

Purpose. To study the state of sentencing under Article 111-1, Part 4 of the Criminal Code of Ukraine, identify trends in judicial practice, and outline possible directions for addressing problems related to the imposition of punishment.

Materials and Methods. The research materials include 160 judgments of first-instance courts in criminal proceedings under Article 111-1, Part 4 of the Criminal Code of Ukraine. The methods of analysis of judicial practice, generalization, and comparative-legal approach were applied, allowing the identification of major sentencing trends and problematic aspects of law enforcement.

Results. The study found that sentencing practice is inconsistent. In cases involving the transfer of material resources to representatives of the aggressor state, courts most often impose imprisonment with probation under Article 75 of the Criminal Code or fines, while real imprisonment is rare. At the same time, for similar offenses, punishments may range from fines to the maximum term of imprisonment, indicating a fragmented and uncoordinated practice. In cases concerning business activity in cooperation with the aggressor state, sentencing largely depends on the type of proceedings (ordinary or in absentia). Courts often ignore other relevant factors – such as location, circumstances, and motives – that may affect the degree of social danger and, consequently, the severity of punishment. Individuals compelled to conduct business to ensure basic survival under occupation frequently receive real imprisonment, while those who consciously engage in economic cooperation with the aggressor state in government-controlled territory often receive much milder penalties.

Discussion. The analysis of sentencing practice under Article 111-1, Part 4 of the Criminal Code of Ukraine demonstrates a lack of consistency among courts in assessing the degree of social danger and determining the severity of punishment. Further research should focus on developing clear criteria for evaluating the circumstances of the offense and ensuring uniform judicial approaches to the individualization of punishment.

Key words: sentencing, collaboration activity, economic collaboration activity, Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, individualization.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України зумовила необхідність посилення кримінально-правових механізмів захисту державного суверенітету та національної безпеки. У цьому контексті важливу роль відіграє має ч. 4 ст. 111-1 КК України, якою передбачено кримінальну відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним або воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території України, та/або збройним формуванням держави-агресора, а також за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією чи незаконними органами влади.

Ця норма має особливе значення в умовах повномасштабної збройної агресії, оскільки будь-яка матеріальна, ресурсна чи логістична допомога противнику може безпосередньо посилювати його здатність вести бойові дії, захоплювати та утримувати контроль над захопленими територіями.

У якості реакції на такі суспільно небезпечні прояви законодавець в санкції передбачив основне покарання у виді штрафу до 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на строк від 3 до 5 років, а також додаткові обов'язкові — позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до п'ятнадцяти років та обов'язковою конфіскацією майна [1].

Запроваджена у 2022 році норма доволі швидко набула реального практичного значення. Попри відносну новизну, практика застосування ч. 4 ст. 111-1 КК України демонструє поступове, але впевнене зростання кількості вироків, про що свідчать дані судової статистики ДСА про кількість засуджених за цією частиною. Зокрема, у 2022 році — 17 осіб, у 2023 році — 23 особи, а у 2024 році — 81 особа [2]. Така динаміка вказує на потребу у глибшому аналізі

судової практики, спрямованому на з'ясування особливостей визначення виду та розміру покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом окремі аспекти кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, передбачену 111-1 КК України, досліджувалося багатьма науковцями, серед яких З. А. Загинею-Заболотенко, Р. О. Мовчан, Є. О. Письменський, Н. О. Антонюк та інші. Проте переважна більшість досліджень зосереджується на питаннях кваліфікації злочинних діянь, тоді як питанням призначення покарання за ч. 4 ст. 111-1 КК України, увага в науковій літературі майже не приділялася.

Метою статті є дослідження стану призначення покарання за ч. 4 ст. 111-1 КК України, визначення характерних тенденцій судової практики, а також визначення можливих напрямів подолання проблем, пов'язаних із призначенням покарання.

Виклад основного матеріалу. Задля досягнення цієї мети було проведено аналіз 160 вироків, ухвалених судом першої інстанції у кримінальних провадженнях за ч. 4 ст. 111-1 КК України. Отримана вибірка дає змогу всебічно оцінити загальні тенденції судової практики до призначення покарання, а також простежити основні підходи судів до індивідуалізації покарання залежно від обставин вчинених діянь.

Перш за все, комплексний аналіз вироків дозволяє окреслити загальну картину визначення судами виду та розміру покарання. Так, штраф як основний вид покарання застосовано у 46 вироків, при цьому здебільшого (30 вироків) його розмір дорівнював максимальній межі, передбаченій санкцією ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Покарання у виді позбавлення волі призначалося у 58 вироків: мінімальне покарання (3 роки) — у 17 вироків, середнє в межах санкції покарання у виді

позбавлення волі 3 роки 6 місяці — у 4 вироках, 4 роки — у 20 вироках, а максимальне та наближене до нього покарання у 17 вироках, з яких 2 вироки на строк 4 роки 6 місяців позбавлення волі, а 5 років — у 15 вироках. Окрім того, суди активно послуговуються ст. 75 КК України (звільнення від відбування покарання з випробуванням) — 59 вироків.

Наведені дані демонструють значну варіативність у підходах судів до визначення виду та розміру покарання за вчинення господарської колабораційної діяльності, що може свідчити як про спробу судів індивідуалізувати покарання, так і про відсутність єдиних орієнтирів до оцінки ступеня суспільної небезпеки таких діянь.

Насамперед, об'єктивна сторона ч. 4 ст. 111-1 КК України охоплює дві альтернативні форми злочинної діяльності, це дозволяє умовно виокремити дві великі групи злочинів, які вчиняються за подібних обставин. Такий поділ, на наш погляд, дозволяє більш точно дослідити, які саме обставини впливали на вибір судом тієї чи іншої міри покарання, і чи сформувалась в судах узгоджена практика реагування на кожен прояв колабораційної поведінки.

Першу, менш чисельну групу вироків становлять справи, пов'язані з передачею матеріальних ресурсів представниками держави-агресора (36 вироків). У таких вироках суди здебільшого призначають позбавлення волі з подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), або ж застосовують штраф. Випадки призначення реального позбавлення волі є доволі рідкісними.

Наприклад, одним із таких є вирок Полтавського районного суду Полтавської області (справа № 545/5177/22), яким за ч. 4 ст. 111-1 КК України до 3 років позбавлення волі засуджено особу, яка у період окупації населеного пункту з лютого 2022 року по вересень 2022 року надавала в розпорядження військовослужбовцям окупаційних військ РФ наявні у неї продукти харчування, алкогольні напої, також готувала їм їжу та інше. Суд врахував обставини, що пом'якшують покарання (щире каяття та вибачення за вчинене, а також те, що вперше притягається до кримінальної відповідальності) та відсутність обставин, обтяжуючих покарання [3].

В іншій справі (справа № 383/119/23) обвинувачений у період з квітня по початок листопада 2022 року під час тимчасової окупації населеного пункту організував та особисто здійснював на постійній основі за допомогою трактора, доставку до бойових позицій пунктів тимчасової дислокації ЗС РФ, питної води, чим сприяв їм в покращенні побутових умов, розвантаженні логістичних механізмів постачання продовольства чи інших засобів для забезпечення ведення наступальних чи оборонних заходів, тощо. Крім цього, зібрав майно сільськогосподарського підприємства (газові балони, шланги, зварювальний апарат, шліфувальний апарат, різак, водогін-

ний генератор, три бочки під паливо та запчастини для трактора), а також доставив з подвір'я будинку місцевого мешканця автомобіль до позицій ЗС РФ для забезпечення потреб військового характеру, спрямованих на утримання тимчасової окупації. Врахувавши обставини, що пом'якшують покарання (щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення), та відсутність обставин, які обтяжують покарання, суд призначив покарання у виді 3 років позбавлення волі, однак на підставі ст. 75 КК України звільнив від відбування покарання з випробування строком 1 рік [4].

Наведені вирокі демонструють певну непослідовність у призначених покараннях. Попри те, що в другому випадку дії засудженого мали більш організований, системний і потенційно небезпечний характер (самостійно здійснював пошук всіх ресурсів, організовував логістику, власними засобами доставляв ресурси окупантам), а передані ним матеріальні ресурси очевидно були призначені для забезпечення бойової та технічної діяльності військових формувань РФ і могли використовуватись для підтримання оборонних і наступальних заходів, суд обрав м'якший підхід, ніж у справі, де дії мали переважно побутовий характер та були спрямовані на задоволення особистих потреб окремих військовослужбовців (продукти харчування, алкоголь).

Більш виразно непослідовність проявляється і у вирокі Київського районного суду міста Харкова (справа № 953/1780/23), яким до 5 років позбавлення волі було засуджено особу, який під час окупації міста у супроводі військовослужбовця РФ, приїхав до свого знайомого, де погрожуючи йому застосуванням насильства з боку військовослужбовця РФ, наказав віддати ключі від його транспортного засобу та передав військовослужбовцю РФ. Окрім того, обвинувачений передав представникам збройних формувань держави-агресора трактор сільськогосподарського підприємства. При призначенні покарання суд врахував відомості про обвинуваченого (середня освіта, одружений, раніше не судимий, інвалід 1 групи), відсутність обставин, що пом'якшують покарання та обставину, що обтяжує покарання (вчинення злочину з використанням умов воєнного стану) [5].

Для порівняння, вирок Вишгородського районного суду Київської області (№ 363/906/23) за майже тотожних фактичних обставин — суд призначив покарання у виді штрафу у розмірі 170 000 грн. Так, особа під час тимчасової окупації села спільно із невстановленими військовослужбовцями з числа ЗС РФ прибули до домоволодіння мешканців села, де обвинувачений висунув вимогу власниці щодо необхідності передачі йому ключів від вантажопасажирського автомобіля «Renault Master», після чого одразу передав їх військовослужбовцям РФ. Суд взяв до уваги обставини, що пом'якшують покарання (щире каяття, визнання вини та готовність нести кримінальну відповідальність, активне

сприяння розкриттю злочину), відсутність обставин, які обтяжують покарання та особу обвинуваченого (раніше не судимий, страждає на тяжку хворобу діабет та гангрену лівої стопи, одружений, за місцем проживання характеризується посередньо) [6].

Відтак, покарання за схожі за змістом злочини коливається від штрафу до максимального строку позбавлення волі. І хоча в другій справі встановлено декілька пом'якшуючих обставин, які могли формально зумовити різний підхід, проте така розбіжність у покаранні (штраф vs. 5 років позбавлення волі) виглядає непропорційною.

Загалом порівняльний аналіз вироків показує, що судова практика у кримінальних провадженнях, пов'язаних із передачею матеріальних ресурсів, залишається фрагментарною та неузгодженою. На наш погляд, такий стан призначення покарання значною мірою зумовлений широким розумінням поняття «матеріальні ресурси», яке фактично охоплює будь-які речі матеріального характеру, незалежно від їхньої вартості чи значення для воєнних потреб агресора. У більшості випадків йдеться про одноразові або епізодичні дії, зокрема надання продуктів харчування, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, сім-карт українських операторів зв'язку, інструментів, техніки, транспортних засобів чи навіть приміщень представникам окупаційної влади.

Таке широке тлумачення предмета злочину за відсутності чітких і уніфікованих критеріїв для оцінки значущості переданих матеріальних ресурсів, фактичних наслідків та ступеня системності (регулярності) відповідних дій, створює значні ризики непропорційності покарання, коли за передачу дрібних побутових речей, без ознак реальної допомоги збройним формуванням агресора, особа може бути засуджена до покарання, аналогічного або навіть суворішого до того, що призначається за цілеспрямовану і системну співпрацю з окупаційною адміністрацією.

Не менше питань викликає і стан призначення покарання за провадження господарської діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією — така форма зафіксована у 109 вироків. Як правило, це злочинні діяння осіб, які перебуваючи на тимчасово окупованій території, здійснюють перереєстрацію суб'єкта господарювання за законодавством держави-агресора, постановку на податковий та інші обліки, продовжують здійснювати різні види виробництва товарів або надання послуг на окупованих територіях.

Стан призначення покарання за цією формою колабораційної діяльності значною мірою залежить від того, чи кримінальне провадження здійснюється у загальному порядку, чи за відсутності обвинуваченого (*in absentia*).

У першому випадку суди, як правило, призначають покарання у вигляді штрафу або ж позбавлення волі з подальшим звільненням від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). На-

томість у провадженнях, здійснених за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), переважає практика застосування реального позбавлення волі в межах санкції, переважно у розмірі 4–5 років. Випадки призначення мінімального розміру позбавлення волі або штрафу поодинокі, що ймовірно, зумовлено не стільки характером вчинюваних злочинних дій, скільки об'єктивними труднощами врахування обставин, що пом'якшують покарання, а також неможливістю належно оцінити особу обвинуваченого.

Водночас такий підхід не повною мірою відповідає принципу індивідуалізації покарання та свідчить про ігнорування судами інших важливих чинників, які можуть впливати на ступінь суспільної небезпечності діяння і, відповідно, на караність злочину.

Насамперед привертає увагу факт неврахування судами місця, обстановки та мотивів вчинення злочину та мотивів. У більшості випадків йдеться про дії, вчинені на тимчасово окупованих територіях, де господарська діяльність, за впровадження якої особа засуджена, була зумовлена реаліями життя під окупацією — необхідністю забезпечення елементарних умов існування, збереження робочих місць, виплатою заробітної плати чи запобіганням втраті власного майна.

В інтерв'ю для дослідження Human Rights Watch багато експертів назвали чинні норми про колабораціонізм несправедливими, що «карають людей за те, що вони просто намагалися вижити в складних умовах». Вони вказують, що законодавство недостатньо враховує примус і стан необхідності, у яких могли діяти мешканці окупованих територій. Для розв'язання цієї проблеми прокурори та суди під час розгляду кожної справи повинні ретельно вивчати та враховувати конкретні обставини, зокрема факти залякування, тиску та погроз застосування насильства [7].

Подібну проблему відзначає і Письменський Є., наголошуючи, що суб'єкти реалізації кримінально-правової політики нерідко застосовують буквальне тлумачення норми про колабораційну діяльність у господарській сфері, ігноруючи потребу встановлення її справжнього змісту. Це призводить до формального застосування закону без урахування конкретних обставин вчиненого діяння та його особливостей, зумовлених фактором окупації. Такий підхід фактично нівелює принцип індивідуалізації покарання й сприяє виникненню дисбалансу в судовій практиці [8, с. 144].

Показовим у цьому контексті є вирок Київського районного суду м. Харкова (справа № 953/2847/23), яким за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України, до 4 років позбавлення волі засуджено особу, яка за замовлення представника окупаційної адміністрації держави-агресора надавала послуги з охорони приміщення аптеки із ліками та основної будівлі балаклійського ринку з прилеглою територією, на що обвинувачений погодився

за розрахунок продуктами харчування та предметами першої необхідності. Обвинувачуваний стверджував, що на пропозицію погодився, оскільки напередодні до нього додому приїздили військові РФ, які відвезли його до райвідділу поліції, де погрожували йому та його сім'ї [9].

У цій справі мотиви поведінки особи очевидно не були пов'язані із бажанням сприяти окупаційній владі, а викликані нагальною потребою виживання в умовах окупації, обмеженістю у доступі до базових ресурсів і прямим психологічним тиском з боку збройних формувань держави-агресора. Втім суд не надав належної оцінки цим обставинам і не розглянув їх крізь призму положень ст. 39 та 40 КК України (крайня необхідність, фізичний або психічний примус), або хоча б у якості обставини, яка пом'якшує покарання, а навпаки призначив достатньо суворе покарання.

Зауважимо, що подібні випадки не є поодинокими. Такі питання виникають і в контексті призначення покарання особам, діяльність яких була спрямована на забезпечення базових потреб цивільного населення — електро-, водо- чи теплопостачання, збереження інфраструктури та умов для життя людей.

Як зазначає І. Вишенська, діяльність з продажу і реалізації продуктів харчування та забезпечення населення електроенергією є однією з ключових напрямів забезпечення життєдіяльності населення в умовах окупації, адже за відсутності продуктів харчування, лікувальних засобів, комунальних послуг (надання електроенергії та водопостачання) тощо, життя та здоров'я громадян України, які лишилися в умовах окупації поставлено під загрозу [10, с. 83].

Натомість, вироком Індустріального районного суду міста Дніпропетровська, яким до 3 років позбавлення волі, засуджено особу, який обіймаючи посаду начальника районних електромереж, забезпечив відновлення пошкоджених в результаті бойових дій електромереж, для забезпечення електропостачання користувачам м. Лимана та прилеглих населених пунктів Донецької області. Суд врахував обставини, що пом'якшують покарання (щире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення) та відсутність обставин, які обтяжують покарання. Обвинувачений пояснив, що після окупації м. Лиман залишився у місті, оскільки на його утриманні залишилися літні батьки. У місті було відсутнє електропостачання, що зумовило його вихід на роботу під час окупації, оскільки він розумів, що до початку морозів треба відновити електропостачання у місті [11].

Враховуючи характер виконуваних ним функцій — спрямованих на забезпечення базових та критично важливих умов для виживання цивільного населення, а також очевидну відсутність будь-яких ознак ідеологічної співпраці з окупаційною адміністрацією, виникають сумніви не тільки щодо непро-

порційності призначеного покарання, а й взагалі доцільності притягнення до кримінальної відповідальності осіб.

Надмірна суворість простежується також у справі, де обвинувачений, який під час окупації міста з кінця березня 2022 року по вересень 2022 року здійснював продаж населенню, представникам військових формувань та окупаційної влади РФ продуктів харчування та побутової хімії, в тому числі російського та білоруського виробництва, реалізуючи товари за рублі РФ. Суд не встановив обставин, що пом'якшують покарання, врахував наявність обставин, що обтяжують покарання (вчинення злочину з використанням воєнного стану) та призначив покарання у виді 3 років позбавлення волі.

При цьому, обвинувачений стверджував, що продовжував працювати, аби надавати допомогу населенню, і декілька свідків підтвердили, що він як під час окупації так і після деокупації міста, надавав мешканцям безкоштовно продукти харчування, воду, допомагав фінансово. Також обвинувачений неодноразово надавав військовій частині ЗСУ безоплатну благодійну допомогу (зокрема, 5 БПЛА та 1 генератор), за що отримав медаль «За добру справу», та подяки від благодійних фондів за надання безоплатно необхідних складських приміщень та фінансової допомоги [12].

Відтак поведінка обвинуваченого була викликана умовами окупації, в яких забезпечення життєво необхідних потреб місцевого населення ставало можливим лише шляхом продовження підприємницької діяльності. Його дії не носили ознак цілеспрямованої допомоги представникам держави-агресора, не були зумовлені ідеологічними переконаннями чи зиском, а, навпаки, відзначалися суспільною корисністю в умовах окупації.

Наведені справи яскраво ілюструють суперечливість кримінально-правової оцінки господарської діяльності, яка здійснюється громадянами України в умовах окупації. І хоча положення ч. 4 ст. 111-1 КК України мають на меті запобігти легітимізації окупаційних режимів шляхом економічної взаємодії з ними, на практиці суди залишають поза увагою реальні умови, в яких опиняються громадяни, що залишаються на тимчасово окупованих територіях.

Небезпідставною є позиція Є. Письменського, що кримінальна відповідальність за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором може наставати в тому випадку, коли особа, яка провадить таку діяльність, спрямовує свої зусилля на заподіяння істотної шкоди критично важливим інтересам України у сфері національної безпеки. Потенційну або реальну наявність зазначеної шкоди суб'єкти офіційної кваліфікації повинні встановлювати в кожному кримінальному провадженні, розпочатому за ч. 4 ст. 111-1 КК України [13, с. 188].

У цьому контексті окрему увагу заслуговують кримінальні провадження, у яких господарська

діяльність у взаємодії з державою-агресором здійснювалася на території, що перебуває під контролем України. У таких вирахах спостерігається тенденція до застосування менш суворо покарання у вигляді штрафу або ж звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Водночас постає питання, наскільки такий підхід є обґрунтованим, адже характер і наслідки такої діяльності можуть відрізнятися від дій, вчинених в умовах окупації.

Так, у справі № 301/771/24 приватний підприємець організував схему перевезення вантажів із країн ЄС через Білорусь до РФ та тимчасово окупованої території України. Здійснення перевезень тривало з 2022 по 2023 рік. Обвинувачений підписував договори з російськими логістичними операторами, організовував перевезення вогнетривких матеріалів, зокрема, для металургійного підприємства, яке постачало продукцію до ряду державних підприємств оборонного сектору країни агресора. За вчинення таких дій суд призначив покарання у виді штрафу в розмірі 10000 НМДГ (170 000 гривень). При цьому взяв до уваги обставини, які пом'якшують покарання — щире каяття, активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, відсутність обставин, які обтяжують покарання, та особу винного (раніше не судимий, його вік, наявність утриманців, позитивну характеристику за місцем проживання) [14].

Очевидно, що на відміну від злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, де дії обвинувачених часто зумовлені фізичним або психічним

примусом, відсутністю альтернатив чи необхідністю забезпечення виживання, злочини, вчинені на підконтрольній території України, як у цій справі, мають виключно свідомий і корисливий характер. У подібних випадках йдеться про усвідомлену економічну взаємодію з ворогом, яка фактично зміцнює його військово-промисловий потенціал та підриває обороноздатність України.

Проте, як засвідчує проаналізована справа, суди здебільшого кваліфікують такі дії як менш суспільно небезпечну форму колабораційної діяльності та призначають за них більш м'які покарання. Це породжує парадоксальну ситуацію, коли дії, вчинені на окупованій території під впливом зовнішнього тиску або в умовах крайньої необхідності, караються суворіше, ніж свідомі, корисливі зв'язки з державою-агресором, здійснені в умовах повного контролю з боку України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз практики призначення покарання за вчинення господарської колабораційної діяльності, передбаченої ч. 4 ст. 111-1 КК України свідчить про відсутність єдиних підходів до оцінки ступеня суспільної небезпечності таких діянь та, відповідно, караності злочинів. Суди нерідко обмежуються формальною констатацією факту взаємодії з державою-агресором, не враховуючи контекст, мотиви, умови та наслідки вчинених дій. Такий підхід перешкоджає реалізації принципу індивідуалізації покарання та призводить до призначення покарань, що не завжди відповідають вимогам справедливості й співмірності.

Література

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.10.2025).
2. Звіт про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання. *Державна судова адміністрація України*. Київ, 2024. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 28.10.2025).
3. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 10.11.2022 року у справі № 545/5177/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755> (дата звернення: 28.10.2025).
4. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 22.02.2023 року у справі № 383/119/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109149344> (дата звернення: 28.10.2025).
5. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 09.06.2023 року у справі № 953/1780/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111429532> (дата звернення: 28.10.2025).
6. Вирок Вишгородського районного суду Київської області від 19.06.2024 року у справі № 363/906/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119839158> (дата звернення: 28.10.2025).
7. Human Rights Watch. «Все, що вона робила, це допомагала людям». Недосконалість окремих положень українського законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840> (дата звернення: 28.10.2025).
8. Письменський Є. О. Проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (на прикладі однієї справи про колабораційну діяльність). *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. № 1. С. 130–144.
9. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 30.08.2023 року у справі № 953/2847/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113110133> (дата звернення: 28.10.2025).
10. Вишнеvsька І. А. Господарський (економічний) колабораціонізм: бачення законодавця та реалії практики. *Українська воєнна та повоєнна кримінальна юстиція: матеріали ІХ (XXII) Львівського форуму кримінальної юстиції* (м. Львів, 26–27 жовтня 2023 року) / упоряд. І. Б. Газдайка-Василишин. Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 79–85.

11. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 01.05.2023 року у справі № 202/1677/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891> (дата звернення: 28.10.2025).
12. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 13.05.2024 року у справі № 646/4116/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118971324> (дата звернення: 28.10.2025).
13. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
14. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 20.03.2024 року у справі № 301/771/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117814203> (дата звернення: 28.10.2025).

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. (n.d.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Zvit pro osib, prytyahnutykh do kryminalnoi vidpovidalnosti ta vydy kryminalnoho pokarannia. (2024). Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
3. Vyrok Poltavskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 10.11.2022 u spravi № 545/5177/22. (2022). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107246755>
4. Vyrok Bobrynetskoho raionnoho sudu Kirovohradskoi oblasti vid 22.02.2023 u spravi № 383/119/23. (2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109149344>
5. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 09.06.2023 u spravi № 953/1780/23. (2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111429532>
6. Vyrok Vyshhorodskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 19.06.2024 u spravi № 363/906/23. (2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119839158>
7. Human Rights Watch. (2024). “Vse, shcho vona robyla, tse dopomahala liudiam”. *Nedoskonalist okremykh polozhen ukrainskoho zakonodavstva pro vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist*. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840>
8. Pysmenskyi, Ye. O. (2024). Problemy formuvannia ta realizatsii kryminalno-pravovoi polityky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu (na prykladi odniiei spravy pro kolaboratsiinu diialnist). *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu im. E. O. Didorenka*, (1), 130–144.
9. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 30.08.2023 u spravi № 953/2847/23. (2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113110133>
10. Vyshnevskia, I. A. (2023). Hospodarskyi (ekonomichni) kolaboratsionizm: bachennia zakonodavtsia ta realii praktyky. U *Ukrainska voienna ta povoienna kryminalna yustytisia: materialy IX (XXII) Lvivskoho forumu kryminalnoi yustytysii* (pp. 79–85). Lviv: LvivDUV S.
11. Vyrok Industrialnoho raionnoho sudu mista Dnipropetrovska vid 01.05.2023 u spravi № 202/1677/23. (2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110555891>
12. Vyrok Chervonozavodskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 13.05.2024 u spravi № 646/4116/23. (2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118971324>
13. Pysmenskyi, Ye. O. (2024). *Kryminalno-pravovi problemy protydyi kolaboratsiinii diialnosti* (Monohrafiia). Kyiv: Alerta.
14. Vyrok Irshavskoho raionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 20.03.2024 u spravi № 301/771/24. (2024). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117814203>

Марочкін Олексій Іванович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України*

Marochkin Oleksii

PhD in Law, Senior Researcher

Department of research problems of criminal procedure and judicial system

V. V. Stashis Research Institute The study of crime problems

ORCID: 0000 0002 0397 5036

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11486

СТАНДАРТИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ПРІОРИТЕТИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО УКРАЇНИ

STANDARDS OF EFFECTIVE INVESTIGATION AS PRIORITIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS: ECHR PRACTICE REGARDING UKRAINE

Анотація. Вступ. Всебічне виконання завдань кримінального провадження вимагає забезпечення належного балансу між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування. У свою чергу, враховуючи багатовекторність завдань кримінального провадження, виникає потреба у визначенні пріоритетів, першочерговість яких має сприяти як охороні прав, свобод та законних інтересів людини, так і забезпеченню інтересів досудового розслідування. Певними орієнтирами у визначенні таких пріоритетів можуть слугувати стандарти ефективного розслідування, сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини.

Стандарти ефективного розслідування відображають основні критерії, яким має відповідати досудове розслідування, що у свою чергу визначає пріоритети у кримінальному провадженні. Для з'ясування загальних пріоритетів у кримінальному провадженні варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який розглядає відповідні питання у справах за декількома статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, серед яких можна виділити статтю другу. При цьому, пріоритети можуть варіюватися залежно від категорії, обставин та інших особливостей кримінального провадження. Постає необхідність дослідження стандартів ефективного розслідування як пріоритетів у кримінальному провадженні.

Мета. Метою дослідження є розкриття концептуальних підходів до визначення стандартів ефективного розслідування як пріоритетів у кримінальному провадженні з урахуванням необхідності забезпечення належного балансу між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання стандартів ефективного розслідування; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині питань пріоритетизації у кримінальному провадженні, зокрема щодо стандартів ефективного розслідування; 3) практика Європейського суду з прав людини з питань ефективності розслідування у розумінні статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики стандартів ефективного розслідування, а також основних критеріїв їх визначення); формалізації аналізу та синтезу (для дослідження окремих стандартів ефективного розслідування); емпіричний метод (для узагальнення практики Європейського суду з прав людини); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У науковій статті розкрито стандарти ефективного розслідування як пріоритети у кримінальному провадженні. З'ясовано, що Європейський суд з прав людини розглядає відповідні питання у справах за декількома статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, серед яких можна виділити статтю другу. У численних рішеннях Суд конкретизував зазначені стандарти, які, у свою чергу, є пріоритетами у кримінальному провадженні. Серед основних стандартів ефективного розслідування виділено: 1) офіційне розслідування; 2) ретельне планування досудового розслідування; 3) оперативність розслідування; 4) пріоритети у доказуванні; 5) ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого.

Констатовано, що за усталеною практикою ЄСПЛ саме офіційне розслідування є пріоритетом як спосіб реагування правоохоронних органів на заяву про вчинення кримінального правопорушення на протигаду альтернативним способом перевірки таких заяв. Одним із пріоритетів також є оперативність у прийнятті рішення про початок офіційного розслідування. За практикою ЄСПЛ оперативність у початку офіційного розслідування, у свою чергу, зумовлює оперативність у збиранні доказів, що часто має вирішальне значення для кримінального провадження загалом. Зрештою, пріоритетне значення має також ретельна перевірка та належне реагування на заяви про вчинене кримінальне правопорушення, а також недопустимість необґрунтованої відмови у проведенні офіційного розслідування.

Наголошено, що у своїй практиці ЄСПЛ наголошує на необхідності ретельного планування як досудового розслідування в цілому, так і окремих процесуальних дій, зокрема. Ретельне планування досудового розслідування, у свою чергу, передбачає висунення та перевірку різних версій щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення. Неврахування ж різноманітних версій свідчитиме про недотримання вимог всебічності та повноти досудового розслідування як складових його ефективності.

Зазначено, що у своїй практиці ЄСПЛ звертає увагу на загальну тривалість кримінального провадження у справі. Крім того, важливе значення для з'ясування дотримання стандарту оперативності розслідування має встановлення випадків зупинення або закриття провадження. Крім наведеного, для забезпечення цього стандарту важливе значення має проведення офіційного розслідування, розпочатого без невинуватених затримок. Також слід окремо звернути увагу на оперативність проведення окремих процесуальних дій.

Вказується, що серед вимог стандарту ефективності розслідування, у практиці ЄСПЛ значна увага приділяється доказуванню, що дозволяє визначити його пріоритети. Так, пріоритетна роль у збиранні доказів покладається на органи державної влади, оскільки саме ці органи мають забезпечити всебічне з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення. Пріоритетне значення також має забезпечення комплексного підходу у збиранні доказів. У свою чергу оперативність у збиранні доказів має пріоритетне значення, оскільки напряду пов'язана із оперативністю розслідування загалом.

Встановлено, що ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого передбачає надання потерпілому офіційного статусу для забезпечення його ефективної участі у процедурі розслідування та оперативність початку розслідування для надання потерпілому офіційного статусу, а також ефективну участь потерпілого у процедурі розслідування (що, у свою чергу, передбачає його залученість у процедуру розслідування та забезпечення реалізації його прав).

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі подальшого впровадження стандартів ефективного розслідування у кримінальне процесуальне законодавство для визначення пріоритетів у кримінальному провадженні. Це надасть змогу забезпечити належний баланс між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Ключові слова: кримінальне провадження, пріоритезація, стандарти ефективного розслідування, практика Європейського суду з прав людини, досудове розслідування.

Summary. Introduction. Comprehensive execution of the tasks of criminal proceedings requires ensuring an appropriate balance between the protection of the rights, freedoms, and lawful interests of participants in criminal proceedings and the provision of a prompt, thorough, and impartial investigation. In turn, considering the multifaceted nature of the tasks of criminal proceedings, there arises a need to determine priorities, the order of which should promote both the protection of human rights, freedoms, and lawful interests and the safeguarding of the interests of pre-trial investigation. Certain benchmarks in determining such priorities can be the standards of effective investigation formulated in the case law of the European Court of Human Rights.

Standards of effective investigation reflect the key criteria that pre-trial investigation must meet, which in turn determines the priorities in criminal proceedings. To clarify the general priorities in criminal proceedings, it is worth referring to the practice of the European Court of Human Rights, which considers relevant issues in cases under several articles of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, among which Article 2 can be highlighted. At the same time, priorities may vary depending on the category, circumstances, and other particularities of criminal proceedings. There is a need to examine the standards of effective investigation as priorities in criminal proceedings.

Purpose. The aim of the study is to reveal conceptual approaches to defining standards of effective investigation as priorities in criminal proceedings, taking into account the need to ensure a proper balance between the protection of the rights, freedoms, and legitimate interests of participants in criminal proceedings and the provision of a prompt, thorough, and impartial investigation.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) regulatory and legal support regarding the regulation of effective investigation standards; 2) works of domestic authors who conduct their scientific and practical research in the field of prioritization issues in criminal proceedings, in particular regarding standards of effective investigation; 3) the practice of the European

Court of Human Rights on the issue of the effectiveness of investigations within the meaning of Article 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

In the course of the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (for characterizing standards of effective investigation, as well as the main criteria for their determination); formalization of analysis and synthesis (for studying individual standards of effective investigation); empirical method (for summarizing the practice of the European Court of Human Rights); logical generalization of results (formulating conclusions).

Results. The scientific article reveals the standards of an effective investigation as priorities in criminal proceedings. It has been established that the European Court of Human Rights considers relevant issues in cases under several articles of the European Convention on Human Rights, among which Article 2 can be highlighted. In numerous judgments, the Court has specified these standards, which, in turn, are priorities in criminal proceedings. Among the main standards of an effective investigation, the following are highlighted: 1) official investigation; 2) thorough planning of the pre-trial investigation; 3) promptness of the investigation; 4) priorities in evidence gathering; 5) effective means of legal protection of the victim's rights.

It has been noted that, according to established practice of the European Court of Human Rights, it is the official investigation that is prioritized as the method of response by law enforcement to a report of a criminal offense, as opposed to alternative ways of verifying such reports. One of the priorities is also the promptness in making a decision to initiate an official investigation. According to ECHR practice, promptness in initiating an official investigation, in turn, ensures promptness in collecting evidence, which is often crucial for the criminal proceedings as a whole. Ultimately, priority is also given to thorough examination and proper response to reports of a criminal offense, as well as the inadmissibility of an unjustified refusal to conduct an official investigation.

It is emphasized that in its practice, the European Court of Human Rights stresses the necessity of careful planning both of the pre-trial investigation as a whole and of individual procedural actions in particular. Careful planning of the pre-trial investigation, in turn, involves the formulation and verification of various versions concerning the circumstances of the committed criminal offense. Failure to consider different versions indicates non-compliance with the requirements of thoroughness and completeness of the pre-trial investigation as components of its effectiveness.

It is noted that in its practice, the ECHR pays attention to the overall duration of criminal proceedings in a case. In addition, establishing instances of suspension or termination of proceedings is important for determining compliance with the standard of promptness in the investigation. Furthermore, to ensure this standard, conducting an official investigation initiated without unjustified delays is of significant importance. Attention should also be given separately to the promptness of individual procedural actions.

It is indicated that among the requirements of the standard of investigation effectiveness, in the practice of the ECHR, significant attention is paid to the gathering of evidence, which allows determining its priorities. Thus, a priority role in collecting evidence is assigned to state authorities, as it is these authorities that must ensure a comprehensive clarification of the circumstances of the criminal offense committed. Ensuring a comprehensive approach to evidence collection is also of primary importance. In turn, promptness in collecting evidence is of priority significance, as it is directly related to the overall promptness of the investigation.

It has been established that an effective method of legal protection of a victim's rights involves granting the victim official status to ensure their effective participation in the investigation process and the prompt initiation of the investigation to provide the victim with official status, as well as the effective participation of the victim in the investigation procedure (which, in turn, entails their involvement in the investigation process and ensuring the realization of their rights).

Discussion. In future scientific research, it is proposed to focus on analyzing the further implementation of effective investigation standards in criminal procedural legislation to determine priorities in criminal proceedings. This will make it possible to ensure an appropriate balance between protecting the rights, freedoms, and legitimate interests of participants in criminal proceedings and ensuring a prompt, thorough, and impartial investigation.

Key words: criminal proceedings, prioritization, standards of effective investigation, practice of the European Court of Human Rights, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Всебічне виконання завдань кримінального провадження вимагає забезпечення належного балансу між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування. У свою чергу, враховуючи багатовекторність завдань кримінального провадження, виникає потреба у визначенні пріоритетів, першочерговість яких має сприяти як охороні прав, свобод та законних інтересів людини, так і забезпеченню інтересів досудового розслідування. Певними орієнтирами у визначенні таких пріоритетів можуть слугувати стандарти ефективного

розслідування, сформульовані у практиці Європейського суду з прав людини.

Стандарти ефективного розслідування відображають основні критерії, яким має відповідати досудове розслідування, що у свою чергу визначає пріоритети у кримінальному провадженні. Для з'ясування загальних пріоритетів у кримінальному провадженні варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який розглядає відповідні питання у справах за декількома статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, серед яких можна виділити статтю другу. При цьому, пріоритети можуть варіюватися залеж-

но від категорії, обставин та інших особливостей кримінального провадження. Постає необхідність дослідження стандартів ефективного розслідування як пріоритетів у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика дослідження передбачає звернення до декількох основних питань, якими є пріоритезація у кримінальному провадженні, а також стандарти ефективного розслідування.

Питанню пріоритезації у кримінальному провадженні присвячена праця Н. В. Глинської [1], у якій сформульовано основні положення пріоритезації у кримінальному провадженні. Авторкою визначено основні ключові категорії пріоритезації у кримінальному провадженні: її об'єкт, предмет та характерні риси. У роботі розроблено операційне визначення пріоритезації у кримінальному провадженні, а також охарактеризовано її критерії.

У роботі Д. І. Клепки досліджено взаємозв'язок між правами людини та механізмом пріоритезації у кримінальному провадженні [2]. У свою чергу, праця М. І. Пашковського присвячена пріоритезації кримінальних проваджень за статтею 438 КК України [3].

Водночас, питанню стандартів ефективного розслідування також присвячена низка праць науковців. Зокрема, варто відзначити системне і комплексне дослідження європейських стандартів ефективності досудового розслідування у роботі О. М. Федорів [4].

Щодо інших наукових праць з цього питання варто відзначити роботи Ю. В. Стеценко (присвячену дослідженню змісту поняття «ефективність досудового розслідування») [5]; І. Цилюрик (дослідження актуальних питань застосування міжнародних правових стандартів під час досудового розслідування) [6]; а також А. Столітнього (щодо втілення міжнародних стандартів досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України) [7].

Інші важливі роботи у цій сфері присвячені дослідженню стандартів ефективного розслідування на окремих етапах (О. Ю. Маринич [8]), під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень (В. Г. Пожар та Ж. В. Мандриченко [9], І. В. Гловюк [10]), а також в умовах воєнного стану (Т. О. Лоскутов [11]).

Водночас, з огляду на необхідність забезпечення належного балансу між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування, подальшого наукового осмислення стандарти ефективного розслідування потребують саме у світлі пріоритетності для кримінального провадження.

Метою статті є розкриття концептуальних підходів до визначення стандартів ефективного розслідування як пріоритетів у кримінальному провадженні з урахуванням необхідності забезпе-

чення належного балансу між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання стандартів ефективного розслідування; 2) праці вітчизняних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині питань пріоритезації у кримінальному провадженні, зокрема щодо стандартів ефективного розслідування; 3) практика Європейського суду з прав людини з питань ефективності розслідування у розумінні статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики стандартів ефективного розслідування, а також основних критеріїв їх визначення); формалізації аналізу та синтезу (для дослідження окремих стандартів ефективного розслідування); емпіричний метод (для узагальнення практики Європейського суду з прав людини); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ, Суд) розглядає відповідні питання у справах за декількома статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), серед яких можна виділити статтю другу. У численних рішеннях Суд конкретизував зазначені стандарти, які, у свою чергу, є пріоритетами у кримінальному провадженні. Серед основних стандартів ефективного розслідування можна виділити: 1) офіційне розслідування; 2) ретельне планування досудового розслідування; 3) оперативність розслідування; 4) пріоритети у доказуванні; 5) ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого. Розглянемо їх детальніше.

Офіційне розслідування. ЄСПЛ у значній кількості справ щодо України констатував недоліки законодавчої конструкції початку досудового розслідування за КПК України 1960 року, по суті, наголошуючи на пріоритетності саме офіційного розслідування. Так, у справі «Stabrovska v. Ukraine» ЄСПЛ вкотре зазначив, що органи влади перевіряли твердження заявниці виключно шляхом дослідчих перевірок, не порушуючи кримінальну справу, а така слідча процедура, як Суд неодноразово встановлював у справах щодо України, не відповідає принципам ефективного правового захисту [12]. У іншій справі «Tretyakova v. Ukraine» ЄСПЛ зауважив, що спосіб проведення дослідчих перевірок і розслідування підірвав принцип ретельного розгляду основних фактів справи, а загальна тривалість провадження перевищувала майже 10 років. У зазначених справах Судом констатовано порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [13].

У справі «Kabanova v. Ukraine», розглянувши скаргу заявниці за ст. 2 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що у цій справі вжиття органами державної влади процесуальних дій у зв'язку із ДТП протягом чотирьох з половиною років проводилося у вигляді дослідчих перевірок, які не відповідали принципам ефективного засобу юридичного захисту, оскільки слідчий може вживати лише обмежений перелік дій, а потерпілий не має офіційного статусу, тобто його ефективна участь у процедурі виключена. Посилаючись на свою практику у справах проти України, Суд дійшов висновку про відсутність ретельного і комплексного підходу до здійснення провадження на національному рівні та необґрунтовану тривалість такого провадження, вказав, що до квітня 2014 року тривалість дослідчих перевірок і розслідування, проведених на національному рівні, перевищила 8 років та констатував порушення статті 2 Конвенції [14].

Крім наведених справ, у деяких рішеннях ЄСПЛ вказував на окремі пріоритети та недоліки у досудовому розслідуванні. Зокрема, у справі «Bliznyuk v. Ukraine» Суд зауважив, що у цій справі обставини смерті сина заявниці розслідувалися більше, ніж 12 років виключно шляхом проведення дослідчих перевірок та що органи державної влади, які контролювали якість таких перевірок, понад 20 разів встановлювали, що вони не були ретельними і причина смерті сина заявниці та обставини справи не були належним чином розглянуті, у зв'язку із чим повноцінне розслідування розпочалося зі значною затримкою. ЄСПЛ вказав, що затримка у початку проведення розслідування призвела до того, що кримінальне провадження тривало більше 13 років, а неодноразове винесення постанови про повернення справи свідчить про наявність серйозних недоліків у кримінальному провадженні. Констатовано порушення статті 2 Конвенції [15].

Одним із пріоритетів також є оперативність у прийнятті рішення про початок офіційного розслідування. Так, у справі «Oleynikova v. Ukraine» ЄСПЛ встановив порушення статті 2 Конвенції в контексті процесуального аспекту у зв'язку з тим, що розслідування обставин смерті сина заявниці було неефективним, оскільки на день постановлення рішення ЄСПЛ перевірка обставин смерті сина заявниці тривала більше 9 років, органи слідства 6 разів виносили постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, які в подальшому скасовувалися прокуратурою або судами, що повертали справу на додаткову перевірку [16].

У справі «Serdyuk v. Ukraine», розглянувши скаргу заявниці, ЄСПЛ встановив, що у цій справі правоохоронним органам знадобився майже місяць, щоб порушити кримінальну справу та розробити відповідний план дій, та що ця затримка була невинуватною і призвела до послаблення доказової бази. Зважаючи на це, а також на свою попередню практику у справах проти України щодо неефективного

та несвоєчасного розслідування фактів смерті, ЄСПЛ констатував порушення статті 2 Конвенції [17].

У іншій справі «Goryayeva v. Ukraine», розглянувши скаргу заявниці на неефективність розслідування обставин смерті її сина, ЄСПЛ звернув увагу на те, що у період з 2007 до 2012 року органи влади розглядали це питання виключно у порядку дослідчих перевірок. Повне досудове розслідування у справі щодо обставин настання смерті сина заявниці було розпочато лише у грудні 2012 року. Зважаючи на свою усталену практику, ЄСПЛ дійшов висновку, що дослідчі перевірки та кримінальне провадження у цій справі не відповідали вимогам статті 2 Конвенції та констатував порушення вказаної статті [18].

За практикою ЄСПЛ оперативність у початку офіційного розслідування, у свою чергу, зумовлює оперативність у збиранні доказів, що часто має вирішальне значення для кримінального провадження загалом. Зокрема, у справі «Burgas v. Ukraine» Суд зазначив, що органам влади знадобилось понад 2 місяці для проведення повного розслідування, отже первинна затримка органів влади могла вплинути на спосіб, у який під час дослідчих перевірок збирались важливі докази у справі. З огляду на цей та інші недоліки досудового розслідування, ЄСПЛ дійшов висновку, що у кримінальному провадженні на національному рівні були помилки та воно було неадекватним з огляду на спосіб його проведення, та постановив, що було порушено процесуальний аспект статті 2 Конвенції [19].

Зрештою, пріоритетне значення має також ретельна перевірка та належне реагування на заяви про вчинення кримінального правопорушення, а також недопустимість необґрунтованої відмови у проведенні офіційного розслідування. Так, у справі «Zorina And Others v. Ukraine», розглянувши скарги заявників, ЄСПЛ зазначив, що у цих справах слідство характеризувалося неодноразовим закриттям та відновленням внаслідок невжиття слідчими достатніх заходів та значною затримкою на початкових стадіях слідства. Також Суд вказав, що у цих справах постанови про відмову у порушенні кримінальної справи виносилися без належного розгляду обставин смерті. З огляду на це та на свою усталену практику з цього питання, ЄСПЛ вказав, що у цих справах неспроможність слідчих органів своєчасно вжити необхідні заходи підірвало їхню здатність встановити обставини, пов'язані зі смертями родичів заявників, та осіб, якщо такі були, які мали понести відповідальність. У зв'язку із цим Суд дійшов висновку, що проведені у справах заявників розслідування не відповідали критеріям ефективності та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [20].

Ретельне планування досудового розслідування. На необхідності ретельного планування як досудового розслідування в цілому, так і окремих проце-

суальних дій, зокрема, ЄСПЛ наголосив у рішенні «Yukhymovych v. Ukraine». Так, у цій справі Суд вказав, що відсутність будь-яких документів щодо планування заходів міліції із затримання підозрюваних, суперечності у наявних матеріалах стосовно мети заходу та розбіжності у доказах стосовно наявності у сина заявника пістолета, не дають Суду можливості дійти висновку, що заходи із затримання були сплановані та проведені таким чином, щоб мінімізувати, наскільки це можливо, застосування сили зі смертельним наслідком та будь-який ризик для життя сина заявника. Оскільки не було доведено, що сила, яку застосували працівники міліції, була виправданою, не виходила за межі того, що було абсолютно необхідним, і була суворо пропорційною досягненню однієї або декількох цілей, передбачених статтею 2 Конвенції, ЄСПЛ констатував порушення матеріального аспекту цієї статті Конвенції [21].

Ретельне планування досудового розслідування, у свою чергу, передбачає висунення та перевірку різних версій щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення. Неврахування ж різноманітних версій свідчитиме про недотримання вимог всебічності та повноти досудового розслідування як складових його ефективності. При цьому, особливе значення надається, з одного боку, перевірці версії, висунутої заявником, а з іншого боку — наявності певної кількості інших версій, висунутих правоохоронними органами, які могли би всебічно пояснити обставини вчиненого кримінального правопорушення. Так, у справі «Masneva v. Ukraine» ЄСПЛ встановив порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції з огляду на незабезпечення ефективного розслідування обставин смерті сина заявниці, серед іншого, оскільки органи слідства не досліджували важливі обставини справи, зокрема, ті, на які посилювалася заявниця [22].

У справі «Slyusar v. Ukraine» ЄСПЛ визнав наявність порушення статті 2 Конвенції у її процесуальному аспекті у зв'язку з недотриманням державою обов'язку провести ефективне розслідування смерті брата заявника, серед іншого, оскільки після порушення кримінальної справи за фактом вбивства не було здійснено спланованого розслідування; у слідства не було жодних версій щодо підозрюваних, окрім тих, на які вказував сам заявник, проте і на їхню підтримку не було зібрано достатньо доказів [23].

У іншій справі «Brenko And Others v. Ukraine» ЄСПЛ, розглянувши скарги заявників за процесуальним аспектом статті 2 Конвенції, серед іншого, зазначив, що у цій справі слідчі виявили небажання розслідувати будь-які інші версії подій, крім необережного поводження з вогнепальною зброєю та подальшого самогубства, що призвело до поспішного, неодноразового закриття кримінальної справи. Суд констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [24].

У справі «Boguta And Tereshchenko v. Ukraine», розглянувши скарги заявників, ЄСПЛ наголосив, що розслідування у кримінальних справах характеризувалися різними недоліками, зокрема, неодноразовим поверненням справи на додаткове розслідування, непроведенням перевірки різних версій подій тощо. Суд дійшов висновку, що проведені у цих справах розслідування не відповідали критерію ефективності та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [25].

У свою чергу, забезпечення ретельного планування та, зрештою, всебічного і повного досудового розслідування покладається на прокурора. Зокрема, одним із повноважень прокурора є надання вказівок, які по суті являють собою своєрідний план дій для органів досудового розслідування, виконання якого має забезпечити ефективність досудового розслідування. Водночас, ЄСПЛ констатовано певні недоліки у практиці в цій частині. Так, у справі «Shulga v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ зазначив, що кримінальна справа неодноразово поверталася на додаткове розслідування, проте вказівки органів прокуратури щодо проведення тих чи інших слідчих дій не виконувалися. Серед іншого, з огляду на зазначене ЄСПЛ встановив порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [26].

У іншій справі «Dernovyy And Dernova v. Ukraine» ЄСПЛ, серед іншого, не залишив поза увагою той факт, що незважаючи на чіткі вказівки прокуратури, міліція майже 3 роки не вживала жодних заходів для встановлення особи та допиту безпосереднього очевидця ДТП. У зв'язку з цим, а також зважаючи на свою усталену практику у справах щодо України, Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження у цій справі було тривалим та неефективним і встановив порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [27].

Окремі недоліки у плануванні та реалізації плану розслідування констатовано ЄСПЛ у деяких інших рішеннях. Зокрема, у справі «Serdyuk v. Ukraine», розглянувши скаргу заявниці, ЄСПЛ встановив, що у цій справі правоохоронним органам знадобився майже місяць, щоб порушити кримінальну справу та розробити відповідний план дій, та що ця затримка була невиправданою і призвела до послаблення доказової бази. Також ЄСПЛ зазначив, що незважаючи на проведення численних слідчих дій, провадження у цілому характеризувалося надмірною тривалістю, поганим веденням документації, неодноразовим невиконанням працівниками міліції вказівок вищих органів та несистемним підходом до збирання доказів. Суд констатував порушення статті 2 Конвенції [17].

У іншій справі «Feshchenko v. Ukraine», розглянувши скаргу, ЄСПЛ зазначив, що повноцінне розслідування зникнення дочки заявника розпочалося із запізненням, більш, ніж через рік після зникнення. Це значна і невиправдана затримка не була

компенсована вжиттям комплексних слідчих дій у подальший період. Крім того, органи державної влади не перевірили версію заявника про вбивство дочки. У відповідь заявник отримував лише підтвердження факту, що розслідування було неналежним, і загальні запевнення про вжиття у подальшому ефективних заходів. Протягом наступних років розслідування продовжувало проводитися неефективно і цей факт неодноразово визнавали органи державної влади. ЄСПЛ констатував порушення статті 2 Конвенції [28].

Оперативність розслідування. Зазвичай, Суд звертає увагу на загальну тривалість кримінального провадження у справі. Так, у справі «Yukhymovych v. Ukraine», розглядаючи скаргу щодо проведення неефективного розслідування обставин смерті сина заявника, ЄСПЛ зазначив, що тривалість розслідування, яка становить більше 19 років, та неспроможність слідчих органів пояснити ключове питання розслідування, чи становив син заявника загрозу, яка могла б виправдати застосування сили, дають підстави дійти до висновку, що було порушено процесуальний аспект статті 2 Конвенції [21].

Крім того, важливе значення для з'ясування дотримання стандарту оперативності розслідування має встановлення випадків зупинення або закриття провадження. Так, у справі «Karlatyy v. Ukraine» ЄСПЛ встановив, що розслідування, яке тривало близько 2 років і 9 місяців, двічі зупинялося, а потім відновлювалося, зокрема, у зв'язку з його поверховістю, що визнали самі органи державної влади. Крім того, ЄСПЛ вказав, що недоліки розслідування, які існували на момент винесення останньої постанови про закриття провадження у червні 2016 року, серйозно підірвали перспективи успіху розслідування, навіть якщо розслідування було швидко відновлене за заявою заявника. У цій справі Суд констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [29].

Крім наведеного, для забезпечення досліджуваного стандарту важливе значення має проведення офіційного розслідування, розпочатого без невиправданих затримок. Так, у справі «Bliznyuk v. Ukraine» ЄСПЛ зауважив, що обставини смерті сина заявниці розслідувалися більше, ніж 12 років виключно шляхом проведення дослідчих перевірок та що органи державної влади, які контролювали якість таких перевірок, понад 12 разів встановлювали, що вони не були ретельними і причина смерті сина заявниці та обставини справи не були належним чином розглянуті, у зв'язку із чим повноцінне розслідування розпочалося зі значною затримкою. Суд вказав, що затримка у початку проведення розслідування за фактом перевищення влади працівниками міліції призвела до того, що кримінальне провадження тривало більше 13 років, а неодноразове винесення постанов про повернення справи у кримінальному провадженні на додаткове розслідування свідчить про наявність серйозних недоліків у кримінальному

провадженні. У підсумку ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі розслідування не відповідало критерію ефективності та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [15].

Слід окремо звернути увагу також на оперативність проведення окремих процесуальних дій під час розслідування. Зокрема, у справі «Bandura v. Ukraine», розглянувши скарги заявниці, ЄСПЛ зауважив, що на момент затримання підозрюваних було очевидно, що вбивство чоловіка заявниці було організовано і оплачено кимось іншим, однак доручення про проведення слідчих дій щодо можливих замовників були видані зі значною затримкою, та після цього систематизоване розслідування не проводилося. З огляду на непроведення систематизованого розслідування щодо осіб, які замовили вбивство; його затримки на початкових стадіях та *de facto* призупинення у 2007 році; загальну тривалість провадження понад 15 років, ЄСПЛ дійшов висновку, що розслідування за фактом вбивства на замовлення чоловіка заявниці не було ефективним та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [30].

Також наведемо окремі приклади порушень стандарту ефективності досудового розслідування, встановлених у рішеннях ЄСПЛ. Так, у справі «Vasunets v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, Суд зауважив, що розслідування за фактом смерті його доньки тривало більше 9 років, і впродовж цього значного періоду часу органи слідства не робили жодних справжніх спроб ретельно розслідувати обставини справи. Зокрема, з листопада 2006 року до серпня 2014 року органи слідства винесли 13 постанов про відмову у порушенні кримінальної справи, або про її закриття, що скасовувалися вищими органами, які вважали, що розслідування не було ретельним, та що слід здійснити додаткові слідчі дії. У підсумку ЄСПЛ встановив порушення статті 2 Конвенції [31].

У іншій справі «Marchuk v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника за ст. 2 Конвенції, ЄСПЛ зазначив, що кримінальне провадження тривало 7 років, впродовж цього часу національні органи влади неодноразово визнавали, що розслідування проводилося із затримками, однак наявні матеріали справи не свідчили про те, що тривалість розслідування та провадження у суді могли бути виправдані складністю справи або поведінкою заявника та дійшов висновку, що кримінальне провадження у цій справі тривало надмірно довгий час [32].

У справі «Goropatskiy and Others v. Ukraine» ЄСПЛ зауважив, що провадження у цих справах тривало від більше, ніж 6 років, до більш, ніж 12 років та що суттєва затримка під час встановлення причин смерті, якщо вона не виправдана об'єктивними обставинами, може сама собою підірвати довіру суспільства до забезпечення верховенства права. Суд дійшов висновку, що проведені у цих справах розслідування не відповідали критерію ефективності

та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [33].

Ще у одній справі «Feshchenko v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ зазначив, що повноцінне розслідування зникнення доньки заявника розпочалося із запізненням, більш, ніж через рік після зникнення. Ця значна і невинуватна затримка не була компенсована вжиттям комплексних слідчих дій у подальший період. Крім того, органи державної влади не перевірили версію заявника про вбивство доньки. У відповідь заявник отримувал лише підтвердження факту, що розслідування було неналежним, і загальні запевнення про вжиття у подальшому ефективних заходів. Протягом наступних років розслідування продовжувало проводитися неефективно і цей факт неодноразово визнавали органи державної влади [28].

Пріоритети у доказуванні. Для забезпечення ефективності досудового розслідування доказування має першочергове значення. Саме доказування має забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування у кримінальному провадженні. У свою чергу ефективно розслідування передбачає встановлення пріоритетів у доказуванні, забезпечення яких сприятиме належному виконанню завдань кримінального провадження.

Пріоритетна роль у збиранні доказів покладається на органи державної влади, оскільки саме ці органи мають забезпечити всебічне з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення. Так, у справі «Buchynska v. Ukraine», розглянувши скаргу заявниці, ЄСПЛ зробив висновок, що національні органи влади не зробили усе від них залежне для забезпечення оперативного та всебічного вжиття заходів для збирання доказів, встановлення місцезнаходження та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні замаху на життя заявниці. Тому було констатовано порушення статті 2 Конвенції [34]. У іншій справі «Kaplatty v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ дійшов висновку, що органи державної влади не зробили все можливе у межах своїх повноважень, аби забезпечити проведення комплексних дій для збору та зберігання доказів і встановлення обставин смерті колишньої дружини заявника. Розслідування, яке тривало близько 2 років і 9 місяців, двічі зупинялося, а потім відновлювалося, зокрема у зв'язку з його поверховістю, і це визнали самі органи державної влади. У цій справі Суд констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [29].

Пріоритетне значення також має забезпечення комплексного підходу у збиранні доказів. Так, у справі «Burgas v. Ukraine» ЄСПЛ звернув увагу на те, що повторне винесення постанов про повернення справи на додаткове розслідування свідчить про серйозні недоліки у кримінальній справі, а проведення великої кількості експертиз свідчить про відсутність комплексного підходу до збору доказів

на стадії досудового розслідування. У зв'язку із цим ЄСПЛ дійшов висновку, що у кримінальному провадженні на національному рівні були помилки та воно було неадекватним з огляду на спосіб його проведення та постановив, що було порушено процесуальний аспект статті 2 Конвенції [19].

У свою чергу оперативність у збиранні доказів має пріоритетне значення, оскільки напруга пов'язана із оперативністю розслідування загалом. Зокрема, у справі «Lovygin v. Ukraine», щодо скарг заявників на неефективність розслідування, ЄСПЛ зазначив, що розслідування стверджуваної недбалості працівників міліції у цій справі було відзначено чіткими недоліками. Розслідування розпочалося із запізненням, а ключова частина доказів була втрачена слідчими органами, у зв'язку із чим слідчого було притягнуто до дисциплінарної відповідальності. У зв'язку із цим ЄСПЛ констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [35].

Пріоритетне значення має також забезпечення належного зберігання доказів. Так, у справі «Brenko And Others v. Ukraine» ЄСПЛ розглянув скарги заявників за процесуальним аспектом статті 2 Конвенції та зазначив, що у цій справі слідчі не зібрали та не забезпечили зберігання доказів у справі; майже всі докази, отримані у результаті слідчих дій, були визнані судом недопустимими. ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі розслідування не відповідало критерію ефективності, та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [24].

Під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень пріоритет у збиранні надається певним видам доказів. Зокрема, під час розслідування тверджень про те, що смерть людини була спричинена неналежним лікуванням, пріоритетного значення набуває медична документація та допит медичних працівників. Так, у справі «Karpulyenko v. Ukraine», щодо розслідування обставин смерті сина заявниці ЄСПЛ зазначив, що з матеріалів справи не випливає, що після смерті сина заявниці медичні документи докладно розглядалися, або ці медичні працівники цивільного закладу охорони здоров'я МОЗ, які лікували його, або персонал СІЗО, були допитані. З огляду на це, Суд дійшов висновку, що органи влади не провели ретельного та ефективного розслідування тверджень про те, що смерть сина заявниці була спричинена неналежним лікуванням після майже двох років, проведених під вартою, та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [36].

У окремих справах ЄСПЛ також констатував недоліки у доказуванні. Так, у справі «Basyuk v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ зазначив, що розслідування обставин смерті доньки заявника тривало більше 8 років і не принесло відчутних результатів. Більше того, ЄСПЛ зауважив, що протягом цього значного періоду часу національні органи влади не здійснили вчасних та реальних

зусиль для встановлення істини у справі, а також вказав на відсутність системного підходу при збиранні доказів на етапі досудового розслідування. ЄСПЛ також взяв до уваги такі недоліки кримінального провадження як повторні призначення судово-медичних і авто-технічних експертиз тощо. Суд дійшов висновку, що кримінальне провадження у цій справі було неефективним і встановив порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [37].

У справі «Nina Kutsenko v. Ukraine», розглядаючи скарги заявниці, ЄСПЛ вказав, що для встановлення винних осіб розслідування на національному рівні мало б встановити походження та обсяг тілесних ушкоджень сина заявниці, а також обставини, за яких він отримав ці тілесні ушкодження. Суд також вказав на низку суттєвих недоліків та надмірні затримки досудового розслідування щодо походження тілесних ушкоджень, які спричинили смерть сина заявниці. ЄСПЛ констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції, вказавши, серед іншого, що за результатом розслідування, яке тривало близько 13 років, не було встановлено всі факти, не було встановлено двох із трьох обвинувачених працівників міліції, а третього було звільнено від відбування покарань у зв'язку із закінченням строків давності [38].

У іншій справі «Goropatskiy And Others v. Ukraine», розглянувши скарги заявників, ЄСПЛ наголосив, що на попередніх стадіях у цих справах існували суттєві недоліки, зокрема після порушення кримінальних справ не здійснювалося належне слідство. Також воно характеризувалося неодноразовим закриттям і відновленням внаслідок невжиття слідчими достатніх заходів, а також поступовим псуванням доказів. ЄСПЛ зазначив, що неспроможність слідчих органів своєчасно вжити необхідні заходи підірвало їхню здатність встановити обставини, пов'язані зі смертями родичів та осіб, якщо такі були, які мали понести відповідальність. ЄСПЛ констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [33].

У справі «Cherney v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника та факти справи, ЄСПЛ вказав на такі недоліки в досудовому розслідуванні: відсутність ретельності та оперативності підірвала здатність органів державної влади встановити обставини справи; органи досудового розслідування насправді не намагалися провести ретельне розслідування; численні недоліки у зборі доказів; неодноразове повернення справи на додаткове розслідування внаслідок невжиття слідчими достатніх заходів. Суд зазначив, що ці суттєві недоліки підірвали здатність органів досудового розслідування встановити обставини смерті брата заявника і відповідальних осіб, якщо такі були. ЄСПЛ констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [39].

У справі «Boguta And Tereshchenko v. Ukraine», розглянувши скарги заявників, ЄСПЛ наголосив, що

розслідування у кримінальних справах характеризувалося різними недоліками, зокрема неодноразовим поверненням справи на додаткове розслідування, проведенням перевірки різних версій подій, надмірною тривалістю дослідчих перевірок та великою кількістю повторних судово-медичних експертиз, які підірвали здатність органів досудового розслідування встановити обставини смерті родичів заявників і відповідальних осіб, якщо такі були. ЄСПЛ дійшов висновку, що проведені у цих справах розслідування не відповідали критерію ефективності та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [25].

Ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого. У справі «Cherney v. Ukraine» ЄСПЛ нагадав, що загальні принципи щодо ефективності розслідування у розумінні статті 2 Конвенції оцінюються на підставі декількох основних критеріїв, серед яких одним з пріоритетів є залучення членів родини померлого до участі у процедурі розслідування [39].

Загалом, дослідження практики ЄСПЛ дозволяє визначити, що ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого передбачає: надання потерпілому офіційного статусу для забезпечення його ефективної участі у процедурі розслідування; оперативність початку розслідування для надання потерпілому офіційного статусу; ефективну участь потерпілого у процедурі розслідування.

Зокрема, щодо оперативного початку досудового розслідування та надання потерпілому офіційного статусу для забезпечення його ефективної участі у процедурі розслідування як приклад можна навести справу «Kabanova v. Ukraine». Так, розглянувши скаргу заявниці за ст. 2 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що у цій справі вжиття органами державної влади процесуальних дій у зв'язку з ДТП протягом чотирьох з половиною років проводилося у вигляді дослідчих перевірок, які не відповідають принципам ефективного засобу юридичного захисту, оскільки слідчий може вживати лише обмежений перелік дій, а потерпілий не має офіційного статусу, тобто його ефективна участь у процедурі виключена. Посилаючись на свою практику у справах проти України, ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність ретельного і комплексного підходу до здійснення провадження на національному рівні та необґрунтовану тривалість такого провадження, вказав, що до квітня 2014 року тривалість дослідчих перевірок і розслідування, проведених на національному рівні, перевищила 8 років та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [14].

Ефективна участь потерпілого передбачає його залученість у процедуру розслідування, а також забезпечення реалізації його прав. ЄСПЛ у низці справ звертав увагу як на загальні стандарти ефективної участі потерпілого, так і окремі аспекти його залучення до процедури розслідування. Так, у справі

«Brenko And Others v. Ukraine» ЄСПЛ розглянув скарги заявників за процесуальним аспектом статті 2 Конвенції та, серед іншого, зазначив, що у цій справі слідчі проігнорували права заявників як потерпілих і вказівки національних судів, що суттєво підірвало здатність органів державної влади встановити обставини, пов'язані зі смертю синів заявників, і винних осіб, якщо такі були. З огляду на свою усталену практику з цього питання ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі розслідування не відповідало критерію ефективності, та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [24].

У справі «Mandryka v. Ukraine», розглянувши скарги заявниці за статтею 2 Конвенції, ЄСПЛ наголосив, що у цій справі існували суттєві недоліки, зокрема права заявниці як потерпілої не були належним чином захищені. З огляду на свою практику з цього питання та всі надані матеріали ЄСПЛ дійшов висновку, що у цій справі розслідування не відповідало критерію ефективності та констатував порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції [40].

Також, ефективна участь потерпілого у процедурі розслідування передбачає всебічне і повне дослідження обставин, про які стверджує заявник. Так, у справі «Masneva v. Ukraine» ЄСПЛ встановив порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції з огляду на незабезпечення ефективного розслідування обставин смерті сина заявниці, серед іншого, оскільки органи слідства не досліджували важливі обставини справи, зокрема ті, на які посилалася заявниця [22].

У справі «Feshchenko v. Ukraine», розглянувши скаргу заявника, ЄСПЛ, серед іншого, зазначив, що органи державної влади не перевірили версію заявника про вбивство дочки. У відповідь заявник отримувал лише підтвердження факту, що розслідування було неналежним і загальні запевнення про вжиття у подальшому ефективних заходів. Протягом наступних років розслідування продовжувало проводитися неефективно і цей факт неодноразово визнавали органи державної влади. Враховуючи всі наявні матеріали, ЄСПЛ встановив, що національні органи влади не виконали своїх зобов'язань про вжиття всебічних і своєчасних заходів для розшуку та розслідування підозрілого зникнення дочки заявника та констатував порушення статті 2 Конвенції [28].

Крім того, ефективна участь потерпілого у процедурі розслідування передбачає отримання інформації про хід розслідування. Зокрема, у справі «Mashchenko v. Ukraine» ЄСПЛ встановив, що розслідування смерті чоловіка заявниці тривало понад вісім з половиною років. Крім того, воно характеризувалося неодноразовими поверненнями справи на додаткове розслідування у зв'язку з недостатністю вжитих слідчими заходів, а заявниця мала труднощі в отриманні інформації про хід розслідування та участі в процесі прийняття рішень. Таким чином, зважаючи на свою усталену практику та обставини цієї справи, ЄСПЛ дійшов висновку, що компетентні органи не провели ефективного розслідування за фактом смерті чоловіка заявниці і встановив порушення статті 2 Конвенції [41].

У справі «Svystoruk v. Ukraine», розглянувши скарги заявника, ЄСПЛ, звернувши увагу на ряд недоліків, які характеризували досудове слідство та на труднощі, з якими зіштовхнулися заявник та його інша донька під час отримання інформації про хід розслідування та участі у процесі прийняття рішень, констатував порушення статті 2 Конвенції [42].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз практики ЄСПЛ дозволив встановити низку важливих правових позицій щодо стандартів ефективного розслідування, які, у свою чергу, визначають пріоритети у кримінальному провадженні. Серед стандартів ефективного розслідування у практиці ЄСПЛ можна визначити: офіційне розслідування, ретельне планування досудового розслідування, оперативність розслідування, пріоритети у доказуванні, ефективний спосіб юридичного захисту прав потерпілого. Особлива увага до цих стандартів у правозастосуванні має сприяти забезпеченню ефективності досудового розслідування.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі подальшого впровадження стандартів ефективного розслідування у кримінальне процесуальне законодавство для визначення пріоритетів у кримінальному провадженні. Це надасть змогу забезпечити належний баланс між охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Література

1. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип. 49. С. 86–100.
2. Клепка Д. І. Права людини в системі механізму пріоритезації у кримінальному провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. Вип. 49. С. 101–107.
3. Пашковський М. І. Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації. *Альманах наукових праць фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р.* / редкол.: В. С. Батиргареева, В. І. Борисов, Д. П. Євтеєва та ін.; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. С. 80–91.

4. Федорів О.М. Європейські стандарти ефективності досудового розслідування: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023. 240 с.
5. Стеценко Ю.В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Том 2, Вип. 49. С. 126–129.
6. Циліурік І. Актуальні питання застосування міжнародних правових стандартів під час досудового розслідування. *Наше право*. 2021. № 4. С. 95–102.
7. Столітній А. Втілення міжнародних стандартів досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. С. 241–243.
8. Маринич О.Ю. Щодо питання забезпечення права на ефективне розслідування на початковому етапі досудового кримінального провадження. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73), № 5. С. 72–79.
9. Пожар В.Г., Мандриченко Ж.В. Щодо окремих критеріїв підвищення ефективності розслідування корупційних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 406–409.
10. Гловюк І.В. Ефективність розслідування домашнього насильства: стандарти Стамбульської конвенції та практика ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 84: Частина 4. С. 36–43.
11. Лоскутов Т.О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 465–468.
12. Case of Stabrovska v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 65055/12): Judgment of ECHR of 14 January 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-159797> (дата звернення: 01.10.2025).
13. Case of Tretyakova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 63126/13): Judgment of ECHR of 4 November 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-212963> (дата звернення: 01.10.2025).
14. Case of Kabanova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 17317/08): Judgment of ECHR of 15 October 2020. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-205067> (дата звернення: 01.10.2025).
15. Case of Bliznyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 20789/14): Judgment of ECHR of 10 June 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210322> (дата звернення: 01.10.2025).
16. Case of Oleynikova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 38765/05): Judgment of ECHR of 15 December 2011. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108017> (дата звернення: 01.10.2025).
17. Case of Serdyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 61876/08): Judgment of ECHR of 12 March 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-152725> (дата звернення: 01.10.2025).
18. Case of Goryayeva v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 58656/10): Judgment of ECHR of 6 October 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-166954> (дата звернення: 01.10.2025).
19. Case of Burgas v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 8976/07): Judgment of ECHR of 18 December 2018. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-188372> (дата звернення: 01.10.2025).
20. Case of Zorina And Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 20295/07 and 3 other applications): Judgment of ECHR of 14 February 2019. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-189796> (дата звернення: 01.10.2025).
21. Case of Yukhymovych v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 11464/12): Judgment of ECHR of 17 December 2020. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-206511> (дата звернення: 01.10.2025).
22. Case of Masneva v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 5952/07): Judgment of ECHR of 20 December 2011. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108220> (дата звернення: 01.10.2025).
23. Case of Slyusar v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 39797/05): Judgment of ECHR of 17 January 2013. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-115884> (дата звернення: 01.10.2025).
24. Case of Brenko And Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 29361/18 and 2 others): Judgment of ECHR of 18 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-208316> (дата звернення: 01.10.2025).
25. Case of Boguta And Tereshchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 13094/19 and 37726/19): Judgment of ECHR of 13 January 2022. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-214780> (дата звернення: 01.10.2025).

26. Case of Shulga v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 40298/06): Judgment of ECHR of 12 November 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158488> (дата звернення: 01.10.2025).

27. Case of Dernovyy And Dernova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 20142/10): Judgment of ECHR of 2 June 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163332> (дата звернення: 01.10.2025).

28. Case of Feshchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 75394/13): Judgment of ECHR of 14 October 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-212154> (дата звернення: 01.10.2025).

29. Case of Kaplatyy v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 39997/17): Judgment of ECHR of 4 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207634> (дата звернення: 01.10.2025).

30. Case of Bandura v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 659/10): Judgment of ECHR of 8 July 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210840> (дата звернення: 01.10.2025).

31. Case of Vasyunets v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 24738/11): Judgment of ECHR of 28 January 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160094> (дата звернення: 01.10.2025).

32. Case of Marchuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 65663/12): Judgment of ECHR of 28 July 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-165227> (дата звернення: 01.10.2025).

33. Case of Goropatskiy and Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 63243/13 and 5 others): Judgment of ECHR of 4 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207668> (дата звернення: 01.10.2025).

34. Case of Buchynska v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 35493/10): Judgment of ECHR of 30 April 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154024> (дата звернення: 01.10.2025).

35. Case of Lovygin v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 22323/08): Judgment of ECHR of 23 June 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163913> (дата звернення: 01.10.2025).

36. Case of Karpulyenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 15509/12): Judgment of ECHR of 11 February 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160431> (дата звернення: 01.10.2025).

37. Case of Basyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 51151/10): Judgment of ECHR of 5 November 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158353> (дата звернення: 01.10.2025).

38. Case of Nina Kutsenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 25114/11): Judgment of ECHR of 18 July 2017. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-175471> (дата звернення: 01.10.2025).

39. Case of Cherney v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 26759/13): Judgment of ECHR of 18 November 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-213212> (дата звернення: 01.10.2025).

40. Case of Mandryka v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 12991/10): Judgment of ECHR of 13 January 2022. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-214754> (дата звернення: 01.10.2025).

41. Case of Mashchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 42279/08): Judgment of ECHR of 11 June 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-155089> (дата звернення: 01.10.2025).

42. Case of Svystoruk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 50067/13): Judgment of ECHR of 24 November 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-168864> (дата звернення: 01.10.2025).

References

1. Hlynska N. V. Priorytezatsiia u kryminalnomu provadzhenni: poniattia, oznaky, kliuchovi aspekty ta vymiry. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 2025. Vyp. 49. S. 86–100 [in Ukrainian].
2. Klepka D. I. Prava liudyny v systemi mekhanizmu priorytezatsii u kryminalnomu provadzhenni. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. 2025. Vyp. 49. S. 101–107 [in Ukrainian].
3. Pashkovskiy M. I. Priorytezatsiia kryminalnykh provadzen za statteiu 438 KK Ukrainy: perspektyvy tsyfrovizatsii. Almanakh naukovykh prats fakhivtsiv *Naukovo-doslidnoho instytutu vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika*

V. V. Stashysa *Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy za rezultatamy doslidzhen u 2022 r.* / redkol.: V. S. Batyrharaieva, V. I. Borysov, D. P. Yevtieieva ta in.; NDI vyvch. problem zlochynnosti im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrainy. Kharkiv: Pravo, 2023. S. 80–91 [in Ukrainian].

4. Fedoriv O. M. Yevropeiski standarty efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia: dysertatsiia na здобuttia stupenia doktora filosofii. *Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav*. Lviv, 2023. 240 s [in Ukrainian].

5. Stetsenko Yu. V. Efektyvne dosudove rozsliduvannia: zmist poniattia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO*. 2018. Tom 2, Vyp. 49. S. 126–129 [in Ukrainian].

6. Tsyliuryk I. Aktualni pytannia zastosuvannia mizhnarodnykh pravovykh standartiv pid chas dosudovoho rozsliduvannia. *Nashe pravo*. 2021. № 4. S. 95–102 [in Ukrainian].

7. Stolitnii A. Vtilennia mizhnarodnykh standartiv dosudovoho rozsliduvannia u kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Hruden 2015. S. 241–243 [in Ukrainian].

8. Marynych O. Yu. Shchodo pytannia zabezpechennia prava na efektyvne rozsliduvannia na pochatkovomu etapi dosudovoho kryminalnoho provadzhenntia. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*. 2023. Tom 34 (73), № 5. S. 72–79 [in Ukrainian].

9. Pozhar V. H., Mandrychenko Zh. V. Shchodo okremykh kryteriiv pidvyshchennia efektyvnosti rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2022. № 4. S. 406–409 [in Ukrainian].

10. Hloviuk I. V. Efektyvnist rozsliduvannia domashnoho nasylstva: standarty Stambul'skoi konventsii ta praktyka YeSP L. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO*. 2024. Vyp. 84: Chastyna 4. S. 36–43 [in Ukrainian].

11. Loskutov T. O. Normatyvne zabezpechennia standartiv efektyvnoho dosudovoho rozsliduvannia v umovakh voiennoho stanu. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 1. S. 465–468 [in Ukrainian].

12. Case of Stabrovska v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 65055/12): Judgment of ECHR of 14 January 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-159797>

13. Case of Tretyakova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 63126/13): Judgment of ECHR of 4 November 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-212963>

14. Case of Kabanova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 17317/08): Judgment of ECHR of 15 October 2020. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-205067>

15. Case of Bliznyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 20789/14): Judgment of ECHR of 10 June 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210322>

16. Case of Oleynikova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 38765/05): Judgment of ECHR of 15 December 2011. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108017>

17. Case of Serdyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 61876/08): Judgment of ECHR of 12 March 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-152725>

18. Case of Goryayeva v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 58656/10): Judgment of ECHR of 6 October 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-166954>

19. Case of Burgas v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 8976/07): Judgment of ECHR of 18 December 2018. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-188372>

20. Case of Zorina And Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 20295/07 and 3 other applications): Judgment of ECHR of 14 February 2019. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-189796>

21. Case of Yukhymovych v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 11464/12): Judgment of ECHR of 17 December 2020. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-206511>

22. Case of Masneva v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 5952/07): Judgment of ECHR of 20 December 2011. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-108220>

23. Case of Slyusar v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 39797/05): Judgment of ECHR of 17 January 2013. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-115884>

24. Case of Brenko And Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 29361/18 and 2 others): Judgment of ECHR of 18 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-208316>

25. Case of Boguta And Tereshchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 13094/19 and 37726/19): Judgment of ECHR of 13 January 2022. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-214780>

26. Case of Shulga v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. Application no. 40298/06): Judgment of ECHR of 12 November 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158488>

27. Case of Dernovyy And Dernova v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 20142/10): Judgment of ECHR of 2 June 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163332>

28. Case of Feshchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 75394/13): Judgment of ECHR of 14 October 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-212154>

29. Case of Kaplatyy v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 39997/17): Judgment of ECHR of 4 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207634>
30. Case of Bandura v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 659/10): Judgment of ECHR of 8 July 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-210840>
31. Case of Vasyunets v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 24738/11): Judgment of ECHR of 28 January 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160094>
32. Case of Marchuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 65663/12): Judgment of ECHR of 28 July 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-165227>
33. Case of Goropatskiy and Others v. Ukraine, European Court of Human Rights (Applications nos. 63243/13 and 5 others): Judgment of ECHR of 4 February 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-207668>
34. Case of Buchynska v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 35493/10): Judgment of ECHR of 30 April 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-154024>
35. Case of Lovygin v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 22323/08): Judgment of ECHR of 23 June 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-163913>
36. Case of Karpynenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 15509/12): Judgment of ECHR of 11 February 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-160431>
37. Case of Basyuk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 51151/10): Judgment of ECHR of 5 November 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-158353>
38. Case of Nina Kutsenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 25114/11): Judgment of ECHR of 18 July 2017. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-175471>
39. Case of Cherney v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 26759/13): Judgment of ECHR of 18 November 2021. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-213212>
40. Case of Mandryka v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 12991/10): Judgment of ECHR of 13 January 2022. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-214754>
41. Case of Mashchenko v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 42279/08): Judgment of ECHR of 11 June 2015. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-155089>
42. Case of Svystoruk v. Ukraine, European Court of Human Rights (Application no. 50067/13): Judgment of ECHR of 24 November 2016. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-168864>

УДК 340.12

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гришко Вікторія Іванівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувачки кафедри правоохоронної діяльності та спеціальних юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук
Національний університет водного господарства та природокористування*

Hryshko Viktoriia

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Law Enforcement Activities and Special Legal Disciplines
Educational and Scientific Institute of Law and Humanitarian Sciences
National University of Water and Environmental Engineering
ORCID: 0000-0001-7512-0005*

Вознюк Сніжана Сергіївна

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»
Навчально-наукового інституту права та гуманітарних наук
Національного університету водного господарства та природокористування*

Vozniuk Snizhana

*Student of the second (Master's) level of higher Education
Specialties 081 "Law"
Educational and Scientific Institute of Law and Humanitarian Sciences
National University of Water and Environmental Engineering
ORCID: 0000-0003-4487-3201*

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-11-11609

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПОДОЛАННІ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN COMBATING VIOLENCE IN UKRAINIAN SOCIETY

Анотація. Вступ. У сучасному українському суспільстві проблема насильства, зокрема домашнього, гендерно зумовленого та пов'язаного з воєнними подіями, залишається одним із найгостріших соціальних викликів. Це явище порушує фундаментальні права людини та завдає значних соціальних, психологічних і економічних наслідків. У цих умовах особливе значення набуває діяльність громадських організацій, які, діючи паралельно з державними структурами, віграти ключову роль у профілактиці, реагуванні та подоланні насильства, сприяючи розбудові демократичного та правового суспільства.

Мета. Метою дослідження є розкриття ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні системи протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству в Україні, аналіз їхнього впливу на розвиток правозахисної політики, законодавчі ініціативи та соціальні практики підтримки постраждалих.

Матеріали і методи. Теоретичною базою дослідження є праці українських і зарубіжних науковців у галузі права людини, соціології та гендерних студій, а також нормативно-правові акти, міжнародні конвенції, статистичні звіти та аналітичні матеріали правозахисних організацій. Методологічну основу становлять системно-структурний, історико-правовий, порівняльно-правовий і соціологічний методи, що дозволили виявити динаміку розвитку громадських ініціатив у цій сфері та окреслити тенденції сучасного етапу.

Результати. У статті простежено еволюцію жіночого руху в Україні від радянських часів до сьогодення, а також значення таких організацій, як «Ла Страда-Україна» та Центр «Жіночі перспективи», у просуванні гендерної рівності та

наданні допомоги постраждалим. Особливу увагу приділено впливу міжнародних інституцій, зокрема Ради Європи та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на підтримку місцевих ініціатив у часи повномасштабної війни. Розглядаються також нові виклики, зокрема цифрові форми насильства, як-от онлайн-експлуатація та кіберсексуальне насильство, а також реакція громадянського суспільства на ці загрози.

Підкреслено важливість міжсекторальної співпраці, інклюзивності та залучення до процесів прийняття рішень представників різних соціальних груп, зокрема жінок, ЛГБТК(ІА+) осіб, національних меншин і внутрішньо переміщених осіб. Актуалізується потреба у сталому фінансуванні громадських ініціатив, розширенні механізмів громадського контролю та формуванні культури нульової толерантності до насильства. Робота висвітлює як практичні досягнення, так і структурні виклики, з якими стикаються громадські організації в Україні у сфері боротьби з гендерно зумовленим та домашнім насильством.

Перспективи. Подальші дослідження доцільно зосередити на виробленні моделей партнерства між державою та громадянським суспільством у сфері протидії насильству, удосконаленні законодавчого регулювання діяльності громадських організацій, а також розробленні дієвих механізмів моніторингу, превенції та цифрової безпеки. Формування культури нульової толерантності до насильства визначається як стратегічна мета державної та громадської політики сучасної України.

Ключові слова: насильство, гендерна нерівність, громадськість, суспільство, подолання дискримінації, громадська ініціатива, захист жінок, законодавчі реформи, громадська організація, право людини.

Summary. Introduction. In contemporary Ukrainian society, the problem of violence, particularly domestic, gender-based and war-related violence, remains one of the most pressing social challenges. This phenomenon violates fundamental human rights and causes significant social, psychological and economic consequences. In these conditions, the activities of non-governmental organizations, which, acting in parallel with State structures, play a key role in the prevention, response and overcoming of violence, contributing to the building of a democratic and legal society, are of particular importance.

Purpose. The purpose of the study is to reveal the role of civil society institutions in the formation of a system for combating domestic and gender-based violence in Ukraine, to analyze their impact on the development of human rights policy, legislative initiatives and social practices supporting victims.

Materials and methods. The theoretical basis of the study is the works of Ukrainian and foreign scientists in the field of human rights, sociology and gender studies, as well as normative legal acts, international conventions, statistical reports and analytical materials of human rights organizations. The methodological basis is the system-structural, historical-legal, comparative-legal and sociological methods, which made it possible to identify the dynamics of the development of public initiatives in this area and outline the trends of the modern stage.

Results. This article traces the evolution of the women's movement in Ukraine from Soviet times to the present day, highlighting the significance of organizations such as La Strada-Ukraine and the Women's Perspectives Center in promoting gender equality and providing support to survivors. Special attention is given to the influence of international actors – such as the Council of Europe and the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) – in supporting local initiatives during the full-scale war. The article also addresses new challenges, including digital forms of violence such as online exploitation and cybersexual abuse, as well as civil society's response to these threats.

The importance of cross-sectoral cooperation, inclusivity, and the participation of diverse social groups – particularly women, LGBTQI+ individuals, national minorities, and internally displaced persons (IDPs) – in decision-making processes is emphasized. The need for sustainable funding of civil society initiatives, the expansion of public oversight mechanisms, and the promotion of a culture of zero tolerance for violence is underscored. This work highlights both the practical achievements and the structural challenges faced by civil society organizations in Ukraine in combating gender-based and domestic violence.

Discussion. Further research should be focused on developing models of partnership between the state and civil society in the field of combating violence, improving the legislative regulation of the activities of public organizations, as well as developing effective mechanisms for monitoring, prevention and digital security. The formation of a culture of zero tolerance for violence is defined as a strategic goal of the state and public policy of modern Ukraine.

Key words: violence, gender inequality, public, society, overcoming discrimination, public initiative, protection of women, legislative reforms, public organization, human rights.

Постановка проблеми. В сучасному українському суспільстві проблема насильства, зокрема домашнього, гендерно зумовленого, а також насильства, пов'язаного з воєнними подіями, залишається вкрай актуальною. Насильство не лише порушує основоположні права людини, але й має глибокі соціальні, психологічні та економічні наслідки як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. В цьому контексті особливої значущості набуває діяльність громадських організацій, які, доповнюючи зусилля державних

структур, відіграють ключову роль у профілактиці, виявленні та подоланні насильства.

Зокрема, проблема домашнього насильства є гострою соціально-правовою темою, яка виходить за межі приватного життя й потребує комплексного втручання з боку держави та громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свої наукові праці темі домашнього насильства, зокрема — ролі громадських організацій у сфері запобігання та протидії таким діям присвятили

К. Б. Левченко та О. В. Швед, які вивчали форми на напрямки роботи громадських організацій у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, систематизували форми їх діяльності [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 74]. М.-А. Політило та А. Цюприк дослідили методи протидії громадськими організаціями проявам гендерно зумовленому насильству, в тому числі — дослідили міжнародний досвід у цій діяльності [2]. М. Ю. Веселов та Р. М. Пилипів дослідили, що з метою посилення ефективності громадського контролю у сфері запобігання та протидії домашньому насильству доцільним видається нормативне розширення як переліку суб'єктів, так і форм його здійснення безпосередньо в положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3, с. 182]. Крім того, теоретико-правові аспекти ролі громадських організацій у сфері запобігання та протидії насильства як загального протиправного діяння досліджували Ю. Р. Андрушко [4], В. В. Грицанюк [5], І. О. Ієрусалимов та В. І. Ієрусалимов [6], Т. Курас та К. Білозерова [7], О. В. Швед та Т. П. Спіріна [8] та інші.

Попри те, що тема домашнього насильства є доволі обговорюваною в науковій площині, досі недостатньо наукових напрацювань щодо ролі громадських організацій у сфері запобігання та протидії такому явищу, зокрема — дослідження розвитку цього інституту в контексті міжнародних інституцій.

Постановка завдання полягає у дослідженні ролі громадських організацій у сфері подолання насильства в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. За даними дослідження К. Б. Левченко та О. В. Швед, після розпаду СРСР нові незалежні держави сформували різноманітні підходи до питань забезпечення прав жінок та боротьби з домашнім насильством. Ці процеси розвивалися на перетині внутрішньої політичної волі, активності громадянського суспільства та впливу міжнародних акторів [1, с. 75]. У наукових дослідженнях, присвячених цій темі, наголошується на ключовій ролі жіночих громадських організацій у формуванні національних гендерних політик, зокрема в контексті домашнього насильства.

У випадку України розвиток державної політики протидії домашньому насильству тісно пов'язаний із діяльністю громадських ініціатив, які з'явилися після здобуття незалежності. У радянський період офіційна політика декларувала гендерну рівність, однак фактичні механізми захисту від домашнього насильства були обмеженими і мали репресивний, а не профілактичний характер. Жіночі ради функціонували як інструменти партійного контролю, а не як інституції захисту прав жінок.

З початку 1990-х років в Україні почали активно формуватись незалежні жіночі організації, які ставили питання гендерної справедливості, подолання насильства та дискримінації у публічному порядку денному. Показовим є вплив IV Всесвітньої кон-

ференції ООН зі становища жінок у Пекіні (1995), яка стала поштовхом до активізації жіночого руху в Україні та започаткування партнерства між НУО і державними інституціями.

Україна стала зразковим прикладом серед пострадянських держав у впровадженні спеціального законодавства у сфері протидії домашньому насильству. У 2001 році ухвалено перший Закон «Про попередження насильства в сім'ї», у створенні якого активну участь брали експертні спільноти та громадські організації, зокрема Харківський центр жіночих досліджень. Цей нормативний акт заклав основи для подальшого формування системи реагування на випадки домашнього насильства, зокрема через залучення соціальних служб, поліції та статистичних підходів.

Важливою віхою стала подальша адвокаційна робота НУО, зокрема «Ла Страда — Україна», які домоглися внесення змін до законодавства у 2008 році. Ці зміни враховували права потерпілих і вводили корекційні програми для кривдників. Подальша активізація нормативного процесу, зокрема підписання Стамбульської конвенції (2011) [9] та створення робочої групи за участю громадських організацій у 2012 році, сприяли розробці та прийняттю нового Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у 2017 році [10].

Окрім законотворчої діяльності, громадські організації, як свідчить практика, виявили себе в широкому спектрі напрямів: просвітництво, соціальні послуги, інформаційні кампанії, дослідження, підготовка спеціалістів та налагодження міжсекторальної співпраці. Їх діяльність стала критично важливою в умовах, коли держава не могла або не прагнула вирішувати складні соціальні проблеми, зокрема ті, що стосуються насильства, торгівлі людьми, прав дітей та гендерної дискримінації.

Досвід України свідчить про ефективність моделі взаємодії між громадянським суспільством та державними інституціями у сфері боротьби з домашнім насильством. Громадські організації не лише ініціювали зміни, але й забезпечували їх втілення, закладаючи підґрунтя для сталого розвитку гендерно-чутливої політики.

У контексті повномасштабного вторгнення громадські організації та ініціативи стали одними з ключових суб'єктів, що визначають динаміку розвитку громадянського суспільства в Україні. Їхня активність спрямована на задоволення широкого спектра гуманітарних і соціальних потреб, особливо серед найуразливіших категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Ці організації забезпечують доступ до базових послуг, правового захисту, підтримки самозарадності та створюють умови для довготривалого відновлення соціальної тканини громад.

Крім того, громадські ініціативи відіграють важливу інтегративну функцію, сприяючи соціальній

згуртованості та інклюзії, особливо у громадах, що приймають ВПО. Їхня діяльність охоплює як надання прямої допомоги — зокрема, психосоціального супроводу та заходів із запобігання гендерно зумовленому насильству — так і створення безпечних просторів для взаємодії, підтримки та самоорганізації. Значна частка громадських організацій тісно співпрацює з місцевими Радами ВПО. Важливо зазначити, що понад 200 таких організацій очолюють або координують самі внутрішньо переміщені особи, що свідчить про високу активність та залученість переміщеного населення у розв'язання власних проблем [11].

Так, структури громадянського суспільства дедалі більше відображають соціальну різноманітність України: лідерські позиції в них посідають жінки, представники національних меншин (зокрема ромської громади), ЛГБТКІ+ спільноти, особи з інвалідністю, молодь і люди похилого віку. Це забезпечує інклюзивність процесів прийняття рішень і врахування інтересів різних груп.

Принагідно зауважимо, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців активно підтримує діяльність громадських організацій, надаючи фінансову, матеріальну та навчальну допомогу. Зокрема, реалізуються програми з розвитку інституційної спроможності, що сприяє підвищенню ефективності та стійкості громадських ініціатив. У результаті цієї підтримки мережа партнерських організацій значно розширилась: з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році вона зросла до 551 організації, що діють по всій території України [12].

Таким чином, зауважимо, що діяльність громадських організацій стала ключовим чинником переходу від декларативної радянської моделі гендерної рівності до реальної інституціоналізації механізмів захисту від насильства, зокрема — завдяки активній участі у законотворчості, адвокації, просвітницькій роботі та соціальному сервісі.

У новому світлі розкрито взаємодію українських громадських організацій з міжнародними структурами, що дозволило обґрунтувати феномен формування особливого формату «міжнародно-громадянського партнерства», у межах якого поєднуються локальні ініціативи, потенціал неурядових інституцій та стратегічні ресурси міжнародних організацій.

Повертаючись до теми насильства, варто зазначити, що повномасштабне вторгнення агресора спричинило різке зростання рівня гендерно зумовленого насильства, особливо щодо жінок і дітей, які є найбільш вразливими в умовах збройного конфлікту. Ця ситуація потребує скоординованих дій як з боку держави, так і громадянського суспільства. У цьому контексті особливої ваги набуває діяльність спеціалізованих громадських організацій, які забезпечують не лише гуманітарну допомогу, а й активно впливають на формування політик у сфері гендерної рівності.

Одним із провідних українських суб'єктів у цій сфері є Центр «Жіночі перспективи» [13], який зосереджує свою діяльність на захисті прав жінок. Центр надає жінкам тимчасовий притулок, психологічну допомогу, інформує про ризики насильства та можливості отримання захисту. Значна увага приділяється розвитку міжнародного партнерства, зокрема в межах співпраці з європейською мережею WAVE. Це партнерство сприяє обміну досвідом, підготовці фахівців і розробці ефективних програм протидії гендерному насильству. Освітні заходи, спільно організовані з мережею WAVE, підвищують рівень професійної підготовки працівників центру, що позитивно впливає на якість наданої підтримки.

Паралельно Центр працює над просуванням ідей гендерної рівності в українському суспільстві шляхом проведення інформаційних кампаній, тренінгів та навчальних програм. Це сприяє формуванню неприйняття насильства як норми, а також розвитку позитивних моделей поведінки у міжособистісних стосунках. Крім практичної допомоги, Центр бере участь у підготовці та впровадженні законодавчих і політичних ініціатив, спрямованих на підвищення рівня захисту жінок і протидію гендерному насильству.

Водночас вагомий внесок у цю сферу робить громадська організація «Ла Страда-Україна». Організація не лише проводить просвітницьку та навчальну роботу, але й активно бере участь у міжнародних проектах, спрямованих на боротьбу з насильством щодо жінок. Її діяльність включає розробку інформаційних кампаній, підвищення обізнаності, а також створення програм, що сприяють зміні соціальних стереотипів і формуванню здорового уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві [14].

На наше переконання, досвід України відображає загальну тенденцію, характерну для країн, які переживають збройні конфлікти. У таких умовах громадські організації стають критично важливими акторами, здатними оперативно реагувати на виклики. Вони впроваджують гендерно-чутливу гуманітарну допомогу, розвивають партнерство з органами влади для забезпечення доступу до послуг, мобілізують донорську підтримку та формують соціальний дискурс щодо рівності й безпеки.

Міжнародні приклади підтверджують ефективність таких підходів. М. А. Політило та А. Цюприк дослідили, що у 2020 році Кризовий центр сексуального насильства та інші правозахисні ініціативи оперативно реагували на кризу в Нагірному Карабаху, організовуючи комплексну допомогу жінкам, що постраждали від насильства. Аналогічну роль у Грузії відіграє Жіночий фонд «Сухумі», який активно залучає жінок до миротворчих процесів, працює над запобіганням домашньому насильству та підтримує внутрішньо переміщених осіб, розвиваючи мережу підтримки на місцях [2].

Як зазначають М. Ю. Веселов та Р. М. Пилипів, громадські організації відіграють ключову роль

у протидії насильству. Вони не тільки надають допомогу жертвам (правову, психологічну, соціальну), а й активно працюють над зміною суспільного ставлення до проблеми насильства через проведення інформаційних кампаній, просвітницьких заходів, тренінгів та підтримку інноваційних підходів до вирішення цієї проблеми. Завдяки тісній взаємодії з державними установами, неурядові організації допомагають забезпечити більш комплексну та ефективну відповідь на випадки домашнього насильства [3].

Разом із тим, ефективність діяльності громадських організацій значною мірою обмежується через нестабільне та недостатнє фінансування. Більшість ініціатив реалізуються за підтримки міжнародних донорів або за рахунок грантів, що робить цю сферу залежною від зовнішніх джерел фінансування. При цьому, як наголошують експерти, економічні наслідки домашнього насильства для державного бюджету є значними, тому інвестиції у профілактику та допомогу постраждалим є не лише соціально, а й економічно доцільними [3].

Важливою формою участі громадянського суспільства у протидії насильству є здійснення громадського контролю. Це механізм, за допомогою якого громадськість може оцінювати ефективність роботи державних структур у сфері захисту прав людини, зокрема у випадках домашнього насильства. Громадський контроль виступає елементом демократичного процесу та дозволяє забезпечити прозорість і підзвітність державних органів, а також посилює довіру населення до інституцій.

Також громадські організації готують аналітичні звіти, зокрема про вразливість жінок і дівчат у кіберпросторі під час війни, сексуальну експлуатацію онлайн, що допомагає ідентифікувати нові загрози та реагувати на них на практиці.

Зокрема, у відповідь на загострення проблеми торгівлі людьми під час війни, 8 травня 2025 року громадська організація «Ла Страда-Україна» провела презентацію аналітичного звіту, присвяченого цифровим формам сексуальної експлуатації українок. Захід проходив у Києві за участі урядових представників, міжнародних партнерів, експертів із кібербезпеки та правозахисників. Його мета — привернути увагу до зростаючих загроз, які створює онлайн-середовище для жінок, особливо у воєнний час, а також надати рекомендації для протидії цим викликам [15].

Під час заходу були представлені конкретні випадки онлайн-експлуатації, проаналізовані механізми вербування та контролю над жертвами, розглянуто питання впливу цифрових технологій на всі етапи злочину: від першого контакту — до шантажу та психологічного тиску. Значну увагу приділено кіберсексуальному насильству, яке залишається складним для ідентифікації, але завдає серйозної шкоди.

Учасники заходу, зокрема президентка ГО «Ла Страда-Україна» Марина Легенька, Урядова

уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко, радник ООН Жінки Герман Вега Кортес, а також експерти з кібербезпеки та представники правоохоронних органів, поділилися своїм баченням проблеми та запропонували шляхи її вирішення. Серед рекомендацій — посилення міжсекторальної співпраці, вдосконалення механізмів модерації контенту на платформах, підвищення цифрової грамотності жінок та молоді, розробка політик захисту прав користувачів у цифровому просторі [15].

Також, через проекти підтримуються національні та регіональні та місцеві програми, спрямовані на боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Наприклад, проект Ради Європи «Протидія насильству щодо жінок в Україні: Етап III» (COVAW-III), що має термін реалізації з 1 квітня 2025 року по 31 грудня 2026 року, є продовженням попередніх ініціатив Ради Європи, спрямованих на боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством в Україні. Метою проекту є формування ефективної державної політики, законодавства та практичних заходів для запобігання та протидії таким формам насильства, з урахуванням принципів Стамбульської конвенції — Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству.

Проект передбачає комплексний підхід, який охоплює не лише підтримку органів державної влади, а й активну участь громадянського суспільства. Особлива увага приділяється формуванню політики гендерної рівності та створенню умов для забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, включаючи ситуації конфлікту й постконфліктного відновлення. Основні акценти COVAW-III — це посилення боротьби з насильством стосовно жінок та впровадження гендерної рівності відповідно до європейських стандартів [16].

На нашу думку, це дієві позитивні кроки, оскільки комплексний підхід запобігання та протидії насильству на міжнародній арені не лише дозволяє створити дієвий механізм реагування на випадки таких протиправних діянь з урахуванням позитивного міжнародного досвіду, а й запровадити новий вектор міжнародної співпраці, що входить в рамки євроінтеграційного процесу нашої держави.

Таким чином, результати дослідження дозволяють по-новому описати роль громадських організацій як ключових агентів соціальних змін, що визначають сучасний формат державної політики у сфері протидії домашньому насильству та гендерної рівності, формують унікальний український досвід, релевантний для країн, що переживають або долають наслідки збройних конфліктів, та створюють підґрунтя для подальшого розвитку євроінтеграційних процесів України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема насильства в сучасному українському суспільстві, зокрема домашнього та гендерно

зумовленого, а також пов'язана з повномасштабним вторгненням, залишається надзвичайно актуальною та багатогранною. Вона має серйозні наслідки для прав людини, соціальної стабільності та економіки. Вирішення цієї проблеми потребує комплексного підходу, у якому громадські організації відіграють ключову роль, доповнюючи державні зусилля у профілактиці, реагуванні та підтримці постраждалих.

Досвід України демонструє, що активна участь громадянського суспільства є важливою складовою формування та реалізації ефективної політики протидії насильству. Особливу увагу приділено розвитку законодавства, просвітницькій роботі, соціальним послугам та міжсекторальній співпраці. В умовах війни значення громадських ініціатив зростає, осо-

бливо у сфері підтримки вразливих груп, таких як внутрішньо переміщені особи.

Водночас діяльність громадських організацій обмежена нестабільним фінансуванням і викликами цифрової епохи, що породжує нові форми насильства. Необхідним є посилення координації між державою, міжнародними партнерами та громадськістю, а також сталий розвиток інклюзивних механізмів захисту прав людини.

Загалом, успіх у боротьбі з насильством залежить від спільних зусиль усіх суб'єктів суспільства, сталого фінансування та впровадження інноваційних підходів, що враховують соціальну різноманітність та нові виклики сучасності, що може стати об'єктом досліджень наступних праць.

Література

1. Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. 2020. Т. 76, № 1. С. 74–82. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.10>
2. Політило М.-А., Цюприк А. Методи протидії громадських організацій гендерному насильству в період війни. *Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання*: збірник тез Всеукраїнської науковопрактичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16–17 травня 2024 року. Кривий Ріг: КДПУ; Полтава: ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. С. 328–329. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11465/document.pdf> (дата звернення: 27.10.2025).
3. Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Роль громадського контролю у запобіганні та протидії домашньому насильству. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.35>
4. Андрушко Ю. Р. Громадянське суспільство як провідний актор у захисті прав людини в умовах ескалації насильства. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17463468>
5. Грицанюк В. В. Особливості запобігання гендерно зумовленому насильству в Україні. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. № 2. С. 46–51. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/12503> (дата звернення: 27.10.2025).
6. Ієрусалимов І. О., Ієрусалимов В. І. Організаційно-правове регулювання взаємодії суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. *Соціально-правові студії*. 2019. № 3 (5). С. 74–80. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2019_Vol.%202,%20No.%203_74-80.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
7. Вразливість жінок і дівчат у кіберпросторі під час війни в Україні: ГО «Ла Страда-Україна» презентувати-ме аналітичний звіт. URL: <https://rubryka.com/2025/04/30/vrazlyvist-zhinok-i-divchat-u-kiberprostor-pid-chas-vijny-v-ukrayini-go-la-strada-ukrayina-prezentuvatyme-analitychnyj-zvit/> (дата звернення: 27.10.2025).
8. Швед О., Спіріна Т. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21>
9. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Конвенція Ради Європи № 994_001-11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 29.10.2025).
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII: станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 29.10.2025).
11. Всеукраїнська Асоціація ОТГ. Залучення громадян до вирішення питань місцевого значення. Інтеграція ВПО в життя громади, 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ho5bkl0dW6E> (дата звернення: 29.10.2025).
12. Сила незламних: роль громадських організацій у підтримці постраждалих від війни українців. URL: <https://www.unhcr.org/ua/news/resilience-action-how-community-based-organizations-support-war-affected-people-ukraine> (дата звернення: 30.10.2025).
13. Жіночі перспективи. *Жіночі перспективи*. URL: <http://www.women.lviv.ua/> (дата звернення: 30.10.2025).
14. Про організацію — Ла Страда — Україна. *Ла Страда — Україна*. URL: <https://la-strada.org.ua/pro-organizacziyu> (дата звернення: 30.10.2025).
15. Вразливість жінок і дівчат у кіберпросторі під час війни в Україні : ГО «Ла Страда-Україна» презентувати-ме аналітичний звіт. URL: <https://rubryka.com/2025/04/30/vrazlyvist-zhinok-i-divchat-u-kiberprostor-pid-chas-vijny-v-ukrayini-go-la-strada-ukrayina-prezentuvatyme-analitychnyj-zvit/> (дата звернення: 31.10.2025).

16. Проект Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні — Етап III» (COVAW-III). URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-phase-iii-covaw-iii>- (дата звернення: 31.10.2025).

References

1. Levchenko K.B., Shved O.V. Hromadski orhanizatsii Ukrainy v systemi zapobihannia ta protydii domashnomu nasyilstvu. *Pravo i bezpeka*. 2020. T. 76, № 1. S. 74–82. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.10>
2. Politylo M.-A., Tsiupryk A. Metody protydii hromadskykh orhanizatsii hendernomu nasyilstvu v period viiny. *Zghurtovanist suspilstva v umovakh voiennoho stanu: aktualnist, vyklyky ta shliakhy yikh podolannia: zbirnyk tez Vseukrainskoi naukopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*, m. Kryvyi Rih, 16–17 travnia 2024 roku. Kryvyi Rih: KDPU; Poltava: LNU imeni Tarasa Shevchenka. 2024. S. 328–329. URL: <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11465/document.pdf>
3. Veselov M.Yu., Pylypiv R.M. Rol hromadskoho kontroliu u zapobihanni ta protydii domashnomu nasyilstvu. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. № 2. S. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.35>
4. Andrushko Yu. R. Hromadianske suspilstvo yak providnyi aktor u zakhysti prav liudyny v umovakh eskalatsii nasyilstva. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*. 2025. № 1. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17463468>
5. Hrytsaniuk V.V. Osoblyvosti zapobihannia henderno zumovlenomu nasyilstvu v Ukraini. *Publichne upravlinnia ta sotsialna robota*. 2023. № 2. S. 46–51. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/12503>
6. Iierusalymov I.O., Iierusalymov V.I. Orhanizatsiino-pravove rehuliuвання взаємодії суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. *Sotsialno-pravovi studii*. 2019. № 3 (5). S. 74–80. URL: https://sjs-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2019_Vol.%202,%20No.%203_74-80.pdf
7. Vrazlyvist zhinok i divchat u kiberprostorii pid chas viiny v Ukraini: HO «La Strada-Ukraina» prezentuvatyme analitychnyi zvit. URL: <https://rubryka.com/2025/04/30/vrazlyvist-zhinok-i-divchat-u-kiberprostorii-pid-chas-viiny-v-ukrayini-go-la-strada-ukrayina-prezentuvatyme-analitchnyj-zvit/>
8. Shved O., Spirina T. Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydii seksualnomu nasyilstvu stosovno ditei. *Humanitas*. 2023. № 1. S. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.21>
9. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavyschchamy (Stambulska konventsiiia): Konventsiiia Rady Yevropy № 994_001-11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11
10. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII: stanom na 19 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
11. Vseukrainska Asotsiatsiia OTH. Zaluchennia hromadian do vyrishennia pytan mistsevoho znachennia. *Intehratsiia VPO v zhyttia hromady*, 2024. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ho5bkl0dW6E>
12. Syl'a nezlamnykh: rol hromadskykh orhanizatsii u pidtrymsi postrazhdal'nykh vid viiny ukrainsiv. URL: <https://www.unhcr.org/ua/news/resilience-action-how-community-based-organizations-support-war-affected-people-ukraine>
13. Zhinochi perspektyvy. Zhinochi perspektyvy. URL: <http://www.women.lviv.ua/>
14. Pro orhanizatsiiu — La Strada — Ukraina. La Strada — Ukraina. URL: <https://la-strada.org.ua/pro-organizacziyu>
15. Vrazlyvist zhinok i divchat u kiberprostorii pid chas viiny v Ukraini: HO «La Strada-Ukraina» prezentuvatyme analitychnyi zvit. URL: <https://rubryka.com/2025/04/30/vrazlyvist-zhinok-i-divchat-u-kiberprostorii-pid-chas-viiny-v-ukrayini-go-la-strada-ukrayina-prezentuvatyme-analitchnyj-zvit/>
16. Proiekt Rady Yevropy «Borotba z nasyilstvom stosovno zhinok v Ukraini — Етап III» (COVAW-III). URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combating-violence-against-women-in-ukraine-phase-iii-covaw-iii>

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (93)

Головний редактор — *Курило В. І.*

Київ 2025

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2025. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура NewCenturySchoolbook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 19,3. Тираж 100. Замовлення № 226.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.